CONSTANTIN NEGREANU

STRUCTURA PROVERBELOR ROMÂNEȘTI

BIBLIOTECA COLEGIULUI
NAȚIONAL "GH. LAZĂR"
NR. INVENTAR
....

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
București, 1983

Fiului meu
CĂTĂLIN

Coperta de MIHAELA DULEA

PREFAȚĂ

Lucrarea de față reprezintă o încercare de sinteză realizată din perspectivă lingvistică și stilistică asupra paremiologiei românești. Ea se întemeiează pe impunătoarea operă a lui I. A. Zanne, completată cu unele culegeri recente, realizînd astfel o valorificare a acestora, precum și a studiilor paremiologice românești apărute pînă în toamna anului 1980, cînd am încheiat redactarea.

În partea teoretică am expus conceptele operaționale ale cercetării, propunînd pe cel de etnocîmp *pentru a acoperi noțional totalitatea proverbelor organizate în jurul aceleiași invariante semantice. Ne-am ferit să adoptăm însă o terminologie stufoasă, care să vizeze o matematizare excesivă și „să sufoce" frumusețea proverbelor, făcînd cercetarea inaccesibilă marelui public. Nu contestăm importanța și valoarea modelelor matematice în orice domeniu al realității umane, dar nu trebuie să uităm că lingvistica este considerată din ce în ce mai mult, în ultima vreme, o „știință-pilot". Prin acestea nu dorim să ne luăm măsuri de prevedere care să preîntîmpine eventualele obiecții, ci să ne exprimăm opinia în legătură cu raportul dintre lingvistică și celelalte științe, cu necesitatea interdisciplinarității, dar și dezacordul privind supralicitarea unor metode care duc, inevitabil, la imposibilitatea receptării mesajului de către cei care nu dispun de acest cod.*

Partea aplicativă a cercetării se bazează pe analiza a 5994 de proverbe grupate pe etnocîmpuri, asupra configurației cărora am făcut o serie de considerații de ordin etnolingvistic. De fapt, corelația dintre limbă și specificul național postulată încă de Humboldt se pare că își găsește în cazul paremiologiei întreaga justificare. Într-un anume sens, cercetarea noastră se vrea un argument în favoarea acelei matrice stilistice a poporului român *despre care vorbea Blaga și, în același timp, o demonstrație a faptului că proverbele con-*

tribuie la cunoaşterea vieţii, gîndirii şi simţirii poporului nostru, implicit a limbii române.

Am privit proverbul ca semn, în sensul că el nu este egal cu suma părţilor care îl compun, ci reprezintă un fel de produs al termenilor, sugerînd noi semnificaţii faţă de cele ale părţilor care se leagă între ele. Proverbele ar putea fi considerate structurile de suprafaţă ale unei vaste structuri de adîncime.

Descifrînd, din ţesătura fină şi complexă a paremiologiei noastre, conţinutul de idei bogat în învăţăminte al filozofiei populare, am ajuns la concluzia că tezaurul proverbelor româneşti se defineşte printr-o dublă caracteristică: nevoia de concentrare (rezultantă a spiritului redundant şi a celui de sinteză) şi nevoia de pitoresc, ambele perfect exprimate în lapidarul şi metaforicul „scump la vorbă".

Această încercare de a pătrunde poezia proverbelor şi de a supune unei analize textuale mijloacele lingvistice de realizare alături de resursele stilistice ale unităţilor paremiologice este, ca orice încercare, susceptibilă de perfecţionare. Totuşi, dacă lucrarea a reuşit să pună în lumină o mare şi nepieritoare bogăţie de gînduri turnate în tipare stînd sub semnul farmecului expresiei limpezi, condensate şi organizate artistic, înseamnă că ea şi-a atins ţelul.

Ne exprimăm şi cu acest prilej întreaga noastră gratitudine faţă de prof. univ. dr. Ştefan Munteanu, referent ştiinţific, care ne-a sugerat elaborarea acestei lucrări şi ne-a oferit un preţios sprijin în realizarea ei.

Ţinem să mulţumim, de asemenea, Editurii ştiinţifice şi enciclopedice, în mod deosebit redactorului de carte, dr. Marica Pietreanu, pentru solicitudinea arătată în editarea lucrării.

Aceleaşi mulţumiri le adresăm acelora care au sprijinit, într-un fel sau altul, ducerea la capăt a acestei întreprinderi.

C.N.

SIGLE ȘI ABREVIERI

A = *Albina*. Revistă Enciclopedică Populară, seria I: 1898–1928; Revistă săptămînală a așezămintelor culturale, seria a II-a: 1946 ș.u.

ACILFR XXII$_{1,2}$ = *Actele celui de-al XII-lea Congres Internațional de Lingvistică și Filologie Romanică* (București, 15–20. IV. 1968), vol. I, II, București, 1970.

AUB = *Analele Universității București* (vezi AUBLLR).

AUBLLR = *Analele Universității București, Limba și literatura română*, București, 1954 ș.u.

BL = *Bulletin linguistique*, publié par A. Rosetti, vol. I–IX, Paris, Copenhague, Bucarest, 1933–1938.

BSL = *Bulletin de la Société de Linguistique de Paris*, Paris, 1869 ș.u.

Bul. șt. = *Buletinul științific al Institutului Pedagogic*, Baia Mare, I, Inst. ped., 1969 ș.u.

C = *Contemporanul*. Săptămînal al Consiliului Culturii și Educației Socialiste, București, 1946 ș.u.

CF = *Cercetări de folclor*, București, I, 1947 ș.u.

CILL = *Contribuții la istoria limbii române literare în secolul al XIX-lea*, București, I, 1956; II, 1958; III, 1962.

CL = *Cercetări de lingvistică*, Academia R.S. România, Filiala Cluj, Cluj-Napoca, I, 1956 ș.u.

CLTA = *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*, București, 1962 ș.u.

Conv. lit. = *Convorbiri literare*, Iași, București, 1867–1944.

Cr = *Cronica*. Săptămînal politic-social-cultural editat de Comitetul pentru cultură și educație socialistă Iași, Iași, 1965 ș.u.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, 1975.

DN = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, București, 1978.

GA$_2$ = *Gramatica limbii române*, vol. I–II, ed. a II-a, Editura Academiei, București, 1963.

GÎ = *Gazeta Învățămîntului*. Revistă editată de Ministerul Învățămîntului, București, 1949–1970.

GL = *Gazeta literară*. Organ săptămînal al Uniunii Scriitorilor din R.S. România, 1954–1968.

IZ = *Izvorașul*. Revistă de Muzică, Artă națională și Folklor Bistrița-Mehedinți, 1919–1940.

L = *Luceafărul*. Revistă a Uniunii Scriitorilor din R.S. România, București, I, 1958 ș.u.

LL	=	*Limbă și literatură*. Publicație a Societății de științe filologice din R.S. România, București, I, 1955 ș.u.
Lr	=	*Lamura*. Revistă de literatură, artă, știință, București, 1919–1926.
LR	=	*Limba română*. Editura Academiei R.S. România, București, I, 1952 ș.u.
M	=	*Magazin*, București, 1957 ș.u.
Neamul	=	*Neamul Românesc pentru Popor*. Foaie pentru popor cu conținut politic, economic, cultural, București, 1910–1932.
PLG	=	*Probleme de lingvistică generală*, I–V, București, Editura Academiei R.S. România, I: 1959; II: 1960; III: 1961; IV: 1962; V: 1967; VI: 1974; VII: 1977.
Prov.	=	*Proverbium*. Bulletin d'information sur les recherches parémiologique publié par YA. I. KALONTAROV, Douchanbe, MATTI KUSSI, Helsinki, DEMETRIOS LOUKATOS, Athènes, ARCHER TAYLOR, Berkeley, nr. 1, 1965 ș.u.
RF	=	*Revista de folclor*, București, 1956 ș.u.
RFR	=	*Revista Fundațiilor Regale*, București, 1934–1945.
RIAF	=	*Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, București, 1882 ș.u.
RITAL	=	*Revista de istorie și teorie literară*, Editura Academiei R.S. România, București, 1952 ș.u.
RL	=	*România Liberă*. Cotidianul Consiliului Național al Frontului Unității Socialiste, București, I, 1943 ș.u.
RLiR	=	*Revue de Linguistique Romane*. Publiée par la Société de Linguistique Romane, Paris, 1927 ș.u.
RRL	=	*Revue roumaine de linguistique* (pînă în 1964: *Revue de linguistique*). Édition de l'Academie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1956 ș.u.
RRRS	=	*Revista de recenzii, referate și sinteze*, lingvistică – filologie, I, 1964 ș.u.
S	=	*Scînteia*. Organ al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, București, I, 1922 ș.u.
SCILF	=	*Studii și cercetări de istorie literară și folclor*. Editura Academiei R.S. România. Institutul de istorie literară și folclor, București, I, 1952 ș.u.
SCL	=	*Studii și cercetări lingvistice*. Editura Academiei R.S. România, București, 1950 ș.u.
SCS	=	*Studii și cercetări științifice*, Iași, serie nouă, 1955 ș.u.
SFL	=	*Studii de folclor și literatură*, București, 1967
SG	=	*Studii de gramatică*, vol. I, II, III, Editura Academiei, 1956–1961.
SILL	=	*Studii de istoria limbii române literare (XIX)*, I–II, București, 1959
St	=	*Steaua*. Revistă lunară a Uniunii Scriitorilor din R.S. România, Cluj-Napoca, I, 1950 ș.u.
ȘM	=	*Școala Mehedințiului*, vol. I–V, Drobeta-Turnu-Severin, I: 1966, II: 1967, III: 1968, IV–V: 1969.
T	=	*Transilvania*. Foaia Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român, Brașov – Sibiu, 1868–1942.
TLL	=	*Travaux de Linguistique et de Littérature* publiée par le Centre de philologie et des littératures romanes de l'Université de Strasbourg, 1963 ș.u.

I. CONSIDERAŢII PRELIMINARE

1. OBIECTUL LUCRĂRII. METODA. IZVOARE

Lucrarea are ca obiect cercetarea proverbelor româneşti sub aspectul structurii lor conceptuale, lingvistice şi stilistice. Pe lîngă prezentarea metodei şi trecerea în revistă a izvoarelor folosite, în acest capitol introductiv facem şi un scurt istoric al problemei, insistînd asupra cercetărilor de lingvistică şi stilistică paremiologică, precum şi a numeroaselor încercări de definire a proverbului. Tot aici sînt discutate cîteva probleme de terminologie. Astfel, în cazul unităţilor paremiologice se poate vorbi despre: microcontext, macrocontext, context generic, context genetic, cîmp semantic etc. Am introdus în cercetare o noţiune nouă pentru care am creat termenul „etnocîmp" (cuprinzînd toate proverbele aparţinătoare aceluiaşi concept) şi am încercat să-i conferim o largă aplicabilitate în acest domeniu, mai puţin frecventat, al cercetării stilistice şi lingvistice paremiologice.

În prima parte, stabilim o serie de concepte fundamentale ale vieţii poporului nostru, asociindu-le expresia lor lexicală structurată în tiparul proverbelor. După o expunere asupra specificului naţional, în care am arătat că folclorul reflectă fizionomia morală a poporului nostru, aşa cum s-a constituit ea în decursul vremii, prezentăm pe scurt, utilizînd terminologia adoptată, etnocîmpurile: *înţelepciune, adevăr, bunătate, cinste, demnitate, ironie, prudenţă, inteligenţă, dreptate, educaţie, cunoaştere, noroc, cumpătare, prietenie, voinicie, omenie, frumuseţe, resemnare, respect, economie* şi *soartă*, precizînd relaţiile numeroase şi complexe ce se pot stabili între ele

Proverbele reflectă marea înţelepciune a poporului (căci, aşa cum spunea Lucian Blaga, „proverbul are întotdeauna înţelepciunea unui om bătrîn"), învăţămintele desprinse din viaţa şi istoria sa zbuciumată, din experienţa cotidiană. Conceptul de înţelepciune este definitoriu pentru

structura sufletească a poporului român, iar înțelepciunea presupune o anumită conduită morală, spirit rațional, simțul dreptății etc., trăsături caracteristice poporului român. În continuare, am prezentat concepția despre lume a poporului nostru, așa cum rezultă din paremiologia românească, insistînd asupra cuvintelor cheie.

Cea de-a doua mare secțiune a lucrării este consacrată structurii lingvistice a proverbelor românești. Un spațiu amplu în economia secțiunii respective am acordat cercetării lexicului proverbelor românești. Ținînd seama de specificul unităților paremiologice, studiul lexicului este axat pe semantică. Avînd în vedere și legătura ce se impunea cu necesitate între stuctura conceptuală și cea lingvistică, obiectul comentariilor îl constituie următoarele probleme: cele două categorii semasiologice fundamentale — sinonimia și antonimia, în cazul nostru, paremiologice, aplicate în cercetarea etnocîmpurilor *înțelepciune, adevăr, bunătate, cinste și demnitate*; din domeniul formării cuvintelor am studiat derivarea cu prefixul negativ *ne-*, în directă relație cu antonimia paremiologică. La morfologie am cercetat substantivul din punctul de vedere al valorilor sale abstracte și concrete în proverbe, oprindu-ne apoi asupra celorlalte părți de vorbire. Am acordat o atenție deosebită termenilor concreți repartizați pe domeniile: fauna și flora românească, meserii și meșteșugari, meteorologia populară, arhitectura populară (construcții). La sintaxă, sînt studiate propozițiile subiective și atributive pentru că ele constituie o bogată sursă de cercetare a complexelor relații sintactice care se stabilesc în cadrul a numeroase proverbe. Un spațiu larg în capitolul de sintaxă ocupă negația întrucît prezența ei masivă în proverbe conferă acestora un caracter restrictiv și de interdicție. Negațiile au fost examinate din punctul de vedere al tipului, al poziției lor în context, al ocurenței, precum și al relațiilor pe care le stabilesc cu celelalte elemente ale enunțului. Capitolul de sintaxă se încheie cu o analiză statistică a construcțiilor sintactice paremiologice. Din multitudinea problemelor de sintaxă ne-am oprit asupra acestora, deoarece sînt concludente pentru studiul paremiologiei românești.

Obiectul celei de-a treia mari secțiuni a lucrării îl constituie cercetarea structurii stilistice a proverbelor care ne-a prilejuit constatări deosebit de interesante. La nivelul

paremiologiei românești au fost identificate o serie de procedee stilistice și efectele lor estetice.

Lucrarea se încheie cu o bibliografie cuprinzînd atît lucrările de referință și culegerile ce pot fi consultate în legătură cu proverbele românești, cît și lucrările de folclor, etnografie, lingvistică și stilistică referitoare la întreaga problematică studiată. La acestea se adaugă un indice care ordonează alfabetic toate unitățile paremiologice discutate în lucrarea de față.

*

Studierea proverbelor românești din punctul de vedere al structurii conceptuale, lingvistice și stilistice implică o serie de dificultăți în sensul că — așa cum va reieși din istoricul problemei — proverbul a fost studiat îndeosebi sub raport istoric și literar, acordîndu-se mai multă atenție culegerilor paremiologice.

Cercetarea proverbelor românești sub multiple aspecte ne-a impus utilizarea unei metodologii eterogene, îmbinarea metodelor tradiționale cu cele moderne și (logico)-matematice. Această complementaritate a metodelor ne-a oferit posibilitatea unei analize mai riguroase, mai precise a paremiologiei românești. Folosirea doar a uneia dintre acestea, indiferent de amploarea și densitatea studiului respectiv, duce în mod inevitabil la o viziune limitată.

În cercetarea structurii conceptuale a proverbelor de un real folos a fost utilizarea analizei funcționale. Paradigmele lexicale — prin stabilirea opozițiilor din interiorul unor subsisteme lexicale — le-am studiat în cadrul unor concepte care se manifestă la nivelul paremiologiei românești. Analiza funcțională, aplicată axei paradigmatice, a fost însoțită, îndeosebi în studierea structurii lingvistice — de analiza distributivă aplicată axei sintagmatice. De pildă, pornind de la faptul că distribuția înseamnă însușiri combinatorii, iar cercetarea distribuției este o parte importantă a studiului relațiilor, am folosit metoda distribuției în cercetarea negației. Tot în studierea structurii lingvistice (flora și fauna românească, construcția sintactică a proverbelor, negația etc.) am beneficiat de rigoarea oferită de analiza statistică, dar cu rezerva formulată de St. Ullmann, care preciza că datele statistice nu trebuie fetișizate, iar rezultatele ei brute nu pot înlocui interpretarea faptelor: „fiindcă problema stilului nu este numai o problemă de

cantitate, ci și una de nuanță, de calitate ascunsă în cantitate, ceea ce reclamă din partea cercetătorului un examen *psihologic și estetic*"[1]. Cu sprijinul analizei în constituenți imediați am încercat să descoperim o serie de modele pe baza cărora se pot stabili concluzii asupra structurii unităților paremiologice în general. Bineînțeles, am ales drept constituenți imediați segmentele cu distribuția cea mai bogată.

În cercetarea structurii stilistice am avut în vedere teza teoretică fundamentală a lingvisticii „ca știință a semnificațiilor, căutînd îndărătul semnelor motivarea întrebuințării lor în funcție de *un conținut de gîndire care a impus utilizarea lor*"[2] (s.n., C.N.), punînd un accent deosebit pe elementele produse de starea afectivă și fantezia vorbitorului, datorată unei realități extralingvistice.

În permanență am ținut seama de faptul că, din punctul de vedere al gradului de generalitate a sensurilor actualizate în proverbul-enunț, există trei trepte: sensul denotativ, sensul conotativ și sensul referențial.

În ce privește limba proverbelor, spre deosebire de a celorlalte producții folclorice, considerăm că ea ocupă *un loc intermediar între limba comună, luată în general, și cea artistică*. Ne întemeiem afirmația pe o serie întreagă de fapte rezultate din cercetarea unui mare număr de unități paremiologice. Pornind de la o afirmație a lui Ștefan Munteanu potrivit căreia deosebirea între limba comună luată în general și cea artistică „constă în aceea că în cea dintîi cuvîntul acționează ca semn numai în virtutea sensului său; în limba artistică, complexul sonor intră într-un alt gen de relații semantice, el colaborează «direct» prin natura complexului sonor cu sensul,"[3] am ales, pentru comparație, cîteva unități paremiologice:

Norocul cîteodată ne caută pe noi; iar înțelepciunea trebuie căutată de noi mai mult ca pe o comoară.
De multe ori dintr-o iapă bună iese un măgar și dintr-un mărăcine iese un trandafir.
Cele rele să le scrii pe apa ce curge, iar facerea de bine în piatră să o sapi.

---

[1] St. Ullmann, *Language and Style*, Oxford, Basil Blackwel, 1964, p. 118 și urm. (apud Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică*, București, 1972, p. 88).

[2] Ștefan Munteanu, *op. cit.*, p. 8.

[3] *Ibidem*, p. 9.

În cazul primului proverb, fiecare cuvînt cheie este întrebuinţat cu sensul denotativ *(noroc, înţelepciune, comoară)*. Spre deosebire de acesta, în al doilea proverb, toate cuvintele cheie *(iapă, măgar, mărăcine, trandafir)* au dobîndit valori conotative. Frumuseţea imaginii creată de îmbinarea cuvintelor se asociază în ultimul proverb cu o deosebită valoare morală, plină de cea mai adîncă umanitate, mai ales că adjectivele substantivizate *binele* şi *răul* sînt înlocuite prin atît de expresivele locuţiuni *cele rele* şi *facerea de bine*. Dar alături de acestea apar şi termenii generali: *apă* şi *piatră* care aduc în memorie altă parimie românească: *Apa trece, pietrele rămîn*. Asocierea caracterului perisabil al răutăţilor cu cel veşnic al binelui ne duce cu gîndul la soarta poporului nostru. Observăm că, în toate cele trei exemple, cuvintele cheie cu valoare numai denotativă sau numai conotativă au un evident sens referenţial, determinat de raportarea termenilor respectivi la realitatea concretă, la desemnat. De fapt, în limba proverbelor, generalul se exprimă direct prin particular.

Adesea, în limba proverbelor, nu numai sensul unui cuvînt, ci chiar al întregii unităţi paremiologice este fie denotativ, fie conotativ. De pildă, în *Cine se scoală de dimineaţă departe ajunge*, atît emiţătorul, cît şi receptorul pot avea în vedere fie sensul denotativ, pe care îl degajă întreaga unitate paremiologică, sens ce transpare din îmbinarea termenilor luaţi cu valoarea denotativă în contextul respectiv, fie sensul conotativ, implicînd ideea că cel vrednic poate realiza multe în aceeaşi unitate de timp sau că, pentru a duce la bun sfîrşit o acţiune, lucrurile nu trebuie tărăgănate. În acest sens, considerăm că observaţia potrivit căreia „există un punct de contact între planul emiţătorului mesajului şi acela al receptorului lui, care se realizează şi se obiectivează într-o zonă de interferenţă sau de coincidenţă dintre două planuri ale aceleiaşi comunicări"[4] oferă un punct de plecare pentru analiza faptelor de limbă din proverbe. Bineînţeles că, pentru aceasta, este absolut necesar un *datum genetic* fără de care nu se poate realiza nimic viabil, luîndu-se în consideraţie şi provenienţa proverbului, care poate fi populară sau cultă.

Prin analiza structurii paremiologiei româneşti, pe cele trei planuri: conceptual, lingvistic şi stilistic, vom încerca

[4] Ştefan Munteanu, *op. cit.*, p. 19.

să punem în evidență caracterul intermediar al limbii paremiologiei românești (între limba comună luată în general și limba artistică).

*

Cercetarea noastră a avut în vedere un număr de 5994 unități paremiologice excerptate din numeroase culegeri care cuprind majoritatea tezaurului paremiologic românesc. În primul rînd am utilizat monumentala operă a lui I. A. Zanne, în 10 volume, apărute la București între anii 1895—1903, care însumează, în cele 25 capitole, 26 834 proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, idiotisme și cimilituri, 16 350 maxime (adunate de Golescu), 4134 de „asemănări" și 1402 eresuri. În mod deosebit ne-am oprit asupra unităților paremiologice din volumul VII, în care capitolele XIII—XVI au ca titlu *Despre viața intelectuală și morală*, iar proverbele din capitolul XV, subintitulat *Calități și virtuți*, sînt grupate după următoarele noțiuni: *adevăr, adevărat, a aldui, aman, ascultare, bine, blînd, bunătate, cinste, a cinsti, cinstit, credință, cumpăt, dreptate, econom, economie, folos, galantom, glumă, a glumi, gospodar, gospodină, harnic, a se împăca, a lucra, milă, muncă, muncitor, neîndrăzneț, nevinovăție, nume bun, omenie, onoare, ordine, orînduială, pază, politicos, a potoli, a răbda, răbdare, rușine, șagă, silință, sîrguincios, a se smeri, socotință, stăruință, strîngător, taină, treabă, vrednic*[5].

Pentru consemnarea unor proverbe din culegerea lui Zanne am folosit o ediție prescurtată *Proverbele românilor. Proverbe zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri de I. A. Zanne*, îngrijită de C. Ciuchindel (1959). De un real folos pentru completarea listei parimiilor românești au fost culegerile întocmite de Corneliu Bărbulescu, Gheorghe Ghiță[6] și Monica Rahmil[7]. De asemenea, pentru cercetarea structurii conceptuale a proverbelor românești și pentru completarea listei proverbelor ce se includ într-un anumit etnocîmp am întrebuin-

---

[5] I.A. Zanne, *Proverbele Românilor*, p. 481—600.

[6] Corneliu Bărbulescu și Gheorghe Ghiță, *Din înțelepciunea poporului. Proverbe, zicători, ghicitori, adunate și rînduite*, București, vol. II, 1957.

[7] Monica Rahmil, *Ghicitori și proverbe*, București, vol. II, 1957.

țat dicționarul paremiologic[8] al lui I. A. Candrea. Un instrument de lucru foarte util a fost culegerea lui George Muntean, *Apa trece, pietrele rămîn. Proverbe românești*[9].

2. DIN ISTORICUL PAREMIOLOGIEI

Nu intenționăm să facem un istoric al paremiologiei în general și al celei românești în special, pentru că nu ne-am propus acest lucru, dar vom încerca să schițăm principalele preocupări ale cercetătorilor în această direcție, insistînd asupra concepțiilor și realizărilor privind studiul structurii lingvistice și stilistice a proverbelor.

O distincție necesară face I. C. Chițimia între termenul *paremiologie*, știința despre proverbe, format etimologic din gr. παροιμία „proverb" și λόγος „cuvînt", „știință", și cel de *paremiografie* denumind activitatea de culegere a proverbelor și redactarea culegerilor.[10]

Probabil că proverbele au constituit cele dintîi încercări de legislație, „înțelegînd prin aceasta formularea orală a primelor reguli de conduită socială și individuală a omului primitiv, referitoare la toate aspectele vieții lui"[11] dar, în același timp, și o modalitate de transmitere orală a experienței și cunoștințelor dobîndite de-a lungul veacurilor. „Dacă aceste formule — considera Quitard[12] — s-ar fi putut păstra sub forma lor primitivă, am avea la îndemînă cel mai curios monument al progreselor bătrînelor societăți, monument care ar arunca o vie lumină asupra istoriei civilizației".

Subliniind legătura strînsă dintre literatura populară și cea scrisă, Tudor Vianu observa că proverbele alcătuiesc baza lingvistică a artei maximelor.[13] De asemenea, Iorgu

---

[8] I.A. Candrea, *Dicționar de proverbe și zicători*, București, 1912.

[9] Ediție îngrijită, prefațată, glosar și indice de G.M., București. 1966, ed. a II-a, 1967.

[10] *Paremiologie*, SCILF, nr. 3 (IX), 1960, p. 461.

[11] *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964, p. 194.

[12] *Dictionnaire étymologique, historique et anecdotique des proverbes et des locutions proverbiales de la langue française*, Paris, 1842, p. 24.

[13] Tudor Vianu, *Dicționar de maxime comentat*, București, 1962, p. 6—7: „... genul literar al maximei n-ar fi apărut dacă graiurile n-ar fi găsit mai înainte fraza rectificatoare a unei păreri îndătinate, porunca, avertismentul, ironia și primele lor întipăriri: proverbele populare."

Iordan remarca existența unei corespondențe perfecte între literatura aforistică populară și cea cultă, punînd semnul egalității între citatele literare, și cele științifice și proverbe[14].

În Europa, proverbele apar prima dată în sec. IX î.e.n., într-o poemă a lui Hesiod. Utilizate ca îndrumătoare în viață și avînd din antichitate titlul de: Maxime și povățuiri, ele fac parte din zestrea paremiologică lăsată moștenire de cei 7 înțelepți. Mai tîrziu Socrate și discipolul său Platon, apoi Aristotel în *Retorica* și urmașul acestuia, Teofrast, stoicii Hrysip și Cleante au adunat proverbe pentru întrebuințarea acestora în lucrările lor, apreciindu-le ca rămășițe ale limbii, folosite pentru învățătură.

Quintilian le numea *sententiae* („judecăți"), pentru că semănau cu deciziile organelor publice. De fapt, la poeții antici întîlnim sute și mii de versuri conținînd în forma cea mai concisă o experiență psihologică sau o regulă de viață. Asemenea versuri *„sînt versuri de reper*, ele fiind învățate pe de rost, culese și puse în ordine alfabetică, pentru a le avea oricînd la îndemînă"[15].

Ele au fost socotite de Giambattista Vico drept *limbă a zeilor* avînd ca temei faptul că oracolele se exprimau sub formă de povățuiri și pilde.

Așadar, cercetarea proverbelor sub diferite aspecte a fost efectuată de numeroși oameni de știință sau simpli pasionați, începînd încă din antichitate.

Aceste formule lapidare, cu caracter de sentință, universal valabilă, încărcate de semnificații, au exercitat o puternică influență asupra cercetătorilor aparținînd diferitelor discipline. De fapt, studiul complet al proverbelor are nevoie de o întreagă echipă de specialiști formată din folcloriști, psihologi, istorici ai literaturii și culturii în general, de sociologi, lingviști etc. Deși bibliografia consacrată proverbului este deosebit de bogată, totuși încercările de pînă acum nu-și pot atribui dreptul de exhaustivitate. Se impun însă, prin multitudinea culegerilor,

---

[14] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975, p. 23: „... citatelor literare și științifice caracteristice pentru limbajul oamenilor de cultură, le corespund, din punctul de vedere al expresivității, maximele, proverbele etc. din vorbirea populară și familiară".

[15] Ernst Robert Curtius, *Literatura europeană și Evul Mediu Latin*, București, 1970, p. 74.

studiilor și articolelor paremiologice înregistrate, lucrările bibliografice ale lui Wilfred Bonser, T. A. Stephens[16] și Otto E. Moll[17].

Considerăm util să menționăm, limitîndu-ne doar la cîteva date, preocupările paremiologice pe plan internațional. Se pare că anul inaugural în această privință este 1508[18] cînd apare lucrarea *Adagiorum Chiliades tres* a marelui umanist Erasm din Rotterdam, cel care — precizează I. C. Chițimia — „a inițiat astfel bazele paremiologiei și aremiologiei, dînd un impuls în direcția aceasta"[19], ceea ce a dus la apariția a numeroase culegeri și dicționare, în mai multe limbi, întemeiate însă, din păcate, pe o concepție lingvistică rudimentară. Cei cărora le datorăm primele dicționare paremiologice sînt: H. Megisero, *Paroemiologia pollyglottos, Proverbia et sententiae*, Leipzig, 1605 și J. Howell, *Lexicon tetraglotton*, Londra, 1660 (englez, francez, italian, spaniol).

Secolele al XVIII-lea și al XIX-lea înregistrează o adevărată avalanșă de lucrări paremiografice[20]. O dată importantă în istoria paremiografiei înscrie monumentala operă *Posloviți russkogo naroda* a lui V. I. Dal, cuprinzînd peste 30 000 de proverbe, apărută la Moscova, în 1861—1862. Un punct de vedere nou aducea introducerea care conținea o idee ce avea să se impună fără rezerve și anume cercetarea și definirea fondului proverbelor populare. Se cuvine să fie menționată aici activitatea paremiologică a filologului rus F. I. Buslaev care, în lucrarea *Russkie posloviți i pogovorki*, a lansat teoria resturilor mitologice păstrate în proverbe[21]. Numeroase lucrări paremiografice încep să înregistreze tezaurul proverbelor pe grupe înșirate alfabetic,

---

[16] Wilfred Bonser, T.A. Stephens, *Proverbe Literature : A. Bibliography of Works Relating to Proverbs*, Londra, 1930.

[17] Otto E. Moll, *Sprichwörter-bibliographie*, Frankfurt, 1958.

[18] Ele sînt amintite chiar de Herodot în *Istoriile* sale sub denumirea de „învățăminte înțelepte", pe care oamenii le-au găsit încă din vechime. Pentru alte date, a se vedea Tudor Vianu, *Dicționar de maxime comentat*, p. 5—10.

[19] I.C. Chițimia, *art. cit.*, p. 468.

[20] Se pare că cele mai vechi culegeri de folclor sînt cele de proverbe. Argumentul este cît se poate de plauzibil: „Predilecția pentru proverbe vine din împrejurarea că ele sînt cele mai apropiate de cărturar dintre toate speciile folclorice, fiind folosite curent împreună cu limba care le vehiculează" (Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, București, 1974, p. 55).

[21] Cf. I.C. Chițimia, *art. cit.*, p. 470—471.

în interiorul fiecărei grupe proverbele fiind dispuse tot alfabetic. Dintre acestea se detașează culegerile lui G. Giusti, *Raccoltà di proverbi toscani*, apărută la Florența, în 1853, despre care, G. Cocchiara afirma, 74 ani mai tîrziu, că a fost „urmată de cei mai mari paremiologi"[22]. O lucrare similară este cea a lui Leroux de Lincy, *Livre des proverbes français*, Paris, 1857.

Însă ceea ce se poate reproșa majorității lucrărilor științifice avînd ca obiect studiul proverbelor este faptul că au tins, pînă la începutul secolului nostru, să accentueze latura lor istorică. Abia în ultimele decenii, datorită, în parte, influenței științelor sociale, nu s-a mai studiat proverbul numai din punct de vedere istoric și literar[23], ci și pe baza analizei structurale a faptelor.

Proverbele ar reprezenta un test valabil pentru analiza structurală în general a folclorului. În acest sens, nu este lipsită de interes opinia lui A. Greimas : „Dacă am considera că proverbele sînt elementele semnificante ale unui *cod particular*, se poate admite că, alese în limitele unei limbi și ale unei perioade istorice date, ele constituie *serii finite*. Deci studiul lor, conceput ca descriere a unui sistem de semnificații evidente, este posibil. Este suficient să le considerăm pe toate ca semnificanți și să postulăm un semnificat global: descrierea schematică și structurală a planului semnificantului ne oferă configurația semnificatului lor"[24].

Toate problemele teoretice asociate analizei structurale sînt relevante în proverb. Aceste probleme — consideră

---

[22] G. Cocchiara, *Folklore*, Milano, 1927, p. 76 (apud I.C. Chițimia, *art. cit.*, p. 472).

[23] A se vedea: Mathilde Hain, *Sprichwort und Volkssprache Eine Volkskundliche — sociologische Dorfuntersuchung*, Giessner Beitrage zur deutsche Philologie 95, Giessen, 1951 ; D.B. Shimkin, Pedro Sanjuan, *Culture and World View : A Method of Analysis Applied to Rural Russia*, American Anthropologist, 55, 1953, p. 329—348 ; Josep Raymond, *Attitudes and Cultural Patterns in Spanisch Proverbs*, The Americas, 11, 1954, p. 57—77 ; Donald R. Gorham, *Use of the Proverbs Test for Differentiating Schizophrenics from Normals*, Journal of Consulting Psychology, 20, 1956, p. 435—440 ; Matti Kuusi, *Parömiologische Betrachtungen*, Folklore Fellows Communications 172, Helsinki, 1957 ; E. Ojo Arewa, Alan Dundes, *Proverbs and the Ethnography of Speaking Folklore*, American Anthropologist, 66(6), partea a II-a, 1964, p. 70—85.

[24] A. Greimas, *Du sens*, Paris, 1970, p. 309 ; vezi citatul și în trad. rom. *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, 1975, p. 308.

Alan Dundes[25] — includ: 1. nașterea unității de bază sau minime; 2. căutarea persistentă a acesteia; 3. posibilitatea segmentării conținutului; 4. controversa potrivit căreia unitățile sînt adevărate sau există numai în mintea celui ce le analizează.

În ce privește clasificarea proverbelor, vom consemna, deocamdată, doar cercetarea prestigiosului folclorist finlandez M. Kuusi[26] care afirmă că „sistemul opozițiilor binare" constituie elementul cel mai consecvent care poate sta la baza clasificării paremiilor. Ca urmare, orice proverb este „o alegere între două alternative". Pentru a fi clară și corectă, *clasificarea trebuie să aibă un caracter dicotomic* și se pare că acest gen de clasificare are un caracter general. De fapt, legătura între clasificarea binară a proverbelor și caracterul dicotomic al viziunii cibernetice asupra tuturor domeniilor realității[27], pe care îl presupune concepția despre lume și viață, merită un comentariu amplu asupra căruia vom reveni cu alt prilej.

În contextul efervescentei activități paremiologice a ultimilor ani, merită să fie relevată contribuția celei mai valoroase publicații paremiologice PROVERBIUM, numită modest — *Buletin informativ al cercetărilor paremiologice.*[28] Revista, cu caracter internațional, cuprinzînd studii redactate în limbile de mare circulație (engleză, franceză, germană și rusă) este îngrijită de Alan Dundes (Anglia), Ya. I. Kalontarov (U.R.S.S.), Matti Kuusi (Finlanda), Demetrios Lukatos (Grecia) și Vilmos Voigt (Ungaria).

Cercetările publicate pînă în prezent pot fi grupate în numeroase teme, dintre care rețin atenția: problemele de metodologie și terminologie, limba și stilul proverbelor. Proverbele sînt privite — și este lesne de înțeles de ce — în relație directă cu ghicitorile, anecdotele sau alte specii literare, punîndu-se accentul pe evidenta latură socialistorică. De asemenea, sînt analizate sursele istorice ale proverbelor, iar fiecare număr cuprinde o bibliografie

---

[25] Alan Dundes, *On the Strukture of the Proverb*, Prov., 25, 1975, p. 961.

[26] M. Kuusi, *Towards an international Tipe — sistem of Proverbs*, Prov., 19, 1972.

[27] Cf. Ștefan Odobleja, *La Psihologie consonantiste*, Paris, vol. I: 1938, vol. II: 1939, p. 112 (vezi trad. rom. *Psihologia consonantistă*, București, 1982, p. 121).

[28] Helsinki, nr. 1/1965 și urm.

paremiologică. O menţiune specială trebuie făcută în legătură cu analizele structurale, semantice şi semiotice care ocupă un loc important în economia fiecărui număr al publicaţiei. Indexul paremiologilor apărut în numărul 25 şi cuprinzînd numai pe cei care au publicat sau au fost amintiţi în diferite articole ale revistei, se ridică la apreciabila cifră de 1451.

Pe linia preocupărilor privind studierea proverbelor trebuie menţionat în mod deosebit Simpozionul de paremiologie, din 19—21 iunie 1974, de la Helsinki. În rezoluţia simpozionului s-a precizat — între altele — ca fiecare ţară să adopte un limbaj oficial paremiologic, iar terminologia respectivă să fie publicată în PROVERBIUM.

În ţara noastră, preocupările paremiografice[29] au precedat, ca peste tot în lume, pe cele paremiologice. Se pare că prima lucrare de acest gen este, de fapt, o traducere de la sfîrşitul sec. al XVI-lea şi anume ,,Albinuşa''. Însă prima culegere, rămasă — parţial[30] — în manuscris, pînă în 1973[31], este: *Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate* a lui Iordache Golescu şi ,,n-ar fi exclus — afirmă Perpessicius — ca o bună parte din lamura înţelepciunii acesteia de obşte să transcedă oarecum din aria propriu-zisă a folclorului şi să ne apropiem de limanul acela, nu mai puţin misterios, al creaţiei scriitoriceşti, în care se zămislesc atîtea şi atît de variate genuri şi specii ale pururi neobositei fantezii creatoare''.[32] Trebuie să precizăm că prima culegere de proverbe româneşti cuprinde 65 de unităţi paremiologice, este intitulată *Proverbi româneşti* şi a apărut în anul 1840 în ,,Foaia pentru minte, inimă şi literatură''[33] a lui G. Bariţiu. Alte 319 *proverbiuri rumanesci*[34] fac parte din

---

[29] Vezi I.C. Chiţimia, *art. cit.*, p. 472—474.

[30] Volumul VII al culegerii lui Zanne cuprinde 16351 unităţi paremiologice din opera lui Iordache Golescu.

[31] Cînd apar în colecţia Cogito, *Proverbe comentate*, ediţie îngrijită de dr. Gh. Paschia.

[32] Perpessicius, *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor (1948—1956)*, Bucureşti, 1957, p. 220.

[33] Braşov, nr. 35, 36, 37. Ion Muşlea consideră că cea dintîi culegere de proverbe ar aparţine lui Timotei Cipariu şi a apărut cu nouă ani mai înainte, în 1831 (*Timotei Cipariu şi literatura populară*, în *Studii de istorie literară şi folclor*, Bucureşti, 1964, p. 163—199, republicat în *Cercetări etnografice şi de folclor*, Bucureşti, 1, 1971, p. 65—105), iar George Muntean crede că această dată poate fi chiar 1521 — scrisoarea lui Neacşu (*Prefaţa* la *Apa trece, pietrele rămîn*, p. VI—VII).

[34] *Diorile pentru minte şi literatură*, Cluj, 1846.

colecția alcătuită, în 1846, de Al. Papiu-Ilarian în colaborare cu un colectiv de studenți de la Colegiul academic din Cluj. Aceste două culegeri, spre deosebire de cea a lui Iordache Golescu, n-au fost cunoscute de I. A. Zanne și nici mai tîrziu de M. Gaster. „Ambele colecții — apreciază Vasile Netea[35] — [...] se disting prin originea direct populară a proverbelor culese și prin lexicul neaoș popular, fiind lipsite de neologisme și de construcții forțate" și reprezintă „fragmente autentice din marea literatură paremiologică a poporului român, reflectînd în mod veridic spiritul și concepția despre viață a acestuia". Din aceeași epocă pare a data — după opinia lui Ovidiu Bîrlea — o culegere (cuprinzînd două liste) rămasă în manuscris în Arhivele Statului din Budapesta, culegere care, potrivit unor însemnări, ar fi aparținut preotului Bucur Șerb din Poplaca[36].

În direcția acelorași preocupări, semnalăm și culegerile lui I. C. Hințescu, *Proverbele românilor*, Sibiu, 1877 și P. Ispirescu, *Zicători populare*[37], culminînd cu monumentala operă a lui I. A. Zanne[38], care — afirmă Ovidiu Bîrlea — —„se pare că întrece ca bogăție ceea ce a fost semnalat pînă acum la alte popoare."[39]

Cele dintîi preocupări paremiologice în sine se datorează lui G. Dem. Teodorescu, care în 1877, în *Cercetări asupra proverbelor române, cum trebuiesc culese și publicate*[40], stabilește o serie de criterii necesare pentru culegerea și publicarea proverbelor, subliniind necesitatea indicelui alfabetic, a glosarului de expresii rare, a comentariilor etc. De proverbe s-au mai ocupat — în secolul trecut — B. P.

---

[35] *Primele colecții de proverbe românești publicate*, SFL, București, 1967, p. 422—423.

[36] Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 67.

[37] Publicate în RIAF, I (1882), p. 224—235, 450—460; III (1884), p. 144—163; V (1885), p. 153—165, 377—384.

[38] *Proverbele Românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria și Macedonia. Proverbe, zicători, povățuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme și cimilituri*, cu un glosar romăno-frances, precuvîntare de G. Dem. Teodorescu, I—X, București, 1895—1903.

[39] Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 325.

[40] A se vedea: Ovidiu Papadima, *G. Dem. Teodorescu*, RF, VI, 1961, nr. 3—4, p. 35—75; Ovidiu Bîrlea, *op. cit.*, p. 291—292; Iordan Datcu, S.C. Stroescu, *Dicționarul folcloriștilor. Folclor literar românesc*, cu o prefață de Ovidiu Bîrlea, București, 1979, p. 426; George Antofi, *G. Dem. Teodorescu*, în *Buletinul Societății pe anul 1979*, Societatea de științe filologice, București, 1979, p. 43—48.

Hasdeu[41], care le consideră drept ideea de bază ce domină într-un basm sau legendă, și Moses Gaster[42], în concepția căruia proverbele reprezintă, pentru relațiile morale ale omenirii, ceea ce este moneda pentru relațiile sociale.

Printre cei atrași de frumusețea proverbelor românești, era firesc să se numere și Eminescu. Intervențiile publicistice ale poetului, mai ales din 1876, au drept scop evidențierea faptului că originalitatea unei limbi este conferită de fondul de locuțiuni „acele tiparuri neschimbate, care se formează în curs de mii de ani și dau fiecărei limbi fizionomia ei proprie" și acele „mulțimi de finețe psihologice care ele dau abia viață sunetelor moarte din cuvinte"[43]. De asemenea, Eminescu atrăgea atenția asupra necesității culegerii de către revistele din provincie (prezentînd primul număr al publicației *Colectorul literar pentru ambele secse*, ce apărea la Piatra Neamț) a acestor „legende și povești, *proverbe și locuțiuni*, adevărate nestimate ale gîndirii poporului românesc"[44], pe care le adună cu sîrguință și pricepere[45].

La începutul secolului nostru, o activitate remarcabilă în același domeniu a desfășurat George Coșbuc. În revista „Vatra", el inaugurează rubrica „Vorba ăluia", pe care o continuă în „Epoca", încercînd să explice numeroase expresii. Într-o serie de articole din „Albina"[46], Coșbuc dovedește o reală intuiție în explicarea modului cum au luat naștere proverbele. Izvoarele acestor scînteietoare chintesențe ale înțelepciunii populare sînt: experiența de toate zilele, istoria, ridicolul, observarea naturii, snoava, fabula, legenda, tradiția, literatura scrisă și spiritul. Fiecare sursă este bogat exemplificată și comentată. Merită să

---

[41] *Etymologicum Magnum Romaniae*, tomul III, 1893, coloana 2650, și în „Revista nouă", VI (1893–1894), p. 369 și în „Familia", XXX (1894), p. 253.

[42] *Literatura populară română*, București, 1883, p. 147.

[43] M. Eminescu, *Opere*, vol. VI, ediție critică de Perpessicius, București, 1963, p. 16.

[44] *Ibidem*.

[45] Barbu Lăzăreanu, *Un fel de dicționar al proverbelor* (la rubrica „Din săptămînă 'n săptămînă"), în „Dimineața", București, nr. 9881, 2 iulie 1934; idem, *Din zicalele adunate de Mihai Eminescu*, LR, 1952, nr. 1, p. 37–39; idem, *Eminescu profesor*, în *Cu privire la ...*, ediție îngrijită de George Baiculescu, cuvînt introductiv de Perpessicius, București, 1971, p. 17.

[46] București, VI, nr. 36, 8 iunie 1903, p. 949–951; nr. 38, 22 iunie 1903, p. 1001–1002.

fie relevate opiniile lui Coşbuc privind mijloacele artistice de realizare a proverbului: o scurtime neobişnuită, rima, spiritul şi gluma, tropi şi figuri, fraze eliptice, fraze enigmatice, paradoxale, contrastul. Sînt semnalate şi cîteva forme gramaticale stereotipe, ca: *nici — nici, mai bine, cum — aşa, cine*. „Poporului — preciza poetul — îi place forma lor, şi numai prin formă pot ele să se întipărească în mintea mulţimii. Proverbele au forma stereotipă, cristalizată. Nimeni n-o poate schimba, tocmai fiindcă poporul atîta a sucit şi a răsucit la o formă pînă a redus-o la cea mai simplă şi mai plastică expresiune. De aceea proverbele sînt tipuri de sintactică populară"[47]. În esenţă, consideraţiile lui George Coşbuc referitoare la proverbe constituie un moment important în cercetarea paremiologiei româneşti.

O mare perioadă de timp nu mai apare la noi nimic demn de consemnat, aşa încît este îndreptăţit, în 1960, reproşul lui I. C. Chiţimia cînd observa că „studiile în sine paremiologice au rămas la o treaptă joasă, deşi materialul oferea posibilităţi de consideraţii diverse de conţinut, de limbă, valoare artistică etc."[48]

Abia în ultimii ani apar o serie de studii şi cercetări valoroase, bazate îndeosebi pe analiza structurală, semantică şi semiotică a unităţilor paremiologice. Ne vom limita, urmînd să revenim la capitolul consacrat definiţiei proverbului şi terminologiei paremiologice, la semnalarea studiilor semnate de Sanda Golopenţia-Eretescu, Pavel Ruxăndoiu şi Elena Slave.

Sfera noţiunii de paremiologie se lărgeşte considerabil prin analizele structuraliste şi mai ales semiotice, întreprinse de Sanda Golopenţia-Eretescu în studiile sale. După o pertinentă analiză a structurii lingvistice a proverbelor ecuaţionale[49], autoarea se opreşte, într-un amplu studiu[50], asupra propoziţiilor logic adevărate şi a propoziţiilor care apar în proverbe. Din punctul de vedere

---

[47] George Coşbuc, *Naşterea proverbiilor*, în *Despre literatură şi limbă*, ediţie îngrijită şi prefaţată de Al. Duţu, Bucureşti, 1960, p. 209.

[48] I.C. Chiţimia, *art. cit.*, p. 474.

[49] Sanda Golopenţia-Eretescu, *La structure lingvistique des proverbes équationnels*, CLTA, II (1965), p. 43—52.

[50] Idem, *Elemente de analicitate în proverbele româneşti*, SCL, XII, 1971, nr. 1, p. 5—24.

al structurii, principalele tipuri de proverbe pe care le are în vedere autoarea sînt:

A. 1 X este X(...)
ce e X e X(...)
X, X

2 X este X (și) Y este Y
X, X (și) Y, Y
X este X-os și Y este Y-os

La următoarele două tipuri de proverbe intervine negația și atunci schema se prezintă astfel:

B. 3 X NU este NU—X
NU—X NU este X

C. 4 X NU este Y(...)
5 X NU este Y (și) Z NU este W

Într-un alt studiu[51], avînd ca obiect utilitatea introducerii distincției semiotice între explicitarea și transmiterea unui limbaj și discutarea unui caz intermediar de *expliciiare — transmitere*, Sanda Golopenția-Eretescu pornește de la proverbele: *Omul e om; Slujba-i slujbă, drujba-i drujbă; Șofranul nu-i păsulă* și *Nici nora fată, nici soacra mumă*, care aparțin unor clase larg reprezentate în corpusul proverbelor românești. „Fiecare dintre ele — susține autoarea — pare a se justifica la un nivel mai obscur decît acela, de obicei invocat în explicarea proverbelor, al unei întîmplări generatoare de reflecție"[52]. În continuare, autoarea face o demonstrație lingvistică a caracterului lor de corpus omogen.

Fără să ne însușim punctul de vedere al autoarei, dificil de descifrat, aniticipăm una din ideile, pe care o vom discuta în secțiunea consacrată analizei conceptuale a paremiologiei românești, și anume aceea că „ascultătorul este liber să interpreteze în limbă, în ethos sau în «semiotică naturală» proverbele examinate. Tras la răspundere pentru aluzia în ethos a unui proverb, emițătorul proverbului respectiv se va putea oricînd refugia în vagul interpretării lingvistice sau semiotice"[53].

[51] Sanda Golopenția-Eretescu, *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute*, în *Educație și limbaj*, București, 1972, p. 181—190.
[52] *Ibidem*, p. 185
[53] *Ibidem*, p. 186.

Numeroase considerații interesante sub raport stilistic întîlnim în documentata prefață a culegerii alcătuită de George Muntean[54]. Ele au în vedere polisemantismul acestora, potențele expresive ale limbii căreia îi valorifică posibilitățile artistice, „îi nuanțează formele gramaticale, i le mlădiază, făcînd-o aptă a surprinde cele mai felurite aspecte ale lumii"[55], transferuri de sensuri, împerechieri nebănuite etc. De asemenea, reține atenția precizarea conform căreia parimiile constituie un material dintre cele mai însemnate pentru istoria limbii „în sensul conservării de cuvinte și forme flexionare, de expresii și sintagme învechite, de sensuri pe care limba comună nu le mai păstrează."[56] Fundamentală pentru studierea paremiologiei este observația care aduce în discuție necesitatea apelării la „*toate teoriile și metodele ce se aplică în studierea folclorului (genetică, comparativă, antropologică, filologică, lingvistică* etc.). Conexate, ele aduc, dacă nu un spor mai mare de lumină, măcar un coeficient mai mare de siguranță că nu greșim".[57]

Într-un amplu studiu, *Aspectul metaforic al proverbelor*[58], Pavel Ruxăndoiu analizează natura complexă a legăturilor contextuale care determină valoarea expresivă a proverbului. Autorul denumește organizarea contextuală a proverbului, adecvînd terminologia lui Riffaterre[59], *microcontext*.

Referindu-se la legătura dintre educație și proverb, Pavel Ruxăndoiu[60] reia ideea metaforei generice care substituie cazul particular prin varianta lui generală în proverbele dominate de sensul direct. Calitatea de metaforă generică este conferită proverbului de „verificarea repetată a experienței care transformă simpla constatare a faptelor în reprezentare a lor"[61]. În concluzie, autorul consideră că este necesar un corectiv care să elimine impresia de

---

[54] George Muntean, *Apa trece, pietrele rămîn. Proverbe românești*. București, 1966.

[55] *Ibidem*, p. XXXV.

[56] *Ibidem*, p. XXXVI.

[57] *Ibidem*, p. XVIII.

[58] În *Studii de poetică și stilistică*, București, 1966, p. 94—113.

[59] M. Riffaterre, *Stylistic Context*, „Word", vol. 16, nr. 2, 1960, p. 207—218.

[60] Pavel Ruxăndoiu, *Proverbul, element de educație*, în *Educație și limbaj*, București, 1972, p. 171—176.

[61] *Ibidem*, p. 175.

exagerare a funcţiei educaţionale, pentru că „această funcţie se conservă puternic numai în măsura în care repertoriul paremiologic al unei colectivităţi alcătuieşte un limbaj închegat, cu o corelare perfectă a termenilor şi a compartimentelor lui, capabili să răspundă tuturor experimentelor individuale tipice structurii culturale şi de comportament a colectivităţii date"[62]. Sîntem în întregime de acord cu această opinie dar ne manifestăm rezervă în privinţa concluziei finale: „cu greu mai putem vorbi azi de o efectivă funcţie educativă a proverbelor în satele româneşti. De cele mai multe ori ele apar ca forme de înfrumuseţare a limbajului bătrînilor".[63]

Pavel Ruxăndoiu stabileşte o tipologie funcţională generală a vastului repertoriu de proverbe din folclorul românesc, care — după opinia sa — ar putea integra, cu mici excepţii, fiecare constituent. Aceasta „poate fi operată diferenţiind între: a. proverbul prescripţie (normă/indicaţie); b. proverbul de atitudine (pozitivă/negativă); c. proverbul de informaţie (general/particular)"[64].

Într-o altă lucrare (în colaborare cu Mihai Pop) avînd ca obiect folclorul literar românesc, în capitolul consacrat literaturii aforistice şi enigmatice, Pavel Ruxăndoiu realizează o analiză pertinentă a proverbului. Între numeroasele observaţii documentate şi convingătoare, se detaşează în mod deosebit cele referitoare la modalitatea de manifestare a conţinutului proverbelor, care este determinată de faptul că: a) proverbele sînt scurte, nedepăşind limitele unei fraze (excepţiile sînt rare, în cazul proverbelor dialogate sau al celor explicate); b) sînt aplicate la contexte particulare, de fapt nelimitate ca număr; c) alcătuiesc un ansamblu care se manifestă ca un limbaj (sistem de exprimare) filozofic, în cadrul căruia sensurile se întretaie, se contrazic, se împlinesc sau se aprofundează reciproc.[65]

În studiul Elenei Slave[66] sînt prezentate anumite tipuri de schimbări de înţeles după structura contextuală a pro-

---

[62] Pavel Ruxăndoiu, *Proverbul, element de educaţie*, în *Educaţie şi limbaj*, 1972, p. 176.

[63] *Ibidem*.

[64] Pavel Ruxăndoiu, *Funcţia socială a proverbelor*, AUBLLR, XXII, nr. 1, 1973, p. 85.

[65] Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *Folclor literar românesc*, ediţia a II-a, Bucureşti, 1978, p. 245—246.

[66] Elena Slave, *Organizarea sintagmatică şi semantică a proverbelor*, PLG, V, p. 173—190.

verbului. Autoarea stabilește o serie de principii pe care se bazează structura generală a proverbelor: 1. în planul conținutului, proverbele au o structură dicotomică; 2. pentru ca termenii folosiți în proverb să fie cît mai pregnanți, se întrebuințează cuvinte foarte schimbate semantic; 3. structura paremiologică e exprimată printr-un număr redus de elemente; 4. în proverbe abaterile sînt mai numeroase decît exemplele care ilustrează structurile „normale".[67]

O propunere interesantă ce vizează ideea de interdisciplinaritate avansează Cezar Tabarcea cînd aduce în discuție utilizarea conceptului matematic de *mulțime*, cu motivația că „existînd diferite tipuri de relații între mulțimi, și situațiile de *intersecție*, mai des întîlnite atunci cînd este vorba de proverbe (un element poate aparține concomitent la două mulțimi), își pot găsi o modalitate de finalizare".[68] Astfel, se poate stabili un inventar al modelelor de bază care să conducă la găsirea unui principiu mai sigur de clasificare și ordonare a proverbelor românești „în locul actualului criteriu tematic a cărui nesiguranță este tot mai acut simțită".[69]

Pentru Victoria Stroescu, proverbul reprezintă o unitate de cuvinte care poate să aibă dimensiunea unei propoziții simple, compuse sau a unei fraze. Ca urmare, din punctul de vedere al structurii sintactice, ele se pot clasifica în: 1. *Proverbe simple*: nedezvoltate (S + P sau S + + P + O) și dezvoltate S + D + P(+ O) + D; 2. *Proverbe compuse* realizate prin: coordonare sintetică (conjuncții) sau coordonare asintetică (juxtapunere); 3. *Proverbe complexe* (o propoziție principală și una sau mai multe subordonate).[70]

În aceeași sferă de preocupări privind structurile sintactice din proverbe se înscrie studiul semnat de Maria Vulișci-Alexandrescu și Eugenia Dragoș, ale cărui concluzii

---

[67] Elena Slave, *Organizarea sintagmatică și semantică a proverbelor*, PLG, V, p. 189–190.

[68] Cezar Tabarcea, *Valorificarea conceptelor structuraliste în cercetarea proverbelor românești*, AUB, XVII, 1968, p. 171; același autor publică *Poetica proverbului* în 1982 (dată la care lucrarea noastră se afla sub tipar).

[69] *Ibidem*.

[70] Victoria Stroescu, *Syntactic structure of proverbs in English and Romanian*, AUT, XIII, 1975, p. 151–155.

evidențiază particularități specifice proverbelor, între care: subînțelegerea sau elipsa unor părți de propoziție și mai ales a predicatului; antepunerea (în general) subordonatelor pentru a scoate în relief conținutul lor[71].

Referindu-se la proverbe și zicători, Ovidiu Bîrlea le consideră ca fiind „două specii care se hrănesc aproape cu exclusivitate din metaforă"[72]; în cazul special al proverbelor face distincție între cele numai metaforice și cele lipsite de transferul metaforic, al căror număr — din fericire pentru tezaurul paremiologic — este redus și „aproape întotdeauna se poate afirma că sînt de obîrșie cărturărească, în maniera maximelor culte"[73].

Un studiu dens, de mare valoare pentru cercetarea paremiologică actuală, a realizat Nicolae Roșianu[74]. Pornind de la constatarea că una din trăsăturile fundamentale ale paremiologiei este stereotipia, Nicolae Roșianu propune un model de clasificare a maximei populare universale pe grupe *logico-tematice*, în care maximele concretizează una și aceeași *invariantă*[75]. Se atrage atenția asupra necesității conexării diferitelor teorii și metode, precum și asupra abordării pluridisciplinare, aceasta constituind „un deziderat care vizează o situație ideală în cercetarea oricărui fenomen (deci și a celui folcloric) și în orice caz, nu este un obiectiv pe care să și-l propună un singur om (fie el lingvist, logician ori folclorist), este sarcina întregii folcloristici"[76].

În încheierea acestui capitol vom consemna opiniile unui cercetător străin al paremiologiei românești — Leiv Flydal[77] — care stabilește următoarele trăsături formale ale proverbului românesc: 1. *Este uneori precedat de un*

---

[71] Maria Vulișici-Alexandrescu, Eugenia Dragoș, *Structuri sintactice în proverbele românești*, „Lucrări științifice, seria B, Istorie — științe sociale — filologie — pedagogie — educație fizică (extras: „Științe sociale — filologie — pedagogie)", Oradea, 1977, p. 235—242.

[72] Ovidiu Bîrlea, *Poetică folclorică*, București, 1979, p. 70.

[73] *Ibidem*, p. 73.

[74] Nicolae Roșianu, *Maxima populară rusă și corespondentele românești*, București, 1979, p. 5—26; autorul precizează că va încredința tiparului o antologie a maximei populare românești, clasificate după criteriul logico-tematic.

[75] *Ibidem*, p. 17.

[76] *Ibidem* p. 23.

[77] Leiv Flydal, *Considérations sur les proverbs roumains. Essai de classification de quelques-uns de leurs traits formels*, Sinaia, 1971.

prezentativ, care are un dublu rol: semnalează o schimbare de expresie în text și conferă un prestigiu expresiei; 2. *Este* **o citare**; *aceasta înseamnă că este relativ bine cunoscut, este* **o vorbă**. De fapt, Tudor Vianu le numea „citate generalizate", pentru că trebuie să fi apărut mai întîi unui creator individual de expresie, iar termenul *vorbă* este unul din numeroasele sinonime ale unității paremiologice; 3. *Oferă baza segmentală pentru una sau mai multe intonații de nexus*; 4. *Este un text foarte* **scurt**. *Proverbul minimal presupune două cuvinte autonome din punct de vedere prozodic și doi termeni logici*: **un condiționant** și **un condiționat**; 5. *Este* **monologat**; *are o* **formă fixă** *și aparține tezaurului* **lexicalizat** *al unei limbi*; 6. *Ca gen, cuprinde un* **sens didactic**. *Este „un minididacticon"*; 7. *Poate avea forma unei aserțiuni, a unei interogații retorice, a unui conjunctiv*; 8. *Vizează un adevăr general exprimat cu ajutorul unor mijloace lingvistice* **departicularizante**; 9. *Substanța semantică căreia proverbul îi inspiră forma* (adică „sensul" său) *este limitată la raporturi socio-etnice*; 10. *Se caracterizează prin trăsăturile generale ale genurilor* **beletristice** *și printr-o anumită selecție aplicată acestor trăsături.*

Această sumară prezentare a preocupărilor paremiologice europene, în general, și românești, în special, fără a avea pretenția să epuizeze numeroasele contribuții în domeniul lingvisticii și stilisticii paremiologice, încearcă să ofere o imagine de ansamblu pasibilă oricînd de completări.

3. DEFINIȚIE. PROBLEME DE TERMINOLOGIE

Deși s-a bucurat de o atenție considerabilă de-a lungul timpului, proverbul totuși nu a fost niciodată definit adecvat.

Marele paremiolog Archer Taylor începe valoroasa carte consacrată studiului amplu al proverbelor[78] cu următoarea propoziție: „The definition of a proverb is too dificult to repay undertaking" (definiția unui proverb este destul de dificil de dat), adăugînd că nici o definiție nu-l va determina să clasifice drept proverb orice propoziție. Fiind interpelat în legătură cu pesimismul său,

---

[78] *The Proverb*, Hatboro Pennsylvania, 1962.

Archer Taylor a precizat că, într-un fel, întreaga sa carte constituie o definiție a proverbului.[79]

Înainte de a trece în revistă principalele încercări de definire a proverbelor, amintim că, începînd din antichitate, a existat tendința de a le considera drept *învățături*[80], deși numeroși cercetători ai fenomenului paremiologic au atras atenția asupra acestei greșeli, care a dus la încercarea nereușită de a crea un al patrulea gen literar, cel *didactic*.[81] În literatura română de specialitate, această idee o găsim încă la Ovid Densusianu, care susținea că proverbele trebuie analizate și „pentru a vedea întrucît sînt reflexul condițiilor de trai local"[82]. În această situație, comentează Ovidiu Bîrlea, „demonstrația a trecut cu vederea polisemantismul atîtor proverbe, întrucît sensul exact al proverbului se degajă din context, din felul cum este aplicat la situația dată"[83].

Revenind la definiția propriu-zisă, vom cita mai întîi pe acei specialiști care consideră că proverbele sînt fructul experienței popoarelor, cugetarea tuturor secolelor, redusă în formule (Rivarol) sau „sentințe care conțin un adevăr confirmat prin mărturia și experiența secolelor trecute" (J. P. Leroux). Șram, autorul unui studiu despre sintaxa proverbelor, descoperă în ele formulări ale legilor universale, generalizări ale faptelor concrete, observații empirice, situații generale de ordin moral, sfaturi, cerințe și preveniri[84].

După opinia lui C. I. Gulian, proverbele sînt constatări generalizate „ca un fel de legi degajate din zeci și sute de întîmplări asemănătoare[85].

---

[79] Cf. Alan Dundes, *art. cit.*, p. 961.

[80] Simpla afirmație — dintr-o recentă lucrare, dealtfel foarte interesantă și plină de idei valoroase — că sînt totuși învățături „prezentate într-o formă frumoasă" cu mențiunea că „aceasta e părerea noastră" nu poate convinge, chiar dacă aproape toată cartea este, într-un fel, o demonstrație în acest sens (Stanciu Stoian, Petre Alexandru, *Pedagogie și folclor*, București, 1978, p. 32).

[81] Acest gen „n-a putut nimeni să-l definească pînă acum mulțumitor, pur și simplu fiindcă el nu există" (Ovidiu Papadima, *Literatură populară română. Din istoria și poetica ei*, București, 1968, p. 598).

[82] Ovid Densusianu, *Aspecte ale poeziei populare românești*, București, 1926, p. 284—285.

[83] Ovidiu Bîrlea, *Istoria folcloristicii românești*, p. 572.

[84] Cf. Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Educație...*, p. 172—173.

[85] C.I. Gulian, *Sensul vieții în folclorul românesc*, București, 1957, p. 77.

Într-o definiţie concentrată, „proverbul este formularea scurtă a unei constatări cu valoare larg omenească, exprimată direct sau figurat"[86]. Tot astfel priveşte Iver Kjar[87] proverbele socotindu-le drept afirmaţii (enunţuri) tradiţionale, anonime despre viaţa umană formulate direct sau metaforic. Proverbul îi apare marelui scriitor spaniol Cervantes ca „o frază scurtă extrasă dintr-o lungă experienţă". Într-un scurt eseu despre proverbele româneşti[88], Lucian Blaga, echivalînd proverbul cu aforismul, caracterizează astfel proverbele: „proverbele sînt deopotrivă: frînturi de sisteme filosofice, frînturi de psihologie, frînturi de mare pamflet". O definiţie mai largă, făcînd abstracţie de rigorile lingvisticii şi logicii şi avînd în vedere mai ales perspectiva folclorică şi cea antropologică, formulează Ion Dodu Bălan, care vede în proverbe o formă a conştiinţei etice a omului şi a popoarelor, o formă de autodefinire şi de mărturisire a superiorităţii omului şi, în acelaşi timp, un mijloc de cunoaştere şi autocunoaştere, care oferă posibilitatea pătrunderii în tainele universului spiritual; în concluzie proverbul este „o cale de tezaurizare a înţelepciunii multimilenare a umanităţii"[89].

Ch. Perelman defineşte proverbul ca fapt care exprimă un eveniment particular şi sugerează o normă. Prin această calitate, proverbul ar constitui unul din clişeele retorice care asigură comunicarea oratorului cu auditorul său, calitate ajutată şi de structura lui expresivă[90]. Pe de altă parte, proverbul a fost denumit de Semseddin Sami's ca fiind un cuvînt folosit drept principiu simplu sau general[91].

Un alt paremiolog de seamă, B. J. Witing[92], crede că proverbul poate fi mai bine definit în termeni structurali. De pildă, definiţiile funcţionale menţionează că el „însumează o situaţie" sau „recomandă o acţiune".

---

[86] I.C. Chiţimia, *art. cit.*, p. 464.

[87] Apud Bengt Holbek, *Proverb Style*, Prov., 15, 1970, p. 54 (470).

[88] *Studiul proverbului*, în „Cuvîntul" din 25. VI, 1925.

[89] *Cartea înţelepciunii populare. Proverbe*, ediţie îngrijită, prefaţă şi bibliografie de Ion Dodu Bălan, Bucureşti, 1974, p. VI.

[90] Cf. Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Educaţie...*, p. 176.

[91] Sükrü Elcin, *Proverbs in the turkisch language*, Prov., 17, 1970, p. 28 (444).

[92] *Proverbs and Proverbial Sayings: Introduction*, in *The Frank C. Brown Collection of North Carolina Folklore*, vol. I, Durham, North Carolina, 1952, p. 331, *Origin of the Proverb*, în *Harvard University Studies*

Variantele aceluiași proverb pot fi alcătuite din elemente: *labile* (există posibilitatea înlocuirii lor prin substitute) și *stabile*.

Matti Kuusi[103] propune clasificarea proverbelor în *simple* și *compuse*.

Elementele unui proverb simplu ar fi:

1. *de fond (esențiale)* partea rămasă după separarea elementelor de umplutură și de formă;
2. *de umplutură* constînd din adaosuri improvizate care nu au nici o importanță pentru înțelegerea ideii;
3. *de formă* sînt cuvintele ramă ale unui grup de proverbe cu structură identică.

La acestea se pot adăuga proverbele formate prin contaminare[104] (adică prin unirea elementelor a două proverbe diferite):

Un prieten la nevoie este mai valoros decît un ban în pungă.
E mai bun un prieten la drum decît un ban în pungă.

Prietenul la nevoie se cunoaște.

O altă clasificare distinge proverbe *emoționale* și *opoziționale*[105]:

Proverbele emoționale sînt cele bazate pe identitate:

Afacerea-i afacere.
Bărbații rămîn bărbați.
Destul e destul.

Aceste proverbe sînt de formula: $\boxed{A = B}$

În cazul proverbelor următoare, care sînt mai rare,

Timpul e bani.
A vedea e a crede,

formula se schimbă: $\boxed{A \neq B}$

Proverbele de formula: $\boxed{\text{Cel ce e A e B}}$

---

dă următoarele exemple: *Das Werk lobt seinene Meister, Das Werk lohnt seinen Meister, Das Werk gehoreht dem Meister, Das Werk zeugt vom Meister*. De observat schimbarea verbului.

[103] Matti Kuusi, *art. cit.*, p. 98—99.

[104] Matti Kuusi, *Vrieden sijn goet Biden Weghe, Humaniora, honoring Archer Taylor*, 1960, p. 172—179 (apud Matti Kuusi, *art. cit.*, p. 99).

[105] Alan Dundes, *art. cit.*, p. 964—965.

sînt derivate de la formula de bază $\boxed{A = B}$:

Cel ce rîde la urmă rîde mai bine.

$\underbrace{\text{rîsul la urmă}} = \underbrace{\text{rîs bun}}$

A (I parte) = B(a II-a parte)

Proverbele cu formula următoare se încadrează în aceeaşi categorie :

Unde există A există şi B

Unde-i fum e şi foc.

fum = foc

↓ ↓

A = B

Unde există o dorinţă există şi un mijloc de rezolvare.

dorinţă = mijloc

↓ ↓

A = B

Proverbele opoziţionale se bazează pe negaţie şi contradicţie :

Două rele nu fac un bine.

două rele $\neq$ un bine

O rîndunică nu înseamnă vară.

o rîndunică $\neq$ vară

De fapt, este vorba tot de formula iniţială, însă derivată : $\boxed{A \neq B}$.

Contradicţia este evidentă în proverbele următoare :

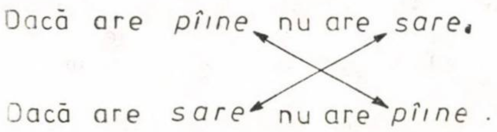

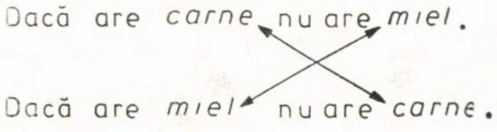

În cunoscutul proverb:

Cînd pisica nu-i acasă șoarecii joacă pe masă, este evidentă opoziția între *prezență* și *absență.*

În perechea de proverbe:

Cel ce construiește ca un **lord** *va trăi ca un* **sclav**;
Cel ce construiește ca un **sclav** *va trăi ca un* **lord**, există o distribuție complementară.

În concluzie, observăm că nu există un consens unanim în privința unei definiții a proverbului, a stabilirii structurii acestuia și a clasificării lui[106]. De fapt, definițiile se complementează reciproc, pornind de la structura unității paremiologice, iar clasificarea are în vedere tocmai o anumită definiție și diferite criterii.

Am adoptat definiția lui Pavel Ruxăndoiu[107], care ni s-a părut mai potrivită. Proverbul este „o formulă concisă, cu o organizare lingvistică relativ stabilă, repartizată în contexte diferite, care exprimă concentrat, un adevăr sau o opinie generală", avînd în vedere și definiția pe care o formulează Elena Slave: „O combinare sintactică al cărei nivel simplu e propoziția și ale cărei elemente sînt folosite într-o accepție specială, cu valoare de ansamblu simbolică"[108].

Cea mai interesantă definiție rămîne însă cea atribuită Lordului Russel: „înțelepciunea multora, spiritul unuia".[109]

*

Terminologia folosită de-a lungul timpului pentru desemnarea proverbului în limba noastră[110] este relativ bogată. Totuși, este „ciudat faptul — observa încă I. A. Zanne — că românul n-are un nume hotărît pentru proverbe"[111].

Se presupune că termenul cel mai utilizat, *proverb,* este de sorginte cărturărească și are numeroase sinonime

---

[106] „Pînă acum — constată sceptic Nicolae Roșianu — despre așa ceva nici nu poate fi vorba, eterogenitatea fenomenului paremiologic determinînd și eterogenitatea definițiilor" (*op. cit.*, p. 22).

[107] Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Educație...*, p. 172.

[108] Elena Slave, *art. cit.*, p. 174.

[109] Cf. Alan Dundes, *art. cit.*, p. 971.

[110] Pentru alte limbi, informații la I.C. Chițimia, *art. cit.*, p. 463.

[111] I.A. Zanne, *Bibliografia română despre povățuiri, proverbe și cuvinte adevărate*, 1895, I, p. XLII (publicată în fruntea culegerii sale).

de factură populară. Pentru termenul *vorbă*, Lazăr Șăineanu propune etimonul latin *verbum*[112]. „Românii mai numesc *vorbe* — preciza Slavici — și unele expresiuni tipice, proverbiale, ce le citează în vorbirea lor, de unde *povestea vorbei* pentru proverb. În Ardeal *vorbe*, adică «istorioare» corespund munteanului *snoave*".[113]

La 1560, în *Evangheliarul* lui Coresi, întîlnim termenul *pildă* care este înlocuit, în secolul următor, în *Biblia de București* (1688) cu *paremie*.

Se pare că termenul *proverb* apare pentru prima dată, în 1814, la Țichindeal în volumul *Filosoficești și politicești prin fabule moralnice învățături*, tipărit la Buda. De asemenea, în titlul celor două culegeri amintite (supra, p. 20), care sînt tipătite în 1840, respectiv 1846, este întrebuințat numele de *proverb* „și nu *cuvînt prost*, cum le numise I. Neculce cu un secol mai înainte, nici *poveste* ca N. Costin, și nici *cuvînt bătrîn* sau *parimie*, cum le intitula Dimitrie Cantemir"[114]. Tot în secolul trecut, înregistrăm și termenii următori: *vorba cea bătrînă*, *proverbul bătrînesc* (Alecu Donici), *pildă*, *povățuire* (Iordache Golescu), *vorba bătrînească* (Laurian și Massim), *zicală* (Ioan Slavici), *vorba ăluia* (P. Ispirescu) și bineînțeles *povestea vorbei*, *zicală* și *proverb* (Anton Pan), *vorba altuia*, *vorba ăluia* (Al. Odobescu).

În studiile recente despre diferitele aspecte lingvistice și stilistice ale proverbelor, menționate în paragraful anterior (supra, p. 23—29), a început să se contureze o terminologie specifică acestora sau — mai exact spus — adaptată lor: *microcontext* („organizarea interioară a proverbului, organizare în care semnificația particulară a unui cuvînt depinde de semnificația celorlalte cuvinte"), *macrocontext* („cazul concret la care este aplicat proverbul într-un discurs verbal dat"), *context genetic* („determinare inițială a sensului care se mai păstrează sau nu în conștiința colectivă, dar de explicitarea căruia depinde înțelegerea integrală și profundă a contextului"), *context generic*, *metaforă generică*, *metaforă parabolică* reprezintă cele două

[112] Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei române*, RIAF, III (1887), vol. VI, p. 372.
[113] Apud Lazăr Șăineanu, *op. cit.*, p. 372.
[114] De fapt, culegerea din 1846 era intitulată *Proverbiuri rumanesci și pleonasmuri*. Culegătorii, fiind surprinși de numeroasele repetiții și adaosuri din proverbe, au făcut apel la grecescul *pleonasmos*, care însă nu s-a impus (cf. Vasile Netea, *art. cit.*, p. 419).

aspecte fundamentale ale metaforei în proverb, *întăritori generici* („factori gramaticali care au funcţia de a sublinia sensul generic al proverbului prin impunerea ideii de totalitate") etc. Ne interesează în cazul cercetării noastre termenii *microcontext, macrocontext, context genetic* şi *context generic* pe care îi propune Pavel Ruxăndoiu[115]. Ne oprim în mod deosebit asupra *contextului generic* şi a *microcontextului*. Contextul generic este „ideea fundamentală abstractă pe care o exprimă proverbul şi care face posibilă aplicarea lui la mai multe cazuri particulare"[116]. Rückert, poetul filolog, spunea :

„In jedem Wort, wenn wir's erwögen, liegt ein ganzes Buch ;
Und mannigfach ist auszulegen der einfachste Spruch."
(În fiecare vorbă, de-i luăm seama, stă o carte întreagă/ *şi în felurite chipuri se poate tălmăci zicătoarea cea mai simplă*)[117].

În fond, putem pune semnul egalităţii între conceptele fundamentale ale vieţii poporului român şi contextele generice. Mai potrivit ni se pare să precizăm că proverbele „presupun" un context generic. De fapt, contextul generic include toate macrocontextele posibile. De aceea, putem afirma că *înţelepciunea* alcătuieşte un context generic şi, din acest punct de vedere, este exprimată prin numeroase microcontexte[118].

Luăm deci conceptul ca punct de plecare, studiind reţeaua elementelor care servesc să-l desemneze. În cazul proverbelor, este interesant de cercetat *cîmpul conceptual*, adică structura ierarhizată a tuturor cuvintelor (aici a *microcontextelor* = proverbe) implicînd un anumit concept care formează nodul cîmpului[119].

De asemenea, vom studia cîmpurile *onomasiologice* (cu aplicare la proverbe), pentru că ele leagă acelaşi concept

---

[115] Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Studii* ..., p. 99–100.

[116] *Ibidem.*

[117] Apud L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 222.

[118] Microcontextului îi sînt specifice *relaţiile sintagmatice*. Noţiunea de *relaţie paradigmatică* o putem aplica doar în cazul macrocontextului, deoarece diferitele proverbe sînt, totuşi, comutabile, pentru unul şi acelaşi macrocontext.

[119] Cf. Angela Bidu, *Observaţii asupra structurii vocabularului*, LR, XVI (1967), nr. 1, p. 10–11.

cu o serie de unităţi lexicale diferite (fiecare proverb este o unitate lexicală) şi pe cele *semasiologice*, care leagă aceeaşi unitate lexicală cu o serie de concepte diferite[120].

Orice proverb poate fi socotit un etnosemn[121] şi credem că nu exagerăm considerînd că proverbele aparţinătoare aceluiaşi concept se încadrează în ceea ce am numit *etnocîmp*, care, în această situaţie, este identificabil cu *cîmpul conceptual* (cu precizarea că numai în cazul proverbelor poate exista identitate între *cîmpul conceptual* şi *etnocîmp*). Trier consideră cîmpurile semantice un fragment al rezervei lexicale a unei limbi date, fragment lăuntric structurat şi net delimitat de alte „cîmpuri" cu care vine în contact.[122] Pentru B. Pottier însă „cîmpurile semantice se bazează pe procesul psihologic al asociaţiilor care nu au limite, deci nici cîmpurile lingvistice nu sînt delimitabile[123]. Un punct de vedere diferit de acela al lui Trier formulează Walther von Wartburg: „Vastele sfere ale vieţii şi, prin aceasta, chiar ale limbii au limite confuze sau n-au deloc, excepţie făcînd cele introduse de cercetător pentru uzul său. Afectivitatea şi ceea ce derivă din ea figurează adesea în prim-plan, în asemenea măsură

---

[120] Despre cîmpurile semantice a se vedea: Otto Duchácek, *La problématique de la théorie des champs linguistique, El XI Congreso ...*, Madrid, 1965 (rezumatul comunicării) apud Angela Bidu, *art. cit.*, p. 11 şi *Le champ conceptuel de la beauté en française moderne*, Praga, 1960; K. Baldinger, *Semasiologie et onomasiologie*, RLiR, Tome XXVIII, 1964, p. 270; W. Bahner, *Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, LR, X (1961), nr. 5, p. 304–311; Ion Coteanu, *În legătură cu sistemul vocabularului*, PLG, II, Bucureşti, 1960, cf. şi K. Faiss, *Gnade bei Cynewulf und seiner Schule: semasiologisch — onomasiologische Studien zu einem semantischen Feld*, Tubingen, 1967; P. Guiraud, *Le champ morpho-sémantique des noms du chat (Première partie: le matou)*, BSL, LXI, 1, 1966; idem, *Le champ morpho-sémantique du mot trompeur*, BSL, LXIII, 1, 1968; U. Riken, *Observaţii asupra onomasiologiei*, LR, IX, (1960), nr. 4, p. 3–23; I. Coteanu, *Contribuţii la o semasiologie sistematică*, PLG, vol. I, Bucureşti, p. 11–12; Aurel Scorobete, *Semantică şi onomasiologie. Cîteva precizări*, LR, XXVI (1977), nr. 5, p. 555–567.

[121] Rodica Mihăilă în recenzia la *Joseph H. Greenberg, Language, culture and comunication*, RRRS, lingvistică — filologie, IX (1972), nr. 2, p. 170, consideră că este un concept destul de nebulos („sens al cărui referent este un aspect nonlingvistic"). Însă accepţia, în care îl folosim în prezenta cercetare ni se pare limpede.

[122] Cf. Adam Schaff, *Introducere în semantică*, Bucureşti, 1966, p. 427.

[123] B. Pottier, *Vers une sémantique moderne*, TLL, II, 1964, nr. 1, p. 110.

încît o diviziune strictă a genului, așa cum Trier ar dori s-o realizeze, își pierde o parte din sensul său''[124].

Adevărul se află probabil la mijloc. Denumirea *etnocîmp*[125] ni se pare mai adecvată (avînd în vedere tocmai cercetarea conceptelor fundamentale ale vieții poporului român) și de aceea o vom folosi în continuare[126].

K. Baldinger îl citează pe walonistul Feller care afirma, în 1926, că ,,problema este dublă: trebuie să se pornească de la cuvînt pentru a se ajunge la gîndire (semantică), și să se pornească de la gîndire pentru a se ajunge la cuvînt (onomasiologie)''[127].

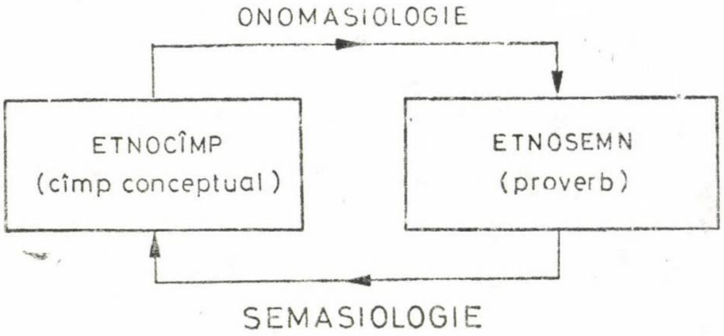

Această schemă încearcă să clarifice relațiile complexe ce se stabilesc între etnocîmp și etnosemn. Încadrarea

---

[124] Walther von Wartburg, *Problèmes et methodes de la linguistique*, Paris, 1963, p. 178.

[125] Acest cuvînt compus are în vedere termenul *etnic* care derivă de la grecescul *ethnos* ce se referă nu numai la oameni, ci și la animale, semnificînd în cazul acesta mulțimea indivizilor ce aparțin aceleiași specii — preciza Emile Benveniste, în *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, vol. II, Paris, Les Editions de Minuit, 1969, p. 90 (apud Dionisie Petcu, *Conceptul de etnic*, București, 1980, p. 18).

[126] În cursul cercetării de față proverbul va fi numit: *microcontext, etnosemn, unitate paremiologică, proverb-enunț*. Primii doi termeni au fost deja explicați (supra, p. 37 și 39), iar pentru denumirea *proverb-enunț*, am avut în vedere definiția Valeriei Guțu Romalo care prin enunț înțelege o *secvență fonică*, limitată prin *pauze* și caracterizată printr-un contur *intonațional*. Bineînțeles că enunțul poartă o anumită *informație semantică* și, ca urmare, este o comunicare (Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române*, București, 1973, p. 29).

[127] Vezi Kurt Baldinger, *art. cit.*, p. 268—269.

etnosemnului de către receptor *(cel care ascultă)* într-un anumit etnocîmp se face automat, fără o prealabilă analiză, pe baza structurii etnosemnului respectiv, adică a structurii sale semasiologice. Din punct de vedere onomasiologic, emiţătorul *(cel care vorbeşte)* în momentul rostirii unui proverb are în vedere un anumit etnocîmp, bineînţeles fără să-l numească, în care acesta poate fi inclus. „Onomasiologia — precizează K. Baldinger — vizează problemele din unghiul *celui care vorbeşte*, al celui care trebuie să aleagă între diferitele mijloace de expresie. Semasiologia vizează problemele din unghiul *celui care ascultă*, a interlocutorului care trebuie să stabilească semnificaţia cuvîntului pe care îl aude, dintre toate semnificaţiile posibile"[128].

În ce priveşte sinonimia şi antonimia, am propus o terminologie adecvată obiectului cercetării noastre.

Toate proverbele care fac parte din acelaşi etnocîmp (de pildă: înţelepciune) pot fi considerate sinonime. Însă sinonimia este, în acest caz, de o factură specială. O vom numi *sinonimie paremiologică*[129], deoarece ele sînt sinonime numai datorită faptului că gravitează în jurul aceluiaşi „nod" conceptual al cîmpului lingvistic.

Putem vorbi şi despre un *cîmp contextual*[130] referitor la proverbe. Cîmpul contextual cuprinde unităţile lexicale pe care un cuvînt poate să le evoce sub influenţa diverselor contexte şi situaţii. Aplicînd noţiunea la proverbe o vom folosi într-un sens mai larg: cîmpul contextual cuprinde toate proverbele care se pot referi la un singur macrocontext. Chiar dacă, din punct de vedere genetic, un proverb constituie un fel de concluzie a unui anumit macrocontext, totuşi mai multe proverbe pot forma concluzia firească a aceluiaşi macrocontext.

În cazul proverbelor descoperim şi o *antonimie paremiologică*[131]. Spre deosebire de sinonimia paremiologică in-

---

[128] Kurt Baldinger, *art. cit.*, p. 270.

[129] Termenul *sinonimie* a devenit ambiguu pentru a mai putea fi util în teoria lingvistică şi este necesar să fie folosit numai însoţit de determinări.

[130] Cf. Angela Bidu, *art. cit.*, p. 11.

[131] În studiul său referitor la proverbe şi dictoane, A.J. Greimas vorbeşte despre o *structură ritmică binară* care „este foarte adesea consolidată prin folosirea, cu evidentă intenţie a opoziţiilor pe plan lexical" (*op. cit.*, p. 322).

teresînd microcontextele, cea dintîi se realizează în cadrul aceluiaşi microcontext. Antonimia paremiologică se poate stabili şi între diverse cîmpuri. În această situaţie avem o antonimie a etnocîmpurilor, deoarece raportul de antonimie se stabileşte între concepte. În felul acesta „prin valoarea sa unitară, un cîmp se opune altor cîmpuri, aşa cum în fonologie vocalele se opun consoanelor, iar în gramatică, timpurile verbelor se opun modurilor"[132]. Nu am aplicat antonimiei diferitele clasificări propuse în numeroasele studii consacrate acestui fenomen lingvistic[133], deoarece analiza s-ar fi complicat în mare măsură, avînd în vedere domeniul cercetat. Ne-am rezumat la adăugarea atributului *paremiologic* care îi evidenţiază specificul.

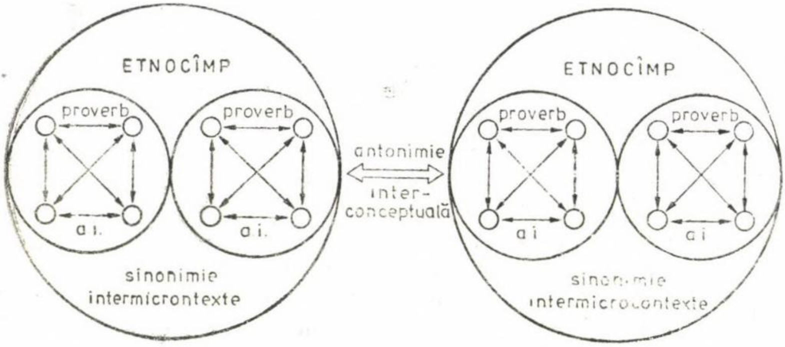

a.i.= antonimie intramicrocontexte

Complexitatea acestor relaţii de sinonimie — antonimie am reprezentat-o grafic în schema alăturată.

---

[132] E. Coseriu, *Pour une sémantique diachronique structurale*, TLL, 1964, II, 1, 156—157.

[133] Marin Bucă şi Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timişoara, 1976; R.A. Budagov, *Introducere în ştiinţa limbii*, Bucureşti, 1963; Marin Bucă şi O. Vinţeler, *Dicţionar de antonime*, Bucureşti, 1974; O. Duchaček, *Précis de sémantique française*, Brno, 1967; Al. Graur, *Încercare asupra fondului principal lexical al limbii române*, Bucureşti, 1954; Alexandra Roceric, *Aspects of Antonymy in the Romanian Language*, CLTA, 1972, 1, p. 37—53; Richard Sîrbu, *Analiza semică a antonimelor*, AUT, X, 1972, p. 201—213; idem, *Asupra criteriilor de definire a antonimelor*, în *Studii lingvistice*, Timişoara, 1974; idem, *Analiza semică a unor antonime care*

În concluzie, vom preciza că deosebim o *antonimie paremiologică intramicrocontextuală* (ce se realizează în interiorul unui proverb), o *sinonimie paremiologică intermicrocontextuală* (se stabilește între diferite proverbe aparținînd aceluiași etnocîmp) și, eventual, o *antonimie interconceptuală* (relație între diferite etnocîmpuri).

---

denumesc sentimente în limba română, SCL, 1974, 3, p. 275—291 ; Mariana Tuțescu, *Précis de sémantique franaçise*, București, 1975 ; Lucia Wald, *Antonimele în sistemul lexical*, în *Sistemele limbii*, București, 1970, p. 75—84 ș.a. Fără s-o preluăm, semnalăm totuși atrăgătoarea figură de stil propusă de Mihai Rădulescu : *dihotomia — antonimică* (*Stilistica antropologică. O aplicație : gîndirea dihotomică — antonimică*, RITL, tom, 24, nr. 4, 1975, p. 487—497).

II. STRUCTURA CONCEPTUALĂ

1. SPECIFICUL NAȚIONAL. CONCEPTELE FUNDAMENTALE ALE VIEȚII POPORULUI ROMÂN ÎN PROVERBE

Referindu-se la conceptul de specific național, Titu Maiorescu vorbea despre „originalitatea națională" și „individualitatea de popor". Pentru el, specificul național reprezintă „ceea ce gîndește și ceea ce simte poporul în partea cea mai aleasă a firii lui etnice". Proverbele sînt o parte a folclorului care înglobează „ceea ce simte și ceea ce gîndește poporul, căci — adăuga Titu Maiorescu — orice individualitate de popor își are individualitatea ei absolută și, îndată ce este exprimată în puternica formă a frumosului, întîmpină un răsunet de iubire în restul omenirii ca o parte integrantă a ei"[1]. Pentru Ovid Densusianu, folclorul „trebuie să ne arate cum se răsfrîng diferitele manifestații ale vieții, cum simte și gîndește el sub influența ideilor, credințelor, superstițiilor moștenite din trecut, fie sub acea a impresiilor pe care i le deșteaptă împrejurările de fiecare zi"[2]. De fapt, sublinia C. Rădulescu-Motru, „conștiința etnicului, fiind izvorîtă din condiții geo-biologice este greu de influențat [...]. Rămîne neschimbată, ca o piatră de temelie". Totuși nu sînt suficiente pentru caracterizarea individualității unei națiuni manifestările tipice, „ci [...] atît [cele] tipice, cît și [cele] schimbătoare"[3]. Denumirea de specific național, noțiune grevată „de atîtea confuzii și false interpretări" i se pare nepotrivită lui Vladimir Streinu, care o adoptă pe aceea de „ethesis carpato-dunărean"[4]. Nu este lipsit de interes să amintim, cu acest prilej, definiția etnicului pe care o dă

---

[1] Citatul în *Elogiu folclorului romînesc*, antologie de Octav Păun, București, 1963, p. XI.

[2] Ovid Densusianu, *Folclorul. Cum trebuie înțeles*, în *Flori alese din cîntecele poporului*, București, 1966, p. 45.

[3] C. Rădulescu-Motru, *Conștiința etnicului și conștiința națională*, RFR, anul IX, 1 aprilie 1942, nr. 4, p. 28.

[4] Vladimir Streinu, *Ethesis carpato-dunărean*, GL, nr. 15, 1966, p. 1–2.

Dionisie Petcu, acesta ar fi, după autorul citat, „o sumă de note, cristalizate în însuşi procesul etnogenezei, care fac ca un popor să se deosebească de celelalte, întemeindu-i originalitatea"[5].

Folclorul, în primul rînd, urmat de artă, literatură şi filozofie reflectă fizionomia morală a unui popor. Fizionomia morală a poporului român s-ar caracteriza prin următoarele note componente:

— precumpănirea raţiunii, raţionalismul (lato sensu);
— realism;
— sentiment viu al naturii;
— melancolia doinei;
— umor şi vivacitate;
— sentiment naţional adînc dar sobru, însoţit de un spirit de largă toleranţă;
— putere remarcabilă de absorbţie;
— spirit de măsură şi înţelegere concretă a situaţiilor;
— refuzul misticismului[6].

„Dar nicăierea indiferenţa românului pentru ale religiei — adaugă Şăineanu — nu se manifestă într-un mod mai învederat ca în limba sa. E, într-adevăr, cu totul caracteristică în româneşte *întrebuinţarea metaforică a celor mai multe expresii din domeniul religios într-un sens profan, care adeseori nu ne mai lasă să întrevedem nici o urmă din sacra lor origine*"[7].

Această afirmaţie trebuie însoţită de precizarea că poporul român şi-a făurit el însuşi fizionomia morală în cursul timpurilor[8].

În folclorul nostru, proverbele reprezintă oglindirea fidelă a modului popular de a gîndi şi a simţi. Se cuvine să-i dăm dreptate lui Leibnitz cînd afirma că limbile sînt cea mai bună oglindă a spiritului omenesc şi că o analiză exactă „a semnificaţiei cuvintelor ne-ar face să cunoaştem mai bine decît oricare alt lucru operaţiunile inteligenţei umane"[9]. Aceeaşi constatare este valabilă şi pentru proverbe. Parafrazînd cele spuse de Leibnitz, putem con-

---

[5] Dionisie Petcu, *op. cit.*, p. 21.
[6] Vezi L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 321.
[7] *Ibidem.*
[8] Cf. Athanase Joja, *Profilul spiritual al poporului român*, St, nr. 9 (188), anul XVI, septembrie, 1965, p. 3–12.
[9] Apud L. Şăineanu, *op. cit.*, p. 222.

sidera că *proverbele ne fac să cunoaştem mai bine inteligenţa populară românească.*

O admirabilă caracterizare a proverbului, plină de poezie şi filozofie, ne oferă Lucian Blaga. Pentru frumuseţea sa deosebită o vom cita în întregime. „Proverbele sînt aforismele poporului, dar ele au un ce greu definibil, aproape cu neputinţă de realizat unui creator cult, anemiat de îndoielile reflexiei : un firesc ce înduplecă inima şi inteligenţa cea mai incompatibilă, o graţie a întîmplătorului, ceva mai presus de bine şi rău, ceva mai presus de adevăr şi neadevăr. Avem proverbe care prin fineţea lor par nişte cuvinte de spirit azvîrlite pe cîmp unul altuia, de zei-plugari. Avem proverbe care sînt biciuiri de foc şi proverbe care, înainte de a se preface în cuvinte, au fost flori. Unele, discrete, deschid orizonturi metafizice. Altele sînt surîsuri desprinse dintr-o stăpînită resemnare în faţa vieţii Unele au urîtul obicei al dascălilor, care moralizează. Altele au un umor izbăvitor de tristeţe"[10].

Este greu, uneori aproape imposibil, de făcut distincţie între proverbele cu circulaţie universală şi cele specifice unui popor. Nu am reuşit să surprindem întotdeauna această diferenţiere pentru stabilirea parimiilor care reflectă aspectele fundamentale ale vieţii poporului nostru. Totuşi, proverbele cu circulaţie universală au fost adoptate şi apoi adaptate specificului românesc, ele contribuind astfel la evidenţierea unui anumit aspect al vieţii poporului : cu timpul au fost simţite ca „româneşti"[11]. Nu putem face abstracţie nici de unele elemente cărturăreşti infiltrate în această specie populară[12], dar dacă ele acoperă un anumit aspect al specificului naţional înseamnă că vorbitorii le-au conferit caracterul „popular" şi deci le-au integrat în categoria celorlalte parimii.

---

[10] Lucian Blaga, *Trilogia culturii. Orizont şi stil. Spaţiul mioritic. Geneza metaforei şi sensul culturii*, cuvînt înainte de D. Ghişe, Bucureşti, 1969, p. 199—200. Aceeaşi caracterizare apare şi în *Studiul proverbului* din volumul *Zări şi etape*, Bucureşti, 1968, p. 317, publicat iniţial în *Cuvîntul* din 25. VI. 1925.

[11] Chiar I.A. Zanne, referindu-se la *proverbele împrumutate*, considera că ele „pot fi privite ca proverbe curat româneşti" (*op. cit.*, vol. I, p. XXXVIII).

[12] Mihai Pop şi Pavel Ruxăndoiu susţin că multe proverbe se datoresc unui autor cult „fie că aparţin unui colecţionar mai vechi, fie că sînt citate dintr-un scriitor celebru, care au intrat apoi în circuitul popular" (*op. cit.*, p. 243).

Poporul nostru așezat la răscrucea tuturor răutăților — cum zice cronicarul — a reușit să-și păstreze ființa națională. Limba, tradițiile, obiceiurile au conferit poporului tărie de piatră. De aceea, poate una din cele mai expresive parimii sub semnul căreia poate fi pusă întreaga cercetare a conceptelor fundamentale ale vieții poporului nostru este *Apa trece pietrele rămîn*, cu varianta ei mai dezvoltată *Apa cît de mare vine/Piatra tot în vad rămîne*[13]. Amintim, cu acest prijel, sugestivul comentariu al lui B.P. Hasdeu, referitor la acestă parimie: „Proverbul *Apa curge, petrele rămîn*, pentru care n-am putut găsi nici-o paralelă în celelalte limbi, astfel că ar trebui să-l privim ca specific românesc, mi se pare a fi de o extremă importanță istorică. Numai izvoarele de munte curg și se scurg pe petre, niciodată rîurile de pe cîmpie, în privința cărora năsipul rămîne. Pentru ca un asemenea proverb să se fi putut naște și a se înrădăcina la toți românii din Dacia lui Traian, cată să admitem dară că întreaga naționalitate a noastră s-a format în Carpați, pogorîndu-se mai tîrziu gata pe șes"[14].

În cazul proverbelor românești și de aiurea se pot verifica unele probleme expuse în cartea de eseuri lingvistice a lui Joseph H. Greenberg[15], de exemplu, *limba ca fenomen uman și social, ca reflectare a istoriei și culturii*. Proverbele oferă, de asemenea, posibilitatea de a studia limba, precum și mentalitatea poporului, a unei anumite comunități etnice, concepția lui despre lume, adică *Weltanschaung*-ul, prin faptul că sînt autentice și străvechi documente de istorie și cultură. Proverbele relevă, mai mult decît domenii ale folclorului literar, *relația dintre faptele lingvistice și extralingvistice*, problemă pe care o vom trata mai departe.

---

[13] Chiar dacă acad. Iorgu Iordan, în recenzia la *Spațiul mioritic* al lui Lucian Blaga, susține că „nu există zicală populară în vreun grai omenesc pe care să n-o cunoască și altele" (*Scrieri alese*, București, 1968, p. 250), ca replică la afirmația justă că „proverbul românesc are fără îndoială o fizionomie a sa, un stil dintr-o bucată, o înfățișare de-o remarcabilă consecvență lăuntrică" (p. 200).

[14] B.P. Hasdeu, *Etymologicum Magnum romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a Romînilor*, ediție îngrijită de Andrei Rusu, studiu introductiv de Paul Cornea, București, vol. I, 1970, p. 355–356.

[15] Joseph H. Greenberg, *Language, culture and comunication*, Standford, California, 1971.

Conceptele fundamentale ale vieţii poporului nostru au dobîndit în decursul secolelor o expresie lexicală concisă şi, în acelaşi timp, foarte cuprinzătoare în proverbe. Referindu-se la metaforele graiului, L. Şăineanu subliniază că „ele merită într-adevăr un interes excepţional, căci nimic nu poate scoate mai bine în relief fizionomia specială a unui popor ca un studiu asupra expresiunilor sale metaforice"[16]. Or, o bună parte din proverbe aparţin acestor *expresiuni metaforice*, idee asupra căreia vom reveni pe larg în paragraful consacrat metaforei.

Dealtfel, proverbele se remarcă prin capacitatea de esenţializare, prin precizia, economia şi caracterul estetic al expresiei. Cercetînd conceptele[17] de *adevăr* (blîndeţe, generozitate), *cuminţenie, cumpătare, cinste* (bună-cuviinţă), *dărnicie, demnitate* (consecvenţă), *dor, dreptate* (echitate, egalitate), *frumuseţe, înţelepciune* (înţelegere, sfătoşenie), *modestie, muncă* (odihnă, hărnicie, chibzuială), *omenie, ordine, ospitalitate, patriotism, prietenie* (ajutor, încredere), *solidaritate, respect, voinicie* (putere, vitejie) etc. observăm o mare varietate de expresii lexicale pe care le îmbracă aceste forme de exprimare a experienţei milenare şi a înţelepciunii populare.

Sub raport conceptual, proverbele care se pot include într-un anumit etnocîmp se repartizează astfel:

1.	înţelepciune	—	1453 (24,25%)
2.	ironie	—	1043 (17,40%)
3.	muncă	—	462 (7,70%)
4.	prudenţă	—	417 (6,94%)
5.	inteligenţă	—	289 (4,82%)
6.	dreptate	—	265 (4,42%)
7.	educaţie	—	215 (3,58%)
8.	demnitate	—	214 (3,57%)
9.	bunătate	—	194 (3,24%)
10.	cunoaştere	—	189 (3,15%)
11.	noroc	—	174 (2,90%)
12.	adevăr	—	156 (2,60%)
13.	cinste	—	143 (2,40%)
14.	cumpătare	—	143 (2,40%)
15.	prietenie	—	128 (2,14%)

16 Lazăr Şăineanu, *op. cit.*, p. 342.

17 În paranteză sînt indicate conceptele sinonime sau a căror sferă se întretaie cu a celor subliniate.

16. voinicie	—	114	(1,90%)
17. omenie	—	112	(1,86%)
18. frumusețe	—	98	(1,63%)
19. resemnare	—	93	(1,55%)
20. respect	—	72	(1,20%)
21. economie	—	62	(1,04%)
22. soartă	—	58	(0,97%)
Total:		5994	

Relațiile de sinonimie interconceptuală sînt numeroase și complexe. Ele se datoresc posibilității încadrării unui anumit număr de proverbe în două sau chiar mai multe etnocîmpuri[18] (vezi figura de la p. 50).

Mai mult de jumătate (872) din proverbele etnocîmpului *înțelepciune* (1453) sînt comune cu etnocîmpurile: *ironie* (346), *inteligență* (114), *prudență* (113), *cumpătare* (52), *dreptate* (49), *muncă* (48), *omenie* (38), *cunoaștere* (36), *resemnare* (31), *prietenie* (28), *bunătate* (22). Această bogată sinonimie interconceptuală demonstrează clar, așa cum rezultă și din statistică, faptul că înțelepciunea este trăsătura primordială a fizionomiei morale și spirituale a poporului nostru care s-a plămădit „în armoniosul spațiu carpatic printr-un proces istoric ce i-a creat un profil în care patosul apare ordonat de *bona mens*, minte și dreaptă judecată"[19].

Atunci cînd Eminescu definea folclorul ca „expresia cea mai scurtă a simțămîntului și a gîndirii" avea mai ales în vedere proverbele care reflectă marea înțelepciune a poporului, învățămintele desprinse din viața și istoria sa zbuciumată, din experiența cotidiană.

Revenind asupra celor afirmate mai sus, vom face precizarea că *înțelepciunea este un concept definitoriu pentru structura sufletească a poporului nostru.*

În antologia lui G. Muntean, proverbele referitoare la înțelepciune sînt în număr de 1209, adică 14,78% din numărul total al unităților paremiologice înregistrate. În lucrarea lui I. A. Zanne, toate parimiile cuprinse între 15 940 și 18 401 (adică 2 461) sînt rezultatul înțelepciunii poporului. La acestea se adaugă și altele care sînt indirect tot

[18] Ceea ce numește Cezar Tabarcea, cu un termen împrumutat din matematică, *intersecție* (*art. cit.*, p. 171).
[19] Athanase Joja, *art. cit.*, p. 655.

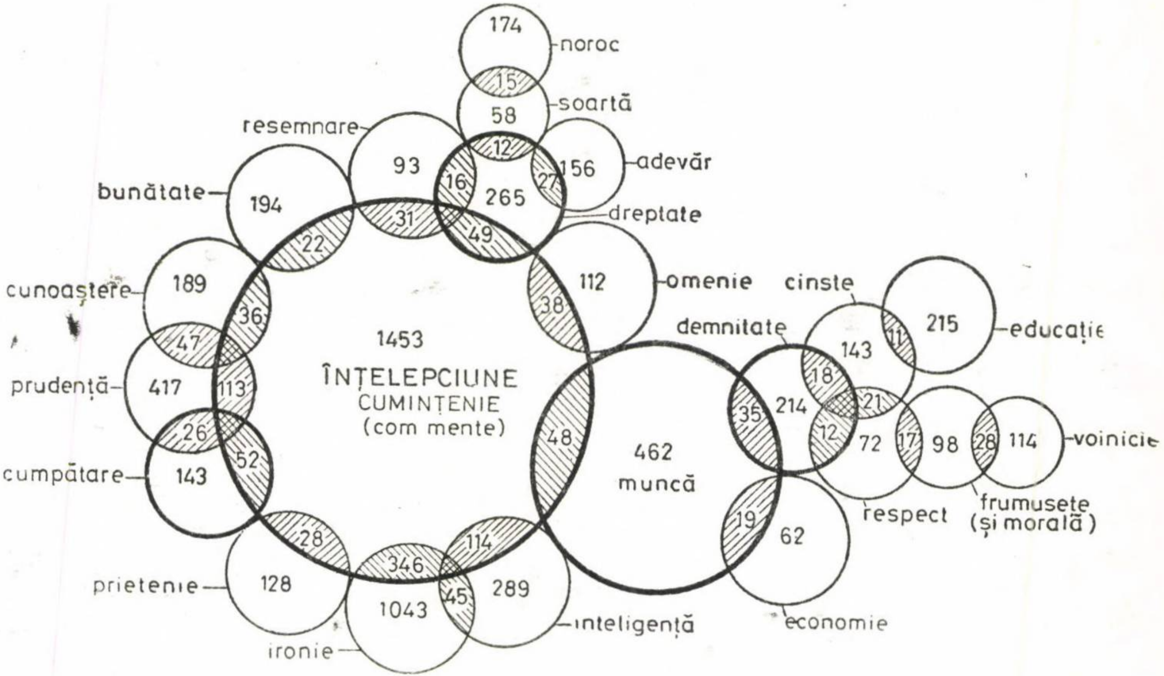
174
noroc
15
soartă
58
12
resemnare
93
16
265
27
156
adevăr
dreptate
bunătate
194
31
49
22
cunoaștere
189
112
omenie
cinste
36
38
215
educație
demnitate
11
143
1453
47
ÎNȚELEPCIUNE
CUMINȚENIE
(com mente)
prudență
417
113
18
214
35
21
26
48
12
72
17
98
28
114
voinicie
462
muncă
cumpătare
143
52
19
62
respect
frumusețe
(și morală)
28
114
346
prietenie
128
45
289
1043
ironie
inteligență
economie

rodul înțelepciunii populare. Într-adevăr, aceasta presupune *cumpătare, măsură, simț al dreptății, bunătate* etc., însușiri caracteristice poporului nostru. De fapt, Lucian Blaga considera că proverbele românești sînt adesea produsul unei înțelepciuni alimentate de simțul pitorescului[20].

După cum rezultă din statistică, un mare număr de proverbe sînt comune înțelepciunii, ironiei și umorului. Sferele celor două concepte se întrepătrund, cuprinzînd 346 unități paremiologice comune. Referindu-se la profilul spiritual al poporului nostru Athanase Joja, afirma: „Melancolia și *umorul zicalelor*, la care se adaugă vivacitatea coregrafică, constituie desigur o contradicție reală, caracteristică poporului român, dar o contradicție care manifestă puterea armonizatoare a ceea ce ni se pare a fi nota principală a complexului său psihologic, anume *cuminței̦nia* sa — cum mente —, atașamentul său profund dar sobru *pentru limpezirea minții, pentru rațiune, pentru dreapta judecată* (în sens logic și etic), *pentru măsură* — mensura metrion. Românului nu-i place ceea ce e exces, lipsă de măsură = hybris"[21] (s.n., C.N.).

Alături de *înțelepciune*, care reprezintă 24,25% din cele 5994 unități paremiologice cercetate, se situează *ironia* — satira, umorul, gluma, cu 17,40%. Umorul fiind de rangul doi, este lesne de înțeles de ce toți cei care s-au ocupat de specificul nostru național au acordat importanța cuvenită umorului românesc, care „nu pedepsește, ci îmbrățișează familial"[22]. Vom rezerva un spațiu mai mare discutării umorului românesc în capitolul următor, care tratează concepția despre lume a poporului român.

O altă coordonată a profilului moral este *munca* (7,70%), și cu un procentaj apropiat (6,94%) *prudența*, explicabilă prin experiența pe care românii au dobîndit-o de-a lungul veacurilor. Proverbul *Prevederea este mama înțelepciunii* subliniază rolul important pe care *prudența* l-a jucat întotdeauna în viața poporului nostru. Locurile următoare

---

[20] Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 199. Pentru *pitoresc*, Grigore Smeu atrăgea atenția asupra cîtorva trăsături caracteristice, între care: o strălucire frapantă, dar de suprafață, o încîntare caleidoscopică momentană, o putere de atracție imediată, ceva care „reconfortează spiritul, dar nu zguduie, îl alină și-l mîngîie și tocmai în aceasta constă umanitatea lui" (*Repere estetice în satul românesc*, București, 1973, p. 24).

[21] Athanase Joja, *art. cit.*, p. 650.

[22] Vladimir Streinu, *Constante spirituale românești*, L., nr. 18, 30. VI. 1966, p.1.

sînt ocupate de etnocîmpurile: *inteligență, dreptate, educație, demnitate, bunătate, cunoaștere. Cinstea* și *cumpătarea* (2,40%) urmează imediat după *noroc* (2,90%) și *adevăr* (2,60). Procentaje apropiate de unitate au *voinicia, omenia, frumusețea, resemnarea, respectul* și *economia*, iar subunitar doar *soarta*. Poate tocmai pentru a sugera adevărul că *soarta* este așa cum și-o făurește omul.

Desigur că statistica noastră presupune o oarecare relativitate, în sensul că atît anumite proverbe ale unui etnocîmp pot face parte și din altul, cît și datorită sinonimiei interconceptuale. Cifrele rezultate în urma cercetării nu sînt absolute, ele pot suferi corecții care nu modifică însă ordinea etnocîmpurilor. Oricum *înțelepciunea* rămîne de rangul I și o mare parte din etnocîmpuri (1/2) sînt raportate la ea.

Discuția în legătură cu unele etnocîmpuri (înțelepciune, muncă, adevăr, bunătate, cinste, demnitate) va fi reluată, pe larg, cu prilejul analizei sinonimiei și antonimiei paremiologice în capitolul despre lexicul proverbelor.

2. PROVERBUL CA EXPRESIE A CONCEPȚIEI DESPRE LUME

Concepția despre lume a poporului român, ca și a oricărui popor, este indisolubil legată de fizionomia sa morală, de specificul național. La temelia formării unei anumtie concepții despre lume stau o serie de factori oarecum diferiți — la prima vedere — însă care se condiționează reciproc. Întrebarea firească asupra rolului jucat de teritoriu[23] și peisaj în această privință are un singur răspuns: primordialitatea acestora în formarea profilului spiritual al poporului nostru și legat de acesta, a concepției sale despre lume.

---

[23] „Prin determinările propriei sale istorii — afirmă Constantin Noica — civilizația nostră a fost *într-un spațiu dat* [...] A fost întru spațiul din jurul Carpaților. Prin acest spațiu au trecut și alte seminții; dar au trecut, numai. Noi am rămas în el. Și am stat așa de bine întru el, încît unele popoare migratoare au trebuit să se așeze în jurul lui, iar altele s-au topit în ființa noastră" (*Sentimentul românesc al ființei*, București, 1978, p. 9—10).

Teritoriul de formare a poporului român în spațiul carpatic este caracterizat — potrivit afirmației lui Athanase Joja — prin trei trăsături principale: proporționalitatea, armonia și unitatea de geneză, iar peisajul este variat, echilibrat dovedind o autentică frumusețe și noblețe, astfel încît „el însuși e un îndemn la cumpănire și clară viziune".[24] „Etnicul strîns legat de configurația teritoriului și de moștenirea biologică — adaugă C. Rădulescu-Motru — se ridică prin tradițiile de familie și prin obiceiurile practicate din tată în fiu la conștiința comunității de origină"[25].

Se poate stabili, în acest sens, o legătură — numai în aparență arbitrară — între elementele care au contribuit la etnogeneza neamului nostru și concepția despre lume, în paremiologie, care antrenează întregul cosmos.

Întîlnim, astfel, o serie de noțiuni care indică principalele elemente ale cosmosului de o însemnătate fundamentală în viața cotidiană a omului[26]: *cer* (8), *luceafăr* (5), *lună* (10), *nori* (5), *pămînt* (11), *soare* (28), *stea—stele* (9). Observăm că soarele — ca element primordial al vieții — are cea mai mare frecvență în paremiologia românească, fiind de rangul I în rîndul elementelor cosmice care contribuie la modalitatea de expresie a parimiilor ilustrînd concepția despre viață a poporului român.

Noțiunile amintite anterior apar o singură dată în aceeași unitate paremiologică, dar întîlnim proverbe în care sînt atestate cîte două elemente din această categorie:

Scară la *cer* și pod peste *mare* nu se poate.
Cine se încălzește la *soare* nu-i pasă de *lună*.

Într-o altă unitate paremiologică, bazată pe enumerare, ne întîmpină toate cele patru elemente primordiale:

Cerul, *pămîntul*, *focul* și *apa* n-au judecată.

Așa cum arătam mai sus, soarele este elementul cosmic cel mai frecvent și este firesc să fie așa: **Soarele** *că e* **soare** *și nu poate încălzi toată lumea; Nici* **soarele** *nu încălzește toată lumea; Numai* **soarele** *poate să încălzească toată lumea; E loc la* **soare** *pentru toți;* **Soarele,** *de e* **soare,** *și tot nu poate*

[24] Athanase Joja, *art. cit.*, p. 6.
[25] C. Rădulescu-Motru, *art. cit.*, p. 16.
[26] În paranteză este indicat numărul de unități paremiologice în care apare termenul respectiv.

lumina toate văile; **Soarele,** *cît de cald, tot nu încălzește lumea toată.*

În alte proverbe desemnînd aceeași concepție despre lume apar cele două forțe antagoniste care, în credința străveche a omului din popor, conduc lumea: Dumnezeu și dracul.

Închină-te la Dumnezeu, dar nu te strica nici cu dracul.
Să crezi în Dumnezeu, dar nici pe dracul să nu-l uiți.
Bun e Dumnezeu, meșter e dracu.
Un Dumnezeu dă și altul ia.

Probabil că asemenea proverbe sînt „rămășițe ale străvechii credințe dualiste în două ființe supreme, potrivnice una alteia și amîndouă înzestrate cu aceeași putere, credință transmisă românilor de secta lui Bogomil"[27].

O parte integrantă a concepției despre lume este cea referitoare la învățătură și educație. Merită să fie relevată opinia lui Ovidiu Papadima, potrivit căreia „nu vom afla în aceste concretizări ale înțelepciunii populare un sistem închegat de idei asemănător unui tratat de pedagogie în nucleu, ci [...] acele idei și practici pe care poporul nostru, adaptîndu-le sau creîndu-le în procesul circulației folclorice, le consideră opiniile sale curente, cu atît mai mult cu cît frecvența lor într-un anume sens, în jurul unei anumite idei, este mai mare"[28]. Cîteva exemple vor fi edificatoare:

Dintr-un mărăcine iese un trandafir și adesea dintr-un trandafir iese un mărăcine.
Tot învățul are și desvăț.
Pomul se îndreptează de mic, nu de mare.
Omul cu nici o știință împodobit, ca un lemn necioplit.
Omul neînvățat, ca un lemn neîndreptat.
Omului cu învățătură îi curge miere din gură.
Vremea a tuturor dascăl și învățător este.
Așchia nu sare departe de copac.
Copilul nepedepsit[29]/Ajunge nepricopsit.

---

[27] L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 327. Cf. interesantul studiu *Satana și Bunul Dumnezeu: preistoria cosmogoniei populare românești* (în Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, 1980, p. 87—135).

[28] Ovidiu Papadima, *Idei și funcții educative în folclorul românesc*, în *Din istoria pedagogiei românești*, vol. II, București, 1966, p. 21 și 23.

[29] Cu sensul din limba veche de „neinstruit".

lumina toate văile; **Soarele,** *cît de cald, tot nu încălzește lumea toată.*

În alte proverbe desemnînd aceeași concepție despre lume apar cele două forțe antagoniste care, în credința străveche a omului din popor, conduc lumea: Dumnezeu și dracul.

Închină-te la Dumnezeu, dar nu te strica nici cu dracul.
Să crezi în Dumnezeu, dar nici pe dracul să nu-l uiți.
Bun e Dumnezeu, meșter e dracu.
Un Dumnezeu dă și altul ia.

Probabil că asemenea proverbe sînt „rămășițe ale străvechii credințe dualiste în două ființe supreme, potrivnice una alteia și amîndouă înzestrate cu aceeași putere, credință transmisă românilor de secta lui Bogomil"[27].

O parte integrantă a concepției despre lume este cea referitoare la învățătură și educație. Merită să fie relevată opinia lui Ovidiu Papadima, potrivit căreia „nu vom afla în aceste concretizări ale înțelepciunii populare un sistem închegat de idei asemănător unui tratat de pedagogie în nucleu, ci [...] acele idei și practici pe care poporul nostru, adaptîndu-le sau creîndu-le în procesul circulației folclorice, le consideră opiniile sale curente, cu atît mai mult cu cît frecvența lor într-un anume sens, în jurul unei anumite idei, este mai mare"[28]. Cîteva exemple vor fi edificatoare:

Dintr-un mărăcine iese un trandafir și adesea dintr-un trandafir iese un mărăcine.
Tot învățul are și desvăț.
Pomul se îndreptează de mic, nu de mare.
Omul cu nici o știință împodobit, ca un lemn necioplit.
Omul neînvățat, ca un lemn neîndreptat.
Omului cu învățătură îi curge miere din gură.
Vremea a tuturor dascăl și învățător este.
Așchia nu sare departe de copac.
Copilul nepedepsit[29]/Ajunge nepricopsit.

---

[27] L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 327. Cf. interesantul studiu *Satana și Bunul Dumnezeu: preistoria cosmogoniei populare românești* (în Mircea Eliade, *De la Zalmoxis la Genghis-Han*, București, 1980, p. 87—135).

[28] Ovidiu Papadima, *Idei și funcții educative în folclorul românesc*, în *Din istoria pedagogiei românești*, vol. II, București, 1966, p. 21 și 23.

[29] Cu sensul din limba veche de „neinstruit".

Vom avea prilejul să constatăm în cele ce urmează că aproape toate proverbele sînt impregnate de umor autentic, generator de efecte tonice. De fapt, în capitolul anterior, din statistică rezulta foarte limpede că umorul este de rangul II. O caracterizare psihologică a umorului românesc, cu aplicație directă la paremiologie, întîlnim la Vladimir Streinu: ,,noi, românii, nu rîdem de alții, ci mai întîi de noi înșine, cînd ne abatem de la lege, rîdem de condiția propriei noastre existențe și numai în măsura comună rîdem și de alții, dar chiar atunci cu zîmbetul de bunătate și înțelegere că **rizibilă** este împrejurarea de viață, și nu omul căzut în această împrejurare. E aici o concepție despre nevinovăția omului adus de puteri exterioare să strice estetica rînduielii.''[30] Pe de altă parte, consemnăm și opinia lui Athanase Joja, care, fără a fi în contradicție cu cele expuse mai sus, aduce în discuție un alt punct de vedere: ,,Umorul proverbelor, al zicalelor, reprezintă revanșa asupra unor realități care, timp îndelungat, au fost crude. Ele neagă, la nivelul artei și al reflecțiunii, aceste realități care ele însele apăreau ca tot atîtea negațiuni. Ele sînt negarea acestor negații.''[31]

Este necesar să precizăm că întreaga concepție de viață a poporului nostru exprimată în proverbe nu este unitară, ci ,,bogată în contradicții care reflectă, în speță, evoluția istorică a mentalității populare și străduința de a surprinde realitatea în toată diversitatea manifestărilor ei contradictorii''.[32]

În acest sens, ne vom limita să cităm afirmația lui Ovidiu Papadima, urmînd să revenim de-a lungul întregii noastre cercetări, ori de cîte ori va fi necesar, asupra modalităților lingvistice și stilistice de prezentare a concepției despre lume în proverbe: ,,Mai mult decît în alte specii folclorice, în proverbe stratificarea este mai complexă și mai contradictorie, nu atît în sensul viețuirii alături a străvechiului, vechiului și noului, cît în faptul că în colecțiile de proverbe coexistă expresii ale concepției despre lume a unor categorii și chiar clase sociale diverse''.[33]

În încheierea acestor scurte observații prilejuite de modul în care este prezentată concepția despre viață a poporului

---

[30] Vladimir Streinu, *art. cit.*, p. 1.
[31] Athanase Joja, *art. cit.*, p. 1—2.
[32] *Istoria literaturii române*, vol. I, București, 1964, p. 197.
[33] Ovidiu Papadima, *art. cit.*, p. 21.

nostru în proverbe, vom încerca să relevăm locul paremiologiei în problema ipotezei relativității lingvistice. Fără a intra în detalii, vom porni de la întrebarea pusă de John B. Carroll: influențează structura și lexiconul limbii pe care se întîmplă să o vorbim percepțiile noastre asupra lumii și relațiile noastre cu ea în vreun mod care ar fi diferit dacă s-ar întîmpla să vorbim altă limbă?[34] Părerile sînt împărțite și fiecare, atît cei care susțin, cît și cei care combat această ipoteză, numită uneori și a *Weltanschaungu-lui lingvistic* (în sensul că o limbă ar implica o anumită „privire și înțelegere, o interpretare a lumii"), se întemeiază pe argumente cît mai convingătoare. Astfel, Benjamin Lee Whorf, susținător ardent al ipotezei relativității lingvistice, crede că: „Sistemul lingvistic de bază (cu alte cuvinte, gramatica) al fiecărei limbi nu este numai un instrument de reproducere pentru redarea ideilor, ci mai degrabă *este în sine modelatorul ideilor, programul și ghidul pentru activitatea mentală a individului, pentru analiza impresiilor sale, pentru sinteza stocului său mental de schimb* (s.n., C.N.). Formularea ideilor nu este un proces independent, strict rațional, în sensul vechi, ci este parte a unei anumite gramatici și diferă, de la puțin la important, așa cum diferă și diversele gramatici. Noi disecăm natura după liniile fixate de limbile noastre materne [...]. Noi decupăm natura, o organizăm în concepte și-i atașăm semnificații, pentru că în general, sîntem parteneri la înțelegerea de a o organiza în acest fel — o înțelegere care este valabilă în comunitatea noastră de vorbire și se codifică în structurile limbii noastre".[35] Pe de altă parte, John B. Carroll își manifestă scepticismul în această privință, socotind că este improbabil ca vorbitorii unor limbi diferite să aibă concepții diferite despre lume „în virtutea limbilor pe care le vorbesc", adăugînd că, de fapt „există mai multe asemănări decît diferențe în modul în care codurile lingvistice simbolizează concepte, pentru că aceste concepte sînt rezultatul tranzacțiilor societății omenești cu un mediu fizic și social care are multe uniformități în lume."[36] Revenind la paremiologie, se pare că ea poate demonstra existența unei ipoteze intermediare. Datorită folosirii înde-

[34] Cf. John B. Carroll, *Limbaj și gîndire*, București, 1979, p. 146.

[35] B.L. Whorf, *Language, thought, and reality*, Cambridge și New York, M.I.T. – Wiley, 1956, p. 212–214 (apud John B. Carroll, *op. cit.*, p. 147).

[36] John B. Carroll, *op. cit.*, p. 153.

lungate, unitățile paremiologice din diferite limbi s-au șlefuit și au dobîndit o formă deosebit de concisă. Identitatea dintre proverbe aparținînd unor limbi diferite — același proverb apare în multe limbi fiind adesea un fel de traducere literară (este semnificativă recenta avalanșă de dicționare paremiologice bilingve și de culegeri din colecția „Cogito") — credem că poate constitui un argument care dacă nu infirmă ipoteza relativității lingvistice, cel puțin o limitează, o restrînge. Totuși, există și o serie de proverbe, desigur mult reduse numeric, care sînt specifice numai românilor[37] (supra, p. 47). Această situație ne îndreptățește să considerăm — așa cum afirmam mai înainte — că cea mai plauzibilă este calea de mijloc privind relația *limbă — concepție despre viață*.

[37] „Există proverbe care nu pot fi decît ale unui anume popor, întrucît ele au fost create în anumite condiții istorice specifice și cu totul particulare, într-un anume spațiu foarte riguros delimitat, în contextul unei experiențe de viață cu totul specifice, exprimînd un univers sufletesc propriu, cu toate elementele unei etnopsihologii distincte" (Ion Dodu Bălan, *Despre proverbe*, în *op. cit.*, p. IX).

III. STRUCTURA LINGVISTICĂ

1. LEXIC

În cercetarea structurii lingvistice a proverbelor românești, ne-am oprit mai întîi asupra lexicului, apoi la morfologie și sintaxă.

Nu ne-am propus să analizăm lexicul, morfologia și sintaxa proverbelor în toată multitudinea aspectelor pe care ele le oferă cercetătorului. Am considerat mai util să prezentăm acele aspecte care sînt relevante pentru structura lingvistică a proverbelor românești, aspecte care ilustrează originalitatea și specificul proverbelor ca elemente stabile ale vocabularului românesc.

SINONIMIA ȘI ANTONIMIA PAREMIOLOGICĂ

Am considerat că pentru structura lingvistică a proverbelor sînt edificatoare complexele relații de sinonimie și antonimie care dobîndesc un anumit specific în proverbe[1]. Pentru aceasta am folosit — așa cum am precizat anterior — o terminologie pe care o socotim mai adecvată (supra, p. 41—43), aplicată cercetării etnocîmpurilor : înțelepciune, muncă, adevăr, bunătate, cinste și demnitate. Fără a mai reveni asupra acestor noțiuni, vom menționa doar necesitatea examinării lor din unghiul paremiologiei.

De asemenea, din cele ce urmează sperăm că va rezulta și valoarea de sursă stilistică a sinonimiei, deoarece ea conferă variație expresiei, și, în același timp, valorifică toate nuanțele semantice posibile.

---

[1] Referindu-se la valorificarea conceptelor structurale, Cezar Tabarcea atrăgea atenția asupra importanței conceptelor *antinomie* și *identitate* în cercetarea paremiologiei românești : ,,*antinomia* este unul din procedeele care generează microstructura, dar nu singurul procedeu, pentru că în același fel se demonstrează, că și *identitatea* este unul dintre ele ...'' (*art. cit.*, p. 172).

ÎNȚELEPCIUNE. În cadrul acestui etnocîmp, antonimia paremiologică este bogat reprezentată. Termenii antonimici fundamentali sînt *înțelept—nebun*, acesta din urmă fiind sinonim cu *prost* și *nerod*. În general, structura microcontextului de acest gen este binară, cum se vede în schemă.

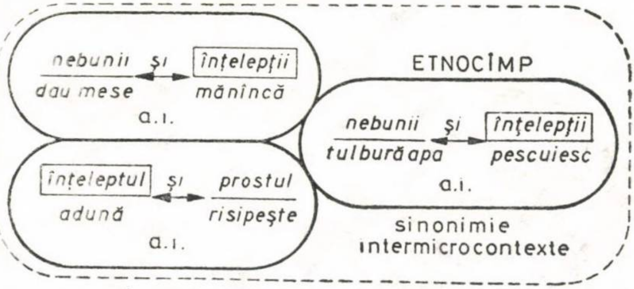

a.i. = antonimie intramicrocontextuală

De obicei opoziția termenilor *înțelept—nebun/prost* este marcată gramatical de conjuncția *și*, cu valoare adversativă.

Ascendentul spiritual și moral al înțeleptului față de nebun este vizibil într-o serie de proverbe în care termenii relației antonimice sînt precedați de adverbul *bine*, la comparativul de superioritate[2]. Mijloacele pur gramaticale contribuie, în această situație, la evidențierea superiorității celui *înțelept*.

Mai bine cu un înțelept,
Să duci o piatră de moară la gît,
Decît cu un nebun,
Să pleci la drum.

Mai bine cu un înțelept la pagubă *decît* cu un prost la cîștig.

Mai bine cară pietre cu un înțelept, *decît* să petreci cu 10 nebuni.

Mai bine o palmă de la un înțelept, *decît* o sărutare de la un prost.

Mai bine dojana unui înțelept, *decît* lauda unui prost.

Mai bine cu înțeleptul a purta povară, *decît* cu nebunul a bea vin la masă.

---

[2] Pentru corelativele *mai bine ... decît*, vezi infra, p. 74—75.

Mai bine urît și înțelept, *decît* frumos și nebun.
Mai bine cu un înțelept să cari pietre la casă, *decît* cu un prost să șezi la masă.

Poporul preferă *vrăjmașul*, cu condiția să fie înțelept, unui prieten nerod sau unui vrăjmaș tot atît de nerod ca prietenul. Expresia este realizată prin folosirea aceluiași comparativ de superioritate:

Mai bine un vrăjmaș înțelept *decît* un prieten nerod.
Mai bine un vrăjmaș înțelept *decît* un vrăjmaș nerod.

Dacă în primul proverb relația antonimică se datorește atît termenilor *vrăjmaș—prieten* (antonimie „clasică"), cît și atributelor *înțelept—nerod*, în cel de-al doilea, structura antonimică a proverbului este dată numai de atributele *înțelept—nerod*, care determină același substantiv *vrăjmaș*.

În privința proverbelor amintite mai sus, ne asociem opiniei lui Richard Sîrbu care consideră că acest tip de context — în terminologia noastră microcontext, avînd în vedere numărul cuvintelor unui proverb — pe care îl numește context antonimic sau predictibil și îl notează CAD (avînd drept caracteristică faptul că în el apariția unui element este unic determinată) este *caracteristic pentru proverbe.*[3]

Uneori antonimia intramicrocontextuală se realizează, pentru potențarea expresiei, între „un nebun" și „zece înțelepți"[4]:

Zece înțelepți nu pot să descurce ceea ce *un nebun* a încurcat.
Un nebun întreabă și *zece înțelepți* nu-i pot răspunde.
Ce face *un prost* nu pot desface *zece înțelepți*.

Antonimia este sugerată — metaforic — și prin deosebiri ... anatomice:

Inima înțeleptului e în *limbă*
Și a nebunului în *gură*.
Unde-s *ochii* înțeleptului
Este *inima* nebunului.

---

[3] Vezi Richard Sîrbu, *Antonimia lexicală în limba română*, Timișoara, 1977, p. 230.
[4] Cf. Al. Graur, *Puțină ... aritmetică*, București, 1971, p. 68.

O caracteristică interesantă a etnocîmpului ÎNȚELEPCIUNE constă în faptul că cei doi termeni ai antonimiei intraconceptuale pot fi — paradoxal — asociați:

Unde este un car de *înțelepciune*, acolo sînt două de *nebunie*.

Etnocîmpul ÎNȚELEPCIUNE cuprinde și microcontextele bazate pe termenii *frumusețe, vrednicie, noroc*. Totuși înțelepciunea reprezintă condiția și, deci, calitatea primordială a omului. De aceea, între ei se stabilesc relații complexe: fie un raport invers proporțional, fie — mai rar — o relație asociativă. Totul — așa cum e firesc — gravitează în jurul înțelepciunii.

Frumusețea fără înțelepciune este ca o floare în tină.
Frumusețea vestejește,
Dar înțelepciunea crește.
Vrednicia fără înțelepciune, ca o frumusețe fără ochi.
Norocul e nimic, înțelepciunea este totul.
Norocul cîteodată ne caută pe noi; iar înțelepciunea trebuie căutată de noi mai mult ca pe o comoară.

Microcontextele care alcătuiesc etnocîmpul ÎNȚELEPCIUNE cuprind numeroase calități ale înțeleptului care se datoresc unei experiențe îndelungate. Acestea sînt: *tăcerea, răbdarea, prudența, judecata, prevederea* etc.

Înțeleptul e răbduiu.
Răbdarea e temelia (podoaba) *înțelepciunii*.
Înțeleptul tace și face.
Înțeleptul învîrtește de șapte ori limba în gură înainte de a vorbi.
Cine tace în mijlocul strigărilor acela mai *înțelept*.
Ochii *înțeleptului* văd mai departe.
Înțeleptul își gătește încă pîn'nu flămînzește.
Înțeleptul se ferește de azi pentru mîine.
Cel înțelept se învață din înșelăciunea cea dintîi.
Dacă dai pricină *înțeleptului* și mai înțelept îl faci.
Înțeleptul și fără bani este bogat.

Antonimia paremiologică intramicrocontextuală se poate stabili și între alți termeni. *Înțelepciunea* este substituită prin sinonimul *minte* (în acest caz sinonimie perfectă) căreia i se opune *norocul*. Termenii opozabili se definesc cu

ajutorul unităţilor de măsură: *dram*, *oca* şi „superlativului" popular *car*:

Norocul calcă în urma *minţii*.
Mai bine *un dram* de minte, decît *o oca* de noroc.
Mai bine *un dram* de noroc, decît *un car* de minte.

Judecata este sinonimă cu înţelepciunea şi substituibilă acesteia în alt grup de microcontexte:

Judecata nu o poţi face cu lopata.
Judecata e oloagă cînd lipseşte în cap o doagă.

Uneori, *judecata* este, în mod paradoxal, antonimă *înţelepciunii*. De astă dată, sinonimia de mai sus se transformă în opoziţia termenilor respectivi.

Judecata e în capul omului.
Judecata-i cu nasul de ceară.
Judecata e ca o trăsură cu două oişti, cînd înainte, cînd înapoi o poţi mîna.

De observat că expresia lexicală a proverbelor analizate se datorește corelaţiilor complexe în care intră termenii: *înţelepciune, înţelept, nebun, prost, nerod, frumuseţe, vrednicie, păţanie, minte, noroc, gîndire, înţelegere, judecată.* Aceste relaţii pot fi reprezentate grafic astfel:

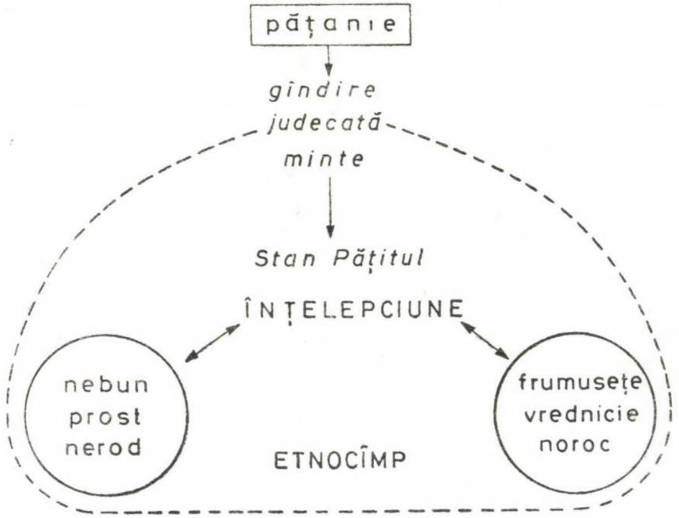

Lucian Blaga remarca, pe bună dreptate — încă din 1945, în volumul de aforisme *Discobolul* — că „în proverb se rostește înțelepciunea omului care *pătimește* într-un chip sau altul în freamătul lumii. Proverbul este înțelepciunea omului *pățit*, iar nu simplu a omului cu experiență, care privește lumea ca spectator".[5] Aceeași observație o regăsim, mai tîrziu, la Șerban Cioculescu: proverbele „concentrează fără nici o căutare de efect un capital milenar de experiență, *zestrea celor pățiți*" (s.n., C.N.)[6]. Deci „La orice treabă, pe *Stan Pățitul*[7] întreabă", deoarece „Mai multe știe *Stan Pățitul* decît toți cărturarii".

Alte proverbe ale etnocîmpului ÎNȚELEPCIUNE cuprind termenii antagonici *Dumnezeu* — *drac*. Sferele semantice ale proverbelor care au la bază acești termeni sînt secante, în sensul că există o zonă în care ambele cuvinte apar în același proverb disputîndu-și fiecare partea sa[8].

A. Cine n-are belea
Dumnezeu să-i dea.
Cînd dă Dumnezeu dă, iar cînd ia, apoi îți ia și cenușa din vatră.
Dumnezeu a umplut lumea cu ce a putut.
Dumnezeu te ferește
Pînă te nimerește.
Să nu dea Dumnezeu omului cît poate răbda.

B.[9] Dracul nu e așa de negru cum îl zugrăvesc românii.

---

[5] Lucian Blaga, *Elanul insulei*, Cluj-Napoca, 1977, p. 56. Ion Dodu Bălan (*op. cit.*, p. XIV) consideră că Blaga întrebuințează aici verbul *a păți*, în sensul său strict etimologic: „a suferi", „a fi chinuit" (< lat. *patior, pati, pasus sum*).

[6] Șerban Cioculescu, *Înțelepciunea din bătrîni*, S, nr. 7570, 31 decembrie, 1967, p.7.

[7] Cf. Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965, p. 105, 107.

[8] De fapt, — consideră D. Caracostea și Ovidiu Bîrlea — dracul ocupă „un loc central în creațiile folclorice, fiind cu mult mai frecvent decît opusul său, Dumnezeu", iar precizarea că „o scrutare cît de sumară a materialului folcloric arată aspecte contradictorii în fizionomia spirituală a diavolului" e însoțită de o explicație justă ce aduce în discuție straturile de vechime diferită a credințelor despre divinitățile negative „care s-au amalgamat cu timpul în tezaurul folcloric" (*Problemele tipologiei folclorice*, București, 1971, p. 311).

[9] C. Noica crede că „lăsînd de o parte tot ce e superstiție sau viziune teologală, de mult depășită, și reținînd doar ce poate fi înțeles științific, pe linia antropologiei, sau sugestiv pentru un înțeles științific al omului" viziunea noastră despre drac reprezintă o *contribuție românească la cunoașterea omului* (*Rostirea filozofică românească*, p. 213).

Dracul stă în deal şi prăvale carul în vale.
Pe dracul, nici să-l vezi, nici să te vadă.
Fă-te frate cu dracul pînă treci puntea.
Rîde om de om şi dracul de toţi.

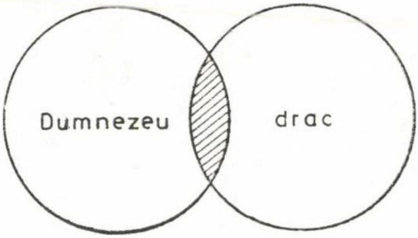

C. Dumnezeu cu mila şi dracul cu pielea.
Cînd te-a scăpa Dumnezeu, dracul te şi apucă.
Cînd îi dă Dumnezeu, nici dracul n-are ce-i face.
Să crezi în Dumnezeu, dar nici pe dracul să nu-l uiţi.
Bun e Dumnezeu, meşter e dracul.
Închină-te la Dumnezeu, dar nu te strica nici cu dracul.

Între grupele de proverbe A şi B, datorită termenilor fundamentali *(Dumnezeu—drac)*, ia naştere o antonimie paremiologică intermicrocontexte. În grupa C, este clară antonimia paremiologică intramicrocontextuală, deşi în unele proverbe conjuncţia adversativă *dar* are valoare copulativă (*dar* poate fi substituit prin *şi* fără a se schimba sensul celor două enunţuri). În „Fugii de *naiba* şi dădui peste *dracu*", „Fuge de *dracul* şi dă peste *satana*", sau „Cine se joacă cu *dracu*, dă şi peste *tată-su*", sinonimia se realizează între cele două complemente indirecte şi, pe baza ei, se obţine o gradaţie la figurat[10].

O chintesenţă a înţelepciunii populare este proverbul *Apa trece, pietrele rămîn* considerat de Hasdeu integral românesc (supra, p. 47). Construcţia e juxtapusă şi simetrică. Enunţul a ajuns la o concizie extremă. Antonimia intramicrocontextuală se realizează la nivelul subiectelor şi al predicatelor.

Frecvenţa mare a proverbelor care alcătuiesc etnocîmpul ÎNŢELEPCIUNE demonstrează importanţa pe care o acor-

[10] Cf. Elena Slave, *art. cit.*, p. 184.

dă poporul celor învestiţi cu acest nobil titlu *înţelept*, rod al experienţei multiseculare.

MUNCA[11]. Etnocîmpul MUNCĂ este deosebit de complex. Munca a caracterizat dintotdeauna firea românului. Hărnicia şi chibzuiala sînt principalele coordonate ale muncii omului din popor.

Antonimia intramicrocontextuală se realizează prin folosirea termenilor *treabă, hărnicie, vrednicie*, opuşi termenului *lene*:

Sîrguinţa
Ţese pînza,
Iară lenea
Pierde vremea.

Vorbăria este un atribut al leneşului, aşa cum reiese din numeroase proverbe:

Puţine cuvinte şi ispravă mai bună.

Mai încet cu gura şi mai iute din mîini.

Gură multă/, Treabă puţină.

Unde e vorbă multă,
Acolo e treabă scurtă.

Proverbele din această categorie au o structură binară, echilibrată, datorită relaţiei antonimice în care se află termenii *cuvînt, vorbă, gură — ispravă, treabă.*

Frecventă este relaţia sinonimică intramicrocontextuală. *Muncitor* devine sinonim cu *domnitor* în proverbul

Ţăranul muncitor
E vestit ca domnitor,

iar *lenea* sinonimă cu *sărăcia*:

Lenea merge încet şi sărăcia o ajunge din urmă.

Lenea doarme şi sărăcia o apără de muşte.

Uneori sinonimia se stabileşte între un termen şi un grup de două cuvinte. De menţionat, structura ascendentă a proverbului:

Prin *muncă* şi prin *stăruinţă*
Vei ajunge la *dorinţă*.

---

[11] Etnocîmpul MUNCĂ este format din 462 unităţi paremiologice.

Antonimia intramicrocontextuală se poate realiza şi între atributele epitete:

Lucrul are rădăcini *amare*, dar fructe *dulci*.

Mesajul transmis de acest etnosemn e încărcat cu cea mai mare cantitate de informaţie în partea a doua.

Numeroase microcontexte ale etnocîmpului MUNCĂ au o structură binară. Ele au o mare putere de generalizare datorită întăritorului generic *cine*, prin care sînt introduse. Partea a doua constituie un fel de concluzie.

Cine aleargă mult mănîncă unt.
Cine treapădă, capătă.
Cine este vara la ogor
Iarna este la obor.
Cine lucrează acela se cade să mănînce.

Cine lucrează şi tace
Mai multă treabă face.

Cine munceşte
Hrană agoniseşte.

Cele două părţi ale structurii proverbului sînt în relaţie sinonimică, deoarece prima parte poate alcătui un răspuns dat la o întrebare formulată (de noi) în partea a doua.

Cine mănîncă unt?	— Cine aleargă mult.
Cine capătă?	— Cine treapădă.
Cine este iarna la obor?	— Cine este vara la ogor.
Cine se cade să mănînce?	— Cine lucrează.
Cine face mai multă treabă?	— Cine lucrează şi tace.
Cine agoniseşte hrană?	— Cine munceşte.

Cele două elemente ale microcontextului sînt — folosind o expresie introdusă de N. Chomsky[12] — „cognitiv sinonime". Mergînd mai departe, se poate afirma — chiar dacă ar părea paradoxal — că, în plan semantico-sintactic, regenta este în asemenea situaţii sinonimă cu subordonata ei subiectivă.

---

[12] De fapt, N. Chomsky nu se referă la două elemente ale aceluiaşi microcontext, ci la două enunţuri care sînt „cognitiv sinonime": două enunţuri se numesc astfel cînd primul este adevărat dacă şi numai dacă celălalt este adevărat. (*Aspects de la thèorie syntaxique*, Paris, 1971, p. 26–27).

Sinonimia și antonimia paremiologică se pot întîlni, mai rar, în cadrul aceluiași microcontext.

Cine lucră are
Cine șede rabdă.

Segmentînd cele două părți ale enunțului în constituienți imediați[13] observăm că:

Cine lucră are || Cine șede rabdă.
Cine |lucră are || Cine |șede rabdă.
Cine |lucră |are || Cine |șede |rabdă.

Pentru fiecare dintre cele două părți ale microstructurii este valabilă sinonimia întîlnită la proverbele de mai sus.

Cine are? — Cine lucră.
Cine rabdă? — Cine șede.

La rîndul lor, cele două părți ale enunțului sînt în relație antonimică paremiologică, datorită antonimiei dintre perechile de predicate:

lucră/are — *șede/rabdă.*

Echivalența între cele două elemente ale structurii unui microcontext mărește capacitatea de generalizare a acestuia. Echivalența se realizează și prin utilizarea corelativelor sintactice: *cum/așa*.

Cum ți-e lucrul, *așa* ți-e plata.
Cum s-a cîștigat, *așa* s-a mîncat.

Etnocîmpul MUNCĂ cuprinde și alte enunțuri în care sinonimia paremiologică intramicrocontextuală este realizată prin utilizarea întăritorilor generici: corelativele *cu cît — cu atît*, cu precizarea că, de fapt, relația sinonimică este mai mult o relație de *includere* (sau de *încorporare*).

Propozițiile subordonate de măsură progresivă potențează valoarea de generalizare a enunțurilor. Pe drept cuvînt, afirma Elena Slave că „cu cît un proverb conține mai multe elemente cu valoare generalizatoare, abstractă, cu atît el e mai independent de *macrocontext* și invers, cu cît elementele sînt mai concrete și neînsoțite de determinări

---

[13] Cf. Sorin Stati, *Aspecte ale analizei sintactice în lingvistica structurală*, în *Elemente de lingvistică structurală* (sub red. lui Ion Coteanu), București, 1967, p. 67 și urm.

generalizatoare auxiliare, cu atît proverbul necesită o referire la situație, pentru a fi decodat corect."[14]

Cu cît mai mult lucrezi pămîntul, *cu atît* mai mult și el te mulțumește.
Cu cît mai adînc intri în pădure, *cu atît* de mai multe lemne dai.
Arătura *cu cît* mai adîncă este
Cu atît mai mult ne folosește.
Gospodarul *cu cît* are copii mai mulți, *cu atît* e mai folosit.

Concizia proverbelor de tipul A este A, B este B bazată pe antonimia intramicrocontextuală le conferă o mare putere de generalizare, ocupînd un loc central în cadrul etnocîmpului MUNCĂ:

Vorba, vorbă
Treaba, treabă.

Gluma, glumă
Treaba, treabă.

Relația antonimică este clădită pe sinonimia dintre cei doi termeni ai fiecărei părți a enunțului, sinonimie ce se bazează pe jocul articolelor, mai precis dintre articolul hotărît și desinența zero.

$$\underbrace{x = x}_{\text{sinonimie}} \quad \underset{\substack{\uparrow \\ \text{antonimie}}}{\longleftrightarrow} \quad \underbrace{y = y}_{\text{sinonimie}}$$

Desigur că raporturile de antonimie perfectă se realizează mai ales atunci cînd relațiile de antonimie se întrepătrund cu cele de sinonimie.

Împărtășim în întregime observația lui Richard Sîrbu[15] potrivit căreia cel mai tipic caz de întrepătrundere a relațiilor de antonimie cu cele de sinonimie îl constituie *opozițiile antonimice dintre două serii de sinonime*. Autorul distinge două feluri de relații antonimice: *lineare* și *radiale*. Ne interesează, în cazul celor două exemple amintite mai sus, relațiile lineare, cînd fiecare termen al unei serii sinonimice are cîte un corespondent antonimic perfect în seria sinonimică opusă. În acest sens, autorul precizează că: „Numai atunci putem vorbi de existența unor relații anto-

[14] Elena Slave, *art. cit.*, p. 177.
[15] Vezi Richard Sîrbu, *op. cit.*, p. 175.

nimice lineare, cînd termenii fiecărei perechi de antonime din interiorul celor două serii de sinonime dispun de aceleași componente semantice, cînd între acestea nu există, de pildă, diferențieri de ordin ideografic, expresiv—stilistic și cînd ele au aceeași sferă de întrebuințare. Așadar — conchide autorul — relațiile antonimice lineare sînt caracteristice numai pentru seriile de sinonime care pot fi dispuse în perechi de *antonime perfecte*."[16]

Considerăm că, în acest caz, avem a face cu antonime mai mult decît perfecte — dacă se poate spune astfel — și anume, *antonime identice*. Deci, putem adăuga încă un tip de relație antonimică la cele propuse de Richard Sîrbu, încît să vorbim despre: *relații antonimice lineare, radiale* și *de identitate*[17], cu mențiunea că această clasificare este făcută din punct de vedere lexico-gramatical, deoarece intervine criteriul morfologic (jocul articolelor) și chiar valoarea sintactică a termenilor în discuție (subiect—nume predicativ).

Un alt tip de proverbe-enunțuri îl formează | A este B |. Sinonimia intramicrocontextuală are loc între cele două elemente ale enunțului. De menționat că sinonimia se datorește atributului-epitet care determină primul termen al proverbului:

Muierea bărbată, avuția casei.

Valoarea mnemotehnică a unor proverbe aparținătoare etnocîmpului MUNCĂ este conferită de plasarea pe primul loc al fiecărui vers a conjuncției disjunctive *ori*:

Ori la muncă,
Ori la luncă,
Ori cu porcii la ghindă.

Ori la muncă,
Ori la luncă,
Ori cu capul în hălăciugă.

De asemenea, aliterația — asupra căreia vom reveni pe larg în capitolul consacrat stilului proverbelor — este un procedeu frecvent care mărește capacitatea de memo-

---

[16] Richard Sîrbu, *op. cit.*, p. 175—176.

[17] Cu precizarea că nu folosim termenul în accepția pe care i-o dau Marin Bucă și Ivan Evseev, în *Probleme de semasiologie*, Timișoara, 1976, p. 120—125, aplicîndu-l la sinonime.

rare a proverbului, iar alternanţa termenilor iniţiali contribuie la simetria versurilor. De remarcat că numai cuvîntul din rimă este diferit:

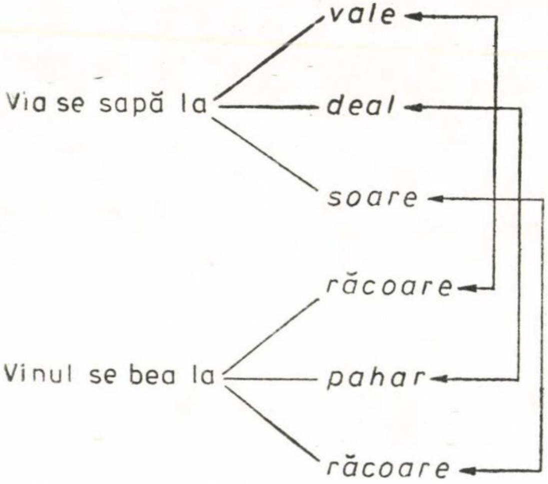

Asemănător este proverbul următor, în care întîlnim aceeaşi alternanţă datorată termenului iniţial precum şi diferenţa realizată doar prin cuvîntul din rimă:

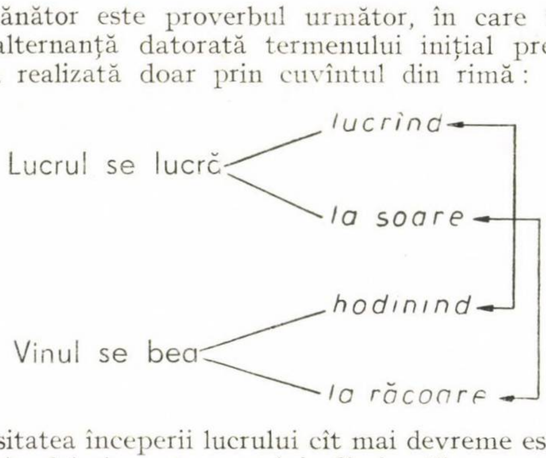

Necesitatea începerii lucrului cît mai devreme este subliniată prin folosirea termenului *dimineaţă*:

Cine se scoală de *dimineaţă* acela e mai mare în sat.
Cine se scoală de *dimineaţă* departe ajunge.
Cine pleacă de *dimineaţă*
Departe ajunge seara.
Dimineaţa poartă aur în gură.

În folclor, muncii i s-a acordat locul de cinste, iar hărnicia constituie o condiţie obligatorie a belşugului şi bunăstării materiale şi spirituale. Elogiul muncii reprezintă trăsătura fundamentală a proverbelor în care figurează conceptul în discuţie.

ADEVĂR[18]. Complexitatea etnocîmpului ADEVĂR rezultă din folosirea în numeroase etnosemne a termenilor antonimici *adevăr — minciună*.

Adevărul într-un cuvînt, iar *minciuna* în mii şi sute.
Şi *minciuna* e vorbă, dar vremea descopere *adevărul*.
Adevărul merge mai încet, *minciuna* se grăbeşte.

O *minciună* bine ticluită plăteşte mai mult decît *un adevăr*.

De la *adevăr* la *minciună*
E numai un lat de mînă.

Interesant este faptul că poporul, acumulînd o vastă experienţă de viaţă, a ajuns la concluzia că adevărul este uneori luat drept argument tocmai de *mincinos*, de *nebun* sau de *prost*. Decodarea corectă a mesajului constă în intuirea adevărului emis chiar de către cei care l-ar ocoli. Probabil că este vorba de sinceritate, de naivitate sau de incapacitatea de a simula:

Gura *mincinosului* adevăr grăieşte.

Gura *nebunului* adevărul grăieşte.

Din gura *prostului* afli adevărul.

Limita între cei doi termeni antonimici este relativă şi de aceea proverbul *De la adevăr pînă la minciună e un lat de palmă* conţine un mare ... adevăr, pentru că *Gura vorbeşte adevărul şi minciuna*. Experienţa multiseculară a demonstrat că adesea *adevărul* este sinonim cu *bătaia* sau *capul spart*, deoarece adevărul mărturisit cu curaj are de înfruntat reacţia brutală a acelora care sînt afectaţi de el:

A vorbit *adevărul* şi a venit cu capul spart.

Spune *adevărul* că ţi se sparge capul.

Cine cutează să spună *adevărul*
Poate lesne umbla bătut ca mărul.

---

[18] Conceptul cuprinde 156 de etnosemne.

Etnocîmpul ADEVĂR cuprinde și proverbe cu o structură simplă, de tipul |A este B|, prin care se emite o judecată, uneori amară, alteori optimistă, dar întotdeauna justă :

Adevărul este ușa raiului.
Adevărul este marfă proastă.

Sinonimia paremiologică intramicrocontextuală se realizează între termenul *adevăr* și cuvîntul *marfă*, însoţit, în mod necesar, de un epitet-atribut, în acest caz de termenul *proastă*.

Cuvintele care concurează la realizarea antonimiei paremiologice intramicrocontextuale se asociază cu termeni ce denumesc noţiuni de asemenea antagonice și, în felul acesta, opoziţia este dublă :

Hoţul la **întuneric** și *adevărul* la **lumină.**

BUNĂTATE[19]. O altă trăsătură fundamentală a profilului spiritual al poporului nostru este *bunătatea*[20] (concept sinonim parţial cu *omenia*[21]). În acest sens, este semnificativă caracterizarea limbii române făcută de Vladimir Streinu : „*Nici o limbă,* în afară de aceea pe care o vorbește el [românul, n.n., C.N.] *nu are în stare de embrion această doctrină a bunătăţii,* în vreun cuvînt cum este A OMENI, al cărui sens (aproximativ vag în fr. *hommage* sau engl. *manner*) l-a dus la conlocuirea cea mai pașnică și *uneori chiar răbdătoare,* pe pămîntul strămoșesc, cu numeroase alte naţionalităţi".[22]

---

[19] În total 194 unităţi paremiologice.

[20] Din cele 194 proverbe, 21 sînt comune — cum este firesc — cu etnocîmpul ÎNŢELEPCIUNE. Observăm o sinonimie paremiologică parţială a etnocîmpurilor BUNĂTATE și ÎNŢELEPCIUNE. Este o sinonimie interconceptuală.

[21] „*Omenia,* la români, este în același timp un principiu etic fundamental și un mod propriu de a interpreta și aprecia valorile umane" (Ion Dodu Bălan, *Despre proverbe,* prefaţa la *Cartea înţelepciunii populare. Proverbe,* București, 1974, p. XVI).

[22] Vladimir Streinu, *art. cit.*, p. 2.

Sferele celor două concepte sînt, folosind termeni matematici, tangente interioare.

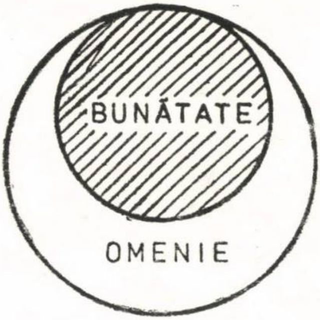

Aproape un sfert din numărul proverbelor cercetate, aparţinînd etnocîmpului BUNĂTATE, au la bază antonimia paremiologică intramicrocontextuală. Termenii antonimici sînt *bun (bine) — rău*, adjective, adverbe sau substantive.

Fă *bine* şi-aşteaptă *rău*.
Fă *bine* ca să-ţi auzi *rău*.

Aceste două nestemate ale creaţiei paremiologice, de o maximă concentrare a expresiei (cuprinde doar trei părţi de propoziţie şi un cuvînt de legătură), ajunse în acest stadiu datorită — credem — unei masive întrebuinţări care le-a şlefuit la maximum, exprimă o atît de frecventă atitudine din societatea omenească, evidentă din cele mai vechi timpuri : ingratitudinea.

Cele rele să le scrii pe apa ce curge, iar
facerea de bine în piatră să o sapi.
Unde găseşte pus *rău*, el pune *bine*.

Aceste două unităţi paremiologice constituie un anumit răspuns dat celor de mai sus. Antonimia termenilor *cele rele — facerea de bine* (menţionăm şi opoziţia plural/singular) se extinde şi asupra celorlalţi termeni ai microcontextelor, aşa cum observam şi mai înainte (supra, p. 13). Antonimia se extinde atît asupra substantivelor *apă* (care curge, deci totul este trecător) şi *piatră*, cît şi a verbelor *să scrii* şi *să sapi*. Remarcăm existenţa unei relaţii antonimice între serii sinonimice, bineînţeles cu precizarea că aici sinonimele contribuie la realizarea unei ample meta-

fore (asupra metaforei vom reveni în paragraful consacrat acestui element care face parte integrantă din specificul unei limbi).

Cuvîntul *bun* unge
Și cel *rău* împunge.[23]
Răul se face mai lesne decît *binele*.
Răul vine iute, *binele* încet.
Cele *bune*
Să s-adune,
Cele *rele*
Să se spele.
Binele de rău te scapă,
Să-l arunci chiar și-n apă.
Cine face *bine*, *bine* găsește ;
Cine face *rău*, *rău*-l însoțește.

Cei doi termeni antonimici pot avea sinonime care, la nivelul fiecărui microcontext, realizează o opoziție, o antonimie. Noțiunea *bun (bine)* este sinonimă paremiologic cu *dulce* și chiar cu *darnic*, pe cînd lui *rău* îi corespund *acru*, *amar* și *zgîrcit* :

Dulce i-a fost la mîncare,
Dar *acru* la scărpinare.
Rădăcina e *amară*, dar roadele *dulci*.
Zgîrcitul se bucură luînd, iar *darnicul* se mîngîie dînd.

Este evidentă structura binară a acestor microcontexte datorată opoziției celor două sintagme, întrucît fiecare termen al antonimiei constituie vîrful expresiei care polarizează sensul celorlalte cuvinte.

În numeroase proverbe, relația antonimică se sprijină pe raportul comparativ de inegalitate[24], exprimat prin indicii gramaticali specifici *mai bine (ușor, lesne, mult) . . . decît (ca)*[25]. Astfel spus, antonimia înțeleasă ca o catego-

---

[23] Pentru că ,,Și *binele* și *răul* din vorbă izvorăsc." Această asociere a antonimelor ce au o origine uneori comună se întîlnește mai ales în proverbe : ,,Dintr-un om și *bun* și *rău*/Ca dintr-un lemn și **cruce**, și **măciucă**", ,,Limba e și *dulce* și *amară*, după cum dai de ea.".

[24] ,,Faptului exprimat de opozițională comparativă, care n-ar trebui realizat sau pe care vorbitorul nu-l dorește realizat, i se opune faptul exprimat de regentă, care reprezintă alternativa de preferat, formulată ca un îndemn sau ca o dorință" (GA_2, vol II, p. 335).

[25] Apare și structura inversă (infra, p. 79—80).

rie lexical-semantică, se realizează aici sub forma unei relaţii sintactice apozitive, deci printr-o „colaborare" între cele două compartimente:

Mai bine cu un om de omenie la pagubă, ***decît*** cu unul fără omenie la cîştig.
Mai bine în coliba ta *decît* în palatul altuia.
Mai bine să întrebi de două ori *decît* să greşeşti o dată.
Mai bine să taci *decît* să vorbeşti rău.

În cazul ultimilor două proverbe este implicată şi ideea de înţelepciune.

Relaţia antonimică intramicrocontextuală asigură o organizare echilibrată a structurii[26].

Opoziţionala poate să lipsească, deoarece atît emiţătorul cît şi cel ce recepţionează mesajul transmis prin enunţul proverbului nu simte necesitatea ei. Partea a doua a unităţii paremiologice poate fi completată mental, este subînţeleasă. În acest caz, antonimia se realizează prin emisia unui singur element iar termenul opozabil se deduce. Este o antonimie de un tip special o antonimie incompletă, în sensul că necesită colaborarea receptorului la completarea microcontextului pentru realizarea funcţiei referenţiale[27] şi decodarea corectă a mesajului paremiologic:

E mai bine să fie cineva la colţ de ţară
şi mijloc de masă (completarea ar fi:
„*decît* la mijloc de ţară şi la colţ de masă").

Etnocîmpul BUNĂTATE nu se reduce numai la microcontextele realizate pe calea discutată aici. Adesea termenul *bine* este substantiv şi apare articulat cu articolul hotărît. În felul acesta polarizează semnificaţia întregului proverb.

Binele pe om îl scapă
De foc şi de apă.
Binele după el vine,
Ca muştele după cîne.
Aruncă *binele* tău în dreapta şi în stînga
şi la nevoie ai să-l găseşti.

---

[26] Cf. Elena Slave, *art. cit.*, p. 173.

[27] Vezi R. Jakobson, *Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în *Probleme de stilistică*, Bucureşti 1964, p. 94.

Repetarea termenului *bun (bine)* întărește semnificația proverbului respectiv și subliniază ideea de bunătate:

Binele cu *bine* se răsplătește.
Binele la *bine* vine, precum albinele la coșniță.
Din omul *bun*, *bun* lucru iese.
Omul *bun* și-n zilele rele e tot *bun*.

În anumite împrejurări *bun* este sinonim paremiologic cu *blînd*, proverbul încadrîndu-se tot în etnocîmpul BUNĂTATE.

Mielul *blînd* suge la două oi.

Fără să apară termenul specific *bun (bine)*, unele proverbe aparțin etnocîmpului BUNĂTATE și sînt alcătuite pe baza reciprocității celor două părți componente: avem a face cu o sinonimie pe care am numit-o *sintagmatică*:

Ceea ce vreți să vă facă vouă oamenii faceți și voi lor.
Cine bate la poarta altuia o să bată și altul la poarta lui.

CINSTE[28] La nivelul etnocîmpului. CINSTE descoperim la o parte din microcontexte același tip de antonimie la care ne-am referit pînă acum. Termenii opoziției sînt *cinste* — *rușine*.

Dă-i cu *cinstea*
Să piară *rușinea*.
Mănîncă *cinstea* cu lingura și *rușinea* cu pumnii.
Unde nu-i *cinste*, *rușinea* nu se-ncurcă.
Dă *cinstea* pe *rușine* și pacea pe gîlceavă.

În acest caz, ecuația paremiologică este următoarea: *cinste* = *pace*, și *rușine* = *gîlceavă*. Rușinea este sinonimă cu ocara pentru cel căruia i se adresează proverbele: „**Cinstea** *cu* **ocara** *tot una îi este*", dar pentru ceilalți „**Cinstea** *și* **ocara** *nu pot fi împreună*", pentru că „**Cinstea** *la* **cinste** *trage, că* **cinstea cinste** *cere*".

Repetiția, ca procedeu mnemotehnic principal al proverbului contribuind la augmentarea opoziției, se întîlnește și în cazul microcontextelor etnocîmpului CINSTE:

Rău cu *rău*, **bine** cu **bine** se însoțesc.

---

[28] Conceptul numără 143 proverbe. Vezi și Gh. Paschia, *Buna-cuviință oglindită în proverbe și maxime din toată lumea*, București, 1970, care înregistrează 586 proverbe și 289 maxime românești.

Caracterul prohibitiv al unor parimii din această categorie se datorește întrebuințării adverbului negativ *nu*. Folosirea imperativului mărește capacitatea informațională a mesajului, subliniind participarea intensă la conținutul comunicat:

Nu te amesteca unde nu-ți fierbe oala.
Nu-ți băga lingura unde nu-ți fierbe oala.

Partea a doua a proverbelor este identică, iar prima parte este formată din sintagme sinonime. De fapt, avînd în vedere partea a doua a unității paremiologice, aceste sintagme sînt mai degrabă substituibile mutual, decît sinonime. Asemenea situații întîlnim și în cazul unor microcontexte aparținînd altor etnocîmpuri. Aceste sintagme substituibile mutual ocupă cu precădere prima parte a unităților paremiologice:

Domn, domn să fii
Mare să fii — dar de frică tot să știi
De sfînt, sfînt să fii

Mîndria
Lăcomia — pierde omenia
Mînia
Dușmănia

Casă fără copii — casă pustie.
— blestem greu pe capul părinților.

Simetria microcontextelor facilitează reținerea lor denotînd gradul mare de esențializare și concentrare.

Grabnic la **auzire** și *zăbavnic* la **grăire.**

Mai bine *tînăr* și de toți **cinstit,**
Decît *bătrîn* și **în blestemății tăvălit.**

Mai bine *sărac* și **cinstit,**
Decît *bogat* și **hulit,**

În cazul acestor parimii, opoziția este dublă *(grabnic — zăbavnic* și *auzire — grăire; tînăr — bătrîn* și *cinstit — în*

blestemății tăvălit; sărac — bogat și *cinstit — hulit)* dînd naștere unei perfecte antonimii intramicrocontextuale.

În cadrul aceluiași etnocîmp, o situație aparte are proverbul următor: *Cu cît e nepotrivit a vedea un om beat stînd între cei treji, cu atît e mai urît a ședea cel treaz între beți*, pe care îl redăm grafic astfel:

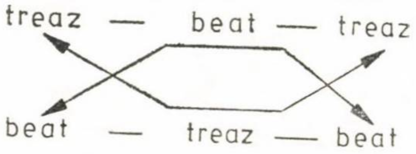

Putem vorbi aici de o antonimie complexă, de un tip special care pornește de la termeni și se extinde la propoziții. În interiorul fiecărei propoziții se stabilesc relații de antonimie între termenii *beat — treaz* și apoi opoziția se extinde la nivelul propozițiilor, cuprinzînd întreaga unitate paremiologică. Este evidentă acum antonimia intramicrocontextuală cu precizarea că termenii antonimici din propoziția subordonată își schimbă locul în propoziția regentă. Deci este o antonimie complexă care antrenează lexicul (termenii *beat — treaz*), sintaxa (subordonata circumstanțială de măsură progresivă și corelativele *cu cît/ cu atît*) și topica (inversiunea din propoziția regentă). De menționat și un alt element asupra căruia vom reveni la analiza structurii stilistice, și anume, simetria. Toate acestea conferă o deosebită valoare mnemotehnică unității paremiologice în discuție, deși este alcătuită dintr-un mare număr de cuvinte.

DEMNITATE. Acest etnocîmp este relativ bine reprezentat. O grupă aparte o formează proverbele introduse prin relativul *cine*:

Cine jură lesne minte.
Cine îți zvîrle o piatră zvîrle-i o pîine.
Cine merge alăturea cu drumul cade jos.
Cine sare peste garduri dă adesea în pari.
Cine face gălușca trebuie s-o și înghită.

Cele două părți ale structurii proverbului sînt în relație sinonimică paremiologică intramicrocontextuală. Prima par-

te poate alcătui un răspuns dat la o întrebare formulată în partea a doua (supra, p. 66–67).

1. Cine minte?	— Cine jură lesne.
2. Cui zvîrle-i o pîine?	— Cine îți zvîrle o piatră.
3. Cine cade jos?	— Cine merge alăturea cu drumul.
4. Cine dă adesea în pari?	— Cine sare peste garduri.
5. Cine trebuie să înghită gălușca?	— Cine o face.

Răspunsurile conțin latent structura întrebărilor, așa cum rezultă limpede din enunțul întreg. Este o sinonimie sintactică, nu una lexicală, deoarece ea se realizează, aici, între două propoziții: *propoziția subiectivă* și *propoziția predicat* (cu excepția exemplului 2).

Vom preciza doar că sinonimia paremiologică intramicrocontextuală este cea care generează metafora unităților paremiologice respective (cu excepția exemplului 1), urmînd să reluăm în detaliu analiza cu prilejul cercetării metaforei în proverbe.

Microcontextele de genul:

Decît îi zice cîne,
Mai bine jupîne.

Decît în tîrg cu papuci,
Mai bine în crîng cu opinci.

Decît o săptămînă vrabie, *mai bine* o zi șoim.[29]

Decît să muști omul din dos, *mai bine* mușcă-l din față.

Decît să-ți iasă nume rău, *mai bine* ochii din cap.

Decît slugă mare, *mai bine* stăpîn mic.[30]

Decît toată vara cioară, *mai bine* o zi șoim.

Decît un an nicovală, *mai bine* trei zile ciocan,

au o structură binară datorită indicilor *decît ... mai bine*; realizînd a antonimie paremiologică intramicrocontextuală. Antonimia este lexico-gramaticală, deoarece fiecare din cei doi termeni fundamentali ai proverbului sînt opozabili,

---

[29] Cu varianta: **Decît** *o vară găină,* **mai bine** *o zi cocoș.*

[30] Cu variantele: **Decît** *stăpîn sărac,* **mai bine** *slugă bogată*; **Decît** *stăpîn în Cacoți,* **mai bine** *slugă la Broscari.*

dar se realizează şi formal (sintactic), datorită indicilor gramaticali (supra, p. 74–75):

cîne — *jupîne;*
papuci (tîrg) — *opinci (crîng);*
vrabie (săptămînă) — *şoim (o zi);*
muşcă (din dos) — *muşcă (din faţă);*
(iasă) nume rău — *(iasă) ochii din cap;*
slugă mare — *stăpîn mic;*
cioară (toată vara) — *şoim (o zi);*
nicovală (un an) — *ciocan (trei zile).*

Majoritatea structurilor din această categorie au la bază doi termeni care solicită o determinare temporală *(o zi, trei zile, o săptămînă, toată vara, un an)* sau spaţială *(tîrg, crîng)*, fără de care nu poate lua naştere acest tip de structură[31], chiar dacă termenii pe care îi însoţesc presupun o vagă antonimie *vrabie — şoim, cioară — şoim, nicovală — ciocan, papuci — opinci.* Alteori determinarea este atributivă (adjective sau substantive cu prepoziţie).

Se poate construi un model valabil pentru toate microcontextele de acest gen:

Decît — |V(erb) — T(ermen) — D(eterminare)| — mai bine — |V — T — D|

grupurile antonimice (A)

Deoarece în unele microcontexte verbul poate să lipsească (mai ales, cînd este copulativul *a fi*), modelul poate fi simplificat:

Decît — **A** — mai bine — **A**

[31] Cercetînd grupurile tematice de antonime, Marin Bucă şi Ivan Evseev (*op. cit.*, p. 167–170) deosebesc, între altele, grupurile spaţiu, timp şi durată. Dar este necesar să precizăm că toate cuplurile care se încadrează în ele sînt antonime, indiferent de contextul în care apar. În schimb, în exemplele noastre, antonimia nu se realizează decît în contextul respectiv. Uneori, acelaşi cuvînt este plasat în contexte diferite şi datorită acestui fapt ia naştere caracterul opozabil al celor două unităţi paremiologice: **Aurul** *şi-n glod străluceşte* dar *Nu tot ce luceşte este* **aur**!; **Aurul** *e ochiul dracului* dar *Cu cheia de* **aur** *se deshid porţile raiului*; **Ochii** *care nu se văd se uită* dar **Ochii** *ce se văd rar sînt mai drăgăstoşi*; *Nu se ştie de unde sare* **iepurele** dar *Cine caută* **iepuri** *în biserică se întoarce fără vînat acasă* etc.

Rezultă limpede că antonimia semantică este ajutată de antonimia sintactică realizată de indicii formali: *decît*[32]... *mai bine.*

Decît să întingi-n unt
Cu ochii-n pămînt,
Mai bine să-ntingi în sare
Cu ochii la soare.[33]

Numărul mai mare de elemente nu ne împiedică să-l încadrăm în seria celorlalte, întrucît este construit după un model reductibil la cel anterior.

În *Fală goală/traistă ușoară,* sinonimia paremiologică intramicrocontextuală se realizează între termenii *fală* și *traistă*. Dar sinonimia este incompletă și mesajul n-ar putea fi decodificat corect dacă termenii respectivi n-ar fi însoțiți de atributele *goală* și *ușoară*. O situație oarecum similară observăm la proverbul *Fala și beția/Aduc sărăcia.*

Mai complexă este structura proverbului de tipul:

Unge-l, te-mpunge,
Dar împunge-l că te unge.

Bazat numai pe doi termeni *a unge* și *a împunge,* care își schimbă locul reciproc, microcontextul realizează o antonimie paremiologică sprijinită și de conjuncția adversativă *dar*.

CONCLUZII

1. Majoritatea unităților paremiologice se bazează fie pe relații de sinonimie, fie de antonimie, exprimate sau subînțelese.
2. În cadrul aceleiași unități paremiologice pot exista atît relații de sinonimie, cît și de antonimie. Din totalul proverbelor studiate, care se bazează pe relații de sinonimie și antonimie, în circa 60% apar ambele categorii semasiologice fundamentale.

---

[32] Despre valorile lui *decît,* un studiu dens și documentat a realizat D. Crașoveanu în *Observații asupra complementului de excepție și a subordonatei corespunzătoare* (LR, XX, 1971, nr. 2, p. 151–158).

[33] Întîlnim și forma simplificată: *Pîine și sare / Și să te uiți la soare.*

3. Sinonimia paremiologică intramicrocontextuală este mult mai slab reprezentată decît antonimia paremiologică intramicrocontextuală.
4. În antonimia paremiologică intramicrocontextuală, este evidentă, cu cîteva excepţii, trăsătura semantică fundamentală a antonimelor, şi anume „însuşirea lor de a se presupune şi exclude, de a se atrage şi respinge reciproc"[34], cu precizarea că ele dobîndesc această însuşire, adesea, în procesul complex care duce la realizarea metaforei din proverbul respectiv.
5. Între etnocîmpuri, care se bazează numai pe sinonimie pot apărea fie relaţii de sinonimie, fie — foarte rar — de antonimie.

Fără să constituie o concluzie, ci — din contră — o anticipaţie, vom preciza că direct legată de antonimie este derivarea cu prefixe negative (îndeosebi *ne-*), care va fi discutată pe larg în paginile următoare.

2. FORMAREA CUVINTELOR

DERIVAREA CU PREFIXUL NEGATIV *NE-*

Din multitudinea faptelor legate de formarea cuvintelor care intră în componenţa unităţilor paremiologice ne-am oprit, în cele ce urmează, asupra derivării cu prefixul negativ *ne-*.

Ne-a determinat să facem această alegere marea productivitate a prefixului respectiv în limba română[35], în general, şi în limba proverbelor, în special. Dealtfel, în cazul lui *ne-* este demnă de reţinut *capacitatea* prefixului „de a face cuvinte, ba chiar de a face tot ce-i place, ca tăgadă, în vorbirea noastră vie" scrie C. Noica[36], adăugînd — în

---

[34] Marin Bucă şi Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 194.

[35] „Deosebit de productive se dovedesc a fi prefixele *ne-* şi *in-* cu ajutorul cărora se formează un număr foarte mare de antonime" (Marin Bucă şi Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 162).

[36] Constantin Noica, *Rostirea filozofică românească*, Bucureşti, 1970, p. 199.

inimitabilul său limbaj — că „*ne* are o independență suverană, care-l face să tăgăduiască totul nebunește".[37]

Dintr-un tabel sinoptic al prefixelor limbii române care cuprinde 86 prefixe, rezultă că *ne-* ocupă locul al doilea, după *în-*, privind numărul formațiilor (449), dar are cele mai multe părți de vorbire angrenate în derivare (6 + 1), contribuind la formarea atît a derivatelor omogene, cît și a celor eterogene, fie simple, fie parasintetice[38]. De asemenea, este unanim admis că în limba română „prefixele — după cum preciza acad. Al. Graur — nu au niciodată rol gramatical"[39], totuși în anumite cazuri, *ele constituie un mijloc lexical pentru a reda o situație grmaticală*, așa cum este valoarea de negație a prefixului *ne-*.

Referitor la acest prefix, Titu Maiorescu, în *Logica*, făcea distincție între *negația pură* sau *simplă* și ceea ce el numea *negația mixtă*, menționînd că cea dintîi înlătură o noțiune, dar nu pune nimic în locul ei și prin aceasta ea nu este o idee (de pildă: *ne — alb*), în schimb cea *mixtă* are funcție dublă de a înlătura o noțiune și de a pune alta în loc.[40]

Nu ne putem însuși punctul de vedere al acelor lingviști care consideră că este vorba de „o simplă alăturare a negației" sau o „relație de negare" în cazul cuvintelor care exprimă opoziția semantică numai cu ajutorul prefixelor și sîntem în întregime de acord cu Richard Sîrbu, căruia i se pare îngustă opinia după care astfel de formații nu pot fi considerate antonime, „deoarece nu se iau în considerare toate posibilitățile de exprimare a contrarietății în lexic"[41]. Tot atît de greșită este concepția opusă, după care antonimele se formează numai cu ajutorul prefixelor, restrîngînd chiar sfera antonimelor la acele cupluri în care unul din termenii opozabili este format cu ajutorul negației.[42]

---

[37] *Ibidem*, p. 200.

[38] *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. II, București, 1978, p. 305—308.

[39] Al. Graur, *Note asupra structurii morfologice a cuvintelor*, SG, vol. II, București, 1957, p. 6.

[40] Cf. Anton Dumitriu, *Teoria logicii*, București, 1973, p. 202.

[41] Richard Sîrbu, *op. cit.*, p. 128.

[42] Cf. A.V. Isacenko, *Binarnost' privativnye oppozicii, i grammaticeskoe znacenie*, în *Vaprosy jazykoznanya*, XII, 1963, nr. 2 (apud Richard Sîrbu, *op. cit.*, p. 129).

În proverbul *Ascultarea e viață, iar neascultarea e moarte* (cu varianta: *Ascultarea lungește viața, neascultarea o scurtează*) se observă clar că, datorită antonimelor *ascultarea* și *neascultarea*, cuvintele derivate cu prefixul negativ *ne-* exprimă opoziția semantică la fel ca și antonimele cu radicali diferiți. Mai ales că, din punctul de vedere al conotațiilor, *ascultarea = viață* și *neascultarea = moarte*, există posibilitatea înlocuirii antonimului format cu prefixul *ne-* prin sinonimul său fără prefix. De fapt, aceasta este una din modalitățile propuse de R. Sîrbu[43] pentru a face distincție între antonimele derivate cu prefixul negativ *ne-* și cuvintele formate cu negația *ne-* (fără să aibă un antonim). Într-un exemplu ca *E mai bine a suferi nedreptate ca a face strîmbătate*, întîlnim atît cuvîntul derivat cu prefixul negativ *(nedreptate)*, cît și sinonimul său derivat de la alt radical *(strîmbătate)*. În unele proverbe, apar antonime avînd radical comun și concentrînd întreaga substanță semantică a unității paremiologice prin așezarea lor fie în rimă, fie încadrînd ca într-o ramă enunțul respectiv:

Nu e cum ți-e *voia*
Ci cum te-nvață *nevoia*.
Ursul joacă de *voie*
Dar joacă și de *nevoie*.
Nevoia te duce și pe unde
nu ți-e *voia*.

O altă modalitate de realizare a distincției amintite mai sus constă în posibilitatea acestor antonime prefixate de a intra în serii derivative mai dezvoltate, în care își păstrează valențele lor contrare. O serie bine reprezentată este: *a nemulțumi, nemulțumire, nemulțumitor, nemulțumit* (adjectiv provenit din participiu sau adjectivul respectiv substantivizat):

Omul *nemulțumit* fuge de bine
Și dă peste mărăcine.
Nemulțumitului i se ia darul.

Cuvintele derivate cu prefixul negativ au, în general, valori negative. Iată cîteva exemple:

nedreptate: *Nedreptatea* răstoarnă scaunele puternicilor.

---

[43] Richard Sîrbu, *op. cit.*, p. 49.

	Nedreptățile scrie-le pe nisip, iar binefacerile pe marmură.
nenoroc:	*Nenorocul* se ține de om ca umbra.
nescuturată **nemîncată** **nemăritată**:	Floare *nescuturată,* / claie de fîn *nemîncată* / și fată *nemăritată* / arar s-a văzut.
nerecunoscător:	Mai lesne mortul va grăi, decît *nerecunoscătorul* îți va mulțumi.
neîntrebuințat:	Fierul *neîntrebuințat* ruginește.
nesărată:	Mămăliga *nesărată* e ca nunta fără lăutari.
nepus:	Minciuna sparge case de piatră, dar alteori prețuiește mai mult ca un adevăr *nepus* la locul lui.
neînvățat:	Omul cît trăiește învață și tot moare *neînvățat.*
neînvățat **neîndreptat**:	Omul *neînvățat,* ca un lemn *neîndreptat.*
nedrept:	Omul *nedrept* se teme de toți.
neîndrăzneț:	*Neîndrăznețul* pierde multe bunuri.
nepoftit:	Omul calic și obraznic / Merge *nepoftit* la praznic.
	Nu te amesteca *nepoftit* în vorba altora.

Totuși, întîlnim și exemple în care termenul derivat cu prefixul negativ *ne-* are valoare pozitivă.[44]

Negraba și chiverniseala cea bună trec primejdia cea rea.
Cine s-atinge de mărăcini *nevătămat* nu scapă.

De fapt, derivatul *negraba* pornește de la baza *grabă* cu o valoare intrinsecă negativă. La fel *nevătămat* de la *vătăma.* Este semnificativ, pentru aceasta, următorul proverb: **Graba** *strică treaba.*

În numeroase unități paremiologice întîlnim sinonime, dintre care unul este derivat cu prefixul negativ *ne-*:

Ocara cu *necinstea* îi totuna,

sau chiar ambele sînt formate cu prefixul negativ:

Omul *neslujit* / E ca lemnul *necioplit.*
Nelegiuitorului îi răsplătește *necredinciosul.*

---

[44] „E ceva curios în negația românească — observă Constantin Noica — uneori nu desființează, ci *înființează*" (*Rostirea filozofică românească,* p. 197).

Este necesar să menționăm că, în anumite cuvinte din unitățile paremiologice, *ne-* este numai negație, nu prefix antonimic deoarece, negînd, el nu mai presupune și o determinare precisă, adică la unele formații cu *ne-* ,,nu s-a produs acel salt calitativ de la negație la contradicție și apoi la contrarietate, acestea rămînînd în afara uzului curent".[45]

Îi mai mare lenea decît *neaverea*.

Nu putem împărtăși însă în întregime opinia lui Richard Sîrbu, potrivit căreia o serie de cuvinte și anume *nevrednic*, *netot*, *nebun*, *necurat* ,,au avut o evoluție semantică particulară, dobîndind alte sensuri decît cel opus cuvîntului la care s-a adăugat prefixul negativ"[46], deoarece în proverbul: *Sluga* **nevrednică** *stăpînii des își schimbă*, *nevrednic* este sinonim cu *leneș* și antonimul lui *vrednic*.

Încercînd să interpretăm unitatea paremiologică la diferite nivele, vom menționa că, în ce privește clasa morfologică a cuvintelor derivate cu prefixul negativ *ne-* sau formate cu negația *ne-*, se constată o deosebită predilecție pentru adjectivele provenite din forma pozitivă a participiului respectiv. Această întrebuințare frecventă se explică prin faptul că proverbele în discuție exprimă o învățătură desprinsă din experiența cotidiană a poporului nostru sau o constatare sugerînd necesitatea realizării contrariului. Sînt semnificative, în acest sens, următoarele unități paremiologice:

Mai bine cu capul *netuns* decît cu el tăiat.
Minciuna sparge case de piatră, dar alteori prețuiește mai mult ca un adevăr *nepus* la locul lui.
Comoară găsită, / Belea *nesfîrșită*.
Cine caută nevastă fără cusur *neînsurat* rămîne.
Casa *nemăturată* / Musafiri așteaptă.
Sluga *nevrednică* stăpînii des își schimbă.
Tîlharul *neprins*, negustor cinstit.
Unde sînt moașe multe rămîne copilul cu buricul *netăiat*.
Vinovatul *negonit* fuge.
Vremea meșter *neplăcut*, / Că strîmbi din drepți ne-a făcut.

---

[45] Richard Sîrbu, *op. cit.*, p. 49.
[46] *Ibidem*, p. 52.

Uneori în cadrul aceleiași unități paremiologice apar două adjective derivate cu prefixul negativ *ne-* tocmai pentru a accentua valoarea negativă a celor comunicate.

Omul *neslujit* / E ca lemnul *necioplit*.
Copilul *nepedepsit* / Ajunge *nepricopsit*.
Copilul *necertat* / Rămîne *neînvățat*.

Imediat după adjective urmează, în ce privește numărul aparițiilor, derivatele substantivale:

Nedreptățile scrie-le pe nisip, iar binefacerile pe marmură.
Unde-i vorbă multă, / Acolo *neștiință* cu mult mai multă.
Nemulțumitului i se ia darul.
Nechematul n-are loc la masă.

În unele situții prin schimbarea valorii gramaticale adjectivul s-a substantivizat, iar unitatea paremiologică respectivă a dobîndit mai multă expresivitate:

Și *nespălații* se încălzesc la soba albă.

Cercetînd frecvența apariției în aceeași unitate paremiologică a părților de vorbire observăm că ele se repartizează astfel:

	o apariție	două apariții	trei apariții
Adjective (propriu-zise sau provenite din participii)	21	5	2
Substantive	14	1	—
Verbe	3	—	—
Adverbe	1	—	—

Acolo unde se înregistrează mai multe apariții, cuvintele respective dintr-o unitate paremiologică aparțin aceleiași clase morfologice.

Din punct de vedere sintactic, termenii derivați cu prefixul negativ *ne-* sau formați cu negația *ne-* pot avea orice funcție sintactică, însă majoritatea sînt atribute, ceea ce se explică prin faptul că adjectivele sînt mult mai numeroase decît celelalte părți de vorbire.

CONCLUZII

1. În limba proverbelor, ca și în limba literară, numărul termenilor derivați cu prefixul negativ *ne-* este mult mai mare decît al celor formați cu negația *ne-*.
2. Cuvintele derivate cu prefixul negativ *ne-* au, cu mici excepții (ex. *negraba*), valori negative.
3. Adjectivele derivate cu prefixul negativ *ne-* de la participiul pozitiv respectiv sînt mult mai numeroase decît adjectivele negative propriu-zise sau decît celelalte părți de vorbire.
4. În ce privește locul, menționăm că, din cele 48 unități paremiologice în care am întîlnit termeni derivați cu prefixul negativ *ne-*, în majoritate cuvintele respective (42) se află în interiorul enunțurilor și numai în 6 ocupă poziția inițială.
5. Formațiile parasintetice, alcătuite prin folosirea simultană a celor două feluri de derivare progresivă, cu prefixe și sufixe, sînt relativ rare.

3. MORFOLOGIE

SUBSTANTIVUL: ABSTRACT ȘI CONCRET ÎN PROVERBE. NUME PROPRII

Substantivul este partea de vorbire cea mai bine reprezentată în parimii. Este firesc să fie așa deoarece denumește obiecte și idei abstracte „a căror mulțime este, teoretic, nelimitată"[47], în jurul său gravitînd toate celelalte nume — pronumele, adjectivul, numeralul.

Lăsînd la o parte o serie de categorii gramaticale cum sînt: genul, numărul, cazul, cu o largă aplicabilitate la substantive, precum și variatele funcții sintactice pe care acestea le pot îndeplini, ne vom opri asupra controversatei probleme referitoare la definiția substantivului și anume atît de obișnuita clasificare a substantivelor în *concrete* și *abstracte*.

---

[47] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, 1978, p. 364.

Înainte de a ne preciza poziţia cu privire la amintita clasificare — desigur, în cadrul paremiologiei româneşti — este necesară o scurtă trecere în revistă a principalelor opinii în această problemă. În mare, părerile se pot împărţi în două categorii: cei care contestă clasificarea substantivelor în comune şi abstracte şi cei care admit această clasificare cu unele nuanţe de la autor la autor.

Tatiana Slama-Cazacu consideră că este corect să se vorbească nu despre *cuvinte concrete* şi *abstracte*, ci despre „cuvinte care reprezintă (sau *denumesc*) ori al căror conţinut noţional se referă la obiecte sau fenomene concrete sau abstracte (adică acele care *de obicei* pot fi percepute *prin oricare* dintre organele senzoriale umane)"[48], adăugînd că aceste cuvinte pot aparţine şi altor categorii gramaticale (verbe, adjective) decît aceleia a substantivelor. Autoarea ajunge la concluzia că problema cuvintelor concrete şi abstracte este „o falsă problemă" de lingvistică şi ar fi mai curînd o problemă de teoria cunoaşterii şi cel mult de psihologie.

Pe de altă parte, H. Wald propune să se stabilească distincţia dintre cuvinte concrete şi abstracte pe baza clasificării noţiunilor după conţinutul logic: „Lingviştii ar fi îndreptăţiţi să considere abstracte cuvintele care conţin noţiuni abstracte şi concrete pe acelea care conţin noţiuni concrete".[49] Principalul argument în favoarea folosirii acestei distincţii trebuie căutat — precizează o recentă lucrare de gramatică — chiar în „slăbiciunile ei": ea este operantă în clasa numelui şi acoperă o zonă de 50% din lexicul limbii române.[50]

O altă opinie foarte categorică, aflată de cealaltă parte a „baricadei lingvistice" consideră că „asemenea distincţie imprecisă nu poate fi semnificativă în planul structurii şi, ca atare, este inoperantă în gramatică. Ea rămîne o problemă de ordin semantic".[51]

O poziţie de mijloc adoptă Al. Graur susţinînd că nu putem stabili o graniţă tranşantă între cuvintele abstracte şi concrete, deoarece cuvintele sînt atît abstracte, ca pro-

---

[48] Tatiana Slama-Cazacu, *Despre „cuvintele concrete" şi „cuvintele abstracte"*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan*, Bucureşti, 1958, p. 809.

[49] LR, X (1951), nr. 2, p. 113 şi urm.

[50] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 254.

[51] Iorgu Iordan, Valeria Guţu-Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, 1967, p. 71.

ces psihic și prin generalizarea implicată în ele, cît și concrete, prin expresia lor materială, prin sunetele care le obiectivizează. „Dar există diferite grade de abstracție, pe care avem interes să le cercetăm. În acest sens vom vorbi deci [. . .] de cuvinte concrete, înțelegînd prin aceasta acele cuvinte care prezintă un grad mai slab de abstractizare".[52] S-ar putea deosebi, așadar, diferite trepte de abstractizare. De asemenea, există „multe consecințe de ordin lexical, gramatical și stilistic pentru a justifica utilitatea distincției".[53] Mai mult chiar, gramaticile transformaționale și generative au introdus mărcile semantice *abstract/concret* în lexicul terminologic al gramaticii, *considerîndu-le astfel printre „universaliile lingvistice"*.

Ne însușim opinia potrivit căreia „ca unități ale limbii, toate cuvintele sînt abstracte, dar din punctul de vedere al conținutului lor, cuvintele (ca și noțiunile) pot fi clasate în *concrete* și *abstracte*"[54]. Am aplicat acest punct de vedere în cursul întregii lucrări, în discutarea tuturor termenilor care cad sub incidența acestei distincții.

De menționat că, în cercetarea conceptelor fundamentale ale vieții poporului nostru, această clasificare a substantivelor este deosebit de utilă. Toate conceptele care apar în proverbe (vezi supra, p. 58—82): *înțelepciune, ironie, muncă, prudență, inteligență, dreptate, educație, demnitate, bunătate, cunoaștere, noroc, cinste, cumpătare, prietenie, voinicie, omenie, frumusețe, resemnare, respect, economie, soartă, adevăr* sînt substantive abstracte dar, cu unele excepții, expresia lexicală a acestor concepte se realizează, la nivelul microcontextelor, prin substantive concrete.

Pentru a ilustra cele afirmate mai sus, vom alege un singur exemplu, care ni se pare edificator. *Înțelepciunea* este un *substantiv abstract*. Etnocîmpul respectiv antrenează la nivelul microcontextelor configuratoare o sumedenie de *termeni concreți* care, la prima vedere, nu pot avea nici o legătură cu înțelepciunea. Am încadrat termenii respectivi (concreți) în acest etnocîmp (abstract) datorită relațiilor multiple în care intră cu ceilalți termeni ai aceluiași microcontext. În această situație se află elementele macrocosmosului și ale naturii: *soarele, luna, apa, vîntul*

---

[52] Al. Graur, *Studii de lingvistică generală*, București, 1960, p. 221.
[53] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 254.
[54] *Ibidem*, p. 365.

(elemente primordiale), *ploaia*, precum și unele necuvîntătoare: *cîinele, boul, capra, lupul, vulpea, leul, șoarecele, curca* etc.

Numai soarele poate să încălzească toată lumea.
Cînd se încălzește la soare nu-i pasă de lună.
Apele mici fac rîurile mari.
A bătut vîntul de cînd e pămîntul
Și va bate vîntul cît va fi pămîntul.
Ploaia de dimineață nu ține mult.
Cîinele mort nu mai mușcă.
Lupul, lup rămîne.
Vulpea putere ca leul nu are, dar cu vicleniile ei întrece puterea leului.
Mai bine să fii în coada leilor
Decît în capul vulpilor.
Cînd pisica nu-i acasă/Șoarecii joacă pe masă.

Distincția *abstract/concret* se dovedește operantă și în cazul numelor proprii, deoarece acestea sînt concrete. Ele nu se formează prin abstractizare, ci trimit direct la obiect. Este evident că „pentru acelea care provin din nume comune (și acestea sînt majoritatea), la calitatea de nume proprii s-a ajuns tocmai *prin reducerea la particular a substantivului comun care exprima o generalizare* (s.n., C.N.) prin atribuirea convențională a numelui respectiv unui anumit obiect, ca o denumire secundară, pentru a-l izola ca exemplar unic"[55].

Credem însă că, în limbajul paremiologiei, situația numelor proprii diferă, deoarece *numele proprii exprimă generalizarea unor cazuri particulare.* De pildă:

A dat ca *Eremia* cu oiștea în gard.
Vrei, nu vrei, bea, *Grigore,* aghiazmă.
Are și el omenie/Ca cățeaua lui *Ilie.*
Dă nas lui *Ivan* că se suie pe divan.
Pică pară mălăiață în gura lui *Nătăfleață.*
După ce e prost, îl cheamă și *Vlad.*
A vorbit și nea *Ion,* / Că și el e om.
A fugit de *Stana* / Și a dat peste *Satana.*
Azi *Stan,* / Mîine căpitan.
Cată *Nanea* iapa, călare pe ea.

---

[55] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 366.

Nu te pierde *Stane* că e noaptea mare.
Ce n-a învăţat *Ioniţă* / Nu mai învaţă *Ion*.

Desigur că, iniţial, a fost vorba despre un om care purta numele respectiv, dar, cu timpul, parimia s-a aplicat unei întregi categorii de oameni (s-a generalizat), indiferent de numele pe care îl purtau. Majoritatea cuvintelor cheie din unităţile paremiologice sînt termeni concreţi, explicabili prin faptul că „gîndirea concretă a vorbitorului popular, care este mult mai apropiată de limbajul poetic decît ar părea la prima vedere, *are nevoie în permenenţă de confruntarea semnificaţiei generale a cuvîntului cu obiectele şi împrejurările realităţii, de ilustrarea generalului prin particular* (s.n., C.N.), pentru ca percepţia să poată garanta şi impune adevărul comunicării"[56].

De aceea am consacrat în întregime subcapitolul următor analizei termenilor concreţi din proverbe, grupîndu-i după criteriul apartenenţei lor la un anumit cîmp semantic.

TERMENI CONCREŢI

FAUNA ŞI FLORA ROMÂNEASCĂ

Din cercetarea celor 5994 de unităţi paremiologice româneşti a rezultat că un mare număr dintre ele cuprind elemente ale faunei sau florei româneşti. Faptul este explicabil deoarece ocupaţiile de bază ale omului din popor — agricultura şi păstoritul[57] — l-au determinat pe acesta să fie legat de anumite plante sau animale. Aşa cum vom observa din statisticile referitoare la flora şi fauna românească în parimii, predomină numele plantelor comestibile şi ale animalelor domestice (necesare hranei omului sau ajutoare nepreţuite ale acestuia).

Elementele faunei sînt repartizate astfel: 589 unităţi paremiologice cuprind un singur reprezentant al faunei, 137 cuprind cîte doi, 4 cuprind cîte trei şi 2 cîte patru. În ce priveşte flora, am constatat următoarele: 134 unităţi paremiologice cuprind un singur element al florei, 22 cuprind cîte două elemente şi una cuprinde trei elemente floristice.

---

[56] Ştefan Munteanu, *op. cit.*, p. 151.
[57] Vezi Ovid Densusianu, *Viaţa păstorească în poezia noastră populară*, Bucureşti, 1966, p. 235 ş.u.

În unele unități paremiologice este reprezentată atît fauna, cît și flora românească, ocupînd locuri diferite (din punctul de vedere al topicii): faună / floră — 29, floră / faună — 12. Întîlnim situații, cînd unul din reprezentanți apare de două ori: faună (2) / floră (1) — 2, faună (1) / floră (2) — 1. Într-un singur proverb apar cîte doi reprezentanți ai faunei și doi ai florei:

De multe ori dintr-*o iapă* bună iese *un măgar*
și dintr-*un mărăcine* iese *un trandafir*.

Cercetînd indicele de frecvență (F) și rangul (R) am ajuns la următoarele rezultate:

FAUNA

Termenul	*F*	*R*	*Termenul*	*F*	*R*
			Animale și păsări domestice		
cîine	90	1	bivol	6	17
oaie	57	2	curcan	6	17
bou	56	3	dobitoc	6	17
cal	48	4	gîscă	6	17
rață	46	5	motan	6	17
vacă	44	6	mînz	6	17
purcel	43	7	catîr	6	17
vită	38	8	țap	5	18
măgar	30	9	miel	5	18
iapă	22	10	ied	4	19
pisică	18	11	berbec	3	20
vițel	18	11	puică	3	20
cățel	18	11	mînză	2	21
capră	15	12	ogar	2	21
găină	13	13	bălaie	1	22
vițea	10	14	scroafă	1	22
cocoș	8	15	cotoi	1	22
porc	7	16			
armăsar	6	17			
			Animale sălbatice		
lup	37	1	iepure	20	4
urs	23	2	leu	7	5
vulpe	21	3	maimuță	1	6
			Păsări		
cioară	5	1	privighetoare	2	3
vultur(e)	5	1	prepeliță	2	3

(continuare)

Termenul	*F*	*R*	*Termenul*	*F*	*R*
barză	3	2	cucuvaie	2	3
cuc	3	2	stigleț	1	4
pitpalac	3	2	barză	1	4
pupăză	2	3	pasăre	1	4
vrabie	2	3			
		Insecte			
muscă	11	1	țînțar	3	4
păduche	8	2	păianjen	2	5
purice	8	2	greiere	2	5
albină	4	3	fluture	1	6
furnică	4	3	molie	1	6
lăcustă	4	3	viespe	1	6
		Alți reprezentanți ai faunei			
pește	27	1	arici	2	8
șoarece	21	2	liliac	2	8
șarpe	19	3	cîrtiță	1	9
broască	13	4	guzgan	1	9
melc	6	5	rîmă	1	9
vierme	4	6	scoică	1	9
rac	4	6	sobol	1	9
lipitoare	3	7			

De o frecvență mare se bucură numele care desemnează : *boul, calul, cîinele, măgarul, mîța, oaia, porcul, vaca, peștele*. Termenii denumind animale sălbatice sînt doar șase : patru specifice zonei în care se află țara noastră (*lupul, ursul, vulpea* și *iepurele* — care nu este carnivor) și două exotice (*leul* și *maimuța*). *Lupul* are cea mai mare frecvență dintre animalele sălbatice ; explicabil prin faptul că este animalul sălbatic cel mai prezent în viața omului de la țară și legat în mod direct de existența acestuia, în sensul „negativ" al cuvîntului avînd în vedere că una din ocupațiile de bază ale poporului român era păstoritul.

Păsările sînt mai slab reprezentate în paremiologia românească. Doar termenii *vultur* și *cioară* au o frecvență mai mare, fiind ambele de rangul întîi. Se observă și în acest caz aplecarea creatorului paremiologiei către elementele opoziționale, către antonimie.

Dintre numele insectelor, cea mai ridicată frecvență o are termenul *muscă*.

Pentru flora românească[58] atestată în paremiologie, am alcătuit următorul tabel care cuprinde indicele de frecvență și rangul:

FLORA

Termenul	*F*	*R*	*Termenul*	*F*	*R*
		Plante comestibile			
vie	17		ciuperci	2	6
(+ strugure,	3		ardei	2	6
stafidă,	1		boabă	1	7
aguridă)	1	1	floarea-soarelui	1	7
varză	9	2	praz	1	7
grîu	6	3	ceapă	1	7
bostan	4	4	sfeclă	1	7
hrean	3	5	fragă	1	7
păpușoi	3	5	castravete	1	7
mărar	2	6	pătrunjel	1	7
usturoi	2	6	mac	1	7
sămînță	2	6	nap	1	7
dovleac	2	6	păsulă	1	7
		Plante sălbatice			
iarbă	18	1	mărăcine	1	5
spini	7	2	busuioc	1	5
trestie	3	3	buruiană	1	5
urzică	2	4	ghimpe	1	5
tufă	2	4	neghină	1	5
scaiete	2	4	pir	1	5
iederă	1	5	bălărie	1	5
		Copaci			
copac	19	1	salcie	2	5
frunză	5	2	tei	2	5
pădure	4	3	brad	1	6
stejar	4	3	creangă	1	6
codru	4	3	ghindă	1	6
răchită	3	4	fag	1	6
arbore	3	4	crîng	1	6
plop	3	4			

[58] În *Dicționarul etnobotanic* de Al. Borza, București, 1968, sînt înregistrate peste 11 000 nume românești de plante, referitoare la 2095 specii, culese din publicații, manuscrise din biblioteci și arhive, publice sau particulare, precum și din numeroase anchete pe teren.

(continuare)

Termenul	F	R	Termenul	F	R
		Pomi			
pom	18	1	nuc	1	6
măr	7	2	piersic	1	6
frunză	6	3	cireş	1	6
păr	4	4	dud	1	6
poamă	3	5			
		Păioase			
paie	4	1	orz	2	3
fîn	3	2	ovăz	1	4
		Flori			
floare	20	1	trandafir	9	2

Din examinarea tabelului rezultă că cel mai mare număr de termeni aparţine plantelor comestibile iar dintre acestea o frecvenţă deosebită are *via*, fapt explicabil prin aceea că una din ocupaţiile poporului nostru a fost viticultura. Observăm că frecvenţa cea mai mare o au termenii generici: *floare, copac, iarbă, pom*. O nomenclatură bogată au plantele comestibile, sălbatice, precum şi arborii, dar cu relativ puţine apariţii în diferite unităţi paremiologice. Termenii din domeniul faunei şi florei româneşti intră în opoziţie la nivelul unor unităţi paremiologice dînd naştere unei antonimii intramicrocontextuale:

În cel mai bun *grîu* găseşti şi cîte un fir de *neghină*.
Iarba bună în *spini* se găseşte.
Cu *un trandafir* a vrut să dreagă ce a stricat cu *cincizeci de spini*[59].
Cine vrea *trandafiri* cată să vrea şi *spini*.
Ce naşte din *pisică şoareci* mănîncă.
Cînd ai *pisică* bătrînă, / *Şoarecii*-n casă-ţi fac stînă.
Bufniţa nu cloceşte *privighetori*.
Cioara în loc de *privighetoare* nu se poate vinde.
Gluma *pisicii*, / Moartea *şoarecilor*.

În acest ultim caz, remarcăm o antonimie intramicrocontextuală complexă. Fiecare termen al primei părţi

[59] Antonimia se datoreşte atît substantivelor cît şi numeralului.

a unității paremiologice intră în antonimie cu termenii din partea a doua.

Există proverbe — e drept mai rar — în care cei doi, termeni, denumind elemente ale florei, nu sînt opozabili, ci se asociază și în felul acesta microcontextul dobîndește o mai mare valoare expresivă.

Lacomul e de unde n-are *mărul* coajă și *cireșul* sîmbure.

Comparațiile sînt realizate numai prin utilizarea termenilor din domeniul faunei și, din punct de vedere formal, cu ajutorul adverbului de mod comparativ **ca**:

E ca *măgarul* îmbrăcat în piele de leu.
Deștept ca *oaia* cînd dă în noroi.
Prost din prost care se naște
E ca *vita*, doar nu paște.
Bețivul iese la iveală ca *păduchele* în frunte.
Se ține de tine ca *mînzul* de iapă.

În unele cazuri lipsește predicatul exprimat prin verbul *a fi*:

Ciocoiul ca *cîinele* de uși multe.
Bătrînii satului, ca *cîinii* la turmă.

Uneori comparația, realizată în același mod, este dublă:

Deștept ca *oaia* și viclean ca *măgarul*.

Aici apar numai numele predicative *deștept* și *viclean*.

Deosebit de sugestive sînt unitățile paremiologice în care se realizează asocierea între termenii care denumesc reprezentanți aparținînd fie florei, fie faunei:

Capra face pozna și *oaia* pate rușinea.
Nici *oaie* între *lupi*, nici *lupi* între *oi*.
Capra care zbiară o mîncă *lupul*.
Cînd e bolnav *leul*, *iepurii* îi sar în spinare.
E *lup* îmbrăcat în piele de *oaie*.
Cine doarme cu *cîinii* se scoală plin de *purici*.
Pisica cu clopoțel nu prinde *șoareci*.
Cine se lasă să i se pună în spate *capra* e silit în scurt timp să ducă *vaca*.
Boul are răbdare și *calul* iuțeală.
Leului nu i-a fost ciudă că l-a lovit vînătorul, ci că l-a lovit *măgarul*.

Cîinele pe *lup* de gît l-a apucat, iar pe *porc* de urechi.
Alt miros dă *florăria* / Ș-alt miros dă *bălăria*.
Cînd o face *salcia mere* / Și *răchita micșunele*.
Copacul cînd cade, *ramură* verde nu se mai vede.

Uneori, apar trei elemente aparținătoare florei (cu precizarea că sînt nume generice, aplicabile majorității reprezentanților florei) :

Cînd *rădăcina* se usucă / *ramura* verde pe *copac* nu se mai ridică.

Relativ rare sînt proverbele în care se asociază un reprezentant al faunei cu unul sau două elemente ale florei :

Cîinele neamțului (turcului) mănîncă și *mere* pădurețe.
Adesea *para* cea mai bună pică-n gura *porcului*.
Nu strica *orzul* pe *gîște*, cînd e *iarba* la genunchi.

În privința genului, observăm că în structura aceleiași unități paremiologice apar substantive mobile și substantive cu forme diferite pentru genurile masculin și feminin :

S-a dus la școală *bou* și s-a întors *vacă*.
Iepuroaica fată și *iepurele* de inimă se vaită.
După *o cățea*, mulți *căței* se țin.
E nevoie / La coada *oii* ; / Dar la a *țapului* / Și mai al dracului.
În nădejdea *bălțatului* rămîne *breaza* stearpă.

Repetiția apare numai în proverbele referitoare la faună : *bou — bou, cîine — cîine, lup — lup, măgar — măgar, pește — pește, porc — porc, vacă — vacă*.

Caracterul augmentativ al unor proverbe este dat de prezența anumitor termeni referitori la faună :

De multe ori din *țînțar* / Lumea face *armăsar*.

Într-un singur exemplu întîlnim enumerarea (alături de numele animalelor autohtone porcul și pisica, apărînd și maimuța) :

La beție omul este *pisică, maimuță* și la urmă *porc*.

Prezența masivă a elementelor de floră și faună în paremiologia românească evidențiază legătura indestructibilă dintre poporul nostru și mediul înconjurător.

Revenind la distincția abstract / concret vom preciza că ea nu trebuie limitată la clasa substantivului, ci este operantă și în cazul adjectivelor sau verbelor. Pornind de la această situație, am intitulat subcapitolul de față *termeni concreți*, deoarece alături de substantive vom lua în discuție și alte părți de vorbire, mai ales verbe, atunci cînd această distincție este operantă. De fapt, este vorba — cum va rezulta și din comentariul nostru referitor la meserii și meșteșugari — de asocierea ocupației cu modul ei de practicare, acesta neputînd fi decît concret. Iată un argument în plus pentru a dovedi caracterul concret al gîndirii populare (vezi supra, p. 92).

Un număr de 339 unități paremiologice din cele 5994 se referă la diferite ocupații, meserii precum și la cei care le prestează.

În proverbele respective apar de la unu pînă la patru termeni care ne determină să le încadrăm în această categorie.

Cu o singură apariție[60] *în aceeași unitate paremiologică*

1. Substantive care indică pe practicanții diferitelor meserii sau ocupații : cimpoier (2), crîșmar (3), doctor (2), hangiu (2), grădinar (4), maistor (2), meșter (denumire generală — 8), meșteșug (denumire generală — 3), negustor (4), văcar (3), vînător (3). Apare o singură dată și *meșterul Manole*.

Observăm că majoritatea substantivelor de acest gen sînt derivate cu ajutorul sufixelor de agent (*-tor, -ar*) de la substantivul care denumește ocupația respectivă.

2. Substantive care arată diferite obiecte sau unelte legate de o anumită meserie sau ocupație : ață (3), ac (2), clește (1), ciocan (2), marfă (denumire generală — 5), meliță (1), moară (3), plug (4), sapă (2), tighel (1), talger (1).

3. Verbe care implică anumite îndeletniciri : a ara (2), a croi (2), a cumpăra (4), a măcina (1), a secera (3), a vinde (4), a țese (1).

---

[60] Între paranteze este indicat numărul de unități paremiologice în care apare termenul repectiv.

1. *Substantiv + substantiv.* Într-un mare număr de unități paremiologice se întîlnesc două substantive care se află în relații diferite.

a) ambele substantive indică un practicant al meseriei, ocupației :

nălbitor — vopsitor (1)
ucenic — dascăl (2)
plugar — nădrăgar (1)

Sînt asociate cele două meserii pentru a sublinia legătura dintre ele :

Cînd n-are *plugarul* / Nici *nădrăgarul*.

negustor — hoț (2)

În următoarele două unități paremiologice, substantivele se află în relații complet diferite, chiar opuse, realizate prin sinonimie figurată (parțială) și antonimie.

Sinonimie (valoarea sinonimică e determinată de prezența atributelor) :

Hoțul nedovedit / E *negustor* cinstit.

Antonimie :

Negustorul vinde cu cotul / Și *hoțul* fură cu totul.

b) un substantiv indică pe practicantul meseriei, iar celălalt obiectul, instrumentele, materialului, modalitatea de realizare, rezultatul sau locul practicării

calfă — scule
O *calfă* rea nu-și găsește niciodată *scule* bune.
olar — mănușă
Olarului unde îi place acolo pune *mănușa*.

Tot astfel în relațiile pe care le extragem din parimiile corespunzătoare.

dogar — ciocan
lut — olar
vînzător — tîrg
tocmeală — telal
cîrmaci — corabie
Pentru așa *tocmeală*, așa *telal*.
zidar — piatră
cosaș — cute

croitor — petec
cojocar — blană
unelte — meşter
grădinar — floare

În cîteva situaţii, substantivele fac parte din aceeaşi familie de cuvinte. Substantivul care indică ocupaţia este derivatul celuilalt cu ajutorul sufixului de agent: *olar — oală, ciubotar — ciubote, cosaş — coasă, cizmar — cizmă, fierar — fier.*

c) substantivele indică uneltele necesare practicării meseriei:

ciocan — nicovală

d) un substantiv precizează locul, iar celălalt modalitatea de realizare, obiectul sau rezultatul:

moară — făină
moară — grăunţe
prăvălie — marfă
dugheană — socoteală

e) ambele substantive indică locul practicării meseriei, fiind sinonime:

tîrg — iarmaroc

f) substantivele denumesc unealta şi rezultatul muncii:

ac — cojoc
ac — haină
plug — brazdă

g) substantivele indică rezultatele muncii (antonimia intramicrocontextuală este augmentată de numele predicative):

făină — tărîţe

E scump la *tărîţe* şi ieftin la *făină.*

h) substantivele arată beneficiul şi pierderea (antonimie intramicrocontextuală):

cîştig — pagubă

Nu e *cîştig* fără *pagubă.*

Nu se alege *cîştigul* din *pagubă.*

2. *Substantiv + verb.* Observăm, în această situaţie, asocierea substantivului cu verbul adecvat pentru desfăşurarea ocupaţiei respective:

oală — a fierbe

maistor — a lucra

Maistor bun şi nu de mult / *Lucră*-ncet şi rău de tot!

3. *Verb + substantiv.* Verbul care arată o participare la îndeplinirea unei ocupaţii este însoţit fie de obiectul acesteia, fie de cel care o practică:

a ţese — pînză

a coase — petic

a vinde — grădinar

4. *Verb + verb.* Sînt asociate două verbe a căror acţiune decurge una din alta sau verbe cu sens opus:

a măsura — a croi
a croi — a cîrpi
a cumpăra — a vinde

Cu trei apariţii în aceeaşi unitate paremiologică

1. *Verb + substantiv + substantiv.* În acest caz este asociată acţiunea cu produsul finit şi cu materialul din care este confecţionat:

a pili — ac — fier

2. *Substantiv + verb + substantiv.* Nevoia — aşa cum arată şi proverbul — impune apariţia în acelaşi microcontext a unor cuvinte care, aparent, nu se pot alătura, deşi e vorba de un meşteşug, o anumită acţiune şi rezultatul acesteia:

fierar — a coase — ciubote

Nevoia învaţă *fierarul să coase ciubote.*

Cu patru apariţii în aceeaşi unitate paremiologică

1. *Verb + substantiv + substantiv + verb (locuţiune).* Se asociază cîte un verb cu substantivul respectiv dînd naştere unei unităţi paremiologice complexe.

Cine vrea să-şi *vînză marfa cu preţ să o scoată la mezat.*

Repetiția este unul din procedeele care apare frecvent în acest gen de proverbe, evidențiind anumiți termeni legați de meșteșuguri sau meșteșugari.

substantiv + verb + verb

Lăutarul cîntă mai bine cînd își cîntă lui.

verb + substantiv + verb

Udă întîi grădina ta, și de-ți mai rămîne apă, udă și pe a vecinului.

substantiv + substantiv

Măcelar fără cuțit nu se zice măcelar.
Paraua para cîștigă.

Numeroaselor cuvinte cheie referitoare la meșteșugari, rezultate ale muncii, locul practicării meseriei respective etc. li se acordă un loc privilegiat și anume, în rimă:

Omul cu *meșteșug* / Trăiește din *belșug*.

Prăvălie cu *chirie* / Și marfă pe *datorie*.

Toată vara la *ogor* / Și iarna cu tăgîrța la *obor*.

Unul *croiește* / Și-altul *cîrpește*.
Douăsprezece *meserii*, / Treisprezece *sărăcii*.
Fă-mă, mamă, *vrăjitor* / Să mă fac *negutător*.

Într-un singur caz apare rima internă:

Dintele cînd te doare, / Cu *cleștele* se domoale.

Tot în categoria meșteșuguri și meșteșugari se încadrează și următoarea unitate paremiologică complexă, caracterizată printr-o simetrie perfectă:

Trei prea mult și trei prea puțin vatămă pe om: prea mult să vorbească și prea puțin să știe, prea mult să cheltuiască și prea puțin să aibă, prea mult preț să ceară și prea puțin să facă.

METEOROLOGIA POPULARĂ

Unitățile paremiologice care cuprind noțiuni referitoare la meteorologie sînt în număr de 106 (din cele 5994).

Ni se pare util să menționăm că unii termeni care vor fi amintiți mai departe au fost considerați fie concreți,

fie abstracți. Este vorba de substantivele care denumesc cele patru anotimpuri sau de verbe ca: *a bubui, a ninge, a ploua, a tuna.* Le includem în categoria termenilor concreți deoarece toate manifestările pe care le presupune fiecare din *substantivele* respective sînt concrete. De asemenea, putem vorbi și în cazul *verbelor* enumerate despre caracterul lor concret, deoarece atît acțiunea respectivă, cît și rezultatele ei pot fi percepute cu simțurile.

Spre deosebire de domeniile discutate anterior, în cazul acestor proverbe nu apar decît unul sau două cuvinte cheie. Acestea sînt fie substantive însoțite de un atribut epitet, fie verbe sau locuțiuni verbale.

Cu o singură apariție în aceeași unitate paremiologică

1. Substantive care denumesc diferite fenomene meteorologice: *brumă* (2), *grindină* (2), *ploaie* (5), *rouă* (1), *vînt* (19), *vreme* (termen generic — 8).

2. Substantive ce desemnează anotimpurile: *iarnă*(3), *primăvară* (1), *toamnă* (3), *vară* (2).

3. Substantive care indică elemente ale cosmosului: *cer* (2), *lună* (1), *soare* (3).

4. Substantive proprii: *Baba Dochia* (1) *Arminden* (2).

5. Verbe ce indică fenomene meteorologice: *a bubui* (2), *a ninge* (1), *a ploua* (2), *a tuna* (1), *a vremui* (termen generic — 2).

Cu două apariții în aceeași unitate paremiologică

1. *Substantiv + substantiv.* Unul dintre substantive indică fenomenul meteorologic respectiv iar celălalt rezultatul, modul de realizare, fenomenul care îl însoțește sau îl înlocuiește, una din lunile calendaristice (denumirea populară), legătura dintre fenomene etc.

Iarna-i grea, *omătul* mare, / Vai de omul care n-are.
Mai mult de *picătură* decît de *ploaie* repede să te ferești.
După ce apune *soarele* laudă *ziua.*
Trebuie să te temi de *vînt* cu *zăpadă.*
Dacă nu e *ploaie,* fie și *ninsoare.*
Cînd se lasă *ceață* jos / Este semn de *timp* frumos.
Cerul curat de *trăsnet* nu se teme.
La *vremea* cea caldă din mijlocul *iernii* să nu te încrezi.

Cînd apar termenii care numesc cele două astre, soarele și luna, ei sînt însoțiți de verbe cu o anume conotație ce contribuie în mare măsură la realizarea antonimiei paremiologice intramicrocontextuale :

Luna mi **s-a mîniat**, *soarele* să-mi **trăiască**[61].

2. *Substantiv + verb.* Sînt asociate, în acest caz, un fenomen meteorologic cu una din manifestările sale specifice :

Cînd ești în luciul mării și *tună* / Anevoie o să scapi de *furtună*.

3. *Verb + verb.* Ambele verbe indică fenomene meteorologice :

Cînd *plouă* spală străchinile și cînd *bate vîntul* mătură casa.

Uneori, celor două verbe le sînt asociate două substantive proprii, a căror conotație este evidentă, tocmai pentru a se realiza antonimia paremiologică respectivă :

A vărat la **Umbrărești** / și acum *iernează* la **Golășei (Golești)**.

Cu trei apariții în aceeași unitate paremiologică

1. *Verb + verb + substantiv.* Sînt asociate fenomenele meteorologice desemnate prin verbe cu rezultatul lor exprimat printr-un substantiv însoțit de atributul respectiv :

Lasă *să ningă, să plouă,* numai *vreme rea* să nu se facă.

Repetiția se întîlnește destul de rar și, atunci cînd apare, se repetă numai termenul dominant cu schimbarea funcției sintactice :

Vremea frumoasă nu ține multă *vreme.*

Adesea cuvintele cheie sînt însoțite de atribute epitete generale : iarnă *grea* (3), ploaie *repede* (2), timp *frumos* (1),

---

[61] Cu varianta : „**Soarele** *să-mi fie bun,* **luna** *să o mănînce vîrcolacii*".

vreme *frumoasă* (3), vreme *bună* (3), vreme *caldă* (2), vreme *rea* (2).

Comparațiile realizate cu ajutorul cuvintelor cheie din domeniul meteorologiei creează imagini prin introducerea semelor umane:

Cerul de primăvară e adesea ca o mutră de soacră.

Nimic mai schimbăcios ca vremea și ca muierile.

ARHITECTURA POPULARĂ (CONSTRUCȚII)

Din numărul total al proverbelor studiate (5994), se pot încadra în această categorie 116 unități paremiologice. Numărul termenilor care ne determină să le considerăm legate de construcțiile populare sînt de unu pînă la patru.

Cu o singură apariție în aceeași unitate paremiologică

1. Substantive care denumesc diferite construcții: *biserică* (5), *bordei* (2), *casă* (15), *cetate* (3), *cort* (1), *corabie* (2), *puț* (1).

2. Substantive ce indică diferite elemente ale unei construcții: *gard* (8), *perete* (3), *poartă* (2), *pod* (3), *scară* (2), *zid* (3).

3. Verb care denumește acțiunea de bază: *a zidi* (3).

Cu două apariții în aceeași unitate paremiologică

1. *Suvstantiv + substantiv*. În mod obligatoriu unul din substantive este termenul generic *casă*: beci — casă, casă — biserică, ușă — casă.

2. *Verb + substantiv*. În cele două unități paremiologice, care se încadrează aici, apar cuvintele cheie specifice acestei categorii de proverbe: a zidi — casă.

Cu trei apariții în aceeași unitate paremiologică

1. *Substantiv + substantiv + substantiv*. Toate cuvintele indică elementele unei construcții:

Ferestrele au ochi, iar *gardul* și *pereții* urechi.

Cu patru apariții în aceeași unitate paremiologică

1. În cele două unități paremiologice în care apar, cele patru substantive sînt aceleași și chiar ordinea este identică.

Casa lor este cu *ușa* prin *pod* și *ferestrele* pe sub pat.

Cu sluta în vatră *casa* ajunge să fie cu *ușa* prin *pod* și *ferestrele* pe sub pat.

Cele două proverbe sînt, în mare măsură, asemănătoare încît al doilea poate fi considerat o variantă mai dezvoltată a primului.

Și la această categorie de proverbe se întîlnește repetiția, dar în mai mică măsură. Termenul care se repetă este cuvîntul cheie *casă*:

Cine nu-și laudă *casa* / *Casa* pe el cade.
Casa e *casă* / Cînd ai o gospodină în *casă*.

Același cuvînt cheie participă și la realizarea unei comparații sugestive:

Casa fără perdele / Ca femeia fără sprîncene.

UNITĂȚI DE MĂSURĂ

Se pot încadra în categoria proverbelor ce se referă la unități de măsură un număr de 66 parimii.

1. Unitățile de măsură propriu-zise apar relativ rar: *antal* (1), *litră* (1), *oca* (3).

2. Mult mai numeroase sînt denumirile unităților de măsură obținute prin conotațiile acordate diferiților termeni concreți, iar din punct de vedere formal cu ajutorul lui *cît*, realizîndu-se *o sintagmă concretă*. Sîntem înclinați s-o numim astfel, deoarece toate cuvintele alcătuiesc o unitate care este concretă. De pildă: *cît ai da în amnar, cît e negru sub unghie, cît un fir de mac, cît un purice, cît umbra acului, cît să pui pe buze.*

3. Uneori, unitatea de măsură este indicată chiar cu ajutorul verbului „a măsura" la care se adaugă un substantiv concret, folosit cu o anumită conotație: a măsura (vorba) cu *îmblăciul* sau *scurtătura*.

4. Tot astfel, pentru realizarea superlativului sînt folosiți termenii „sac", „mînă", „car", „dram" și chiar

„lingură" care sînt substantive concrete, dar însoțesc cîte un substantiv abstract:

La *un sac* de învățătură trebuie *un car* de minte.

La *un car* de minte trebuie două de noroc.

La *un car* de minte e bine să fie *un dram* de noroc.

La *un car* de învățătură e bună și *o lingură* de minte.

La *o mînă* de învățătură se cere *un car* de purtare bună.

CONCLUZII

1. Conceptele fundamentale ale vieții poporului nostru sînt substantive abstracte, însă expresia lor se realizează, în general — la nivelul proverbelor — prin substantive concrete.
2. Majoritatea termenilor concreți din proverbele cercetate — grupate în diferite sfere semantice — sînt substantive.
3. Distincția concret / abstract este operantă și pentru verbele din categoria microcontextelor ce se încadrează în cîmpul semantic al meseriilor și meșteșugarilor, meteorologiei populare și arhitecturii populare.
4. Toate substantivele, care denumesc elemente ale florei și faunei românești, sînt concrete.
5. În proverbe, numele proprii exprimă, spre deosebire de limba literară, generalizarea unor cazuri particulare.
6. Caracterul de unitate microcontextuală închisă a proverbului rezultă, între altele, din frecvența singularului în raport cu pluralul și a formelor articulate comparativ cu cele lipsite de articol.

ADJECTIVUL

În ce privește apariția acestei părți de vorbire în proverbe, precizăm că, în general, am întîlnit adjective care exprimă calități ale obiectelor, adică le califică prin indicarea acestei calități. Ne-am oprit în mod deosebit asupra modalităților de exprimare a diferitelor culori.

Paleta coloristică populară, în paremiologie[62], nu este prea bogată, ea cuprinzînd numai culorile rogvaivului care apar în 68 de unități paremiologice[63]: *roșu* (10), *galben* (8), *verde* (8), *albastru* (4), *vînăt* (3). Mult mai numeroase sînt culorile *alb* (10), *negru* (9), *alb — negru* (12).

Mai apar următorii termeni populari: *bălțat* (1), *laie* (1), *bălaie* (1), *pestriț* (2).

Toate unitățile paremiologice în care apar cele două culori fundamentale, alb și negru, evidențiază clar, tocmai datorită acestor termeni, antonimia paremiologică intra-microcontextuală:

Dracul *alb* mănîncă și pe cel *negru*.

Strînge bani *albi* pentru zile *negre*.

Adjectivele care exprimă cele două culori fundamentale apar, uneori, substantivizate. Într-unul din proverbele ce pot fi incluse în această categorie se întîlnește chiar o antonimie dublă, prin apariția a două perechi formate din culorile *alb* și *negru*. Antonimia se realizează prin asocierea unui adjectiv substantivizat cu antonimul său care este adjectiv:

Face *albul negru* și *negrul alb*.

Una din aceste culori, devenită nume propriu, contribuie la realizarea unicei repetiții întîlnită în proverbele ce ilustrează cromatica populară:

Alba-n deal / *Alba* la vale / Amîndouă merg pe cale.

Alături de adjectivul *alb* apare în același proverb și antonimul său sub forma unei alte părți de vorbire și anume verb:

Va s-o-*negrească* din *albă*, / Va și mîini *albe* să aibă.

Schimbarea clasei morfologice (adjectiv → verb) apare și la ambii termeni antonimici:

Înnegrind pe altul, nu te *albești* pe tine.

---

[62] Spre deosebire de cromatica costumelor și covoarelor naționale care se remarcă printr-o bogăție de nuanțe, conferindu-le acestora certificatul unor opere de înaltă artă.

[63] În paranteză este indicat numărul unităților paremiologice în care apare culoarea respectivă.

De menţionat că pentru exprimarea celor două culori fundamentale *alb* şi *negru* în paremiologia românească se întrebuinţează în afară de adjective, substantive şi verbe provenite din adjectivele respective.

PRONUMELE ŞI NUMERALUL

Precizăm că utilizarea pronumelor în proverbe nu înregistrează situaţii care ar putea face obiectul unor comentarii referitoare la structura lingvistică a unităţilor paremiologice. În ce priveşte numeralul, o tratare exhaustivă găsim în *Puţină ... aritmetică* de Al. Graur, unde se discută prezenţa numeralului în proverbe şi zicători[64].

VERBUL

Verbul este o clasă lexico-gramaticală complexă. Se remarcă prin cîteva „zone de contact ale unora dintre formele lui paradigmatice cu alte clase, pe care le alimentează (substantivul, adjectivul, morfemele de timp şi diateză)"[65] pe care le-am amintit anterior ori de cîte ori a fost necesar. În cele ce urmează, ne vom limita la semnalarea unor situaţii frecvente în proverbe, referitoare mai ales la forma acestora.

Menţionăm, în primul rînd, absenţa copulativului *a fi* din numeroase unităţi paremiologice.

Decît tot anul cioară, mai bine o zi şoim.
Decît un an nicovală, mai bine trei zile ciocan.
Decît slugă mare, mai bine stăpîn mic.

Absenţa copulativului — în general, la modul conjunctiv[66] — din ambele părţi ale proverbului se datoreşte atît valorii antonimice a celor două propoziţii, cît şi existenţei indicilor gramaticali specifici *decît ... mai bine* (supra, p. 75 şi 79–81).

---

[64] Bucureşti, 1971, p. 58–61, 65–76, 81, 111; vezi îndeosebi cap. XLVIII (p. 193–194) şi cap. XLIX (p. 194–198).

[65] Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, 438.

[66] „Regenta propoziţiei opoziţionale cu nuanţă comparativă — precizează GA_2 — este o propoziţie imperativă, care are predicatul la modul imperativ sau la conjunctiv, cînd conţine sau nu un comparativ" (vol. II, p. 335).

În alte unităţi paremiologice înregistrăm numai parţial lipsa copulativului, înlocuit cu un adverb:

Cine *e* mare / *E* şi tare
Cine *e* mic / **Tot** nimic.
↑
[Nu e]

Şi în privinţa verbului predicativ menţionăm două situaţii: el poate lipsi fie din întreaga unitate paremiologică, fie numai din partea a doua a acesteia:

[Nu merge]
↓
Nici în car, / nici în căruţă, / nici în teleguţă.

Bogatul *nu crede* niciodată celui sărac,
nici sătulul celui flămînd.
↓
[nu crede]

Rana de cuţit *se vindecă* lesne, dar cea de la inimă niciodată.
↓
[nu se vindecă]

Această elipsă a verbului predicativ „constituie o particularitate a proverbelor şi zicătorilor de toate speciile, unde, este drept, nu simţim (poate nu mai simţim) intervenţia, fie şi depărtată a afectului, fără ca aceasta să le micşoreze forţa expresivă [...]. Foarte des se lasă la o parte numai copula *(a fi)*."[67].

Trebuie să precizăm că, în directă legătură cu elipsa verbului predicativ sau a celui copulativ, se află antonimia paremiologică intramicrocontextuală. Într-un capitol anterior consacrat antonimiei (supra, p. 58—82), aminteam o serie de exemple care prezintă mai multe trăsături comune, între care şi absenţa verbului predicativ.

Decît *îi zice* cîne, / Mai bine jupîne.
Decît *să muşti* omul din dos, mai bine din faţă.
Decît *să-ţi iasă* nume rău, mai bine ochii din cap.

---

[67] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 253. Vezi şi Maria Vulişici-Alexandrescu şi Eugenia Dragoş, *art. cit.*, p. 242.

Am constatat că opoziția se realizează atît gramatical, între forma afirmativă și cea negativă a aceluiași verb predicativ, cît și lexical între două verbe predicative antonime.

Poți face calul să meargă. / Dar *nu*-l *poți face* să bea apă.

Dar:

Luna mi *s-a mîniat*, soarele *să*-mi *trăiască*.
Limba *îndulcește* și limba *amărăște*.

Timpul verbelor predicative din unitățile paremiologice este prezentul, așa-numitul *prezent gnomic*, pentru că „așa a fost întotdeauna, așa este și așa va fi"[68]. El devine „timpul anistoric prin excelență care ajută să se enunțe sub forma unor simple constatări *adevăruri eterne*"[69]. Această observație este valabilă pentru majoritatea limbilor[70].

În ce privește modurile, se observă predilecția pentru indicativ, conjunctiv și imperativ. Folosirea imperativului mărește capacitatea informațională a mesajului, subliniind participarea intensă la conținutul comunicat. Mai mult chiar, utilizarea sa presupune o reglementare atemporală asigurîndu-se astfel *o ordine morală* invariabilă[71].

Nu rîde de măgar, că vine vremea să încaleci pe el.
Nu scuipa în puț, căci se poate întîmpla să bei din el.
Nu tăia pomul din rădăcină ca să cadă și să-i culegi rodul.
Nu te-arăta dascăl pînă a nu fi ucenic.
Nu te uita în gura cîinelui, ci într-a stăpînului.
Adună cu firul ca să ari cu grămada.
Aprinde lumînarea înainte de a se face noapte.
Măsoară-te pe tine cu însăși palma ta.
Păzește gîștele cînd le descîntă vulpea și le povestește lupul.
Ferește-te să nu izbești în vîrful cel ascuțit.
Teme-te mai mult de pizma rudei decît de a străinului.

---

[68] N.I. Barbu, *Sintaxa limbii române. După metoda istorico-stilistică*, București, 1945, p. 70. Lui Nicolae Iorga, proverbele îi apăreau ca „rămășițe ale unei literaturi gnomice" (*Istoria literaturii române*, Vălenii de Munte, 1925, p. 75).
[69] A.J. Greimas, *op. cit.*, p. 322.
[70] Bengt Holbek, *art. cit.*, p. 55 (471).
[71] Cf. A.J. Greimas, *op. cit.*, p. 323.

Imperativul are aici o funcţie conativă orientată către destinatar: „frazele imperative diferă esenţial de cele declarative; cele din urmă pot fi supuse unui test al adevărului, pe cînd primele nu"[72].

În ce priveşte persoana şi numărul, primele două locuri, sub raportul frecvenţei, sînt disputate de persoanele a II-a şi a III-a singular (34% şi 48% din totalul unităţilor paremiologice cercetate). Acest raport este firesc dacă ne gîndim la corelaţia dintre mod şi persoană. Majoritatea verbelor predicative la persoana a III-a sînt la modul conjunctiv şi indicativ, iar aproape toate de la persoana a II-a sînt la imperativ.

Uneori, pentru întărirea celor afirmate, verbele predicative sînt reluate în partea a doua a unităţii paremiologice[73]:

Vai de cel ce *nu ştie* nici cînd *să grăiască*, nici cînd *să tacă*, dar cu mult mai vai de cel ce **nu ştie** nici ce **să grăiască**, nici ce **să tacă.**

Mai notăm că în proverbe se întîlnesc anumite forme verbale populare, neînregistrate de dicţionarele uzuale:

Unde înserează
Nu *ziuează*
Şi unde *ziuează*
Nu înserează.

CONCLUZII

1. Absenţa verbului predicativ este totală sau parţială, în sensul că poate lipsi din ambele părţi ale proverbului sau numai din partea a doua.
2. Aceeaşi constatare este valabilă şi pentru copulativul *a fi*.
3. Se foloseşte în general timpul prezent.
4. Modurile care apar în proverbe sînt indicativul, conjunctivul, imperativul şi foarte rar infinitivul.

---

[72] R. Jakobson, *Lingvistică şi poetică. Aprecieri retrospective şi consideraţii de perspectivă*, în *Probleme de stilistică*, Bucureşti, 1964, p. 90.

[73] Sau o încadrează într-o ramă stilistică (afirmativ-negativ), mărindu-i forţa expresivă: „Are *pungă mare,/ Dară gură* n-are".

5. Verbele sînt întrebuinţate, în general, la persoanele a II-a şi a III-a singular, tocmai datorită caracterului de generalitate al proverbelor.

Nu ne vom opri asupra părţilor de vorbire neflexibile din următoarele considerente: adverbul şi rolul său în unităţile paremiologice a fost relevat cu prilejul analizei structurii conceptuale a parimiilor (îndeosebi la conceptele *înţelepciune* — supra, p. 59—64, *bunătate* — supra, p. 72—76 şi *cinste* — supra, p. 76—78), adverbul ca formă gramaticală stereotipă, specifică proverbelor, va face obiectul unui comentariu în cadrul analizei structurii stilistice, iar adverbul negativ va fi discutat pe larg la sintaxă, cu prilejul trecerii în revistă a mijloacelor de negaţie din proverbe: prepoziţia şi conjuncţia, fiind clase de cuvinte relaţionale, considerăm că este mai potrivit să le analizăm la sintaxă sau, ţinînd seama de valorile stilistice ale multor conjuncţii, la partea consacrată structurii stilistice.

4. SINTAXA

PROPOZIŢIA SUBIECTIVĂ

Relativ numeroase şi foarte reprezentative pentru proverbele complexe sînt cele ce conţin ca propoziţie subordonată o subiectivă sau chiar mai multe. „Acestea oferă — preciza Elena Slave — un cadru sintactic cuprinzător, a cărui particularitate constă în aceea că permit o exprimare analitică a subiectului, el fiind prin însăşi natura propoziţiei în raport direct cu predicatul principalei. Cele două părţi ale proverbului au caracter dinamic, iar relaţiile dintre ele sînt variate ...”[74]

Din numărul total al proverbelor studiate (5994), 491 (reprezentînd 8,20%) cuprind una sau mai multe propoziţii subiective. Elementele introductive sînt specifice frazelor care au în componenţă subiective: *cine, ce, care, ceea ce, cel ce, cei ce.* În ceea ce priveşte frecvenţa — sublinia

---

[74] Elena Slave, *Organizarea sintagmatică şi semantică a proverbelor*, în PLG, V, 1967, p. 185.

Vasile Şerban — „propoziţiile subiective introduse prin pronume relative sînt cele mai dese şi se găsesc cu deosebire în proverbe şi zicale, care, prin conţinutul lor general, nu au subiect personal".[75]

Majoritatea o alcătuiesc proverbele care au subiectiva introdusă prin pronumele *cine*[76] (326). Aproximativ jumătate din ele (161) cuprind o singură propoziţie subiectivă, celelalte, două sau chiar mai multe. De remarcat, în cazul acestora din urmă, simetria desăvîrşită datorată perechilor: regentă + subiectivă:

Cine a băut o să bea;
Cine a furat o să fure.

Cine are bea şi mănîncă,
Cine nu, stă şi se uită.

Cine e mare
E şi tare,
Cine e mic
Tot nimic.

Cine face
lui îşi face,
Cine dă
lui îşi dă.

Cine vorbeşte seamănă, cine ascultă culege.

Proverbele enumerate mai sus sînt construite după următorul model:

| E.i. — P. — P., E.i. — P. — P. |[77]

Observăm la o serie de proverbe din categoria: subiectivă + regentă reluarea unui element din subiectivă, în regentă (întotdeauna subiectiva precedă regenta):

1. Cine *vede* naşterea
Vede şi moartea.

---

[75] Vasile Şerban, *Sintaxa limbii române*, curs practic, ediţia a II-a, Bucureşti, 1970, p. 135.

[76] Maria Manoliu Manea consideră pronumele *cine* din exemple ca: *cine se scoală de dimineaţă ajunge departe* drept „neinterogativ", „nedefinit" (*Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti, 1968, p. 77—78). Observaţia este întemeiată, dacă ne gîndim că, în cazul proverbelor, are loc un proces de trecere de la particular la general.

[77] *E.i.* = element introductiv (întotdeauna *cine*), *P.* = predicat (verbal sau nominal).

2. Cine vorbeşte *multe*
Ori ştie *multe*,
Ori minte *multe*.

3. Cine vrea *să înşele se înşeală*.

4. Cine scoate *sabia* de *sabie* va pieri.

În cazul proverbelor de mai sus, termenii care se reiau au aproape întotdeauna funcţii sintactice diferite şi valori morfologice deosebite, cu excepţia proverbelor 1 şi 3. La proverbul al treilea are loc o schimbare a diatezei elementului reluat cerută chiar de întrebuinţarea sa în regentă iar la ultimul proverb elementele identice au funcţii sintactice diferite datorită structurii proverbului.

În mai multe proverbe luate comparativ subiectiva este identică iar regenta diferă :

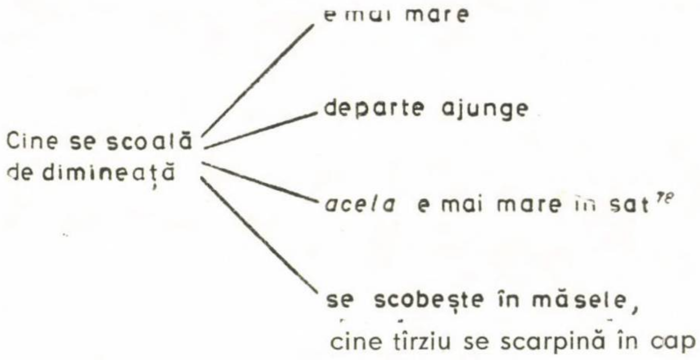

[78] În legătură cu această construcţie, Ecaterina Teodorescu, *Propoziţia subiectivă*, Bucureşti, 1972, p. 9—10, precizează „. . .sîntem de acord cu cei ce consideră că, pe plan linear, avem de-a face cu o reluare a «obiectului» exprimat prin pronumele introductiv, dar am considerat că, pe plan structural, subordonata nu se află în raport gramatical direct cu predicatul regentei, deoarece aceasta are ca subiect pronumele corelativ ; un predicat nu poate avea simultan două subiecte, eventual subiect şi subiectivă, decît dacă acestea sînt coordonate.

Dacă ţinem seama de faptul că direcţia de analiză în frază este de la regentă la subordonată, ***subordonata poate fi încadrată în astfel de situaţii în categoria apozitivelor*** (s.n., C.N.), deoarece, ca şi acestea, concretizează conţinutul pronumelui, şi întrucît prin raport apozitiv înţelegem un raport de echivalenţă, şi nu unul de determinare atributivă, ***subordonata este o subiectivă apozitivă*** (s.n., C.N.)."

La ultimul proverb se observă o simetrie între cele două propoziţii subiectivă—regentă, cu caracter antonimic datorat termenilor *de dimineaţă/tîrziu*.

Uneori subiectiva are nuanţă condiţională[79], iar principala constituie o urmare a acţiunii din subiectivă:

Cine n-are frumoasă/Pupă şi mucoasă[80].
Cine multe sărbători face/Nu are cu ce să se îmbrace.
Cine dă cu capul de pragul de sus vede pe cel de jos.
Cine nu deschide ochii deschide punga.
Cine pleacă de dimineaţă/Departe ajunge seara.
Cine ţine oala în mînă îşi face supa după pofta lui.
Cine ţine pîinea în sînul altuia, de multe ori flămînd rămîne.

Subiectiva este fie pronominală, fie conjuncţională, cea dintîi fiind mult mai bine reprezentată decît a doua. Evident că cele mai multe din subiectivele pronominale apar în contexte fixe, cum este proverbul. Într-adevăr, subiectivele pronominale pot fi substituite, în baza principiului corespondenţei, printr-un nume comun de fiinţă sau de lucru, pe cînd subiectivele conjuncţionale se pot înlocui prin substantivele abstracte „faptul", „lucrul" (acesta) sau prin pronumele demonstrativ cu valoare neutră „acesta" prin infinitiv sau prin supin[81]. În cazul proverbelor, s-a pornit de la un nume comun de fiinţă sau de lucru ajungîndu-se la pronumele relativ cu caracter de generalizare[82]. Acest fapt explică şi marea sa întrebuinţare în proverbe, în sentinţe şi în maxime[83].

Cine sădeşte vie din rodul ei mănîncă.
Cine îmbrăţişează multe puţine adună.[84]
Cine se grăbeşte/Curînd oboseşte.
Cine scuipă împotriva vîntului îşi scuipă mustăţile.
Cine împarte parte-şi face.

---

[79] Elena Slave, *art. cit.*, p. 185.
[80] Cu varianta: *Cînd n-ai frumos pupi şi mucos*, care cuprinde o temporală cu nuanţă condiţională.
[81] Vezi şi Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 13.
[82] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii romîne*, p. 141.
[83] Iorgu Iordan, *Limba romînă contemporană*, Manual pentru instituţiile de învăţămînt superior, Bucureşti, 1954, p. 725 şi Bernard Pottier, *Systématique des éléments de relation*, Paris, 1962 (apud Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 66).
[84] Cu varianta: *Cine începe multe puţine sfîrşeşte.*

Cine se bucură la avere ia fără plăcere.
Cine intră fără tocmeală/Iese fără socoteală.

Aceeași situație o întîlnim și la folosirea pronumelui *care, ce* (cu sens neutru), *cîți, cîte, orice*:

Care-și bate mula
Își bate punga.
Care-i din viță
Și din sămînță,
Știe ce-i cînia
Și omenia.
Ce intră în gura lupului anevoie iese.
Ce e în inima treazului stă în gura beatului.
Cîte zbor nu se mănîncă.
Orice la timp dăruit
Prețuiește însutit.

Grupurile *cel ce* și *cel care* sînt diferit interpretate în literatura de specialitate[85], deși rezolvarea problemei raporturilor din frază depinde tocmai de felul cum sînt privite raporturile dintre cele două pronume. *Cel ce* a fost apreciat fie ca un grup unitar, numit ,,pronume relativ compus''[86], ,,locuțiune'' sau ,,un fel de locuțiune'', fie ca pronume demonstrativ plus pronume relativ. Am adoptat punctul de vedere al Ecaterinei Teodorescu care arăta că: ,,*cel ce* se comportă exclusiv ca grup neanalizabil'' numai în anumite situații[87], în contexte care sînt periferice, în sensul că nu reprezintă

---

[85] *Gramatica limbii române*, ed. I, București, 1954, vol. I, p. 208, 213—214; Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în *Studii de gramatică*, București, 1956, vol. I, p. 144—146; Ion Diaconu, *Există pronume relative compuse în limba română?*, LR, VIII (1959), nr. 2, p. 23—30; Maria Iliescu, *Concurența dintre pronumele relative ,,care'' și ,,ce''*, în *Studii de gramatică*, București, 1956, vol. I, p. 31—32; Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în *Studii de gramatică*, București, 1956, vol. I, dar în *Studii de lingvistică generală* (București), 1960 și *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1968 îl consideră ,,formație fixă''; Angela Bidu, *Cel(a) ce și cel(a) care*, SCL, XVII (1966), nr. 1, p. 87—93; Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 73—88.

[86] Cf. argumentele aduse de C. Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, 1979, p. 155—156.

[87] *Op. cit.*, p. 82: ,,1. cînd relativul trebuie să îndeplinească funcția unui dativ cerută de verbul subordonatei, 2. cînd relativul trebuie să fie regimul unei prepoziții, 3. cînd funcția de obiect direct a relativului este întărită de demonstrativ.''

contextele tipice de întrebuințare a secvenței respective și deci „nu se poate generaliza caracterul unitar, sudat al secvenței".[88] Totuși, în contextele fixe de tip proverb, sentință, maximă, zicătoare există o *sinonimie perfectă* a lui *cel + ce* cu *cine*[89]. Aceste paralelisme pe care le oferă proverbele sînt menționate și de Ecaterina Teodorescu[90]:

– Cine pierde drumul e bucuros și de cărare.
– Cel ce pierde drumul e bucuros și de cărare.

– Cine tace
Mai multă treabă face.
– Cel ce tace
Și treaba-și face.

– Cine doarme rămîne cu dinții la stele.
– Cel ce doarme rămîne cu dinții la stele.

– Cine s-a fript cu terciu suflă și-n iaurt.
– Cel ce s-a fript cu terciu suflă și-n iaurt.

– Cine are vecini răi se laudă singur.
– Cel ce are vecini răi se laudă singur.

– Cine are avere e mai zgîrcit ca cine n-are.
– Cel ce are avere e mai zgîrcit ca cel ce n-are.

În ce privește secvența *ceea ce*[91], situația este limpede: ea trebuie considerată fără nici o rezervă element introductiv al propoziției cu rol de subiect[92]:

Nu *ceea ce* intră în gură spurcă pe om, ci
ceea ce iese din gură.

---

[88] Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 83.

[89] Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 408.

[90] Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, 79.

[91] Se pare că Ecaterina Teodorescu are dreptate atunci cînd consideră că „l-am putea scrie, cum s-a mai scris, într-un singur cuvînt *ceeace*" (*op. cit.*, p. 85).

[92] *Ceea ce* „se comportă ca o unitate indivizibilă, dovadă, între altele, forma numelui predicativ în propoziții în care *ceea ce* este subiect" (Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 147).

Conţinutul subiectivelor pronominale din proverbele respective este divers, indicînd ființa sau lucrul care efectuează o acţiune, suferă un proces sau poartă o însuşire ori o caracteristică exprimată de predicatul verbal sau nominal din propoziţia regentă[93]. :

Ce intră în pămînt curînd se uită.

Ce-i căciulă nu-i tulpan.

Ce e nou e şi frumos.

Referitor la conţinutul acestor subiective se poate delimita un *vîrf denominativ* — sintagma care denumeşte (ce e nou) şi un *vîrf comunicativ* — sintagma care informează (ce e frumos).[94] Nevoia de a pune în evidenţă ideea exprimată în propoziţia subiectivă duce la situarea acesteia înaintea regentei.

Subiectivele care urmează după regentă sînt cerute fie de verbe impersonale, fie de expresii verbale impersonale[95], însă niciodată de un reflexiv impersonal:

Trebuie să dai cîteodată o lumînare şi dracului.

Trebuie să joci cum îţi cîntă vremea.

Trebuie să macine piatra ca să cadă la piscoaie.

Trebuie să mănînci un car cu sare cu cineva ca să-l poţi cunoaşte.

Trebuie să spargi osul pentru a suge măduva.

Trebuie să îndoi copacul cît e tînăr.

E mai bine să fie cineva la colţ de ţară şi la mijloc de masă.

---

[93] Cf. Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 89.

[94] S.K. Šaumian, *Porojdaiuşciaia lingvisticescaia modelĭ na baze prinţipa dvuhstupeciatosti*, în *Voprosî iazîcoznania*, Moscova, 2, 1963, p. 62—63 (apud Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 90).

[95] Am adoptat pentru regentul subiectivei numirile *verb impersonal* (a trebui) şi *expresie verbală impersonală* (e bine) deoarece părerile sînt împărţite: J. Byck, *Propoziţiile subiective*, GÎ, VII (1955), nr. 316; Ştefan Giosu, *Propoziţia subiectivă*, SCS, XII (1961) fasc. 1; *Gramatica limbii române*, ed. a II-a Bucureşti, 1963; Iorgu Iordan, *Gramatica limbii române*, Bucureşti, 1937; Iorgu Iordan, *Limba română actuală*, Iaşi, 1943; Mihaela Mancaş, *Observations sur la syntaxe des complétives et des subjectives dans la grammaire générative*, CLTA, II, 1964; Gh. Poalelungi, *Despre propoziţiile impersonale în limba română*, în *Materiale ale sesiunii ştiinţifice a Institutului pedagogic Bucureşti pe anul 1956*, Bucureşti, 1957; Ştefania Popescu, *Contribuţii la cunoaşterea propoziţiei subiective*, LL, nr. 11, 1966; Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*

E mai bine să întrebi de două ori decît să greșești o dată.
E mai bine să taci decît să vorbești rău.

Se observă că frazele care cuprind subiective al căror regent este *trebuie* „se impune", „e bine", „e necesar" exprimă judecăți normative. „Ele se referă — subliniază Ecaterina Teodorescu — la datoriile și obligațiile pe care le au oamenii, sînt meditații asupra a ceea ce trebuie (sau ar fi trebuit) făcut sau modificat în lumea constatărilor. În ele se vorbește, de obicei, despre acțiuni (= fapte) care nu sînt realizate și care trebuie să se realizeze în viitor, pentru care motiv se și exprimă la conjunctiv"[96].

În cazul unor proverbe care conțin o subordonată subiectivă este caracteristică forma fixă a acesteia prin apariția aceluiași predicat în diferite proverbe:

Cine *caută* prieteni fără cusur¹/fără prieteni rămîne.²/
Cine *caută* pe dracu¹/întotdeauna îl găsește.²/
Cine *caută* nevastă fără cusur¹/ neînsurat rămîne.²/
Cine *caută* ceartă¹/găsește bătaie.²/
Cine *caută* cal fără cusur¹/merge pe jos.²/
Cine *caută* stăpîn¹/devine slugă.²/
Cine *caută* vreme¹/pierde vremea.²/

Formulînd întrebarea cu ajutorul regentei, răspunsul pe care îl aflăm prin intermediul subiectivei ne arată și mai clar forma fixă a acesteia:

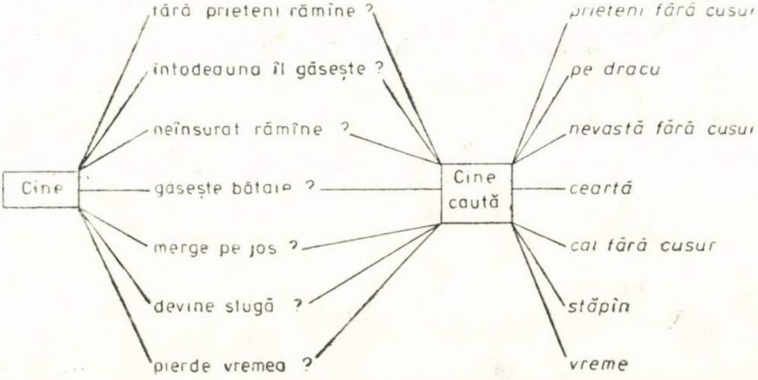

[96] Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 37.

Pe scurt, proverbele de mai sus se pot încadra în următoarea formulă :

|Cine caută| — complement direct — Principală
subiectivă

În acest procedeu se pot încadra toate proverbele care conţin o propoziţie predicativă. Cîteva exemple vor fi edificatoare pentru a ilustra existenţa acestui procedeu.

De pildă :

Cine jură lesne minte.

Cine minte ? — Cine jură lesne.

Structura proverbului este binară. Răspunsul *Cine jură lesne* conţine în stare latentă structura întrebării *Cine minte* ? Acest lucru rezultă limpede din enunţul întreg *Cine jură lesne minte*. Cele două părţi ale structurii proverbului se află, aşa cum aminteam într-un capitol anterior, în relaţie sinonimă, însă sintactică, nu lexicală.

Din punct de vedere sintactic, sinonimia se realizează între două propoziţii : *propoziţia-subiectivă* şi *propoziţia-predicat*. Nici unul din termenii acestui proverb nu dobîndeşte valoare conativă (spre deosebire de altele : *Cine face* **găluşca** *trebuie s-o şi înghită*). Deci procesul de metaforizare este inexistent. În îmbinarea prin care se realizează proverbul, unele cuvinte dobîndesc valoare conativă — *găluşca* — în jurul cărora se structurează, gravitează ceilalţi termeni ai enunţului, ca în exemplul :

Cine umblă la Crăciun în cămaşă, la Paşti umblă cu cojoc.

În acest caz, procesul de metaforizare se datoreşte termenilor *cojoc* şi *cămaşă*, care antrenează determinările temporale *Paşti* şi *Crăciun*, fără de care nu s-ar putea realiza structura metaforică a proverbului :

Cine umblă cu cojoc la Paşti ? Cine umblă la Crăciun în cămaşă.

De gradul perceperii metaforei de către receptor depinde decodarea corectă a mesajului transmis prin proverbul respectiv.

— Cine sare peste garduri dă adesea în pari.

Cine dă adesea în pari?
Cine sare peste garduri.

— Cine se ia după muște ajunge în gunoi.

Cine ajunge la gunoi?
Cine se ia după muște.

— Cine știe carte are patru ochi.

Cine are patru ochi?
Cine știe carte.

— Cine-și păzește limba își păzește capul.

Cine își păzește capul?
Cine-și păzește limba.

— Cine va umbla cu pizma/își va sparge singur cizma.

Cine își va sparge singur cizma?
Cine va umbla cu pizma.

Numeroase proverbe care conțin o subiectivă sînt construite potrivit anumitor modele. Astfel în modelul:

Cine *fură* azi S[97]
Mîine *fură* S

se pot încadra următoarele proverbe:

Cine fură azi **un ac**
Mîine fură un **gînsac.**

Cine fură azi **un ou**
Mîine fură **un bou.**

Cine fură azi **o ceapă**
Mîine fură **o iapă.**

Alteori, antonimia se realizează prin prezența termenilor *tinerețe* (întotdeauna în subiectivă) și *bătrînețe* (numai în regentă):

Cine | la tinerețe | — *predicat*[1]/ | la bătrînețe | — *subiect*[2]/

---

[97] *S* = subiectivă. Se observă antonimia *subiectivă-regentă* bazată pe alternanța termenilor *azi, mîine* la care se adaugă diferite substantive.

Bineînţeles, topica poate să difere de la proverb la proverb:

Cine n-aleargă *la tinereţe*
Nu se odihneşte *la bătrîneţe.*

Cine învaţă *la tinereţe*
Se odihneşte *la bătrîneţe.*

Cine nu învaţă *la tinereţe*
Va plînge la *bătrîneţe.*

Cine adună *la tinereţe*
Are la *bătrîneţe.*

La bătrîneţe se simte cine nu s-a cruţat *la tinereţe.*

La tinereţe cine nu lucrează
La bătrîneţe rîiază.

O altă serie de proverbe se încadrează în aceeaşi schemă, însă termenii care dau naştere antonimiei sînt *vară* şi *iarnă*:

Cine este *vara* la ogor
Iarna este la obor.

Cine *vara* petrece cîntînd
Iarna rămîne flămînd.

Cine *vara* stă şi doarme
Iarna, biet, moare de foame.

Cine n-are *vara* minte
Iarna nu mănîncă plăcinte.

Cine nu vrea să lucreze *vara* n-are ce mînca *iarna.*

Foarte interesante sînt proverbele în care fie subiectiva, fie regenta sînt identice.

Subiectiva identică:

Cine are fete multe < adună nebunii de pe drumuri. / se închină la oricine.

Regenta identică:

Cine se iubeşte / Cine se grăbeşte > curînd osteneşte.

Acest fapt demonstrează posibilitatea existenţei valenţelor în cazul unor proverbe care conţin o subiectivă.

Dacă în prima situaţie sensul celor două proverbe este asemănător, în a doua înţelesul lor diferă, ceea ce dovedeşte

că sensul proverbelor din această categorie (subiectivă + + regentă) este dat mai ales de propoziția subiectivă.[98] Uneori subiectiva are o dublă subordonare, fie că există trei, fie că există șase propoziții.

Cine cere[1]/nu moare[2]/
dar nici cinste nu are.[3]/

Cine se culcă tîrziu[1]/
și doarme dimineața[2]/
își scutură viața.[3]/

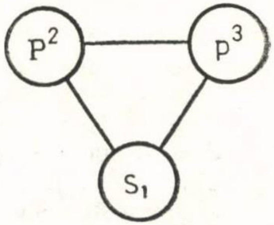

Cine nu lucrează[1]/
În lipsă iernează[2]/
Și cu ea vărează.[3]/

Cine vorbește multe[1]/
Ori știe multe,[2]/
Ori minte multe.[3]/

În ultimul exemplu diferența de sens și disjuncția se datorește predicatelor și conjuncției.

Pr. r. ——— p. ——— [c.m.][99]
[conj.] ——— p. ——— c.m.
[conj.] ——— p. ——— c.m.]

Cine are[1]/bea[2]/și mănîncă,[3]/
Cine nu,[4]/stă[5]/și se uită.[6]/

În propoziția nr. 4 (subiectiva a 2-a) lipsește predicatul *(are)*, dar funcția sa este preluată de negația ***nu*** care, aici, are valoare predicativă și astfel simetria este perfectă.

Pr.r. ——— p. ——— p. ——— conj. ——— p.
Pr.r. ——— n ( ) ——— p. ——— conj. ——— p.

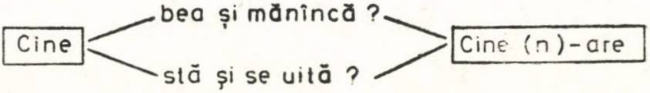

---

[98] Uneori regenta este eliptică de predicat fără ca să fie afectat sensul proverbului, mai ales că este vorba de un predicat subînțeles:
Cine de cuvînt nu înțelege
Nici de ciomege.

[99] Abrevierile sînt: *pr. r.* = pronume relativ, *conj.* = conjuncție, *p.* = predicat, *c.m.* = complement circumstanțial de mod.

Datorită brevilocvenței, unele proverbe care au în componență o subiectivă au numărul minim de termeni (3) conform modelului:

pr.r. ——— p. ——— p.

Cine întreabă nu greșește.
Cine nu muncește nu mănîncă.
Cine a murdărit să mături.
Cine se aseamănă se adună.
Cine nu ascultă nu învață.
Cine muncește agonisește.
Cine caută găsește.
Cine moștenește plătește.
Cine nu mulțumește se vestejește.
Cine nu seamănă nu culege.

Cînd există două propoziții subiective în proverb, ele pot avea ori regentă comună, ori fiecare regenta ei:

Cine poate face **bine**[1]/**și**/ nu face[2]/ păcătuiește.[3]/

Cine a sărit[1]/ și/ nu s-a poticnit[2]/ voinic mare s-a numit.[3]/

Cine lucrează[1]/ și/ tace[2]/ mai multă treabă face.[3]/

Cine și-a măritat fata[1]/ și/-și clădește o casă[2]/ cunoaște greutățile vieții.[3]/

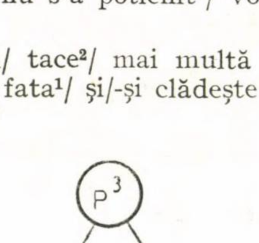

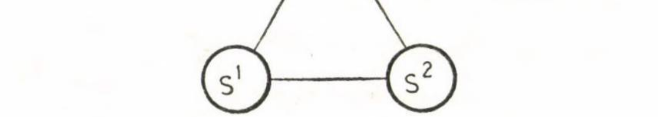

Cine a băut[1]/ o să bea,[2]/
Cine a furat[3]/ o să fure.[4]/

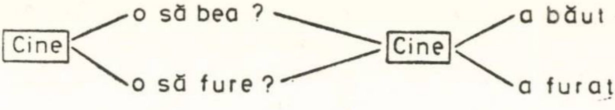

Observăm că termenii celor două fraze din componența proverbului (principală – subiectivă) sînt identici și doar alternanța timpurilor verbale viitor/(trecut) diferențiază cele două grupe. Aici, structura de adîncime a enunțului presupune adverbul *mai*, implicat de existența viitorului popular al celor două verbe.

Cine are bătrîn[1]/ să-l vîndă[2]/
Și cine n-are[3]/ să-l cumpere.[4]/

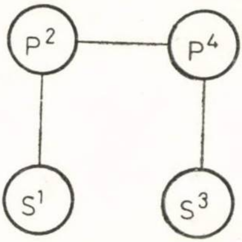

Opoziția se datorește predicatelor *(a vinde — a cumpăra)* propozițiilor principale precum și subiectivei a doua care conține negația *nu*. În propoziția a treia lipsește complementul direct *bătrîn*.

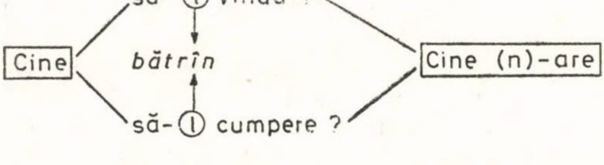

Cel ce se uită la vînt[1]/ nu va semăna[2]/
Cel ce caută la nori[3]/ nu va secera.[4]/

Cine face[1]/
lui își face,[2]/
Cine dă[3]/
lui își dă.[4]/

Cine, avînd diferite funcții sintactice, apare la genitiv, dativ, acuzativ și astfel ia naștere anacolutul.[100] De aceea se întîlnesc, în proverbe, subordonate introduse prin *cine* și care, aparent, au valorile de completive directe sau indirecte. De fapt, anacolutul în frază este caracteristic limbii vorbite, în aspectul ei popular.[101]

Cine vrea să se facă de oaie
Se găsește cine să-l despoaie.

Cine face bine bine găsește ;
Cine face rău, rău-l însoțește.

Cine se amestecă în lături (tărîțe) îl mănîncă porcii.

Cine mișcă
Tot mai pișcă ;
Cine șade
Coada-i cade.

Cine la seceriș nu se lenevește pîinea din gură nu-i lipsește.

Cine se încălzește la soare nu-i pasă de lună.

CONCLUZII

1. Aproximativ jumătate din unitățile paremiologice cercetate sub acest aspect cuprind o singură propoziție subiectivă, iar cealaltă jumătate, cîte două sau chiar mai multe.
2. Majoritatea propozițiilor subiective care apar în proverbe sînt pronominale. Aceasta se datorește în mare măsură faptului că proverbul este un context fix.
3. În privința cuvintelor introductive, un loc preponderent deține pronumele *cine*.
4. *Cel ce* este sinonim perfect cu *cine*, datorită, de asemenea, caracterului fix și închis al unității paremiologice.
5. În unele situații, subiectiva din proverbe are nuanță condițională, iar acțiunea din regentă este o urmare a celei din subiectivă.

---

[100] Cf. GA_2, vol. II, p. 418–421 ; cf. și Maria Vulișici-Alexandrescu și Eugenia Dragoș, *art. cit.*, p. 238.
[101] Cf. Vasile Șerban, *op. cit.*, p. 375–376.

6. Proverbele care cuprind o subiectivă al cărei regent este verbul *trebuie* exprimă numai judecăți normative.
7. Pentru proverbele ce conțin o propoziție subiectivă se pot stabili cîteva modele ca urmare a caracterului lor fix și a simetriei părților de propoziție sau a propozițiilor.
8. Din punctul de vedere al topicii, subiectivele din proverbe pot sta atît înainte, cît și după regentă.

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ[102]

Proverbele alcătuite dintr-o propoziție principală și o atributivă sînt bine reprezentate, avînd o structură cu mare putere de generalizare. În majoritatea situațiilor, atributiva are ca regent un substantiv (foarte rar un substitut al acestuia) căruia îi precizează conținutul semantic.

Din totalul de 5994 proverbe studiate, 218 cuprind o subordonată atributivă. În 156 cazuri, atributiva este introdusă prin pronumele relativ *care*. Ca elemente introductive întîlnim și pronumele *cine* și *cîți* iar, mai rar, adverbul relativ *cînd*, specific subordonatei temporale.

Propoziția atributivă exprimă în general raporturi de spațiu, cauză, opoziție între o mișcare și un nume sau între două mișcări.[103]

---

[102] Atributivă sau relativă formează obiectul unei ample dispute în lingvistica noastră: N.I. Barbu, *Sintaxa limbii romîne. După metoda istorico-stilistică*, București, 1945, p. 144–148; Elena Carabulea, *Atributivele determinative și explicative*, în *Studii de gramatică*, vol. III, București, 1961, p. 139–149; Al. Graur, *Pentru o sintaxă a propozițiilor principale*, în *Studii de gramatică*, vol. I, București, 1956, p. 132–139; Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în *Studii de gramatică*, vol. I, București, 1956, p. 141–148; Leontin Ghergariu, *Propozițiile atributive relative introduse prin „cine"*, LR, XII (1963), nr. 2, p. 125–132; Valeria Guțu, *Propoziții relative*, în *Studii de gramatică*, vol. II, București, 1957, p. 161–172; I. Rizescu, *Propozițiile subordonate relative din „Carte cu învățătură" (1581)*, SCL, XIII (1962), nr. 1, p. 45–53; Gabriela Pană, *Propozițiile relative în gramatica transformațională*, SCL, XVII (1966), nr. 3, p. 321–349 ș.a. Am folosit termenul *atributivă* deoarece întotdeauna propozițiile care determină un substantiv sau un substitut al lui și sînt introduse printr-un relativ (pronume sau adverb) sînt atributive și corespund părții de propoziție respectivă. Situația din limba latină este similară.

[103] Vezi N.I. Barbu, *op. cit.*, p. 146.

Am inclus în categoria proverbelor ce conțin o subordonată atributivă și construcții de genul:

Care tot mereu vorbește
El treaba ș-o zăbovește.

Cine vrednicia capului nu pricepe, *acela* lungimea cozii la mare cinste ține.

Cine vine prea tîrziu la masă, *acela* roade oasele.

Care nu e milostiv către dobitoacele sale, *acela* nu va fi milostiv către oameni.

Cîți se spală, *toți* la masă vor să șadă.

Deși Ecaterina Teodorescu le consideră subiective apozitive,[104] ele sînt „pasibile de interpretare ca atributive, datorită complementului pronominal din regentă".[105]

În ce privește poziția subordonatei atributive față de regentă, am constatat următoarele: din cele 218 proverbe care conțin o atributivă, majoritatea (197) au atributiva intercalată:

Focul | ce nu te supără |, nicicum să-l zgîndări.

Capra | care zbiară | o mănîncă lupul.

Vaca | care dă cu piciorul în doniță | poate să nu fie lăptoasă.

Găina | care rîcîie mult | își scoate ochii.

Găina | care cîntă | nu ouă.

Roiul | care matca părăsește |
Ușor se prăpădește.

În 17 proverbe, atributiva este așezată după regentă[106]:

Binele ce-l faci la oarecine
Ți-l întoarce vremea | care vine |.

Birtul e scara | pe care ne coborîm în iad |.

---

[104] Vezi Ecaterina Teodorescu, *op. cit.*, p. 104.

[105] Mioara Avram, *art. cit.*, p. 147.

[106] Proverbele care conțin două subordonate atributive au fost încadrate fie într-o categorie (intercalate), fie în alta (după regentă).

E nevinovat ca pruncul | care se naşte. |
Bucuria şi scîrba sînt două surori
| care aleargă una după alta. |
Făţarnicul e ca un cărbune acoperit
| care arde pe neştiute. |

În poziţia iniţială, cu excepţia construcţiilor amintite mai sus (considerate subiective apozitive de Ecaterina Teodorescu), subordonata atributivă nu apare niciodată. În cazul atributivelor intercalate, uneori regentul este un substantiv cu funcţie de complement direct, fără să se acorde în caz cu verbul respectiv:

Bărbatul care e bărbat, îi cade căciula din cap, o ia, o scutură şi o pune iar la loc, şi merge înainte; dar femeia nu e tot aşa cînd îi cade cîrpa.
Binele ce-l faci la oarecine
Ţi-l întoarce vremea care vine.

Atributivele sînt de două feluri: determinative şi explicative. *Atributiva determinativă* este indispensabilă substantivului regent, modificînd înţelesul acestuia; în mod obişnuit ea adaugă o idee care precizează sau restrînge, individualizează sau identifică noţiunea exprimată prin determinat şi are, faţă de acesta, acelaşi rol pe care îl are un demonstrativ sau un posesiv faţă de determinatul său.[107] În paremiologie, atributiva determinativă se deosebeşte de acestea tocmai prin *sensul ei foarte general*, valabil pentru toate cazurile subsumate ideii abstracte, exprimate de proverbul respectiv. *Atributiva explicativă* constituie o intercalare de ordin mai mult sau mai puţin secundar, formează ,,specii de paranteze care ar putea lipsi, fără ca sensul propoziţiei principale să devină incomplet."[108] Aşa se explică *absenţa totală a acestui tip de atributive din proverbe*.

W. Meyer-Lübke[109] distinge ,,după formă", propoziţiile relative (în cazul nostru numai atributivele) ,,cu antece-

---

[107] Cf. Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 140.
[108] Vezi O. Riemann, *Syntaxe latine*, Paris, 1920, p. 53—54, apud Elena Carabulea, *art. cit.*, p. 140.
[109] W. Meyer-Lübke, *Grammaire comparée des langues romanes*, Paris, 1900, p. 688, apud Leontin Ghergariu, *art. cit.*, p. 130—131.

dent"[110] de cele „fără antecedent". Acestea din urmă — şi majoritatea atributivelor din proverbe sînt „fără antecedent" — au ca trăsătură esenţială faptul că cel care vorbeşte nu poate sau nu vrea să spună care sînt fiinţele dintre care, prin propoziţia atributivă, scoate în relief unul sau mai mulţi reprezentanţi, fie că nu ştie precis, fie că ceea ce vrea să spună se referă la toate fiinţele aceleiaşi categorii, dar îi pare mai clar, mai rapid şi mai simplu să nu indice decît una.

Cîinele *care* latră nu muşcă pe furiş.

Cloşca *care* cuprinde ouă multe, nici un pui nu scoate.

Cocoşul *care* cîntă toată noaptea, îl mănîncă vulpea.

Copacul *care* scîrţîie nu cade degrabă.

Femeia *care* nu voieşte să frămînte, toată ziua cerne.

Proverbele care conţin o singură atributivă sînt foarte numeroase (95,41% adică 208). În schimb, nu am înregistrat decît un număr relativ mic de proverbe în care apar două atributive:

Prieten adevărat este acela *care* te sfătuieşte spre bine, iar nu acela *care* îţi laudă nebuniile.

Mai bine un măgar *care* te poartă decît un cal *care* te trînteşte.

Lemnul *care* se îndoieşte e mai bun decît cel *care* se rupe.

Vai de hoţul *care*-i sărac şi de săracul *care*-i hoţ.

În unele proverbe lipseşte pronumele relativ:

Caută muiere să-ţi placă ţie, nu altora.

---

[110] În proverbe, am întîlnit doar cîteva exemple:
— *Fericit* **acela** *care se mulţumeşte cu puţin.*
— *Prieten adevărat este* **acela** *care te sfătuieşte spre bine, iar nu* **acela** *care îţi laudă nebuniile.*
— *Vremea învaţă pe* **aceia** *care n-au dascăl.*

Uneori, elipsa pronumelui relativ este însoţită de cea a verbului copulativ:

Copilul nepedepsit
Ajunge nepricopsit.

De fapt, parataxa este prin excelenţă procedeul sintactic de exprimare puternică a afectivităţii noastre[111].

Există proverbe în care sub forma aparentă de temporală întîlnim tot propoziţii atributive. În această situaţie se stabilesc relaţii mai complexe între antecedent şi propoziţia secundară datorită adverbului care îi conferă valoare temporală şi verbului care implică ideea de proces.

Prostul este ca orbul¹/cînd dă de perete.²/
Armăsarul¹/cînd îmbătrîneşte²/ ajunge la rîşniţă.¹/

Referindu-se la ultimul proverb citat, Elena Slave[112] precizează: „... mesajul începe cu un termen foarte marcat ca deplasare de înţeles, după care apare un verb cu valoare de proces, avînd şi o determinare calitativă. Urmează apoi un verb mai abstract pentru ca la sfîrşit să se folosească un complement foarte concret şi nepredicatibil. Întreaga frază are deci o structură descendent-ascendentă."

CONCLUZII

1. Aproape toate unităţile paremiologice din această categorie conţin o singură atributivă.
2. În proverbe se înregistrează numai atributive determinative.
3. Propoziţia atributivă din unităţile paremiologice este introdusă prin relativul *care* în 71% din cazuri, iar în rest prin *cine* şi *cîţi*.
4. În majoritatea proverbelor atributiva este intercalată[113].

---

111 N.I. Barbu, *op. cit.*, p. 147.

112 Elena Slave, *art. cit.*, p. 189.

113 Celelalte propoziţii subordonate care apar în proverbe (predicativa, completiva directă şi indirectă, circumstanţialele de loc, de timp, de mod, de cauză, consecutiva, condiţionala, concesiva, opoziţionala, cumulativa şi predicativa suplimentară) sînt tratate succint de Maria Vulişici-Alexandrescu şi Eugenia Dragoş în articolul citat, p. 238–242.

Din cercetarea celor 5994 proverbe am constatat, cu surprindere, că diferite mijloace ale negației aparținînd limbii, în general, apar în *2002 enunțuri-proverbe*, ceea ce reprezintă 33,40%, adică o treime din numărul total.

Acestei cifre trebuie să i se aducă însă unele corecții, în sensul că mijloacele negației introduc uneori o afirmație sau chiar, ținînd seama de legea dublei negații din logică, au valoarea unei afirmații. Am clasificat mijloacele negației din enunțurile-proverb avînd în vedere diferite criterii, care să pună în lumină rolul negației în sistemul relațiilor ce se stabilesc la nivelul acestor enunțuri: tipul negației, poziția în context, ocurența și relațiile cu celelalte elemente ale structurii enunțului.

TIPUL NEGAȚIEI

Mijloacele negației sînt cele obișnuite în limba română. *NU* (ca negație predicativă) înregistrează cea mai mare frecvență: 1844 apariții[114], ceea ce reprezintă 30,90% din proverbele studiate și 92,10% din cele care cuprind mijloace ale negației. În 1389 de cazuri (23,19%) *nu* apare singur, neînsoțit de alte tipuri de negații. Este negația cea mai relevantă în raport cu celelalte și întotdeauna apare în fața verbului conjugat, datorită unei topici general valabilă în limba română, „anume — consideră Richard Lang — de a enunța *mai întîi factorul principal* [adică negația, n.n. C.N.], urmat apoi de cei secundari."[115] De asemenea, se întîlnesc negațiile: *nici* (în dublă ipostază: însoțită sau neînsoțită de adverbul negativ *nu*; ultima situație — arată G.I. Tohăneanu — „constituie o trăsătură a sintaxei arhaice, păstrată în graiurile regionale pînă astăzi"[116]), *nici unul, nici una, nimeni, nimic* (pronume a căror zonă semantică este formată din simpla negare a părții sau a

---

[114] Prin *apariție* înțelegem, în acest caz, numărul enunțurilor în care se găsește negația (indiferent de faptul că ea poate să apară, în același proverb-enunț, o dată, de două, de trei și chiar de patru ori).

[115] Richard Lang, *Locul negației în topica limbilor engleză, germană, franceză, română și latină*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*. Series Philologica, fasciculus 1, anul XVII, 1972, p. 19—25.

[116] G.I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, Timișoara, 1975, p. 77.

totalității[117], iar apariția lor, presupune întotdeauna prezența unui adverb negativ în comunicare[118]), *nici un*, *nici o*, *niciodată*, *nicăieri*, *nici(de)cum*, *nicicînd* și, mai rar, *ba* (8 apariții), *ioc* (o apariție). Sînt relativ numeroase și cuvintele, indiferent de clasa lor morfologică (în general, adjective sau participii adjectivizate), derivate cu ajutorul prefixului negativ *ne*-. (Aceste derivate le-am studiat pe larg într-un capitol anterior, vezi p. 82–88.)

POZIȚIA ÎN CONTEXT

În privința poziției pe care o ocupă un anumit tip de negație în cadrul enunțului-proverb sînt relevabile următoarele situații:

1. negația *NU*

a) | ... nu ... |

Plopul e înalt dar *nu* face umbră.
S-a mîniat Neagu pe sat
Și trei zile *n*-a mîncat.

b) | Nu ... |

Nu lega sacul pe la fund, ci pe la gură.

c) | ... nu ... nu ... |

Cine *nu* vrea să lucreze vara, *n*-are ce mînca iarna.
Pînă *nu* iei șaua din spate,
Nu vezi în ce loc îl bate.

d) | ... nu ... nu ... nu ... |

De *n*-ai bani *nu* lua zestre; ca să *nu*-ți zică: taci tu să vorbesc eu!

e) | ... nu ... nu ... nu ... nu ... |

Dacă *nu*-i sări, / *Nu*-i sorbi;
Dacă *nu*-i lucra, / *Nu*-i mînca.

f) | Nu ... nu ... |

Nu spune tot ce știi, *nu* crede tot ce auzi.

---

[117] Cf. Maria Manoliu, *Pronumele nedefinit în dacoromâna contemporană standard*, SCL, XVIII (1966), nr. 3, p. 308.

[118] Cf. Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *op. cit.*, p. 154.

Nu te-ntinde pe cît *n*-ai, ci te-ntinde pe cît ai.

g) | Nu ... nu ... nu ... |

Nu da povață celui ce *nu* ți-o cere, căci *nu* te ascultă.

2. negația *NU* asociată cu alte negații

a) *nu* / *nici*

| ... nu ... nici ... |

Dracul *nu* face biserici, *nici* puțuri la răscruci.
Cînd ai zor, / *Nu* pune mîna pe topor;
Nici pe cuțit/Cînd ești amărît.

| ... nici ... nu ... |

Cînd *nici* *nu* gîndești, atunci te trîntește.
La casa cu trei cumnate *nici* vase *nu* sînt spălate.

| ... nu ... nu ... nici ... |

Cine *nu* știe de vorbă *nu* înțelege *nici* de ciomag.

| ... nu ... nici nu ... |

Cu cei mari *nu* mînca cireșe, *nici* *nu* te trage-n degete.

| ... nu ... nici ... nu ... |

De unde *nu*-i, *nici* Dumnezeu *nu* cere.

| ... nu ... nici ... nici ... |

Cuvîntul / e ca vîntul,/ *nu* se ajunge *nici* cu armăsarul,/*nici* cu ogarul.

| ... nici ... nici ... nu ... |

Lacrimile săracilor, *nici* soarele, *nici* vîntul *nu* le poate usca.

| ... nici ... nu ... nici ... |

Cu bogatul *nici* calul să *nu*-l încerci, *nici* în pungă să te măsori.

| ... nici nu ... nici nu ... nu ... |

Rău mîncai, / Bine mă săturai;
Nici *nu* fuse, / *Nici* *n*-ajunse;
Dacă mai era / Tot *nu* strica.

| ... nu ... nici nu ... nici nu ... |

Unde *n*-am trebuință *nici* *nu* vînz, *nici* *nu* cumpăr.

| ... nu ... nici ... nici ... nu ... nici ... nici ... |

Vai de cel ce *nu* știe *nici* cînd să grăiască, *nici* cînd să tacă, dar cu mult mai vai de cel ce *nu* știe *nici* ce să grăiască, *nici* ce să tacă.

| Nu ... nici ... |

N-are *nici* ce să îmbrace
Și șade, sărbători face.

| Nici ... nu ... |

Nici otrava *nu* e rea
Ca muierea mea.

| Nu ... nici ... nici ... |

Nu știe *nici* la deal, *nici* la vale.

| Nici ... nu ... nu ... |

Nici un lucru să *nu* crezi, / cu ochii pînă *nu* vezi.

| Nici nu ... nici ... |

Nici *n*-ai cu cine trăi,/*Nici* cu cine muri.

| Nici ... nu ... nici ... nu ... |

Nici usturoi *n*-a mîncat,/*Nici* gura *nu*-i pute.

| Nici ... nici ... nici ... nu ... |

Nici iadul, *nici* muierea, *nici* pămîntul secetos *nu* zice : Ajunge !

| Nu ... nu ... nici ... nu ... |

Nu știu, *n*-am văzut,
Nici pe-acolo *n*-am trecut.

b) *nu/nici o (un, una, unul)*

| ... nu ... nici o ... |

Cine *nu* știe *nici o* meserie
E ca ursu în vizunie.

| ... nici una nu ... |

La multe cine gîndește/*Nici una nu* isprăvește.

| ... nici un ... nu ... |

Ciocanul fără gălăgie *nici un* lucru *nu* săvîrșește.

| ... nu ... nici unul |

Cîine pe cîine latră și *nu* aude *nici unul.*

| ... nu ... nu ... nici un ... |

Omul prost, dacă *nu* e fudul, *nu* are *nici un* haz.

c) *nu/nimeni*

| ... nu ... nimeni |

De însurat și de coate goale să *nu* se vaiete *nimeni.*

| ... nimeni nu ... |

Vorbă de om sărac, *nimeni* *n*-o ascultă, fie cît de scumpă.

| Nu ... nimeni ... |

Nu vrea *nimeni* să asculte/Și el spune, îndrugă multe.

| Nimenea nu ... |

Nimenea nu întreabă de casa frumosului, ci de casa vrednicului.

| Nu ... nu ... nimeni ... |

Nu face rău, și *nu* te va vorbi *nimeni* de rău.

| ... nu ... nu ... nimeni ... |

Dator *nu*-s că *nu*-mi dă *nimeni* pe datorie.

| ... nu ... nu ... nu ... nimeni |

Dacă *nu*-i, *nu*-i,/*Nu* mai spune *nimănui.*

d) *nu/niciodată*

| ... nu ... niciodată |

Cîinele latră la lună toată noaptea și luna *nu*-l ascultă *niciodată.*

| ... niciodată nu ... |

Vecina de lîngă casă/*Niciodată nu* te lasă.

| Nu ... niciodată ... |

Nu e omul bătrîn *niciodată*, cînd e vorba de învățătură.

... niciodată ... nu ...

Nebunia din născare/*Niciodată* leac *nu* are.

e) *nu/nimic*

Nu ... nimic ...

Nu e *nimic* mai scump ca sănătatea.

... nu ... nimic

De la calic/*Nu* afli *nimic*.

Nimica nu ...

Nimica *nu*-i fără osteneală.

... nimic(a) nu ...

Cine bate fierul rece/*Nimic* *nu* folosește.

Nu ... nu ... nimic

Nu zădări cîinele care *nu*-ți face *nimic*.

... nu ... nu ... nimic

Dacă *n*-ai nas, *n*-ai *nimic*.

... nu ... nimic ... nu ...

Melcul, pînă *nu* se împle bine *nimic* din el *nu* scoate afară.

f) *nu/nici(de)cum*

... nu ... nici (de)cum

Cine are mult, de multe ori vine vremea să *n*-aibă *nicidecum*.

Focul ce *nu* te supără *nicicum* să-l zgîndări.

... nicidecum ... nu ...

Cu cel mînios *nicidecum* să te sfădești, pînă *nu*-i va trece mînia.

... nu ... nicicum nu ...

Făgăduiește și *nu* da,
Și *nicicum* *nu*-i scăpăta.

g) *nu/nicicînd*

... nicicînd nu ...

Tot norocul pomeneşte/Şi *nicicînd nu*-l nimereşte.

h) *nu/nicăieri*

... nu ... nicăieri

Cine umblă pe toate drumurile *nu* ajunge *nicăieri.*

i) *nu/ba*

... nu ... ba

Lacomului, cît să-i dai, el *nu* zice *ba.*

Negaţia ternară este mult mai rară decît cea binară, totuşi, mijloacele acestei categorii de negaţie apar în cîteva enunţuri.

j) *nu/nimeni/niciodată*

... nimeni, niciodată, nu ...

De moarte şi de nuntă *nimeni, niciodată, nu* poate fi gata.

... nu ... nime niciodată

După faptă şi plată,
Să *nu* rîzi de *nime, niciodată.*

k) *nu/niciodată/nici*

... nu ... niciodată ... nici ...

Bogatul *nu* crede *niciodată* celui sărac, *nici* sătulul celui flămînd.

l) *nu/nimeni/nimic*

... nimeni nimic nu ...

Cînd *nimeni nimic nu* va vorbi de tine, mai bine să te-neci.

m) *nu/nici un/nimic*

... nici un ... nu ... nimic nu ...

Atunci poţi zice că *nici un* vrăjmaş *nu* mai ai, cînd *nimic nu* mai ai.

3. Alte mijloace ale negației

a) *nici*

| ... nici ... |

Cu răbdarea/treci și marea
Dar cu răul/*nici* pîrăul.

| ... nici ... nici ... |

Să-ți iei nevastă de casă/*Nici* urîtă, *nici* frumoasă

| Nici ... nici ... |

Nici din salce cerc de bute
nici din ciocoi om de frunte.

| Nici ... nici ... nici ... |

Nici în car,/*nici* în căruță,/*nici* pe jos desculță.

b) *nici un (o, unul, una)*

| ... nici un ... |

Ca vremea *nici un* dascăl mai bun.

| ... nici o ... |

Unde gîrîiesc gîștele, *nici o* înțelegere faci.

| ... n ici unul |

Cine ține doi pepeni într-o mînă rămîne fără *nici unul*.

| ... nici (nice) una |

La joc toate se adună,/Dar la lucru *nice una*.

| Nici un ... |

Nici un rău fără bine.

c) *nimeni*

| ... nimeni ... |

Cu adevărul în gură/*nimeni* îți dă în gură/de-aceea trebuie și cîte o minciună.

d) *nimic*

| ... nimic |

Cine e mare/E și tare/Cine e mic/Tot *nimic*.

| Nimic ... |

Nimic mai schimbăcios ca vremea și ca muierile.

e) *niciodată*

| ... niciodată |

Rana de cuţit se vindecă lesne, dar cea de la inimă *niciodată*.

f) *nicicum*

| ... nicicum ... |

Adevărul a grăi *nicicum* să te sfieşti, măcar că la puţini vei fi plăcut şi ascultat.

| ... nicicum ... nicicum ... |

Cuvîntul cum iese din gură, *nicicum* se mai întoarce, de aceea să bagi de seamă cînd, cu cine şi ce grăieşti, ca *nicicum* să greşeşti.

g) *nicicînd*

| ... nicicînd ... |

A învăţa *nicicînd* e tîrziu.

h) *ba*

| ... ba ... |

E mai uşor a zice *ba*,/Decît toată ziua na.

| ... ba |

Lupul păru-şi schimbă, dar năravul *ba*.

i) *ioc*

| ... ioc |

La joc foc,/La lucru *ioc*.

Tabelul următor — bazat pe situaţiile prezentate anterior — cuprinde toate poziţiile în care se întîlnesc negaţiile în cele 2002 proverbe-enunţuri, cu indicarea numărului de apariţii şi a procentului respectiv în raport cu numărul total.

Nr	Negaţia	Nr. apariţii	Procent
1.	NU		
a)	— nu —	1241	61,90
b)	nu —	248	12,30
c)	— nu — nu —	114	5,60

(Tabel continuare)

Nr.	Negația	Nr. apariții	Procent
d)	— nu — nu — nu —	2	0,10
e)	— nu — nu — nu — nu —	1	0,05
f)	nu — nu —	38	1,90
g)	nu — nu — nu —	5	0,25
	Total 1	1649	82,36
2. a)	NU/NICI		
	— nu — nici —	32	1,60
	— nici — nu	28	1,40
	— nu — nu — nici —	9	0,45
	— nu — nici nu —	5	0,25
	— nu — nici — nu —	9	0,45
	— nu — nici — nici —	9	0,45
	— nici — nici — nu —	1	0,05
	— nici —nu — nici —	1	0,05
	— nici — nu — nici — nu —	4	0,20
	— nici nu — nici nu — nu —	1	0,05
	— nu — nici nu — nici nu —	1	0,05
	— nu — nici — nici — nu — nici—	1	0,05
	nu — nici —	12	0,60
	nici — nu —	11	0,55
	nu — nici — nici —	5	0,25
	nici — nu — nu —	2	0,10
	nici nu — nici —	1	0,05
	nici — nu — nici — nu —	5	0,25
	nici — nici — nici — nu	1	0,05
	nu — nu — nici — nu —	1	0,05
		139	6,94
b)	NU/NICI O (UN, UNA, UNUL)		
	— nu — nici o —	7	0,35
	— nici una nu —	5	0,25
	— nici un — nu —	13	0,65
	— nu — nici unul —	1	0,05
	— nu — nu — nici un —	1	0,05
		27	1,38
c)	NU/NIMENI		
	— nu — nimeni	9	0,45
	— nimeni nu —	11	0,55
	nu — nimeni —	5	0,25
	nimenea nu —	12	0,60
	nu — nu — nimeni —	1	0,05

(*Tabel* continuare)

Nr.	Negația	Nr. apariții	Procent
	— nu — nu — nimeni —	1	0,05
	— nu — nu — nu — nimeni	1	0,05
		40	2,00
d)	NU/NICIODATĂ		
	— nu — niciodată	24	1,20
	— niciodată nu —	14	0,70
	nu — niciodată —	2	0,10
	— niciodată — nu —	2	0,10
		42	2,10
e)	NU/NIMIC		
	nu — nimic —	2	0,10
	— nu — nimic	11	0,55
	nimica nu —	1	0,05
	— nimic(a) nu —	7	0,65
	nu — nu — nimic	1	0,05
	— nu — nu — nimic	1	0,05
	— nu — nimic — nu —	1	0,05
		24	1,19
f)	NU/NICI(DE)CUM		
	— nu — nici(de)cum	5	0,25
	— nicidecum — nu —	2	0,10
	— nu — nicicum nu —	1	0,05
		8	0,40
g)	NU/NICICÎND		
	— nicicînd nu —	1	0,05
h)	NU/NICĂIERI		
	— nu — nicăieri	2	0.10
i)	NU/BA		
	— nu — ba —	1	0,05
j)	NU/NIMENI/NICIODATĂ		
	— nimeni, niciodată, nu —	2	0,10
	— nu — nime niciodată	1	0,05
		3	0,15

(*Tabel* continuare)

Nr.	Negația	Nr. apariții	Procent
k)	NU/NICIODATĂ/NICI		
	— nu — niciodată — nici	1	0,05
l)	NU/NIMENI/NIMIC		
	— nimeni nimic nu —	1	0,05
m)	NU/NICI UN/NIMIC		
	— nici un — nu — nimic nu —	1	0,05
	Total 2	290	14,46
3. a)	NICI		
	— nici —	4	0,20
	— nici — nici —	3	0,15
	nici — nici —	9	0,45
	nici — nici — nici —	1	0,05
		17	0,85
b)	NICI UN (O, UNUL, UNA)		
	— nici un —	10	0,50
	— nici o —	1	0,05
	— nici unul	1	0,05
	— nici (nice) una	1	0,05
	nici un —	2	0,10
		15	0,75
c)	NIMENI		
	— nimeni —	3	0,15
d)	NIMIC		
	— nimic	2	0,10
	nimic —	1	0,05
		3	0,15
e)	NICIODATĂ		
	— niciodată	6	0,30
f)	NICICUM		
	— nici cum —	5	0,25
	— nicicum — nicicum —	1	0,05
		6	0,30

(Tabel continuare)

Nr.	Negația	Nr. apariții	Procente
g)	NICICÎND		
	— nicicînd —	2	0,10
h)	BA		
	— ba —	8	0,40
	— ba	2	0,10
		10	0,50
i)	IOC		
	— ioc	1	0,05
	Total 3	63	3,14

CONCLUZII

Înainte de a trece la studierea negațiilor din punctul de vedere al ocurenței se impun o serie de observații, rezultate din cercetarea poziției pe care o ocupă fiecare tip de negație în structura unui proverb, a frecvenței și a numărului de apariții în microcontextele paremiologice.

1. Negațiile, indiferent de tip, se află, fie în poziție inițială, fie în interiorul proverbului. În general, cînd alături de *nu* se întîlnesc în același proverb alte negații, cum ar fi : *nici o, nici una, nici un, nici unul,* acestea apar numai după *nu*. Dacă celelalte negații sînt : *niciodată, nimic, nicăieri,* atunci locul lor, în raport cu negația fundamentală *nu*, este schimbător.
2. Cel mai mare număr de apariții în același proverb (4) îl înregistrează *nu*, iar atunci cînd este asociată cu *nici* deține recordul aparițiilor (7).
3. În majoritatea microcontextelor am întîlnit negația *nu* fie singură (pînă la patru apariții), fie asociată cu *nici, nici o, nici una, nici un, nici unul, nimeni, niciodată, nimic, nici(de)cum, nicăieri, nicicînd, ba.* În afară de *nu*, mai apar singure, în numai 63 de proverbe, următoarele negații : *nici, nici un(o, unul, una), nimeni, nimic, niciodată, nicicum, ba, ioc.*

4. Din punct de vedere gramatical, negația fundamentală *nu* este întotdeauna predicativă. Celelalte sînt pronume: *nici unul, nici una, nimeni, nimic;* adjective pronominale: *nici un, nici o;* adverbe: *nicăieri, nici(de)cum, nicicînd,* sau conjuncții: *nici* (în majoritatea situațiilor).

OCURENȚA

Observăm că *nu* apare întotdeauna, cum e firesc, înaintea unui verb, fie predicativ, fie copulativ, al cărui conținut îl neagă. În enunțurile-proverbe în care *nu* apare de mai multe ori, de fiecare dată neagă conținutul unui verb:

Dacă nu -i sări,/ Nu -i sorbi;

Dacă nu -i lucra,/ Nu -i mînca.

Vecinătatea negației *nici* este mai diversă sub raport morfologic. Cel mai adesea, *nici* precedă negația predicativă *nu*:

Unde n-am trebuință nici *nu* vînz, nici *nu* cumpăr,

presupunînd alternanța pe care însă o anulează.

Alteori, *nici* precede un substantiv. În acest caz este vorba tot de însoțirea negației predicative *nu*, care nu mai apare, predicatul fiind „subînțeles", iar enunțul este brevilocvent:

Dracul *nu* face biserici, *nici* puțuri la răscruci.[119]

Însă *nici* poate însoți substantivul fără să mai existe un predicat care a dispărut:

De unde *nu*-i *nici* Dumnezeu *nu* cere.

Nici iadul, *nici* muierea, *nici* pămîntul secetos

nu zice: Ajunge!

---

[119] Structura enunțului — proverb este următoarea:
Dracul **nu** *face biserici*
*nici [***nu** *face] puțuri la răscruci.*

Nici, avînd valoare de conjuncţie, intră în componenţa locuţiunilor conjuncţionale care introduc, de obicei, subordonate completive directe (şi întotdeauna cînd urmează după un *verb dicendi)* :

Vai de cel ce *nu* ştie | *nici* cînd | să grăiască, | *nici* cînd | să tacă, dar cu mult mai vai de cel ce *nu* ştie | *nici* ce | să grăiască, | *nici* ce | să tacă.

Uneori *nici* nu este o negaţie propriu-zisă, implicînd ideea de echivalenţă [după cum] :

Bogatul nu crede niciodată celui sărac, [= după cum] *nici* sătulul celui flămînd.[120]

Nici poate preceda, într-un şir, fiecare substantiv, fără să mai existe, în enunţul-proverb, altă parte de vorbire : brevilocvenţa şi expresivitatea au exclus chiar verbul la forma negativă :

[Nu merge]
Nici în car,
nici în căruţă,
nici în teleguţă.

Împreună cu *un* şi *o* alcătuieşte adjectivul pronominal respectiv şi precedă un substantiv :

Omul prost, dacă nu e fudul, nu are *nici un* haz

Cine nu ştie *nici o* meserie
E ca ursul în vizunie.

În combinaţie cu *unul* şi *una* formează pronumele negativ, care ţine locul unui substantiv, în nominativ sau în acuzativ :

Cîine pe cîine latră şi nu aude *nici unul*.

---

[120] În acest caz simetria perfectă se datoreşte chiar lui *nici* care constituie, prin adăugarea elementelor „subînţelese", un fel de „axă de simetrie" a întregului proverb-enunţ :
Bogatul nu crede niciodată celui sărac, nici sătulul [nu crede niciodată] celui flămînd.

S. nV. Av. S. | nici | S. [nV. Av.] S

La multe cine gîndește
Nici una nu isprăvește.

Aproape întotdeauna pronumele negative *nimeni, nimic,* și adverbele negative *niciodată, nicăieri, nici(de)cum, nicicînd* apar în situații în care există negația predicativă *nu*. Deși apar de cîteva ori singure, ele presupun o negație predicativă *nu*, care este „subînțeleasă" :

Cu adevărul în gură
nimeni [nu] îți dă în gură
de-aceea trebuie și cîte o minciună.
Cine e mare/E și tare
Cine e mic/Tot *nimic*.
↑
[Nu e]

Rana de cuțit se vindecă lesne, dar cea de la inimă *niciodată*.
↑
[nu se vindecă]

Doi bărbați la un loc tot pot locui, iar două muieri într-o casă, *nicicum* pot trăi.
↑
[nu]

A învăța **nicicînd** e tîrziu.
↑
[nu]

Singurele negații care nu necesită o complinire sînt *ba* și *ioc*, pentru că ele pot fi înlocuite prin negația predicativă (prima) și locuțiunea adverbială negativă *de loc* (a doua) :

E mai ușor a zice *ba*[121] (= nu)
Decît toată ziua na.
La joc foc,
La lucru *ioc*. (= de loc)

Opoziția rezultă și din contrastul între verb la forma afirmativă și la cea negativă.

Poți face calul să meargă
Dar *nu*-l *poți face* să bea apă.

---

[121] „Este o negație atît de tare încît sare din matca simplei negații" (C. Noica, *Rostirea filozofică românească*, p. 203) ; a se vedea și Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *op. cit.*, p. 500.

Însă cele mai comune mijloace de a construi opoziții, în proverbe, sînt perechile contrastante:

unu — mai mulți
puțin — mult
tînăr — bătrîn
scund — înalt
aproape — departe
puternic — slab
greu — ușor
întotdeauna — niciodată etc.

Derivatele cu prefixul negativ *ne-* sînt fie substantive îndeplinind funcțiunea de subiect sau de complement, fie adjective funcționînd ca atribute adjectivale sau nume predicative.

RELAȚIILE CU CELELALTE ELEMENTE ALE STRUCTURII ENUNȚULUI

La nivelul oricărui proverb, negațiile intră în relație cu celelalte elemente ale structurii. În cele ce urmează vom anticipa o problemă ce va fi tratată pe larg în partea consacrată structurii stilistice și anume simetria (vezi p. 172—185).

Dacă *nu*-i sări,
Nu-i sorbi;
Dacă *nu*-i lucra,
Nu-i mînca.

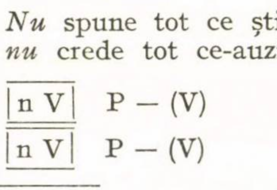

Nu spune tot ce știi,
nu crede tot ce-auzi.

|n V| P — (V)
|n V| P — (V)

---

[122] Am folosit următoarele prescurtări: *C* = conjuncție; *P* = pronume; *n* = negație; negativ; *Av* = adverb; *V* = verb; *S* = substantiv.

În acest caz cele două subordonate completive directe pot lipsi fără să afecteze mesajul. Interpretăm aici gruparea *tot ce* ca o unitate indivizibilă — deși opinia curentă în gramatică distinge două elemente separabile din punct de vedere sintactic — tocmai datorită simetriei microcontextului respectiv.

NU ———— TOT CE ————
NU ———— TOT CE ————
verbe

Nu te-ntinde pe cît *n*-ai,
ci te-ntinde pe cît ai.

|n V| — |n V|
(ci) V — V } verbele sînt identice

Nici usturoi *n*-a mîncat,
nici gura *nu*-i pute.

n S — |n V|
n S — |n V|

Vai de cel ce nu știe *nici cînd* să grăiască, *nici cînd* să tacă, dar cu mult mai vai de cel ce nu știe *nici ce* să grăiască, *nici ce* să tacă.

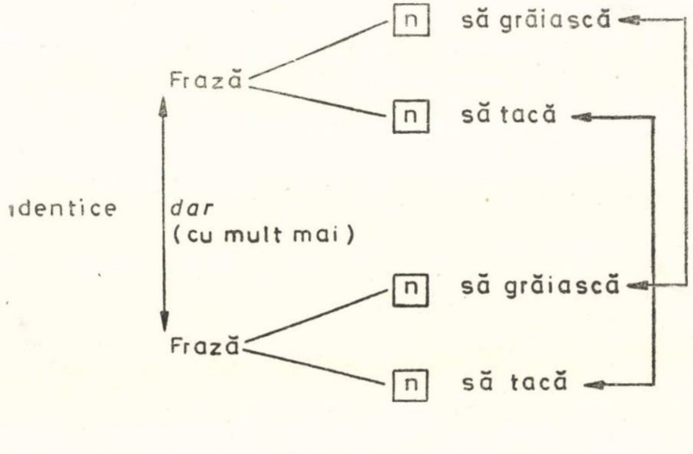

Cînd eu cumpăr *nimeni nu* vinde,
Cînd eu vînd *nimeni nu* cumpără.

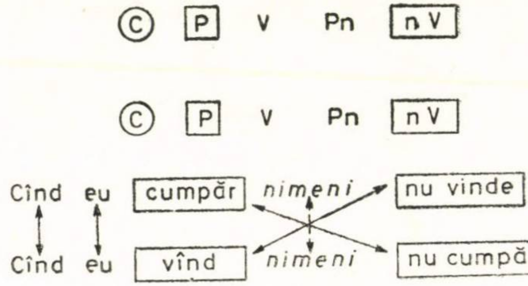

Termenii celor două părţi ale enunţului sînt identici doar locul verbelor diferă, conferind acestuia calitatea de proverb.

Prezenţa masivă a negaţiilor în enunţurile-proverbe le conferă acestora caracterul restrictiv şi de interdicţie.[123] Această caracteristică este determinată „de însăşi funcţia educativă a proverbelor, frumuseţea morală fiind reliefată şi direct, dar mai ales prin combaterea viciului şi urîţeniei de caracter."[124]

---

[123] Totuşi — şi trebuie să-i dăm dreptate lui Constantin Noica — „putînd nega tot ce-i place, limba română pierde, parcă, tăria negativului. În definitiv ea neagă orice fiindcă exprimă, poate mai bine decît alte limbi, atît făcutele, cît şi nefăcutele lumii. Dar negaţia, care se poate împlînta peste tot, nu mai desfiinţează întotdeauna, ci uneori colaborează. Nu se poate ca o tăgadă care se extinde atît de mult să mai suspende lumea. „În concluzie — exprimată în stilul atît de specific „rostirii filozofice" a lui C. Noica (exprimare ce nu este străină de cea a paremiologiei româneşti) — „negi cît vrei, tăgăduieşti ce-ţi place, drăcuieşti, dar faci treabă" (*Rostirea filozofică românească*, p. 200).

[124] *Istoria literaturii române*, vol. I, Bucureşti, 1964, p. 197.

IV. STRUCTURA STILISTICĂ

Desigur că nu se poate face abstracţie de elementul stilistic existent, în stare latentă, în cazul oricărui proverb. Remy de Gourmont — cu mulţi ani în urmă — considera că „tipul clişeului este proverbul, imuabil, rigid."[1] Totuşi, proverbele sînt fapte de limbă înzestrate cu o zonă expresivă, dar nu a unui individ, ci a poporului întreg. Tudor Vianu le numea „citate generalizate", pentru că trebuie să fi apărut mai întîi unui creator individual de expresie. Interdependenţa factorilor lingvistici şi stilistici ai structurii proverbelor este evidentă şi nici unul dintre elementele sale nu poate fi studiat izolat, ci în corelaţie cu celelalte.

În cercetarea structurii stilistice, am ţinut seama în permanenţă de observaţia referitoare la originalitatea expresiei figurate care se află *„în raport direct cu capacitatea ei de sugerare, adică depinde de gradul în care reprezentarea faptelor în conştiinţa artistului* [*colectiv* — în cazul cercetării noastre] *echivalează cu un act de cunoaştere şi trăire a realităţii, caracterizat prin adîncime şi autenticitate."*[2] De asemenea, precizarea potrivit căreia *contextul* este mediul lingvistic „în care se realizează şi prin care se relevează funcţia expresivă a imaginii"[3] constituie un punct de plecare pentru considerarea proverbului ca un *microcontext*, avînd în vedere numărul redus al termenilor componenţi. Pe bună dreptate, proverbele ca forme de comunicare poetică sînt considerate mesaje literare foarte scurte, a căror mare densitate în factori stilistici compensează scurtimea. Expresivitatea lor se datoreşte adesea unui fenomen sintactic, analizat pe larg de Iorgu Iordan: sînt aşa-nu-

---

[1] Remy de Gourmont, *Esthétique de langue française*, 1899, apud Tudor Vianu, *Locuri comune, sinonime şi echivocuri*, în *Studii de stilistică*, Bucureşti, 1968, p. 108.

[2] Ştefan Munteanu, *op. cit.*, p. 206.

[3] *Ibidem.*

mitele *izolări* care cuprind, între altele, *proverbe* și *zicale*. Majoritatea lor sînt imagini „adică metafore și comparații propriu-zise", care conferă „vorbirii populare și familiare plasticitate, culoare, viață, așa cum figurile de stil însuflețesc limbajul poetic."[4] Aceste *mesaje literare*, dense în *factori stilistici* pot apărea, într-un discurs verbal mai amplu, ca unități stilistice care dau o anume coloratură expresiei. Din acest punct de vedere — preciza Pavel Ruxăndoiu — proverbele pot fi interpretate ca o categorie aparte de fapte stilistice, iar frecvența lor relativ mare în limbajul obișnuit le dă semnificația unor expresii pur lingvistice, care apar într-un lanț contextual cu funcția unor expresii obișnuite, accidentale. „Mai mult decît atît [...] prin conținutul lor, forme de exprimare a înțelepciunii și experienței populare, proverbele se realizează și ca *o specie a limbajului filozofic* (s.n., C.N.), ceea ce depășește granițele mesajului poetic sau ale expresiei stilistice."[5]

În cele ce urmează, însușindu-ne opinia potrivit căreia *contextul stilistic* este „un ansamblu lingvistic condiționat de existența unui *subtext*"[6], vom încerca să realizăm o analiză cît mai amănunțită a subtextului stilistic, pentru că aceasta reprezintă „o operație de epuizare sau de «*stoarcere*» a textului de toate semnificațiile lui mai adînci și acoperite".[7]

Am anticipat, în unele capitole, diferite elemente ale structurii stilistice a microcontextelor întrucît — așa cum precizam — nu se poate stabili o graniță tranșantă între studiul structurii lingvistice și al celei stilistice. De fapt, structura lingvistică a unui enunț poate deveni structură artistică, în care denotațiile reprezentînd uzul consacrat să facă loc conotațiilor rezultate din potențarea și actualizarea expresivității. Ștefan Munteanu amintește că se poate vorbi de conotații și în structura limbii din punctul de vedere al funcției ei sociale de comunicare, exemplificînd cu *poalele muntelui, rădăcina unui dinte*, pe care le numește *conotații lingvistice* pentru a le deosebi de cele estetice.[8]

---

[4] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 267.
[5] Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Studii de poetică și stilistică*, p. 94—95.
[6] Ștefan Munteanu, *op. cit.*, p. 211 (notă).
[7] *Ibidem*, p. 215.
[8] Cf. Ștefan Munteanu, *op. cit.*, p. 135.

1. PROCEDEE STILISTICE

Ne vom opri numai asupra anumitor procedee stilistice care au o mare frecvenţă în paremiologie, deoarece unele figuri de stil — cum sînt hiperbola şi personificarea — deşi sînt foarte bine reprezentate în folclorul literar, nu apar aproape deloc în proverbe.

METAFORA

Vom începe prin analiza metaforei, această regină a procedeelor stilistice, chiar dacă, în folclorul literar, locul privilegiat este ocupat de comparaţie.

Ne vom limita la cîteva consideraţii, deoarece cercetările lui Pavel Ruxăndoiu, în această direcţie, cuprind o arie întinsă de investigaţii şi sînt aproape exhaustive[9]. De aceea surprinde următoarea afirmaţie a Lidiei Sfîrlea din studiul consacrat metaforei în folclorul românesc: „Intenţia noastră aici a fost mai mult de a pune problema şi de a sugera posibilitatea cercetării ei într-o anumită lumină. Căci proverbul oferă un cîmp vast de investigaţie şi *ar merita să i se consacre un studiu special.*"[10]

Din multitudinea de studii consacrate metaforei[11] se poate desprinde cu mare dificultate o definiţie a acestui

---

[9] Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Studii de poetică şi stilistică*, p. 94—113.

[10] Lidia Sfîrlea, *Formele metaforice în folclorul romînesc. Încercare de descriere tipologică*, în *Studii de limbă literară*, vol. III, Bucureşti, 1974 p. 177—178.

[11] Monica Brătulescu, *Cîteva tipuri de metaforă în folclor*, în *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966, p. 81—94; Marin Buca — Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timişoara, 1976, p. 55—57; 83—84; Gheorghe Chivu, *Metafora în opera scriitorilor romantici romîni*, LR, XXII, 1973, nr. 3, p. 217—239; Eugen Dorcescu, *Metafora poetică*, Bucureşti, 1975; Felicia Giurgiu, *Structuri linguistice ale metaforei baudelairiene*, în *Orizont*, XVIII, 1967, nr. 8, p. 60—63; Mihaela Mancaş, *La structure sémantique de la métaphore poétique*, RRL, XV, 1970, nr. 4, p. 317—334 şi *Sur la méthonymie et la métaphore*, RRL, XVIII, 1973, nr. 5, p. 439—443; Ştefan Munteanu, *op. cit.*, p. 177—193; Liviu Rusu, *Estetica poeziei lirice*, ed. a III-a, Bucureşti, 1969, p. 225—237; Marius Sala, *Asupra metaforei reciproce*, în *Fonetică şi dialectologie*, vol. III, 1961, p. 203—206; Lidia Sfîrlea, *art. cit.*; Elena Slave, *Expresivitatea metaforei linguistice*, LR, XV, 1966, nr. 4, p. 329—338 şi *Supramotivarea*, PLG, VII, p. 97—104; Vladimir Streinu, *Despre metaforă*, L. IX, nr. 41, 8 oct. 1966, p. 1, 7; G.I. Tohăneanu, *Sinonimie şi polisemie metaforică*, LR, XIII, 1964, nr. 5, p. 495—

trop, mai ales că felul metaforic de a vorbi despre lucruri nu este un fenomen periferic sau întîmplător al psihologiei omului: „felul metaforic rezultă inevitabil ca un corolar necesar din constituţia şi existenţa specific umană"[12]. De fapt, Lucian Blaga vede în metaforă o dimensiune specială a destinului uman, a culturii.

Procesul metaforic se sprijină pe un act „de identificare între doi termeni, dintre care unul, cel figurat şi individual, îşi asumă şi exercitarea termenului propriu şi general.[13] Metafora apare ca o *necesitate* dictată de o raţiune internă. Vorbitorii sînt constrînşi să recurgă la metaforă atunci cînd doresc să se exprime cît mai exact[14]. „Este adevărat însă că adesea termenul *metaforă* este folosit ca denumire generică pentru orice trop lingvistic[15], iar categoriile ei formale cuprind comparaţia, metonimia, sinecdoca, personificarea, alegoria, fabula, parabola, ghicitoarea, simbolul.

Tot referitor la metaforă, trebuie să amintim şi faptul, dealtfel cunoscut, că spiritul unui popor şi caracterul limbii sale sînt într-o strînsă legătură. La precizările făcute într-un capitol anterior despre specificul naţional, adăugăm una din afirmaţiile lui Lazăr Şăineanu: „În metaforele şi în expresiunile metaforice *stă originalitatea şi geniul limbii* (s.n., C.N.) şi într-însele se oglindesc particularităţile spiritului naţional"[16].

Pentru a sublinia interdependenţa celor trei elemente de bază ale acestui procedeu stilistic, adică termenul figurat (notat cu F), termenul propriu (P) şi contextul (C), metafora a fost considerată drept un fenomen de sincretism lingvistic. În toate contextele vorbite şi scrise, F şi P, aplicînd proba comutării, sînt invariante, constituie opoziţii; în contextul C, între F şi P are însă loc un raport de superpoziţie (F înlocuieşte P), diferenţa de sens dispare, opoziţia dintre F şi P se neutralizează şi, în consecinţă, cei doi termeni intră într-un sincretism[17].

499; Tudor Vianu, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, Bucureşti, 1957; Henri Wald, *Ambivalenţa metaforei*, în *Familia*, 1970, nr. 4, p. 7 şi *Limbaj şi valoare*, Bucureşti, 1973, p. 179—181.

[12] Lucian Blaga, *op., cit.*, p. 85.

[13] Ştefan Munteanu, *op. cit.*, p. 201.

[14] Cf. I.A. Murray, apud Ştefan Munteanu, *op. cit.*, p. 201.

[15] Cf. Marin Bucă şi Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 55.

[16] Lazăr Şăineanu, *op. cit.*, p. 300.

[17] Cf. Pavel Toma, *Notes pur une description structurale de la métaphore poétique*, CLTA, I, 1962, p. 185—207.

Din punctul de vedere al paremiologiei interesează faptul că această descriere clasează în aceeași categorie toate aspectele substituirilor semantice, considerînd metafora în accepția cea mai largă a cuvîntului și determinînd, în funcție de prezența sau absența celor trei elemente P, F și C în mesaje, trei clase ale ei: comparația (în mesaj apar toate elementele sincretismului), metafora coalescentă (în mesaj apar numai F și P) și metafora implicație (în mesaj apare numai termenul figurat, F)[18]. De menționat că sincretismul metaforic apare într-un *singur context*, opus tuturor celorlalte situații din limba comună.

Revenind asupra deosebirii esențiale dintre conotațiile lingvistice și cele estetice, vom preciza că Svend Johansen și M. Parent, referindu-se la conotația estetică, evidențiau faptul că „nu numai cuvintele sau elementele lor constitutive, ci pasaje, capitole, sau chiar opera de artă verbală întreagă poate releva o semnificație stilistică, estetică, conotativă".[19]

Același lucru este valabil pentru proverbele care se comportă în întregime ca metafore. Aici sensul propriu al microcontextului nu are valoare în sine, ci reprezintă numai un exemplu, un caz particular care oferă o concluzie cu caracter general putînd fi aplicată oricărui caz particular de acest gen. Deci *proverbul metaforă* presupune o complexă trecere de la particular la general și apoi revenire la particular, dar pe un plan mult mai larg.

Vom încerca să ilustrăm cele afirmate prin cîteva exemple, din marele număr al celor oferite de paremiologia românească.

Nici mărăcinele struguri scoate, nici scaietele smochine.
Merele putrede strică pe cele bune, fără ca vreodată cele bune să poată drege pe cele stricate.
De multe ori dintr-o iapă bună iese un măgar și dintr-un mărăcine iese un trandafir.
Unde strălucește soarele, luna nu are ce face.
Multe gîște înving porcul.
Boii uniți la pășune,/Lupul nu-i poate răpune.

În asemenea microcontexte conotațiile lingvistice întîlnesc pe cele estetice, cu care se asociază și fuzionează.

---

[18] Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Studii de poetică și stilistică*, p. 102.
[19] Apud Ștefan Munteanu, *op. cit.*, p. 135.

Conotațiile lingvistice se referă la cuvinte și sînt de natură lexicală[20]. Toți termenii: *mărăcine, struguri, scaiete, smochine, mere, iapă, măgar, trandafir, soarele, luna, gîște, porc, boi, lup* sînt utilizați cu valori conotative multiple, mai mult chiar: *simbolice,* iar întregul microcontext este o metaforă. Se pune însă întrebarea dacă există vreo deosebire între metafora din literatura scrisă și cea din literatura populară, respectiv din paremiologie. Asupra acestei deosebiri se atrăgea atenția în *Istoria literaturii române:* „Dacă în poezie sau în proză metafora nu poate avea decît un singur sens, determinat de contextul în care apare, *metafora-proverb poate avea o multitudine de sensuri, legate între ele printr-o idee abstractă comună.*" (s.n., C.N.). Bineînțeles că atunci cînd este luat izolat, microcontextul este metafora acestei idei abstracte, dar dacă este utilizat într-un context mai larg, el devine metafora cazului particular la care este aplicat.[21]

De fapt, paremiologia se încadrează în tendința foarte pronunțată a graiului popular „de a evita cît se poate termenii abstracți și de a-i înlocui cu vorbe mai mult sau mai puțin materiale"[22]. Iată cîteva exemple care, alături de cele discutate, duc la aceeași constatare:

Un pîrîu mic mișcă o moară mică.
Cine poartă barbă să-și cumpere și pieptene.
Cine nu are vulturi trebuie să se mulțumească și cu bufnițe.
Scara de sus în jos se mătură, iar nu de jos în sus.
Rîul cel mic cînd se varsă în cel mare își pierde numele său.
Dunărea e mare, însă cîteodată scade foarte mult.
Dacă pădurea n-ar da coadă securei, pădurea n-ar putea fi tăiată.
Crește șarpele în sîn ca mai bine să te muște.
Cînd ți-e brînza mai proaspătă, n-ai smîntînă.
Copacul cu rădăcini adînci nu se teme de furtună.

Desigur că mare parte din microcontexte au atît un sens propriu, cît și unul metaforic, iar exemplele de mai sus ni se par concludente în acest sens. Predomină unul

---

[20] Cf. Ștefan Munteanu, *op., cit.*, p. 135.
[21] *Istoria literaturii romîne,* vol. I, p. 198 (cap. *Proverbele și zicătorile,* p. 193—200, redactat de Valeriu Ciobanu, P. Ruxăndoiu și M. Buga).
[22] L. Șăineanu, *op. cit.*, p. 338.

sau altul dintre sensuri, microcontextul fiind sau nu o metaforă, în raport cu contextul mai larg în care apare.

În ce privește numărul proverbelor metaforice în comparație cu cele nemetaforice, părerile sînt împărțite. Ovidiu Bîrlea crede că *numărul celor nemetaforice este cu totul redus* și „aproape întotdeauna se poate afirma că sînt de obîrșie cărturărească în maniera maximelor culte", cu precizarea că „lipsa oricărui rudiment de metaforă le face deosebit de greoaie și anoste".[23] Fără a intra în detalii, menționăm și părerea oarecum opusă potrivit căreia proverbele nu alcătuiesc integral o literatură, sub raport artistic, pentru că *un număr deloc neglijabil dintre ele nu întrunește calitățile mesajului literar*, la care, imediat, se adaugă observația : „dacă în bagajul paremiologic al unei culturi există și expresii nule ca valoare estetică, acest fapt nu infirmă considerarea *proverbelor* ca gen de literatură beletristică, pentru că asemenea accidente, oricît de mare ar fi frecvența lor, nu sînt străine nici poeziei, nici prozei și nici chiar teatrului".[24]

Revenind dintr-o altă perspectivă asupra unei probleme tratate pe larg într-un capitol anterior, vom evidenția rolul pe care îl joacă sinonimia paremiologică intramicrocontextuală în generarea metaforei din proverb. În următoarele exemple procesul de metaforizare este diferit :

1. Cine jură lesne minte.
2. Cui îți zvîrle o piatră zvîrle-i o pîine.
3. Cine merge alăturea cu drumul cade jos.
4. Cine umblă la Crăciun în cămașă umblă la Paști în cojoc.
5. Cine sare peste garduri dă adesea în pari.
6. Cine face gălușca trebuie s-o și înghită.

În primul caz, nici unul din termeni nu dobîndește valoare conotativă (este o simplă constatare), spre deosebire de celelalte. Deci, procesul de metaforizare este inexistent : fiecare cuvînt este întrebuințat cu valoarea sa denotativă. În alte microcontexte, unele cuvinte capătă valori conotative (vezi exemplul 6 — *gălușca*), în jurul cărora se structurează, gravitează ceilalți termeni ai enunțului. Structura metaforică a celorlalte microcontexte se

---

[23] Ovidiu Bîrlea, *Poetică folclorică*, p. 73.
[24] Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 243.

datorește termenilor care dobîndesc valori conotative. Astfel sînt *dă* și *sare* (vezi exemplul 5), însoțiți de determinările spațiale *par* și *garduri* sau *cojoc* și *cămașă* (vezi exemplul 4) care antrenează determinările temporale *Paști* și *Crăciun* fără de care nu s-ar putea realiza structura metaforică a proverbului. Aici, sinonimia paremiologică intramicrocontextuală este cea care generează metafora proverbului. De gradul perceperii metaforei de către receptor depinde decodarea[25] corectă a mesajului transmis prin microcontextul respectiv.

Pentru realizarea metaforei se utilizează la nivelul anumitor microcontexte o serie de factori gramaticali care au funcția de a sublinia sensul lui generic prin impunerea ideii de totalitate, adică prin excluderea oricărei excepții de la adevărul formulat. Pavel Ruxăndoiu i-a numit *întăritori generici*, menționînd că rolul lor este stimulat de faptul că „ei implică în proverb și o anumită stereotipie sintactică, determinînd o evidențiere mai puternică a lui în macrocontext."[26] Funcția lor este identică cu cea din limbajul comun:

Cînd te arde cărbunele, îl arunci și-n barba lui tată-tău.
Cîte flori sînt pe pămînt, *toate* se duc în mormînt.
Nici la rai nu-i bine singur.
Nici din cîine slănină,/*Nici* din tine poamă bună.
Cîinele latră la lună toată noaptea și luna nu-l ascultă *niciodată*.
N-a văzut *nimeni* gunoi de pîine.
Unde nu-i cap vai de picioare.

Exemplele s-ar putea înmulți, dar ne limităm la semnalarea procedeului, precizînd că majoritatea microcontextelor analizate la paragraful despre negație se pot încadra în categoria proverbelor marcate de acești întăritori generici.

În ce privește elementele constitutive ale microcontextelor e ușor de observat că ele reprezintă diferite aspecte

---

[25] Codul, în accepția curentă, este dat de totalitatea regulilor fonetice, morfologice și sintactice care fac posibilă transmiterea informației semantice cu ajutorul sunetelor sau literelor, precizează Ecaterina Mihăilă (*Modele matematice în analiza operei literare*, în *Analiză și interpretare. Orientări în critica literară contemporană*, București, 1972, p. 216).

[26] Pavel Ruxăndoiu, *art. cit.*, în *Studii de poetică și stilistică*, p. 111.

ale realității cu care omul din popor a venit frecvent în contact prin activitatea sa productivă.[27]

Numeroase proverbe sînt construite avînd ca nucleu central un termen, ales din domeniul florei sau faunei, care dobîndește numeroase conotații:

Cei mai frumoși *ghiocei* prin *mărăcini* se găsesc.
De la *copacul* căzut toată lumea aleargă să strîngă lemne.
În *copacul* fără poame, nimenea nu aruncă piatră.
Albina în gură ține mierea cea mai dulce și în coadă acul cel mai otrăvitor.
Cîrtița pe sub pămînt umblă, dar urma ei se cunoaște deasupra pămîntului.
Dă voie *porcului* împrejurul stogului că el se suie deasupra.
Caprei îi pică trupul de rîie și coada tot bîzău o ține

În încheierea acestui capitol, citîndu-l pe Ovidiu Bîrlea, menționăm că proverbul ca și zicătoarea, presupune o formulare metaforică, deoarece alături de adevărul exprimat prin imagini, ,,el constituie ținta celui ce-l reproduce''[28].

Relația între metaforă și comparație, de care ne vom ocupa în paginile următoare, a fost sesizată, încă din antichitate (metafora ar fi o comparație prescurtată), fără a se ajunge la un consens unanim în ce privește raportul dintre cele două procedee care se află într-o simbioză stilistică.

COMPARAȚIA

Principala figură de stil din limbajul poetic popular este comparația, care se situează însă, în paremiologie, imediat după metaforă.

Comparația are la bază asocierile pe care le limitează la semnificația termenului secund, care este de obicei un termen concret și constituie ,,o caracteristică — puternic

---

[27] Astfel încît ,,această modalitate generală de creare a imaginii artistice [...] definește orizontul de cunoaștere al omului din popor, concretizat prin raportarea întregului univers la propria sa ființă și la activitatea sa'' (*Istoria literaturii române*, vol. I, p. 198).

[28] Ovidiu Bîrlea, *Poetică folclorică*, p. 72.

notorie în rîndurile colectivității lingvistice respective."[29] În analiza acestei figuri de stil ne interesează în mod deosebit efectele expresive. Referindu-se la acestea, Ștefan Munteanu preciza că ele iau naștere prin notele pe care le primește termenul care se compară (A) de la termenul comparat (B), iar „calitatea stilistică a comparației decurge din faptul că ea asigură confruntarea cu realitatea spre care trimite termenul B cu care se compară termenul A, în virtutea unor note admise de experiență ca fiind comune celor două fenomene."[30] Aceste note comune sînt considerate de Ion Coteanu ca un al treilea termen: „Deși la prima vedere comparația are doi termeni, căci un obiect sau o ființă este sau se comportă ca alt obiect sau altă ființă, o acțiune se desfășoară ca alta ș.a.m.d., în fapt, comparația are trei termeni; al treilea fiind însușirea comună a obiectelor, ființelor sau acțiunilor asemănătoare între ele. Această însușire poate fi exprimată sau nu[31]. În exemplele ce urmează aceste note comune sînt exprimate sau nu:

> Pizma pe nesimțite inima ți-o mănîncă, ca rugina pe fier.
> Gura înțeleptului — ca fîntîna curată, ce pururea curge și pe nimeni vatămă, dar pe toți îi adapă.
> Duhul omului e ca o funie; de ce o întinzi de ce slăbește.
> Frîul conduce calul, înțelepciunea omul.
> Omul fără omenie e ca și trupul fără suflet.
> Cîrciuma de lîngă drum e ca fata mare pe care o sărută toți.

În *Încercare asupra semasiologiei române*, lucrare, în multe privințe, deschizătoare de drumuri în lingvistica românească, Lazăr Șăineanu, referindu-se la comparații, afirma că acestea „întrebuințate la diferite ocaziuni de omul din popor, se pot pune alăturea de cele mai sublime comparații ce au izvorît vreodată din capul unui poet genial".[32] Exemplele ce urmează ilustrează cu prisosință genialitatea autorului popular, elogiată de Lazăr Șăineanu:

> Pomul roditor are crengile lăsate în jos de greutatea roadelor, iar cel neroditor ține crengile în sus, parcă-n

---

[29] Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, București, 1975, p. 126.

[30] Ștefan Munteanu, *op. cit.*, p. 188.

[31] I. Coteanu, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, București, 1973, p. 129.

[32] Lazăr Șăineanu, *Încercare asupra semasiologiei române*, p. 348.

ciuda celui roditor. Aşa-i şi cu omul din viţă şi omul din rămăşiţă.
Omul se cunoaşte din vorba sa, cum şi nuca cea sacă din uşurinţa sa.
Vremea pe prieten, ca focul pe aur, în adevăr îl arată.
Cartea e ca marea, fără fund, şi cine o lăcomi să înveţe numai el toată cartea, nu poate.
Prietenul vechi e ca şi vinul; cu cît e mai vechi, cu atît e mai bun.
Omul e ca un puţ cu apă; cu cît face mai mult bine, cu atît mai mult îi vine.

În ultimele două exemple, valoarea termenului *bun* este evidenţiată de folosirea comparaţiei, determinînd o gradaţie realizată prin corelativele specifice modalei de măsură progresivă, *cu cît, cu atît.*

Majoritatea comparaţiilor se realizează, din punct de vedere formal, cu ajutorul adverbului de mod comparativ *ca*:

Adevărul iese *ca* untdelemnul deasupra apei.
Muierea cinstită *ca* o piatră scumpă.
Omul se cunoaşte după grai *ca* clopotul după sunet.
Omul fără omenie e *ca* şi trupul fără suflet.
Umblă cu capul pe sus *ca* spicul cel gol.
Vorba de rău se duce *ca* glonţul şi n-o poţi ajunge nici c-o sută de armăsari.
Sfatul după faptă *ca* mantaua după ploaie.

În unele cazuri, comparaţia este combinată cu elipsa copulativului *a fi*. În felul acesta microcontextul respectiv cîştigă în expresivitate:

Femeia fără bărbat,/*Ca* calul despiedicat.
Omul rău, *ca* un cărbune, dacă nu te arde, te înnegreşte.

Uneori comparaţia, realizată în acelaşi mod, este dublă:
Nimic mai schimbăcios *ca* vremea şi *ca* muierile.
Deştept *ca* oaia şi viclean *ca* măgarul.

Sub aspect formal, cele două microcontexte sînt asemănătoare, totuşi remarcăm o deosebire în privinţa numărului de termeni ai fiecărei comparaţii. Dacă în primul exemplu, comparaţia se realizează între doi termeni comparaţi cu unul, în al doilea exemplu se compară separat cîte doi termeni. Mai mult chiar, în exemplul al doilea intervine

ironia, specifică poporului nostru (aşa cum observam la analiza structurii conceptuale a proverbelor,) deoarece nu există note comune între *deştept* şi *oaie* sau *viclean* şi *măgar*. De fapt, ironia este tocmai rezultatul asocierii acestor termeni care, în mod obişnuit, sînt în relaţie antonimică şi nu pot fi comparaţi. Este o comparaţie de un tip special, pe care am putea-o numi *comparaţie inversă*.

Rareori comparaţia este triplă:

Înţelept *ca* şarpele, muncitor *ca* albina şi doritor *ca* turturica.
S-a potrivit *ca* nuca în perete, *ca* mireasa la moară şi *ca* musca-n lapte.

Uneori, întîlnim microcontexte în care lipseşte predicatul („se deosebeşte"), iar în locul lui *ca* apare *cît*:

Albina de viespe, *cît* cerul de pămînt.

Comparaţia se bazează şi aici tot pe doi termeni, dar se deosebeşte de cea din microcontextul anterior, deşi sfera semantică, asupra căreia vom reveni, este aparent deosebită. Totuşi termenii pot fi încadraţi în sferele semantice ale microcosmosului, care se întrepătrund.

În unele microcontexte, comparaţia se realizează fără ajutorul diferiţilor indici formali:

Celui mai blînd dobitoc îi trebuie bici,
Celei mai cinstite femei îi trebuie bărbat.
Nici pădurea fără uscături, nici omul fără cusur.
Birtul e scara pe care ne coborîm în iad.
Femeia bună e plug de aur în casa omului.

În ce priveşte sfera semantică a comparaţiilor, observăm că majoritatea lor au ca punct de plecare fiinţa umană[33], asemănată cu lucrurile din lumea înconjurătoare cunoscute de vorbitor:

Omul e **ca** *iarba*, zilele lui ca floarea.
Omul e **ca** *un puţ cu apă*: cu cît face mai mult bine, cu atît mai mult îi vine.
Omul e **ca** *oaia*, lesne se ia unul după altul.
Omul fără bani, **ca** *pasărea fără aripi*.

---

[33] „În *proverbe*, totul este văzut de om; mai mult decît atît, în *proverbe* totdeauna este văzut omul" (Mihai Pop, Pavel Ruxăndoiu, *op. cit.*, p. 253).

Omul fără soţie, **ca** *o casă pustie.*

Omul rău e **ca** *un cărbune*, dacă nu te arde te înnegreşte.

Omul bun e **ca** *pîinea cea de grîu.*

„Nu lipsesc, fireşte, nici comparaţiile dintre alte obiecte"[34]. În această privinţă, nu există nici o deosebire între proverbe şi celelalte specii ale folclorului literar.

Regnul animal este mult mai bine reprezentat decît cel vegetal:

Obraznicul se vîră în sufletul omului, dă năvală ca *porcul* şi se ţine de tine ca *mînzul* după *iapă*.
Omul neînvăţat
E ca *un bou* încălţat.
De prea mult ce mă iubeşte
Ca *cocoşul* mă chiorăşte.
Mîndră ca *o păuniţă*,
Grasă ca *o prepeliţă*.
Gospodarul e stăpînul casei,
Gospodina e *albina*.
Fereşte-te de bătrîna fată mare ca de-o *vacă* împungătoare.
Omul muncitor, ca *un pom* roditor.
Vrajba dintre noi să piară
Ca *neghina* din ogoară.

Şi alte variate elemente ale naturii se pot constitui în termeni ai comparaţiei:

Sfatul celor tineri, ca *soarele de iarnă*: mult luminează dar puţin încălzeşte.
De la vorbă pînă la faptă, ca *de la pămînt la cer.*
Lumea e amăgitoare ca o *apă curgătoare.*
Adevărul, ca şi *soarele*, nu poate fi ascuns cu palma.
(Cu varianta: Adevărul luminează ca *soarele.*)
Cel ce ascultă la minciuni ca cel ce paşte la *vînturi*.
Viaţa fără dragoste e ca *ziua fără soare.*
Cel furios, ca *ploaia cea repede*, curînd îi trece mînia; iar cel tăcut, ca *ploaia cea măruntă*, ţine mai mult.

---

[4] Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 141.

Sînt reprezentate, în comparații, atît produsele alimentare cît și diferite obiecte din industria casnică sau din gospodărie:

Nu te amesteca în toate ca *sarea* în bucate.
Muierea tînără ca *vinul* nou fierbe.
Omul își schimbă mintea ca *o haină* în toate zilele.
Omul rău e ca *un cărbune*, dacă nu te arde te înnegrește.
Nu te amesteca ca *mărarul (pătrunjelul)* în toate bucatele.
Omul bun e ca *pîinea* caldă.
Casa-i goală/Ca o *oală*,/de n-are de ce se prinde mîța.
Însurătoarea de tînăr e ca *gustarea de dimineață*.

Referindu-se la comparația din creația eminesciană, mai precis la cea din *poemele ciclului folcloric*, G. I. Tohăneanu făcea cîteva observații valabile întrutotul și pentru creația paremiologică: „Termenul al doilea al comparației — menit să caracterizeze și să plasticizeze — este aflat la îndemînă, în mediul imediat înconjurător, printre uneltele de utilitate zilnică, în lumea obiectelor și a produselor casnice printre acele «realia» de care gospodarul se împiedică la fiecare pas în desfășurarea activității sale obișnuite."[35]
În concluzie, vom preciza că în limbajul paremiologiei, comparația este o figură de stil frecventă, fără să înregistreze același număr de apariții ca metafora care este și mult mai cuprinzătoare. În ce privește realizarea comparațiilor, nu există deosebiri între paremiologie și celelalte specii atît ale folclorului literar, cît și ale literaturii scrise.

REPETIȚIA

Repetiția este definită, cu unele nuanțe de la autor la autor, ca un procedeu stilistic care constă în reluarea unui cuvînt sau a unui grup de cuvinte, cu scopul de a se exprima intensitatea unei acțiuni sau a unei calități precum și pentru a se exprima unele situații circumstanțiale, ca: durata, distribuția, progresia etc.[36]

---

[35] G.I. Tohăneanu *Expresia artistică eminesciană*, Timișoara, 1975, p. 113.

[36] Pentru repetiție, ca procedeu stilistic, fără referire însă la paremiologie, a se vedea următoarele lucrări: R.A. Budagov, *Contribuție la problema stilurilor limbii*, în *Vaprosî iazîkoznania*, nr. 3, 1954, p. 30—39;

Desigur că expresivitatea acestei construcţii este legată nemijlocit de natura lingvistică a procedeului.

Într-un anume sens, repetiţia ilustrează trecerea de la gramatica logică, a limbii curente, la domeniul stilisticii, cu faptele complexe de expresivitate. ,,Este — spune Iorgu Iordan — ca un fel de acumulare sau concentrare semantică, un adaos la ceea ce există deja şi nu satisface pe deplin necesităţile noastre afective."[37] În anumite situaţii, reluarea termenului e însoţită şi de o deplasare de semnificaţii, pentru a întări nuanţarea afectului şi marcarea unei valori noi, prin reluarea cuvîntului sau a construcţiei sintactice.[38]

Referindu-se la repetiţie ca procedeu stilistic în folclorul literar, Ion Coteanu explică mecanismul acestui fenomen, afirmînd că, atunci cînd emiţătorul îşi dă seama că interlocutorului poate să-i scape legătura, el ,,revine asupra fragmentului de text [în cazul microcontextelor, asupra unui termen] pasibil de a nu fi bine înţeles şi-i dă o explicaţie, fie glosîndu-l, fie repetîndu-l cu intonaţie şi pauze semnificative, fie într-alt mod asemănător"[39].

Astfel, în exemplele următoare, repetarea termenului *bun* (care reprezintă cuvîntul cheie pentru microcontextele aparţinătoare conceptului *bunătate*) întăreşte semnificaţia proverbului reliefînd ideea de bunătate (sau calitate).

Binele nu se face numai la cine îţi place; căci *binele* este *bine* să-l faci la fiecare.

De omul *bun* şi de vreme *bună* nu te mai saturi.

Binele la *bine* vine, precum albinele la coşniţă.

Din omul *bun, bun* lucru iese.

Din pomul *bun, bun* rod iese.

Pămîntul *bun, bune* roade dă.

J. Byck, *La répétition en roumain*, BL, II. p. 67—81; Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 97, 119—128; Paula Diaconescu, *Repetiţia, procedeu artistic în poezia lui Mihai Eminescu*, LL, III, 1957, p. 27—48; Valeria Guţu-Romalo, *Repetiţia, procedeu sintactic de exprimare a aspectului în limba română*, SCL, XI, 1960, nr. 3, p. 485—493; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 228—248; Vasile Şerban, *op. cit.*, p. 365—370; G.I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, Bucureşti, 1965, p. 79—80 şi *Expresia artistică eminesciană*, p. 92—96.

[37] Iorgu Iordan, *op. cit.*, p. 232.

[38] Cf. Gh. Bulgăr, *Limba română. Sintaxă şi stilistică*, Bucureşti, 1968, p. 213.

[39] Ion Coteanu, *op. cit.*, p. 97.

În ultimele trei proverbe atributul *bun* își schimbă termenul determinat și în felul acesta, datorită atributului comun, cele două cuvinte devin sinonime.

Omul *bun* și-n zilele rele e tot *bun*.

Din acest exemplu rezultă clar că repetiția constituie și o modalitate de concretizare prin insistența asupra unuia din termenii enunțului respectiv.

În privința numărului de reluări (4), recordul îl deține termenul *cinste* care se află la mare ... cinste în folclorul românesc[40]:

Cinstea la *cinste* trage, că *cinstea cinste* cere.

Multe apariții înregistrează și cuvîntul ... *multe*:

Multe trăiești, *multe* pătimești; *multe* greșești, *multe* înveți.

Tot în această categorie se pot încadra și următoarele unități paremiologice:

Cine-mi *place*, eu nu-i *plac*,
Cui *plac* eu nu-mi *place* mie.
Nu e *nebun* cine e *nebun*, ci e mai *nebun* cine se pune cu *nebunul*.
Rău cu *rău*, dar mai *rău* fără *rău*.

Din punct de vedere morfologic, termenii care se repetă sînt mai ales substantive și verbe. Din cercetarea celor 408 microcontexte în care apare repetiția a rezultat următoarea statistică: se reiau 142 substantive, 137 verbe, 78 adjective, 25 numerale, 15 adverbe și 11 pronume. Uneori, atunci cînd se repetă verbul, acesta apare în partea a doua a microcontextului la forma negativă, dînd naștere antonimiei paremiologice intramicrocontextuale:

Apa *doarme*; dușmanul *nu doarme*.
Parcă mi-*i rușine* mie
Că *nu* ți-*i rușine* ție.

Repetiția este dublă sau chiar triplă, în sensul că antrenează doi sau trei termeni care se reiau fie în partea a doua, fie în cadrul aceleiași părți a microcontextului.

Cui pe *cui* și **răul** cu **rău** se scoate.

---

[40] De fapt, „*cinstea* e legea cea mai mare", iar „lucrul cel mai scump este *cinstea*".

Nu *fapta* după **slavă**, ci **slava** după *faptă*.
Rău cu *rău*, **bine** cu **bine** se însoţesc.
Şcoala face *omul om*, iar altoiul **pomul pom**.
Omu-i dat să fie *om*,
Pomu-i dat să fie **pom**.
A bătut **vîntul** de cînd *e* **pămîntul**
Şi *va bate* **vîntul** cît *va fi* **pămîntul**.

De fapt, în ultimul exemplu, putem vorbi despre o repetiţie complexă, deoarece se reiau ambele verbe, dar la un alt timp. Tot o repetiţie complexă, cu o accentuată valoare mnemotehnică, întîlnim în proverbul următor:

Cine face/lui îşi face,
Cine dă/lui îşi dă.

Observăm că proverbul este alcătuit din cinci cuvinte care se repetă, iar schema arată astfel:

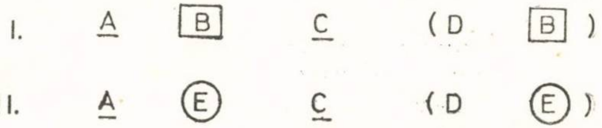

Deci, în fiecare dintre cele două părţi ale microcontextului, se repetă verbul însă la altă diateză, iar celelalte cuvinte din prima parte se repetă în partea a doua. Microcontextul respectiv dobîndeşte un plus de expresivitate prin faptul că cele două verbe sînt reluate la mică distanţă, în aceeaşi jumătate şi la diateza reflexivă sugerînd participarea intensă a subiectului la acţiunea respectivă. Mai mult chiar, în ce priveşte clasa morfologică, observăm că cei cinci termeni care se repetă sînt numai pronume şi verbe, ceea ce înseamnă că există şi în această direcţie o dozare perfectă: două pronume, două verbe şi un pronume reflexiv care face legătura între pronume şi verbe.

Uneori, repetiţia este bogată şi acoperă întregul microcontext. De pildă în proverbul

Copii mici,
Griji mici,
Copii mari,
Griji mari,

toţi cei patru termeni se reiau creînd o simetrie şi o cadenţă perfectă.

În unele situații, termenii care se reiau îndeplinesc funcții sintactice diferite, fapt ce contribuie la sporirea valorii expresive a parimiei respective:

Cine scoate *sabia*, de *sabie* va pieri.
E nevoie a nimeri *vremea* la *vremea* ei.
Soarele, de e *soare*, și tot nu poate lumina toate văile.
Nu face *rău* și nu te va vorbi nimeni de *rău*.

Oarecum înrudit cu acest tip de repetiție este cel care constă în reluarea termenilor avînd un radical comun:

Umblă pe calea *dreptății* dacă vrei să te numești *drept*.
Cine *glumește* trebuie să știe și de *glumă*.
Omul de *omenie* crede *omului* de *omenie*.
Cizmarul umblă cu *cizmele* sparte.
La gură punga o *leagă*
Și copiii (nepoții) i-o *dezleagă*.
Cinstește mai mult pe cel vrednic de *cinste*, fie de orice treaptă.
Lumina nu numără pe cîți *luminează*.
Bețivul se învață cu *beția*, ca și **hoțul** cu **hoția**.
Acela numai ocărăște, înjură și *necinstește*, cel ce nu cunoaște *cinstea*.

Repetarea unuia din termenii ce intră în alcătuirea cuvîntului compus:

La toată *binefacerea* ce *faci*, fii vesel.
Fugi de băutură multă, că o băutură fără măsură, și pe cel mai *cuminte* îl arată *fără minte*.

Așa cum afirmam mai înainte, trecerea verbului la diateza reflexivă sau la alt timp în cadrul aceleiași diateze contribuie la accentuarea expresivității:

Lăutarul *cîntă* mai bine cînd *își cîntă* lui.
Cine vrea *să înșele se înșeală*.
Ce *a făcut* mama și tata, *o să facă* fiul și fata.

Mai rar, repetiția are loc la mare distanță:

Udă mai întîi grădina ta, și de-ți mai rămîne apă, *udă* și pe a vecinului.

În acest exemplu, ne apare și mai justificată explicația dată de Ion Coteanu[41] în legătură cu posibilitatea pierderii

[41] *Op. cit.*, p. 97.

legăturii de către receptor avînd în vedere numărul mai mare de cuvinte ale microcontextului.

Uneori, cuvîntul este reluat într-o sintagmă la forma negativă contribuind la realizarea unei sinonimii paremiologice intramicrocontextuale între cele două părţi ale proverbului :

Măcelar fără cuţit nu se zice *măcelar*.

În majoritatea proverbelor în care termenul ce se reia este substantiv sau adjectiv substantivizat, la singular, el apare la forma nearticulată[42], prin a cărei folosire parimia respectivă dobîndeşte o mare valoare de generalizare :

*Floare*a la *floare* trage.
*Parau*a *para* cîştigă.
*Lupu*l *lup* rămîne.
Nu tot *omu*l e *om*.
*Drumu*l bătut — *drum* sigur.
Taci, dacă vrei să-ţi fie *cas*a *casă* şi **mas*a* masă.**
*Omeni*a *omenie* cere şi **cinste*a* cinste.**[43]

Însă atunci cînd substantivele care ocupă prima parte sînt nearticulate, se reiau în a doua jumătate a proverbului, la forma articulată :

Tot omul are un *dar*
Şi un **amar.**
Şi unde prisoseşte *daru*l
Nu se mai bagă în seamă **amaru*l*,**

iar cînd sînt intercalate unul articulat iar celălalt nu, la reluarea lor — în partea a doua — se inversează atît locul, cît şi articularea şi non-articularea :

*Trandafiru*l scoate **ghimpi** şi **ghimpel*e*** *trandafiri*.
Face *noapte*a **zi** şi **ziu*a*** *noapte*.

Dacă termenii repetiţiei apar articulaţi, în prima parte (la singular sau plural), perechea are formă articulată şi la reluare :

*Sănătate*a face **bani*i*** şi **bani*i*** *sănătate*a.

---

[42] Exceptînd proverbele în care termenii repetiţiei apar în propoziţii diferite : „Vorbeşti de *lup* şi *lupu*l la uşă".

[43] Referindu-se la această unitate paremiologică şi la altele asemănătoare, caracterizate prin simetrie şi conciziune, Eminescu vorbea despre *ecuaţiuni morale* în proverbe (Mss. 2264, *f*. 334, apud Eminescu, *Cugetări*, ediţie îngrijită de Marin Bucur, Bucureşti, 1979, p. XVIII).

Banul face *banii*
Și **păduchele** **păduchii**.
Tinerii cu *tinerii*, **bătrînii** cu **bătrînii**.
Morții cu *morții*, **viii** cu **viii**.

Termenii repetiției pot fi însoțiți de atribute diferite care reclamă pentru fiecare din cele două părți ale proverbului un alt subiect, fără ca — prin aceasta — să se realizeze un raport de antonimie paremiologică:

U n a e *floarea* din grădină, *a l t a* e *floarea* de cîmp.

Pentru a se atrage atenția și mai mult asupra termenului ce se repetă, acesta apare în rimă:

Unde-i vorbă *multă*,
Acolo neștiință cu mult mai *multă*.
Cel ce lucrează la *pămînt*
Înalță stoguri pe *pămînt*.
Catîrii cu mult *mai buni*
Decît măgarii cei *mai buni*.
Cine vorbește *multe*
Ori știe *multe*,
Ori minte *multe*.

În concluzie, referindu-ne la funcțiile stilistice ale *repetiției lexicale*, în paremiologie, este necesar să precizăm că ele nu diferă fundamental de cele existente în limba literaturii scrise. Nu am cercetat *repetiția morfologică*,[44] constînd în revenirea acelorași categorii morfologice (mod, timp, diateză, caz etc.), deoarece, datorită numărului redus de cuvinte ce intră în componența unui proverb, sînt mai rare echivalențele la nivelul morfologic și nici nu sînt semnificative pentru structura expresiei lingvistice a unităților paremiologice.

SIMETRIA

Cercetînd structura proverbelor din altă perspectivă remarcăm, în unele situații, o simetrie deosebită. Folosind axele de coordonate obținem o serie de modele valabile

[44] V. Doina Comloșan, *Repetiția în lirica populară românească*, în *Folclor literar*, vol. II, Timișoara, 1968, p. 169—177.

pentru anumite proverbe. Exemplele care urmează sînt edificatoare în această privință.

1. Microcontextul gravitează în jurul subiectului:

Cuvîntul bun unge și cel rău împunge.

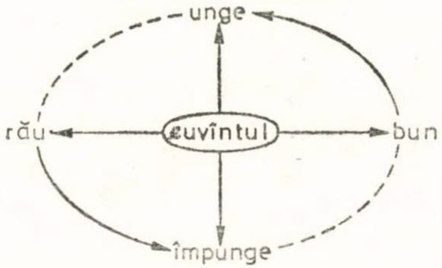

Omul beat se tăvălește ca porcul și vorbește ca nebunul.

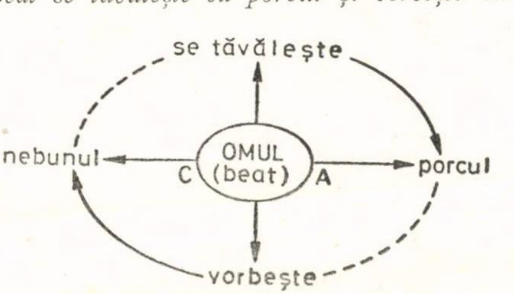

Uneori, se pot asocia două proverbe cu structuri identice:

Omul cu nici o știință împodobit, ca un lemn necioplit.
Omul neînvățat, ca un lemn neîndreptat.

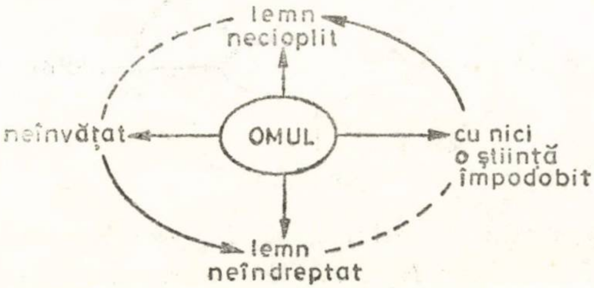

2. Microcontextul gravitează în jurul predicatului :

a) predicatul verbal apare în ambele părți ale unității paremiologice :

Capra sare casa, iada sare masa.

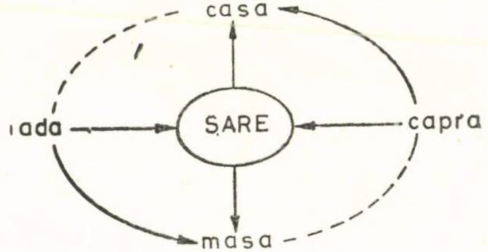

b) predicatul verbal nu apare decît în prima parte :

Nevoia învață pe om nuiaua pe copil.

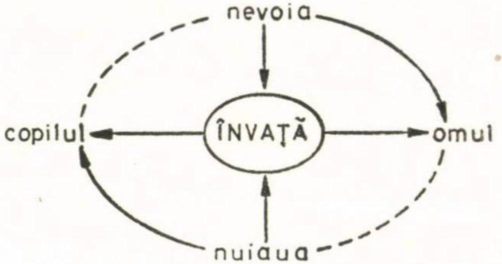

Nici mărăcinele struguri scoate, nici scaietele smochine.

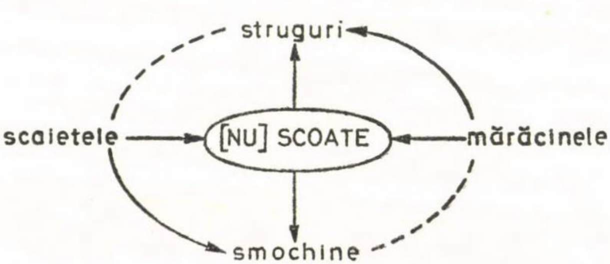

c) predicatul verbal lipsește din ambele părți :

Nici oaie între lupi, nici lup între oi.

Nici somn lung fără visuri, nici vorbă lungă fără minciuni.

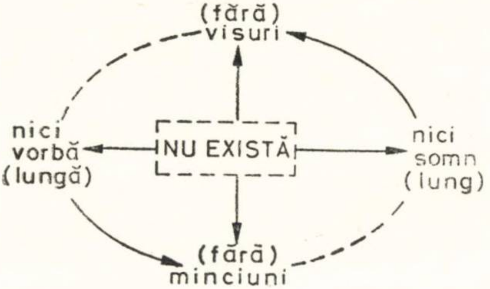

Atunci cînd predicatul este nominal, se poate ca verbul copulativ să lipsească fie din partea a doua, fie din amîndouă, iar numele predicativ este ori același pentru ambele propoziții, ori diferit.

Capra nu se face vacă, nici nătărăul om de treabă.

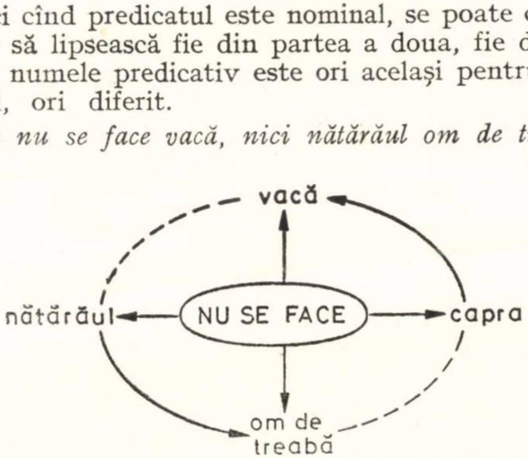

Mintea — podoaba sufletului, frumusețea — podoaba trupului.

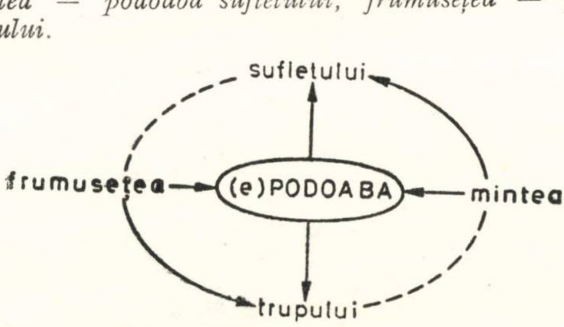

Copiii — cinstea părinților, iar părinții — lauda copiilor.

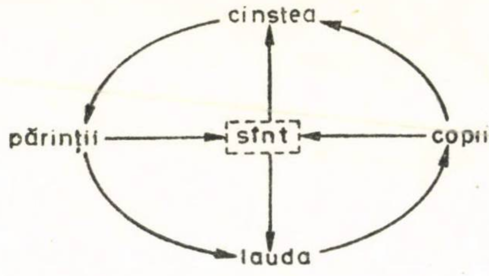

3. Microcontextele se organizează atît în jurul subiectului cît și al predicatului:

Răul lesne îl face omul, dar binele anevoie.

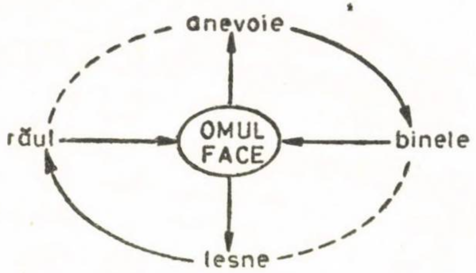

4. Un atribut identic în ambele părți ale microcontextului accentuează ideea întregului proverb:

Sfada grabnică aprinde foc și vrajba grabnică varsă sînge.

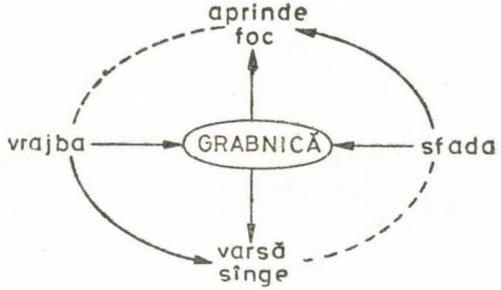

5. Acelaşi complement formează nucleul celor două părţi ale microcontextului :

Leneşul mai mult aleargă şi scumpul mai mult păgubeşte.

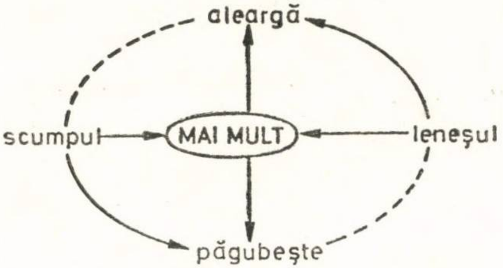

6. Centrul microcontextului îl constituie o locuţiune conjuncţională comparativă :

Bătrînii satului ca şi cîinii la turmă.

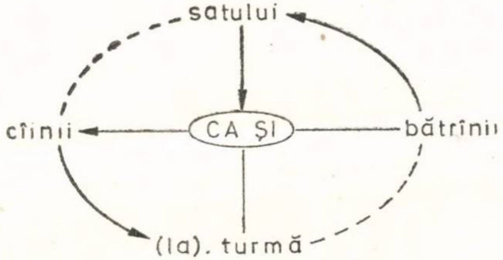

7. Cele două părţi ale structurii microcontextului se leagă datorită indicilor gramaticali *mai bine — decît* :

Mai bine sărac şi în picioare, decît bogat în genunchi.

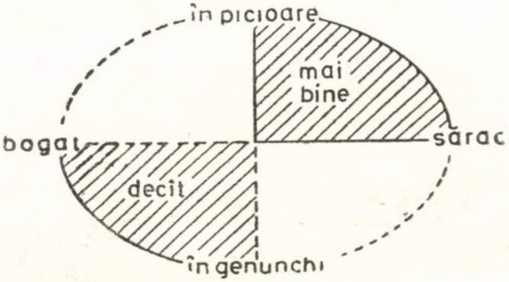

Mai bine moarte cinstită, decît viață necinstită.

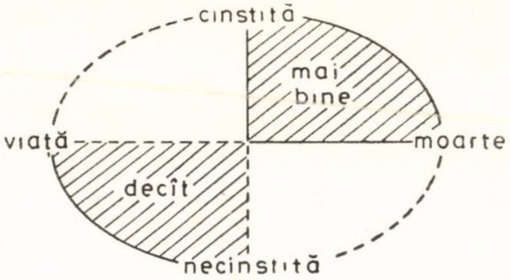

Din acelaşi punct de vedere, al structurii, proverbele se pot împărţi în două categorii, după cum cele două părţi ale structurii se asociază sau se opun.

1. Proverbe asociative

Cinstea nu se cumpără, **nici** *nu se vinde.*

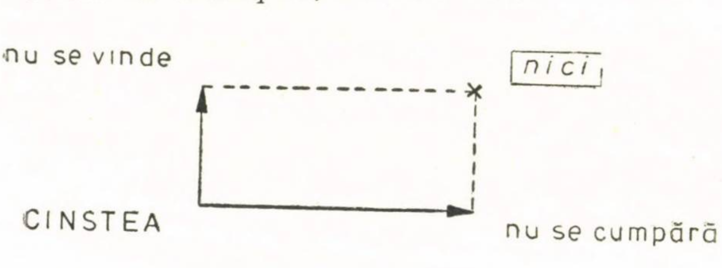

Cearta **şi** *părerea de rău sînt surori.*

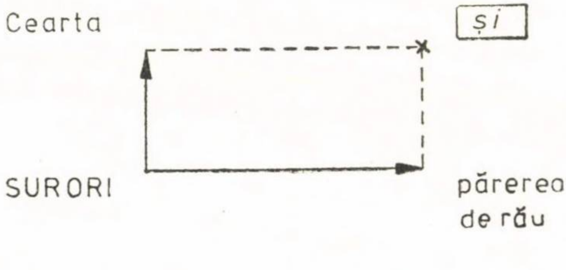

Românul tace **şi** *face.*

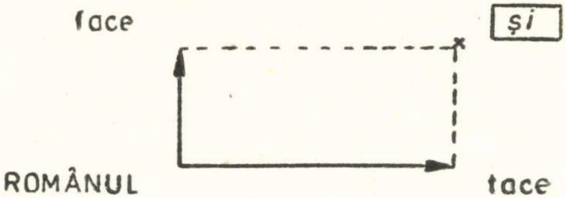

Şi binele **şi** *răul din vorbă izvorăsc.*

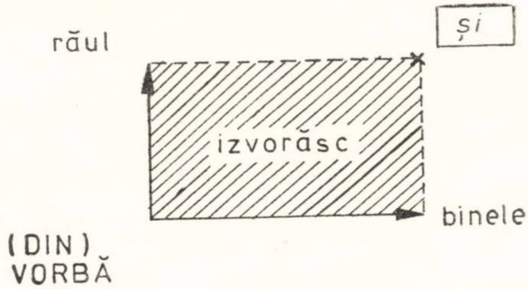

Bătaia **şi** *ocara nu se întorc niciodată.*

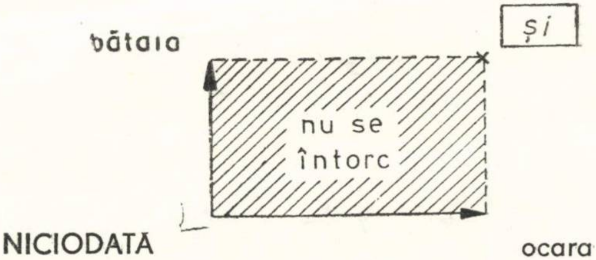

Cine nu înțelege de cuvînt nu înțelege **nici** *de ciomag.*

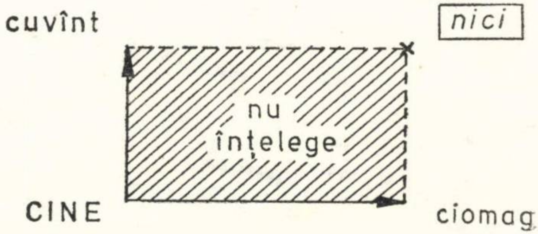

2. Proverbe opoziționale

Să bei vinul, **dar** *el să nu te bea.*

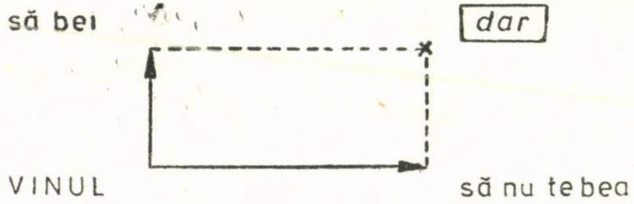

Omul nu se bate cu bățul, **ci** *cu cuvîntul.*

sau

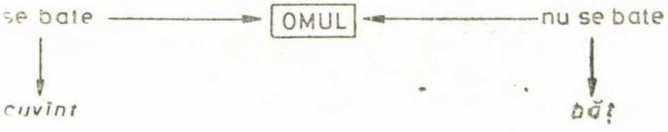

Numeroase alte proverbe se caracterizează prin aceeași simetrie perfectă. Această simetrie demonstrează vechimea lor, deoarece numai în decursul vremii s-au putut șlefui într-atît expresiile, încît într-o formulă condensată să fie exprimată o mare bogăție de fapte și o experiență multiseculară. Simetria perfectă în cazul unora sau aproape perfectă în situația altora conferă proverbelor posibilitatea fixării lor în memorie.

Am clasificat aceste proverbe în enunțuri *bimembre* și enunțuri *plurimembre,* considerînd pentru fiecare dintre ele o axă de simetrie realizată fie prin conjuncție, fie subînțeleasă. La împărțirea de mai sus am adăugat două elemente: lexico-gramatical (pentru simetria realizată prin

conjuncţie) şi semantic (pentru simetria subînţeleasă). Sensul celor două elemente fiind de asociere sau opoziţie, clasificarea completă este următoarea:

Enunţuri bimembre

a) asociative: semantice şi lexico-gramaticale
b) opozabile: semantice şi lexico-gramaticale.

Enunţuri plurimembre
(numai opozabile)

Enunţurile-proverbe bimembre sînt mult mai numeroase decît cele plurimembre. Cîteva exemple vor fi edificatoare în acest sens.

semantice

Rău faci, rău găseşti.
Bine faci, bine găseşti,
Cinste dai, cinste găseşti.
Ai carte, ai parte.
Cîinii latră, caravana trece (ursul trece; vîntul bate).

Complementul direct şi predicatul se reiau în partea a doua. De pildă:

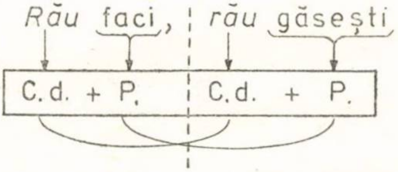

Cuvîntul omului — icoana gîndului, faptele lui — icoana sufletului.

lexico-gramaticale

Nevoile sînt pentru oameni **şi** oamenii pentru nevoi.
Rîsul te rîde **şi** batjocura te batjocoreşte.
Întîi ascultă **şi** pe urmă vorbeşte.

semantice

Vorbitorii seamănă, tăcuţii recoltează.
Anevoie se cîştigă, lesne se cheltuieşte.
Unde dreptatea lipseşte, acolo tîlhăria împărăţeşte.

Banii nu aduc învăţătură, învăţătura aduce bani.
Lesne făgăduim, anevoie împlinim.
Tatăl adună paiele ca aurul, fiul risipeşte aurul ca paiele.
Degrabă să asculţi, tîrziu să grăieşti.

lexico-gramaticale

Să stăm strîmb **şi** să judecăm drept.
Scump la tărîţe **şi** ieftin la făină.
Înţeleptul o cumpără **şi** nebunul o vinde.
Vede paiul din ochiul altuia **şi** nu vede parul din ochiul său.
Nu în mult stă bunul, **ci** în bun stă multul.
Nu fapta după slavă, **ci** slava după faptă.
Un tată poate să hrănească zece fii, **dar** zece fii **nu** pot să hrănească un tată.
Zgîrcitul se bucură luînd,/**Iar** darnicul se mîngîie **dînd**.

De remarcat că, în majoritatea cazurilor, simetria se realizează prin conjuncţia *şi* (mai rar : *ci, dar, iar*).

În cazul enunţurilor plurimembre, care — cum precizam — sînt mai rare, ni s-au părut edificatoare următoarele exemple :

semantice

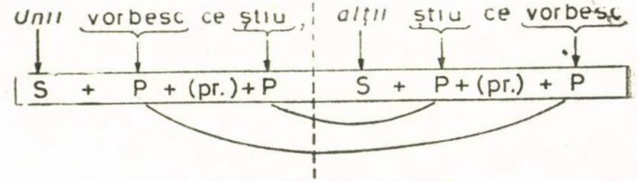

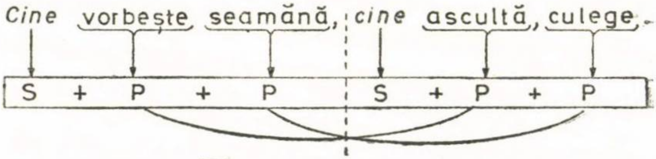

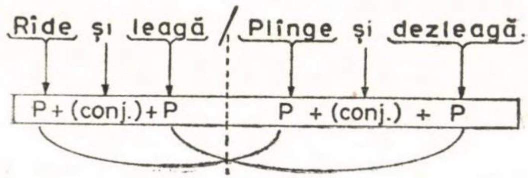

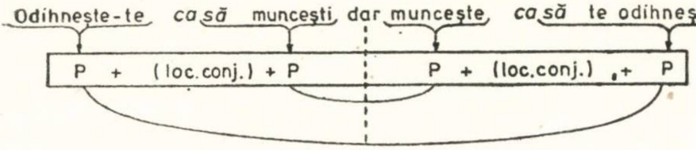

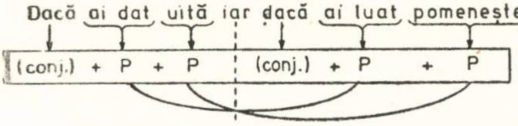

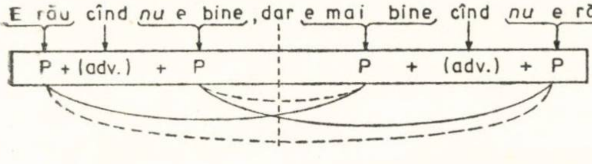

Simetria este uneori aproape perfectă, deoarece în cazul unor proverbe-enunțuri lipsește o parte de propoziție sau chiar două, fără ca acest fapt să afecteze cîtuși de puțin fluența comunicării. Din contră, microcontextul are o mai mare capacitate de a fi memorat. Mai mult chiar, vorbitorul care folosește proverbul respectiv se pare că participă mai intens la comunicarea conținutului. El se simte într-un fel solidar cu cele enunțate în proverb și ia atitudine pro sau contra celui căruia i se adresează. Fără a le mai încadra în clasificarea de mai sus (ea este evidentă în cazul fiecărui proverb), le vom împărți în următoarele categorii:

1. Proverbele în care lipsește o singură parte de propoziție (marcată printr-o paranteză)

Această parte de propoziție poate fi subiectul, predicatul sau un complement, însă niciodată un atribut. Faptul este explicabil dat fiind că atributul determină un substantiv și arată o calitate a acestuia. Nu am întîlnit decît un singur exemplu în care lipsește și atributul, deoarece

nici substantivul pe care îl determină nu apare în partea a doua:

atribut + subiect + predicat

Fiecare grăunte are făină, dar ( ) ( ) ( ) şi tărîţe.

subiect

Cine făgăduieşte tot, ( ) nu făgăduieşte nimic
Cine nu înţelege de cuvînt, ( ) nu înţelege nici de ciomag.

predicat

Omul cinsteşte haina, nu haina ( ) pe om.
Boul se leagă de coarne, omul ( ) de limbă.
Din vorbă se face fapta şi din faptă ( ) vorba.
Pomul se cunoaşte după roade şi omul ( ) după fapte.
Întîi judecă-te pe tine şi apoi ( ) pe altul.
Cuvîntul aspru scîrbă aduce, iar cuvîntul dulce dragoste ( ).

complement

Cu sila poţi să iei, dar ( ) nu poţi să dai.

Observăm că topica acestor proverbe-enunţuri este variabilă. Partea de propoziţie lipseşte întotdeauna din partea a doua a enunţului, ea putînd ocupa locuri diferite la nivelul comunicării din partea a doua.

2. Proverbele în care lipsesc două părţi de propoziţie

Nici în acest caz nu lipseşte atributul.

predicat + complement

Nu judeca pe om după graiul lui, ci ( ) ( ) după faptele lui.
Puteţi trăi fără prieteni, dar nu ( ) ( ) fără vecini.

predicat + subiect

Omul nu se bate cu băţul, ci ( ) ( ) cu cuvîntul.
Răul lesne îl face omul, dar binele anevoie ( ) ( ).

Părţile de propoziţie lipsesc numai din partea a doua şi întotdeauna se află alături.

Se pare că, în această situaţie, acţionează principiul economiei lingvistice conceput ca „antinomia de bază între necesităţile de comunicare ale omului şi tendinţa de a reduce la minimum activitatea sa mintală şi fizică."[45] Mai mult decît în alte domenii, în paremiologie, reducerilor de redundanţă li se asociază expresivitatea. Atunci cînd vorbitorul reduce efortul pe care comunicarea l-ar cere din partea sa, înţelegerea are loc prin compensare cu efort mai mare din partea ascultătorului.[46] Totuşi, adeseori, acest efort suplimentar al ascultătorului nu mai este necesar datorită creşterii expresivităţii mesajului respectiv, ceea ce conduce la realizarea unei comunicări satisfăcătoare. Receptorul mesajului, devenit emiţător, începe astfel să-şi aducă partea sa de contribuţie la reducerea redundanţei, fără ca să se diminueze cantitatea de informaţie transmisă prin mesaj.

În concluzie, modul de manifestare a acestui procedeu stilistic constituie şi în planul paremiologiei un argument în plus pentru evidenţierea faptului că *simţul simetriei este înnăscut la om* şi că el s-a dezvoltat „sub influenţa lumii înconjurătoare, a cărei orînduire, pînă în cele mai mici amănunte, pare a fi opera unui arhitect, foarte sensibil la regularitate, echilibru şi armonie."[47]

Un efect similar cu simetria, din punct de vedere stilistic, îl are rima, căreia îi vom consacra paginile următoare.

RIMA ŞI ALITERAŢIA

În cele mai vechi timpuri, a existat o simbioză perfectă între cîntec şi ritm. În acest sens stau mărturie culegerile folclorice din întreaga lume, cuprinzînd cele mai vechi producţii populare, în care cîntecul şi versul apar simultan. Mai tîrziu, muzica s-a despărţit de poezie, dar pentru aceasta din urmă a rămas caracterul ritmat şi rimat, păstrîndu-şi în acelaşi timp puterea sugestivă, evocatoare. Versificaţia a făcut parte din creaţia populară a tuturor timpurilor :

---

[45] A. Martinet, *Économie des changements phonétiques*, Bern, 1964, p. 93.

[46] Cf. Ioana Prioteasa, *Redundanţa şi economia lingvistică — bază a unor schimbări spontane*, în PLG, VII, p. 79—80.

[47] Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p.80.

„Pretutindeni unde există om, cuvînt şi cîntec, există şi vorbirea ritmică, deci: versificaţia..."[48]

Consideraţii despre rimă întîlnim încă în primele noastre manifestări de teorie literară. Astfel, în predoslovia la poemul *Viaţa lumii*, numită de N. Cartojan „un mic tratat de versificaţie — primul de acest fel în literatura noastră",[49] cronicarul-poet făcea următoarele observaţii în legătură cu rima: „Deci are şi altă datorie stihul: cuvintele cele de la sfîrşitul a două stihuri să tocmească într-un chip, pe o slovă să se citească, cum ieste: aţa—viiaţa, frunte—munte, spune—lume."[50]

În mod obişnuit, prin rimă se înţelege grupul de sunete identice ce se repetă la sfîrşitul a două sau mai multe versuri, identitatea începînd cu ultima vocală accentuată din vers; cu precizarea că „rima implică în mod obligatoriu raportul semantic dintre unităţile de rimă"[51] şi constituie „semnalul încheierii versului ca unitate de bază".[52] Ne-am oprit la această definiţie, deoarece ni s-a părut mai cuprinzătoare. De fapt, fiecare din definiţiile avansate pînă acum implică anumite nuanţe ale accepţiei termenului, care îi lărgesc sfera de cuprindere prin adăugarea unor noi caracteristici[53].

---

[48] Eugeniu Speranţia, *Iniţiere în poetică*, Bucureşti, 1968, p. 31.

[49] N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, vol II, Bucureşti, 1942, p. 170.

[50] M. Costin, *Opere*, Bucureşti, 1958, p. 319.

[51] R. Jakobson, *art.*, *cit.*, p. 108.

[52] Jan Mukarovský, *Studii de estetică*, Bucureşti, 1974, p. 367.

[53] Vezi Al. Bistriţeanu, C. Boroianu. *Introducere în studiul literaturii*, Bucureşti, 1968, p. 135—142; Ovidiu Bîrlea, *Poetică folclorică*, p. 35; Doina Bogdan Dascălu, Crişu Dascălu, *Varietăţile rimei*, LL, vol. IV, 1979, p. 342—351; Mihai Bordeianu, *Versificaţia românească*, Iaşi, 1974, p. 207—255; Nicolae Constantinescu, *Rima în poezia populară românească*, Bucureşti, 1973, p. 28—31; *Dicţionar de terminologie literară*, Bucureşti, 1970, p. 277—279; Mihu Dragomir, *Mic dicţionar poetic: Despre ritm*, *L*, IV, nr. 16, 15 aug. 1968, p. 8; Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, Bucureşti, 1975, p. 182— 184; Gh. Ghiţă, C. Fierăscu, *Dicţionar de terminologie poetică*, Bucureşti, 1973, p. 144; I. Funeriu, *Versificaţia românească. Perspectivă lingvistică*, Timişoara, 1980; Ladislau Gáldi, *Introducere în istoria versului românesc*, Bucureşti, 1971; M. Grammont, *Petit traité de versification française*, Paris, 1932, p. 30—31; I. M. Lotman, *Lecţii de poetică structurală*, Bucureşti, 1970, p. 90—107; H. Morier, *Dictionnaire de poétique et rhétorique*, Paris, 1961, p. 349; Th. Speranţia, *Versificaţiunea română şi originea ei*, Bucureşti, 1906, p. 41; Vladimir Streinu, *Versificaţia modernă. Studiu istoric şi teoretic asupra versului liber*, Bucureşti, 1966; N. Şerban, *Dicţionar de rime. Cuprinzînd şi dicţio-*

În cele ce urmează, vom încerca să evidențiem, în măsura oferită de paremiologie, ceea ce G. I. Tohăneanu numea cu un termen atît de sugestiv *prestigiul stilistic al rimei.*[54] Rima constituie unul din elementele de bază ale creației literare populare. Din cele 5994 unități paremiologice cercetate, în 2235 (adică 41,40%) întîlnim diferite tipuri de rimă.

Majoritatea sînt rime „suficiente", în sensul că implică numai sunetele începînd de la ultima vocală accentuată.

Cine n-are vara m*inte*
Iarna nu mănîncă plăc*inte*.
S-a mîniat Neagu pe *sat*
Și trei zile n-a mînc*at*.
Pînă nu iei șaua din sp*ate*,
Nu vezi în ce loc îl b*ate*.
Cine n-aleargă la tiner*ețe*
Nu se odihnește la bătrîn*ețe*.

Atunci cînd nu coincid toate sunetele din compunerea lor, rimele sînt asonante sau imperfecte. De fapt, asonanța apare relativ frecvent în versurile populare, iar spontaneitatea acesteia le conferă farmecul deosebit al originalității.

*C*opacul *c*înd *ca*de,
ramură *v*erde
nu se mai *v*ede.

Aici se adaugă aliterația atît la toate cuvintele din primul vers, cît și la cuvintele care rimează din versurile al doilea și al treilea.

Făgăduiește și nu *da*,
Și nicicum nu-i scăpă*ta*.
Nici din salce cerc de b*ute*
nici din ciocoi om de fr*unte*.
Casa nemătur*ată*
musafiri aște*aptă*.

---

narul de rime inedit al lui Eminescu. Precedat de un studiu asupra rimei, Iași, 1948, p. 41 ; Boris Tomașevski, *Teoria literaturii. Poetica*, București, 1973, p. 158–159, 197–198, 238–243.

[54] G.I. Tohăneanu, *Expresia artistică eminesciană*, p. 210.

În unele microcontexte, asonanța se datorește perechilor surdă/sonoră, realizîndu-se fie o rimă ascendentă, fie una descendentă :

Capul f*ace*
Capul tr*age*.
Bună *țară*
Rea tocme*ală*.

În ce privește locul, în paremiologie rima este în general împerecheată.

Totuși întîlnim și rima încrucișată :

Pic*ătura*
Fică
Pi*atra*
Se des**pică**.

În proverbul următor, pentru primele două versuri rima este univocalică, iar pentru celelalte două se asociază surda cu sonora respectivă, la care se adaugă schimbarea consoanei nazale *n* în *m* :

Sîrguinț*a*
Țese pînz*a*
Iară **len***ea*
Pierde *vrem**ea*.

Microcontextele alcătuite din patru versuri sînt relativ rare, dar se remarcă prin diferite modalități de realizare a rimei :

Care-i din v*iță*
Și din săm*înță*
Știe ce-i cî**nia**
Și ome**nia**.

Se observă asonanța și rima bogată :

Cine m*ișcă*
Tot mai p*ișcă* ;
Cine **șade**
C oada-i c **ade**.

Rima se asociază cu aliterația din ultimul vers.

Cele *bune* —
Să s-a*dune*,
Cele r*ele* —
Să se sp*ele*.

Aici apar antonimia paremiologică intramicrocontextuală și paralelismul sintactic.

Cine e m*are*
E și t*are*.
Cine e *mic*
Tot ni*mic*.

Sinonimia grupează versurile cîte două și realizează o antonimie la nivelul întregului microcontext.

Cînd ai *zor*
Nu pune mîna pe top*or*
Nici pe cuț*it*
Cînd ești amăr*ît*.

Menționăm rima suficientă și asonanța la care se adaugă sinonimia paremiologică intramicrocontextuală. Din punct de vedere sintactic, de observat și dispoziția „îmbrățișată" a structurii versurilor (a b b a).

Pînă se găt*ește*
Soarele sfinț*ește*,
Pînă se înc*alță*
Soarele se în*alță*.

Rima bogată este însoțită de o repetiție dublă (*pînă*, s*oare*), de aliterația din versurile 3 și 4 și paralelismul sintactic, totul contribuind la crearea unei simetrii perfecte.

Cu*vînt*ul
E ca *vînt*ul,
nu se ajunge nici cu armăs*ar*ul,
nici cu og*ar*ul.

Aparent, întîlnim o monorimă, dar, la un examen mai atent, constatăm că rima este împerecheată (la prima pereche apare și o rimă ecou).

Numeroase microcontexte beneficiază de o rimă bogată dovedind preocuparea creatorului popular pentru realizarea unor secvențe în care punerea la contribuție a elementelor

luate din clase morfologice deosebite (cf. *rece/trece*; *obraznic/praznic*; *lungă/pungă*) creează impresia de varietate internă, „gramaticală", şi prin aceasta de originalitate.[55]

Fie iarna cît de **r***ece*,
Numai mărţişor de-ar *t***r***ece*.
Omul calic şi ob**r***aznic*
Merge nepoftit la p**r***aznic*.
Cine are mîna l*ungă*
Pierde şi ce are-n p*ungă*.

Uneori, rima bogată se datorează asonanţei:

Cine este vara la **o**g*or*
Iarna este la **o**b*or*.

Conciziunea extremă, asupra căreia vom reveni pe larg în capitolul următor, a condus la realizarea unor microcontexte numai din trei cuvinte, dintre care două rimează:

Cine a*lege* cu*lege*.
S*utele* mărită **sl***utele*.

În ultimul exemplu, cuvintele care rimează se remarcă şi prin prezenţa aliteraţiei şi se deosebesc numai datorită consoanei *-l-*.

Întîlnim chiar unele rime rare (compuse) care denotă o dată în plus fantezia autorului popular în crearea varietăţii tipologice, a unui procedeu ce se constituie într-un element estetic al microcontextului:

Vai de om cînd n-are a l*ui*,
Căci **c**înd **c**ată — atuncia n*u-i*.
Usucă-te rufă în c*ui*
Că altă nădejde n*u-i*.

Dacă nu-i, nu-i,
Nu mai spune **n**imăn*ui*.

De remarcat şi în aceste unităţi paremiologice un complex de procedee stilistice, pe care le vom trata într-un alt paragraf. Aici menţionăm doar că, la rima compusă, se

---

[55] Nu credem că prezenţa rimelor bogate în folclor poate fi explicată numai „prin aducerea, adesea datorită cerinţelor versului, ale înţelesului, ale contextului, în poziţie finală a unor cuvinte con-sonante în bună parte", aşa cum susţine Nicolae Constantinescu (*Rima în poezia populară românească*, p. 133).

adaugă, în primul proverb, aliteraţia din versul al doilea, iar în ultimul exemplu repetiţia formei negative a verbului *a fi* şi aliteraţia nazalei *n*.

O altă rimă compusă foarte interesantă, combinată cu aliteraţia cuvintelor din rimă ne oferă microcontextul:

Şi sărac şi *N*eSUPUS,
Umblă cu *N*aSU Pe sUS.

Aşa cum arătam mai înainte, în privinţa poziţiei, rimele sînt în general împerecheate. Acest lucru este firesc, întrucît, cu excepţia cîtorva unităţi paremiologice amintite, majoritatea sînt alcătuite numai din două versuri:

Cuvîntul bun *unge*
Şi cel rău împ*unge*.
Dulce i-a fost la mînc*are*,
Dar acru la scărpin*are*.
Zgîrcitul se bucură lu*înd*,
Iar darnicul se mîngîie d*înd*.

Cuvintele din rimă pot fi chiar identice din punct de vedere omofonic şi omografic, dar atunci au valoare morfologică deosebită şi sensuri diferite[56]:

Are popa şapte *fete*,
Toate stau să *fete*.

Nu te umfla broască-n *tău*
Că nu-i tăul tot al *tău*.

Trăieşte murgule pînă la *Paşti*
Ca să-ţi dau iarbă verde să *paşti*.

Cînd parimia este formată din trei versuri, întîlnim fie monorima, fie o rimă parţială:

Cine nu lucr*ează*
În lipsă iern*ează*
Şi cu ea văr*ează*.

Cine se culcă tîrziu
Şi doarme dimine*aţa*
Îşi scutură vi*aţa*.

---

[56] De fapt avem a face cu *o noncoincidenţă semantică*, despre care vorbea I.M. Lotman (*op. cit.*, p. 97).

Ca un alt fapt remarcabil, menţionăm existenţa şi în paremiologie a rimelor interioare combinate cu cele finale :

Dint**ele** cînd te d*oare*,
Cu cleşt**ele** se domo*ale*.

La tinere**țe** cine nu lucre*ază*
La bătrîne**ţe** rîi*ază*.

Nici salcîmul **pom** de m*unte*,
Nici mujicul **om** de fr*unte*.[57]

Grab*nic* la auz**ire** şi zăbav*nic* la gră**ire**.

Rima din ultimul proverb s-ar putea numi *interioară încrucişată*.

O rimă multiplă, interioară şi finală identică, apare în microcontextul următor :

Unge-l, te-*mp*unge
Dar î*mp*unge-l că te unge.

Cu excepţia celor două cuvinte de legătură (*dar* şi *că*), există identitate de sunete pentru toate cele patru cuvinte : *unge*, iar pronumele personale se repetă sub aceeaşi formă (*-l* şi *te*).

Uneori, cuvintele cheie, pentru a fi scoase în evidenţă, apar în rimă. De fapt, „rima constituie, în cadrul unei structuri metrice, zona cea mai expusă luminii : tocmai de aceea cuvintele şi formele aşezate la rimă scoase în relief de pauza imediat următoare — atrag, cu precădere atenţia".[58] Vom ilustra o singură situaţie, care este edificatoare în această privinţă, şi anume cuvintele cheie referitoare la meserii, meşteşugari, rezultate ale muncii, locul practicării meseriei etc. :

Omul cu *meşteşug*
Trăieşte din *belşug*.

Unul *croieşte*
Şi-altul *cîrpeşte*.

Fă-mă, mamă, *vrăjitor*
Să mă fac *neguţător*.

---

[57] De remarcat aici apariţia unei rime interioare ecou (*pom* — *om*).
[58] G.I. Tohăneanu, *op. cit.*, p. 211.

Prăvălie *cu chirie*
Şi marfă *pe datorie.*

Douăsprezece *meserii,*
Treisprezece *sărăcii.*

Un grup de microcontexte, de fapt variante ale aceleiaşi idei, au cuvintele din rimă identice, înregistrîndu-se mici schimbări doar în restul versurilor:

Cine învaţă la *tinereţe*
Se odihneşte la *bătrîneţe.*

Cine nu învaţă la *tinereţe*
Va plînge la *bătrîneţe.*

Cine adună la *tinereţe*
Are la *bătrîneţe.*

Ce înveţi la *tinereţe*
Aceea ştii la *bătrîneţe.*

Pomul strîmb din *tinereţe*
Nu se îndreaptă-n *bătrîneţe.*

De vrei să joci la *bătrîneţe*
Păzeşte-te la *tinereţe.*

Relativ rar apar în rimă şi substantive proprii care, de fapt, sînt cuvintele cheie ale microcontextului respectiv:

S-a întîlnit *Tanda*
Cu *Manda (Sanda).*[59]

Beleaua lui *Costache*
O trage *Iordache.*

E de la *Chioreni*
Aproape de *Orbeni*

sau exemplul următor unde apar în rimă cele două nume proprii atît de populare în folclorul nostru literar — Păcală şi Tîndală:

Cine a auzit de *Păcală*
Cunoaşte şi pe *Tîndală.*[60]

În ce priveşte clasa morfologică a cuvintelor din rimă, am constatat că sînt reprezentate: substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul (rar), verbul şi adverbul. Cuvintele

---

[59] Cu varianta: *Ce mi-e Tanda/Ce mi-e Manda.*
[60] Cu varianta: *S-a găsit Păcală/Cu Tîndală.*

din rimă aparţin fie aceleiaşi clase morfologice, fie unor clase morfologice diferite, demonstrînd marea inventivitate a creatorului popular. Drept urmare, microcontextele formate din două versuri (ele alcătuiesc majoritatea) pot fi grupate în două mari categorii după felul rimei:

Rimă alcătuită din cuvinte identice din punct de vedere morfologic[61]

S/S	Vai de acea *însoţire* Unde nu-i *unire*.	În dragoste şi în *dom- nie*, Nu încape *tovărăşie*.
A/A	Comoară *găsită*, Belea *nesfîrşită*.	Ce folos de statul *tău* Dacă ţi-e năravul *rău*.
A/A (pron.)	Arde lumînarea *noastră* Pe socoteala *voastră*.	
P/P	Eu am fost ca *tine*, Tu n-ai ajuns ca *mine*.	Eu îi cer ca să-mi dea *mie* Şi el îţi întinde *ţie*.
V/V	Prieteni noi *să-ţi faci* Dar pe cei vechi *să nu-i laşi*.	
Av/Av	La plăcinte *înainte*, La război *înapoi*.	

Rimă alcătuită din cuvinte diferite din punct de vedere morfologic

S/V	Şi de foc şi de *apă* Binele pe om îl *scapă*.	Pe dracul la *cruce* Nu-l poţi *duce*.
sau		
V/S	Binele de rău te *scapă* Să-l arunci chiar şi în *apă*.	Aşteaptă *să-i vie* De la *moşie*.
S/Av	Cînd eşti poftit la *masă* Pleacă sătul *de-acasă*.	Omul cu *carte* Vede *departe*.
sau		
Av/S	Cine aleargă *mult* Mănîncă *unt*.	Să-i legi *de-olaltă* Şi să-i ţîpi pe-o *crean- gă*.

[61] Cu următoarele abrevieri: *S* = substantiv, *A* = adjectiv, *P* = = pronume, *N* = numeral, *V* = verb, *Av* = adverb.

S/P De la *calic*
Nu afli *nimic*.

Așa-i lumea din *bucăți*
Vede unul, face *toți*.

sau

P/S Decît în casă pe *oricine*
Mai bine un *mărăcine*.

S/A Gînduri multe fără *treabă*
Dovedesc minte *slabă*.

sau

A/S Fapta *bună*
Este pentru om *cunună*.

S/N Ai *copii*
Ai griji *mii*.

sau

N/S Găina nu se poate cu *două*
Și cu pui și cu *ouă*.

Unde-i *una*
Îi curge *lîna*.

A/V A poftit l-ardei *prăjit*
Și negustînd *s-a sterpit*.

Vorba *dulce*
Mult *aduce*.

sau

V/A Cine nu cruță cînd *are*
Va răbda la lipsă *mare*.

P/A (pron.) Te răsfață într-*al tău*
Ca ariciu-n cuibu *său*.

A/N Orice la timp *dăruit*
Prețuiește *însutit*.

sau

N/A Cine a mințit *o dată*
Și-a mîncat credința *toată*.

A/Av Are gura-*mpiedicată*
Dar taina o spune *îndată*.

Orice faptă *rea*
Se pedepsește *cîndva*.

sau

Av/A Cînd se lasă ceață *jos*
Este semn de timp *frumos*.

N/P Lucrul cunoscut de doi, *trei*
Nu mai rămîne între *ei*.

P/V Nu spînzura pe *cineva*
Înainte de *a*-l *judeca*.

Om între *toate*
Fără cusur *nu se poate*.

sau

V/P Cu neamurile să mănînci, *să bei*
Daraveri să n-ai cu *ei*.

Rabdă suflete cît *poți*
Nu-ți da taina către *toți*.

P/Av Ca acasă la *tine*
Nu-i nicăieri *bine*.

sau

Av/P Tu să-l înveți de *bine*
Și el te-nvață pe *tine*.

N/V Azi are, satură *zece*,
Și mîine flămînd *petrece*.

V/Av Cine dreptate *nu are*
Acela țipă mai *tare*.

Așa cum rezultă din cele arătate mai sus, rima, în proverbe, se remarcă printr-o mare varietate de forme. Încă din 1894, Ovid Densusianu atrăgea atenția asupra faptului că rima „este unul din factorii cei mai puternici ai creațiunei spontane, un izvor nesecat de combinațiuni capricioase de cuvinte"[62], iar aliterația[63] — la care ne vom referi în continuare — „se mărginește la stabilirea unui raport și unei legături între cuvinte deja existente, nu fără a crea altele nouă", adăugînd că „dintre toate genurile de literatură populară, *cele mai bogate în formule de aliterațiune*

[62] Ovid Densusianu, *Aliterațiunea în literatura română populară*, în *Opere*, vol. I, București, 1968, p. 107.

[63] Definită de Eugeniu Sperantia (*op. cit.*, p. 54—55) drept un efect imitativ „pe care-l poate da o succesiune de cuvinte, grație cîte unui sunet sau unui grup de sunete ce se repetă într-o aceeași frază, într-o aceeași perioadă sau într-un același vers". A se vedea și *Dicționar de estetică generală*, București, 1972, p. 19; *Dicționar de terminologie literară*, București, 1970, p. 21; Gh. N. Dragomirescu, *Mică enciclopedie a figurilor de stil*, p. 34—35; Emanuel Haivaș, *Aliterațiunea în poezia românească*, Cernăuți, 1937; Iorgu Iordan, *Stilistica limbii române*, p. 93—94; Constantin Milaș, *Aliterația în poezia lui Coșbuc*, LL, 20, 1969, p. 131—149; T. Weiss, *Unele considerații asupra folosirii aliterației la poeții latini*, în Studia Universitatis Babeș-Bolyai, Series Philologica, Fasc. 1, 1964, p. 77—86.

sînt proverbele (s.n., C.N.), ghicitorile, jocurile de copii, frînturile sau frămîntările de limbă și descîntecele."[64]

Bineînțeles că valoarea stilistică a microcontextelor respective crește „*numai atunci cînd* (s.n., C.N.) frecvența aceluiași sunet sau a aceluiași grup sonor în poziție inițială contribuie la valorificarea și la reliefarea conținutului"[65] și „*numai atunci cînd* (s.n., C.N.) sensul cuvîntului se pretează la aceasta."[66]

În cele ce urmează, ne vom limita la cîteva observații de natură stilistică și uneori formală, ținînd seama că, din punct de vedere strict formal, aliterația a fost cercetată minuțios de către Ovid Densusianu, în articolul citat, pe baza clasificării termenilor respectivi, din folclorul literar (inclusiv din paremiologie), în două mari grupe: 1. aliterația între cuvinte sintactic necoordonate și 2. aliterația între cuvinte de aceeași categorie gramaticală și sintactic coordonate între ele[67]. Ovid Densusianu are în vedere, în general, aliterațiile cu o structură binară, de aceea ne vom referi îndeosebi la cele care cuprind trei, patru sau chiar mai mulți termeni.

Aliterația a cărei structură cuprinde trei termeni este numai consonantică. În ce privește poziția la care se înregistrează aliterația, cuvintele respective se distribuie astfel:

succesiv

Cine *s*chimbă *s*tăpînii *s*lugă îmbătrînește.
Cînd e plosca la *m*ijloc,/*M*are, *m*ic, e cu noroc.
Pîinea nu se *f*ace *f*ără *f*ăină.
*C*îinele *c*are *c*aută găsește un os.
*B*rînză *b*ună în *b*urduf de cîine.
*M*înia *m*are, *m*ic prînz face.

Această modalitate sugerează insistența cu care este reliefată o anumită idee.

---

[64] Ovid Densusianu, *op. cit.*, p.107.
[65] G.I. Tohăneanu, *Studii de stilistică eminesciană*, p. 126.
[66] Al. Rosetti, *Asupra valorii expresive a sunetelor vorbite*, SCL, XIV (1965), nr. 5, p. 577–578.
[67] Cf. Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 104.

la distanță

De *p*upat, de sărutat/*P*opa nu ne dă *p*ăcat.
*C*ine și-a pierdut *c*instea dă-i *c*olac și lumînare.

Periodicitatea aliterației se pare că implică aceeași idee a insistenței.

succesiv și la distanță

Nu poți *u*mbla cu *u*nt fără să te *u*ngi pe degete.
*B*oii *b*ătrîni trag *b*razda dreaptă.
Pînă nu *f*aci *f*oc/Nu iese *f*um.
*N*ăravul din *n*ăscare/Leac *n*u are.
*V*ai de *v*ițelul care împunge *v*aca.

la distanță și succesiv

*C*înd banul *cu*tează/*Cu*vîntul încetează.
*F*riptura bună nu se *f*ace la *f*um.
*P*otrivește mirosul trandafirului cu *p*utoarea *p*orcului.
A învăța de *m*ititel/Este *m*ult *m*ai ușurel.
*V*întul ațîță focul și *v*orba *v*rajba.
Unde lipsește *p*ăunul, cioara *p*are *p*asărea cea mai frumoasă.

Se poate pune întrebarea dacă emițătorul a urmărit și un scop stilistic, în acest caz. Răspunsul credem că este afirmativ. Atunci cînd s-ar părea că emițătorului îi scapă valoarea ideii pe care vrea s-o comunice prin microcontextul respectiv, apar cei doi termeni care încep cu același sunet, ultimul potențînd ideea.

Aliterația care afectează patru termeni ai unui microcontext este relativ rară, dar de mare valoare expresivă, declanșînd la receptor numeroase sugestii auditive sau vizuale. Cuvintele aliterante sînt plasate fie succesiv, fie succesiv și la distanță.

*P*ăcatele *p*ărinților,/*P*edeapsa *p*runcilor.
Privighetorile *c*ontenesc/*C*înd *c*iorile *c*roncănesc.
Tot *n*orocul pomenește/Și *n*icicînd *n*u-l *n*imerește.
Și *p*isicii îi *p*lace *p*eștele, dar cînd trece *p*untea închide ochii.
*L*umea să te *l*aude, cîinii *l*asă să te *l*atre.

Uneori, la aliterația alcătuită din patru termeni, la primul sunet se asociază al doilea care, întotdeauna, este o vocală. Ea poate aparține chiar unui alt cuvînt, dar intră în componența aceleiași silabe cu consoana inițială aliterantă:

Cine *n-a*scultă de tată/*N-a*re *n*oroc *n*iciodată.

Alteori, vocalele sînt diferite realizînd o aliterație îmbrățișată:

Cu *ca*pul *ca*re s-a născut/*Cu* ăla moare.
c(u) ... c(a) ... c(a) ... c(u)

Asocierea termenilor antonimici *mare* și *mic*, care beneficiază de aliterație, conferă microcontextelor respective o puternică valoare sugestivă și uneori mnemotehnică:

Mai mare peste *mai mici*
Și staroste de calici.

Mare cu mare grăiește și *mic cu mic* mai de nimic.

Cuvîntul, cît de *mic*, ispravă *mare* ne arată, ca aluatul cît de *mic*, frămîntătură *mare* dospește.

În general, aliterația formată din patru termeni nu se poate combina cu cele bimembre sau trimembre, cel mult cu aliterațiile — mai puțin sesizabile — realizate pe baza sunetelor mediale și finale, deci neinițiale. Ea manifestă, ca urmare, o posibilitate de combinare în sens unilateral.[68] Totuși, există proverbe în care aliterația de patru termeni se încrucișează cu o aliterație ternară:

*P*lopul e **d**estul **d**e mare/**D**ar *p*e **d**însul *p*oame n-are.

Aici apar însă o prepoziție *(de)* și o conjuncție *(dar)* a căror contribuție la crearea sugestiei auditive este mai redusă comparativ cu cea a cuvintelor pline cu care intră în același lanț de aliterații.[69]

În alte microcontexte găsim aceeași îmbinare a unor aliterații la care participă patru sau chiar șase termeni cu

---

[68] „O caracteristică care decurge din aceasta — precizează Constantin Milaș — se referă la strînsa legătură care se stabilește între membrii aliterației cu patru termeni, ceea ce are ca rezultat o posibilitate redusă de intercalare a unor terțe cuvinte între termenii ei, altfel se rupe simțul legăturii dintre aceștia" (*Aliterația în poezia lui Coșbuc*, LL 20, 1969, p. 141).

[69] Cf. Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 104 (nota 90).

aliterații binare sau ternare. La o cercetare mai atentă, observăm că, prin reluarea unor cuvinte, numărul aliterațiilor se reduce, de fapt, la trei, respectiv patru.

|*F*urnică| cu |*f*urnică|, /*F*ie cît de **m**ică, /*F*ace **m**are **m**ușuroi.[70]

|Cel| |*m*ai| *m*are,/ *M*inte n-are,/|Cel| |*m*ai| *m*ic/
|*M*ai| voinic.

Împrumutînd terminologia referitoare la locul cuvintelor ce rimează, putem vorbi despre:

Aliterație împerecheată

Să fii *b*un și *b*lînd la toate,
Dar **p**înă unde se **p**oate.

b . . *b* . . . p . . p

Decît *bo*gat și *bo*lnav, mai bine *să*nătos și *să*rac.

b(o) . . *b(o)* . . s(ă) . . . s(ă)

Tot în această categorie s-ar putea include și microcontextele ce cuprind alăturarea unor aliterații ternare și binare sau numai ternare.

*M*ărgăritarul stă în fundul *m*ării și *m*ortăciunea **p**lutește **p**e deasupra apei.

m(ă) . . . *m*(ă) . . . *m* . . . p . . . p

Dacă **D**umnezeu ar fi **d**at *p*orcului coarne, răsturna *p*ămîntul.

d(a) . . *d* . . *d(a)* . . . p . . . p

[70] Din cele zece cuvinte ale unității paremiologice numai unul *(de)* nu participă la această aliterație complexă.

Unde sînt *m*oaşe *m*ai *m*ulte rămîne **b**ietul **b**ăiat cu **b**uricul netăiat.

m . . . m . . . m . . . b . . . b . . . b

La ultimul proverb, se adaugă aliteraţia „internă" (mediană şi finală) încrucişată formată din grupurile |—et—| şi |—at| care îi conferă o muzicalitate aparte, mai ales în partea a doua.

În unele proverbe, aliteraţia împerecheată se combină cu repetiţia care, aparent, izolează cele două grupe de cuvinte aliterante, dar, în realitate, ea conferă unităţii paremiologice un plus de expresivitate:

Cînd te urci în **s**us pe **s**cară, din *treaptă* în *treaptă* să **p**ăşeşti, ca să nu te **p**oticneşti.

Aliteraţie încrucişată

Printr-o *c*răpătură **m**ică străbate apa în *c*orabie **m**are.

c . . . m . . . c . . m

*M*are e **D**umnezeu, *m*eşter e **d**racul.

m . . . d . . m . . . d

Lenea e *c*ucoană **m**are *c*are n-are de **m**încare.

c . . . m . . . c . . m

La acest exemplu, armonia se datoreşte şi bogatei reluări a grupului *-are*.

Aici putem încadra şi unele proverbe caracterizate printr-o aliteraţie pe care, avînd în vedere modul de distribuire a sunetelor iniţiale, am numit-o *dublu încrucişată*.

*Ca*le **bu**nă, *ca* **bu**mbacul,/Unde-i ajunge să-ţi spargi *ca*pul.

c(a) . . . b(u) . . . c(a) . . b(u) . . . c(a)

*L*umea **p**iere de belea/*L*elea **p**une să se *l*ea.

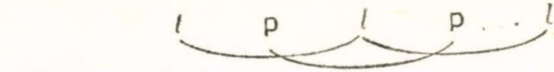

Armonia remarcabilă a acestei unităţi paremiologice provine şi din repetarea grupului de sunete *-lea.*

Alteori, fiecare dintre cuvintele ce participă la o aliteraţie cuprind între ele cîte două cuvinte care conţin aliteraţii diferite. Deci, se poate vorbi de o *aliteraţie multiplu încrucişată*, de o simetrie perfectă:

*M*ic, **d**ar voinic, / **N**u *m*are şi **d**e **n**imic.

Aliteraţie îmbrăţişată

*O*braznicul mănîncă praznicul, **r**uşinosul **r**oade *o*sul.

Tovarăş numai la *c*îştig, la **p**agubă **p**une *c*îrlig.

*D*eşi **p**lopul e mare / **P**oame *d*însul n-are.

Microcontextele următoare ilustrează şi alte tipuri de aliteraţie ce se întîlnesc în paremiologie. Aliteraţiile pe care le numim *complexe* sînt şi încrucişate şi împerecheate, şi consonantice şi vocalice.[71]

*Ca*lul **d**e **d**ar nu se *ca*ută la **d**inţi.

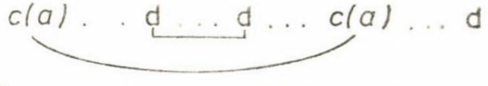

[71] Cuvintele aliterante la distanţă sînt marcate prin semnul ‿ iar cele alăturate care încep cu acelaşi sunet prin |___|. Alternanţele vocale sînt notate cu o linie punctată.

*D*acă **n**-ai **n**oroc și parte *d*egeaba te scoli *de* **n**oapte.

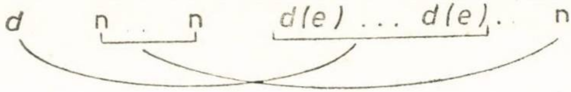

La *o*mul cu noroc **f**ierbe *o*ala **f**ără **f**oc.

*D*e **a**ni e mare / *D*ar minte n-**a**re.

*P*e **s**trăin cînd *în* casă-*l* *p*rimești, **s**ă-*l* cinstești, *în*tru **n**imic **s**ă **n**u-*l* *în*tristezi.

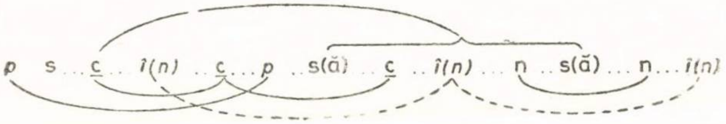

În ultimul exemplu, remarcăm faptul că toți termenii participă la cele cinci aliterații : două binare și trei ternare (menționăm și repetiția pronumelui personal *-l* care apare de trei or).

În microcontextul următor :
Cu chiorii, chiorăști,
Cu gîngavii, gîngăvești,

aliterația obișnuită (datorită derivatelor) este dublată de o aliterație, pe care Ovid Densusianu a numit-o *onomatopoetică*, deoarece termenii respectivi „nu sînt în sine decît cuvinte compuse dintr-un număr oarecare de silabe la începutul cărora se repetă aceleași sunete"[72]. De fapt, aici aliterația contribuie la realizarea unei sugestive imagini vizuale (primul vers) la care se asociază imaginea

---

[72] Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 106—107, nota 93. Cf. și Sextil Pușcariu, *Despre onomatopee în limba română*, în „Dacoromania", I (1920—1921), p. 82.

auditivă din versul al doilea. Bineînţeles că această împletire este favorizată şi de sensul cuvintelor respective.

O menţiune specială trebuie făcută în legătură cu asocierea dintre aliteraţie şi rimă. Aliteraţia poate afecta cuvintele din rimă sau numai pe cele dintr-un vers.

Cînd e *b*rînză
Nu-i *b*ărbînţă.

Ce e frumos
*P*oartă şi *p*onos.

Desigur că atunci cînd aliteraţia cuprinde cuvintele din rimă, legătura dintre versuri este şi mai puternică[73]. Exemplele următoare, ca şi cel de mai sus, demonstrează cu prisosinţă această afirmaţie:

Dacă moare *jugul*
Se răpune *juncul*.

Iapă albă-mi trebu*ia*
Că cea neagră nu trăg*ea*.

Unul croi*eşte*
Altul cîrp*eşte*.

Nebunia din născare
Niciodată leac nu are.

În ultimul microcontext, aliteraţia este bogată (cuprinde patru termeni), rima realizîndu-se printr-un substantiv cu un verb la forma negativă.

Uneori, unul din termenii aliteraţiei este un nume propriu pus în relaţie „etimologică" cu termenul comun care face parte din aceeaşi familie de cuvinte:

După ce e *n*eagră o mai cheamă şi *N*eaga.

Din cele spuse mai sus, rezultă clar, că „după rimă, aliteraţiunea este al doilea mijloc mnemotehnic principal în literatura populară, unde memoria joacă, după cum ştim, un rol atît de important"[74].

---

[73] „Cuvintele, aliterînd şi rimînd în acelaşi timp, fac ca şirul versurilor să se imprime şi mai uşor în memorie (Ovid Densusianu, *op. cit.*, p. 110, nota 98).

[74] *Ibidem*, p. 109.

2. EFECTELE ESTETICE: CONCIZIUNEA, EXPRESIVITATEA ȘI PLASTICITATEA PROVERBELOR

Tendința permanentă a comunicării umane spre concizie, expresivitate și plasticitate este vizibilă cu deosebire în proverbe. Vom încerca să ilustrăm aceste sugestive efecte estetice prin cîteva proverbe la care este remarcabilă convergența procedeelor stilistice. În aceste scurte analize, vom ține seama de faptul că „*valorile estetice* — așa cum preciza Ștefan Munteanu — *se întemeiază pe funcția de reprezentare și, prin aceasta, de sugestie a limbii, care potențează semnificația comunicării prin raportarea ei la obiectul desemnat*"[75].

Unitatea paremiologică următoare[76] se bazează, din punct de vedere lexical, pe jocul verbului auxiliar *a avea* și pe pronumele relativ invariabil *ce*, care apare numai în rimă și dobîndește numeroase conotații.

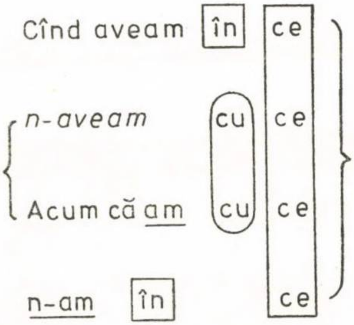

Din totalul de 15 cuvinte, numai trei nu intră în repetiție; de fapt, există șase termeni care se repetă de două sau patru ori. Cele trei cuvinte care nu se reiau sînt două adverbe care, în anumite împrejurări, se presupun reci-

[75] Ștefan Munteanu, *op. cit.*, p. 167.

[76] Cu o variantă „metaforică":

Cînd aveam locul,
N-aveam mijlocul;
Acum că am mijlocul,
Îmi lipsește locul.

proc *cînd* şi *acum*, iar *că* este conjuncţia cerută în mod normal de una din subordonate. În rimă — cum arătam mai sus — apare numai pronumele *ce* de patru ori, precedat de prepoziţiile *în* şi *cu*. Timpurile verbului auxiliar *a avea* sînt grupate cîte două şi alternează ca formă : în primele două versuri apare la imperfect, forma afirmativă şi cea negativă, iar în versurile trei şi patru, la prezent şi, de asemenea, la forma afirmativă şi cea negativă. Totul concurează la realizarea unei simetrii perfecte. Caracterul de generalitate este datorat, în mare măsură antonimiei paremiologice intramicrocontextuale realizată mai ales formal.

Un alt microcontext, care ne atrage atenţia în mod deosebit prin aceeaşi bogăţie de procedee stilistice concentrate în numai nouă cuvinte, dispuse cîte trei, în trei versuri, este următorul :

Nici în	*car*,
nici în	*căruţă*,
nici în	teleguţă.

De fapt, numărul cuvintelor se reduce la cinci, deoarece negaţia *nici* şi prepoziţia *în* se repetă în fiecare vers în poziţia iniţială. La repetiţie se adaugă simetria, dar mai ales un tip special de rimă, pe care am numit-o *combinată*. În versul de mijloc, cuvîntul din rimă are prima parte asemănătoare cu termenul din rima primului vers, iar partea a doua rimează cu ultimul cuvînt din versul al treilea, încît termenul *căruţă* conferă unitate întregului microcontext. Am putea spune că între „tovarăşii de rimă" (în nomenclatura lui Hopkins)[77], termenul *căruţă* are rolul dominant.

O analiză interesantă ne oferă proverbul:

*Ară*tura cu su |doare| |doare|
D*ar* în urmă veselie |are|,

cu varianta aproape identică :

Arătura cu sudoare
Deşi (te) doare
Dar în urmă veselie are.

---

[77] Cf. R. Jakobson, *art. cit.*, p. 108.

Capacitatea mnemotehnică aparte este datorată unei armonii remarcabile ce are la bază numeroase procedee între care notăm, în primul rînd, o rimă ecou dublă (extrem de rar întîlnită în creația literară, fie orală, fie scrisă):

***su*doare / doare / are**

Un rol deosebit are vîrful accentual marcat prin vocala cu maximă apertură *a*, precum și cîteva grupuri de sunete identice, la începutul fiecărui vers realizate prin combinarea lichidei vibrante *r*, pe rînd, cu vocalele *a* și *u*:

*ar*ăt*ur*a / d*a*r în *ur*m*ă*.

O altă contribuție de prim rang are ritmul care își distribuie accentele asupra aceluiași număr de silabe aflate în aceeași poziție în componența fiecărui vers:

— — ‖ ´— — ‖ —´— ‖ ´— — ‖ ´— —

— — ‖ ´— — ‖ — — ‖ ´— — ‖ ´— —

Mai adăugăm faptul că, înzestrat cu acest minunat simț al armoniei, unul din cei care au mînuit proverbul în diverse împrejurări a renunțat probabil, la cuvîntul *deși* (înregistrat de variantă) care făcea notă discordantă în armonia întregului. Totul sugerează topirea treptată a efortului fizic, ce presupune sudoare, care uneori doare, în veselie, contopindu-se cu aceasta în final.

Iată, alături de alte microcontexte, un exemplu concludent pentru conciziunea deosebită la care s-a ajuns:

Capul	f*ace*
Capul	tr*age*.

În această unitate paremiologică, diferențele dintre cele două versuri sînt minime, reducîndu-se la sunetele *f/tr* și *c/g*, perechea surdă / sonoră. În patru cuvinte (un substantiv ce se repetă și două verbe) este cuprinsă o întreagă „experiență nefericită" cu morala respectivă, sugerată. laconic, dar pregnant prin contribuția a tot atîtea procedee stilistice: 1. repetiția, 2. aliterația, 3. simetria și 4. rima.

*Zeci*le
Mărită s*eci*le;
S*ut*ele
Mărită sl*ut*ele;
M*iile*
Mărită urg*ii*le.

Acest microcontext se caracterizează printr-un ritm semantic crescendo datorat atît numeralelor substantivizate — de fiecare dată mărite de zece ori —, cît și substantivelor care, gradat, de la ,,neutrul'' *secile*, trecînd prin ,,superlativul relativ'' *slutele*, ajung la ,,superlativul absolut'', cu valoare conotativă, *urgiile*. Rima bogată și împerecheată este, de fapt, o monorimă (dacă avem în vedere numai ultima silabă **-le**), la care participă toţi termenii, cu excepţia verbului *mărită* care se încadrează însă, și el, într-un alt procedeu stilistic — repetiţia.

Unor modele asemănătoare pot fi subsumate următoarele microcontexte:

Pămîntul	te naște,
pămîntul	te crește,
pămîntul	te mistuiește.

Multe	trăiești,
multe	pătimești,
multe	greșești,
multe	înveţi.

Mult	trăiești,	multe	auzi ;
mult	umbli,	multe	vezi.

În microcontextul

Nalt	ca	**bra***dul*
Prost	ca	**gar***dul*,

întîlnim aceeași complexitate de procedee stilistice. Conciziunea este rezultatul unei duble comparaţii realizate cu ajutorul adverbului de comparaţie *ca*. La aceasta se adaugă rima care, dacă luăm în consideraţie metateza *-ra-/-ar-*, este bogată. Mai mult chiar, raportul semantic dintre unităţile de rimă este evident: materia primă, componentă atît a *bradului*, cît și a *gardului*, este *lemnul*, care e sinonim metaforic cu *prost*.

Un alt proverb, caracteristic prin seria de procedee stilistice pe care le implică, este următorul:

R*arul*	umple	c*arul*
Desul	umple	**fesul**.

Frapează, aici, în primul rînd, bogata rimă interioară: *-arul, -esul* la care participă toate cuvintele microcontextului cu excepția verbului *umple*, prezent în ambele versuri. Pe de altă parte, antonimia intramicrocontextuală se stabilește la nivelul celor două părți ale enunțului — deși verbul este identic —, datorită termenilor antonimici: *rarul / desul* și *carul / fesul*, care dobîndesc sugestive valori conotative. La crearea unei cadențe perfecte, o contribuție deosebită are ritmul ale cărui accente marchează vocalele *a* și *e* așezate simetric față de *u*, din verb, într-o armonie perfectă:

ˊ— — || ˊ— — || ˊ— —

ˊ— — || ˊ— — || ˊ— —

Ca și în situațiile amintite mai sus, numărul termenilor se poate reduce la jumătate, datorită repetiției:

Cine *a băut o să bea,*
Cine **a furat o să fure.**

Cei șase termeni ai microcontextului se reduc, de fapt, la trei, care se reiau fie identic *(cine)*, fie schimbîndu-și forma prin trecerea la alt timp (perfect/viitor). Această schimbare formală are evidente implicații stilistice. Verbele de la perfectul compus trec la viitor și în această trecere este presupus ca fiind implicat în subtext și prezentul. Deci, totul are caracterul unui proces continuu, permanent, iar *cine* îi conferă și caracterul de generalitate.

Aceeași convergență a procedeelor stilistice ne întîmpină și în proverbe de tipul:

Cine face *bine, bine* găs*ește*;
Cine face *rău, rău*-l însoț*ește*.

Este de remarcat aici asocierea dintre mai multe procedee „care își dau mîna": repetiția, simetria, rima, sinonimia și antonimia paremiologică intramicrocontextuală. La acestea se adaugă conciziunea și plasticitatea formulării, de unde efectul estetic remarcabil al cuplului paremiologic.

Se înregistrează chiar proverbe în care toți termenii din prima parte se reiau în partea a doua într-o formă

identică, diferența fiind minimă și datorîndu-se doar schimbării locului a doi termeni (fie substantive, fie adjective):

Dintr-un cal *boieresc* iese unul **țigănesc**
dar și
Dintr-un cal **țigănesc** iese unul *boieresc*.

Care are *cal* nu are **livadă**
și
Care are **livadă** nu are *cal*.

Copii *mici*, griji **mari**
Copii **mari**, griji *mici*.

Băutura cere **mîncare** și **mîncarea** cere *băutură*.

Nu în *mult* stă **bunul**, ci în **bun** stă *multul*.

În toate aceste exemple, repetiția este „îmbrățișată", în sensul că cei patru termeni, care se repetă doi cîte doi, ocupă în cadrul topicii proverbului poziții potrivit schemei a b b a.

Menționăm și o altă serie de microcontexte care beneficiază de aceleași virtuți stilistice, la care contribuie și opozițiile între termenii antonimi sau cele derivaționale în ultimul exemplu (cu concursul unor locuțiuni marcate prin raporturi de opoziție semantică):

Cînd se vorbește de *rîs*,
nu se spune pentru *plîns*;
Și cînd se spune de *plîns*
nu se vorbește de *rîs*.
Cine e *mare* / E și *tare*.
Cine e *mic* / Tot *nimic*.
Jupîneasa / **Ține casa,**
Dar *jupînul* / **Ține drumul.**

Uneori identitatea dintre cele două versuri este realizată aproape în întregime:

Alți ochi are vulturul
Ș-alți ochi are fluturul.

De data aceasta, diferența dintre cele două versuri constă doar în cuvintele din rimă, din punct de vedere semantic, deoarece sub aspect fonetic este vorba de sunetele *v/fl* și conjuncția *ș-(și)*.

O altă categorie de microcontexte sînt de o concizie maximă, fiind alcătuite numai din trei cuvinte:

Cine treapădă capătă.
Cine botează cutează.
Cine păgubeşte se înţelepţeşte.
Cine iubeşte iartă.
Cine greşeşte plăteşte.
Cine dispreţuieşte urăşte.
Cine se pripeşte se pîrleşte.
Cine lăcomeşte nu se pricopseşte.
Cine alege culege.

De fapt, trei este numărul minim de cuvinte pentru un microcontext alcătuit din două propoziţii, dintre care una este subordonată. Această miniunitate paremiologică cuprinde o întreagă lume sugerată prin concursul pronumelui relativ *cine*. El imprimă caracterul de generalitate celor două verbe care rimează (în ultimul exemplu verbele diferă numai prin silaba iniţială), ambele fiind la prezent — prezentul gnomic, specific paremiologiei. De asemenea, trebuie menţionate relaţiile de sinonimie şi de antonimie paremiologică, ce se stabilesc între cele două verbe precum şi o anume cadenţă şi intonaţie care le conferă o mare valoare mnemotehnică.

Asemănătoare prin simetrie şi repetiţie, deosebindu-se însă prin relaţiile de sinonimie sau antonimie intramicrocontextuală, sînt proverbele următoare:

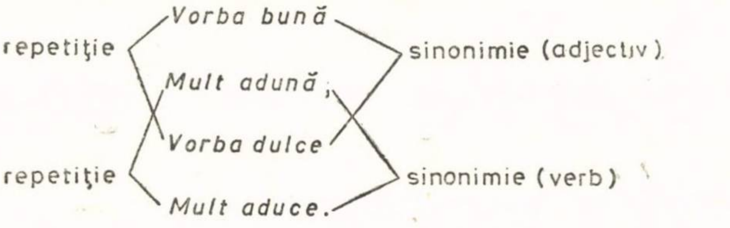

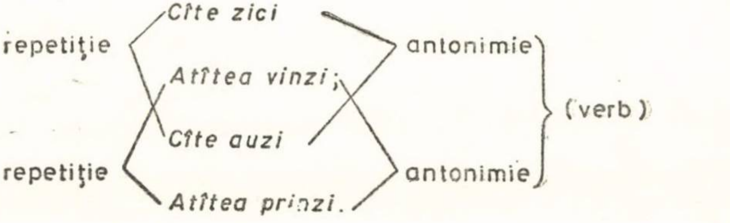

Fiind alcătuite doar din opt cuvinte distribuite în cîte patru propoziţii şi tot atîtea versuri, ele constituie un alt exemplu elocvent — dacă mai este necesar — pentru modul în care creatorul popular a reuşit să concentreze o mare bogăţie de fapte, de constatări etc. într-un spaţiu semantic minim.

Alteori, enunţul cuprinde doar patru substantive:

Sabia, puşca;
Nădejdea, fuga.

Această simplă enumerare şi parataxa respectivă demonstrează, o dată în plus, concizia extremă la care au ajuns unele proverbe, concizie ce le conferă o deosebită expresivitate.

Spre deosebire de exemplele anterioare, următoarea unitate paremiologică este alcătuită dintr-un număr mare de termeni:

Trei prea mult şi trei prea puţin vatămă pe om: prea mult să vorbească şi prea puţin să ştie, prea mult să cheltuiască şi prea puţin să aibă, prea mult să ceară şi prea puţin să facă.

De data aceasta, efectul estetic se datorează atît simetriei perfecte, cît şi valorii pe care o imprimă acţiunii utilizarea verbelor la conjunctiv (posibilă, realizabilă). La acestea se adaugă şi enumerarea grupată a verbelor, care sînt legate cîte două prin conjuncţia *şi* cu valoarea adversativă. Din întreaga unitate se degajă atmosfera imprimată de sinonimia şi antonimia paremiologică. Faptul menţionat aici este ilustrat în schema de mai jos:

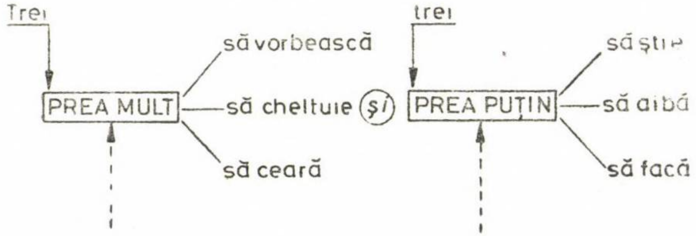

Anumite microcontexte se bucură de o frecvenţă atît de mare, fiecare termen fiind indisolubil legat de sensul

întregului[78], încît este suficient să fie formulate primele cuvinte pentru ca receptorul să reconstituie întregul micro-context :

Cînd o face plopul mere ....
Ai carte ...
Lupu-şi schimbă părul ...
Cine se scoală de dimineaţă ...
Leneşul mai mult aleargă ...
Ce ţie nu-ţi place ...
La pomul lăudat ...
Cine sapă groapa altuia ...
Cine fură azi un ou ...
... vara sanie ...
Cînd pisica nu-i acasă ...
Ce ţi-e scris ...

Este o adevărată „conciziune a brevilocvenţei".

*

Ca forme de limbaj, unităţile paremiologice alcătuiesc un mod curent de expresie. Ele conferă relief şi culoare limbii vorbite şi evidenţiază, în acelaşi timp, într-o formă transparentă şi laconică, o sumă de adevăruri culese într-o experienţă milenară şi subliniate de o inteligenţă vie, de un ascuţit simţ al observaţiei şi o deosebită fantezie creatoare. Pe bună dreptate, scrie Şerban Cioculescu : „Omul acesta trăieşte, mai ales ca plugar, în ritmul naturii şi al legilor ei neschimbătoare. Uneltele şi munca lui sînt funcţie de variaţia anotimpurilor a căror evoluţie o urmăreşte în tăcere, cu ochii cînd la cer, cînd la pămînt, ca să-şi poată începe lucrul. *Muncitorul este brevilocvent, sau după expresia consacrată, scump la vorbă* (s.n., C.N). Din economie verbală străveche, am zice înnăscută omului simplu, s-a ivit o întreagă comoară paremiologică : zestrea de zicale, proprie fiecărui popor"[79].

Să adăugăm la această motivaţie, să-i zicem ancestrală, o alta de natură practică, potrivit căreia operele literare populare trebuie să fie păstrate în memorie, iar pentru

---

[78] Cf. Lidia Sfîrlea, *art. cit.*, p. 177.
[79] Şerban Cioculescu, *Înţelepciunea din bătrîni*, S. nr. 7570, 31. XII. 1967, p. 7.

aceasta este necesar să aibă o alcătuire cît mai simplă. Ele mai au şi marele avantaj de a ocoli expunerea crudă a unor constatări poate nu întotdeauna plăcute, *lăsînd adesea pe interlocutor să presupună intenţiile vorbitorului*[80].

În acelaşi timp, proverbele denotă *o orientare spre pitoresc* care — în concepţia lui Lucian Blaga — echivalează cu o determinantă stilistică, inconştientă, organică, constitutivă ; ea „figurează ca atare de pildă în matricea stilistică a poporului românesc"[81].

În sprijinul metodei folosite în lucrarea de faţă redăm una dintre afirmaţiile lui Michael Riffaterre pentru care „*Investigarea lingvistică* est singurul instrument destul de puternic pentru a garanta pertinenţa şi obiectivitatea analizei stilistice. Pasul hotărîtor pentru soluţionarea problemei stilului a fost făcut atunci cînd s-a adoptat în studiul folosirii literare a limbii nu punctul de vedere al autorului, ci *al aceluia căruia i se adresează pe bună dreptate stilul, şi cînd în loc de a studia pe acelaşi plan toate aspectele unei structuri, cercetătorii s-au limitat la acelea a căror percepere este impusă destinatarului actului comunicării*"[82] (s.n., C.N).

Vom încheia amintind cuvintele lui Lucian Blaga, care, considerînd că „proverbele sunt aforismele poporului", spunea : „La întrebarea despre ce glăsuieşte proverbul românesc s-ar putea răspunde cu mîndria doctorului medieval : despre toate lucrurile care se pot şti şi altele multe în plus"[83].

---

[80] Cf. I. Coteanu, *op. cit.*, p. 99.

[81] Lucian Blaga, *op. cit.*, p. 202—203.

[82] Michael Riffaterre, *Essais de stylistique structurale*. Présentation et traduction par Daniel Delas, Paris, Flammarion, 1971, p. 144. Vezi citatul şi în *Probleme de stilistică*, Bucureşti, 1964, p. 82.

[83] Lucian Blaga, *Elanul insulei*, p. 9.

BIBLIOGRAFIE

1. DICȚIONARE ȘI BIBLIOGRAFII

Augé, Claude, *Nouveau petit Larousse illustré. Dictionnaire encyclopédique*, Paris, 1936.

Arthaber, Augusto, *Dizionario comparate di proverbi e modi proverbiali*, Milano, 1939.

* * * *Bibliografia generală a etnografiei și folclorului românesc. I (1800—1891)*, cuvînt înainte de M. Pop, prefață de A. Fochi, București, 1968.

Bucă, M. și Vințeler, O., *Dicționar de antonime*, București, 1974.

Bulgăr, Gh. (sub red.), *Dicționar de sinonime*, București, 1972.

Candrea, Ion Aureliu, *Dicționar de proverbe și zicători*, București, 1912.

Candrea, I. A., Adamescu, Gh., *Dicționar enciclopedic ilustrat*, București, 1931.

Cohen, J. M., and M. J., *The Penguin Dictionary of Quotations. Harmondsworth Penguin Bokks*, London, 1963.

Datcu, Iordan și Stroescu, S. C., *Dicționarul folcloriștilor. Folclor literar românesc*, cu o prefață de Ovidiu Bîrlea, București, 1979.

* * * *Dicționar analogic și de sinonime al limbii române*, București, 1978.

* * * *Dicționar de expresii și locuțiuni românești*, București, 1969.

Fimbert, Elian-J., *Dictionnaire des proverbes du monde*, Paris, 1965.

Ghițescu, Micaela, *Dicționar de proverbe spaniol-portughez-român*, București, 1980.

Gorunescu, Elena, *Dicționar de proverbe român-francez*, București, 1978.

Herișan, I., *Dicționar de aforisme și citate medicale*, București, 1971.

Lefter, Virgil, *Dicționar de proverbe român-englez*, București, 1978.

Maloux, Maurice, *Dictionnaire des proverbes, sentences et maximes*, Paris• 1961

Marian, Barbu, *Dicționar de citate românești*, cu o prefață de N. Iorga, ediția a II-a revizuită și adăugită, București, 1927.

Martinescu-Asău, Th., *Dicționar francez-român de expresii* (Proverbe, zicători, particularități etc.), București, 1935.

Tomescu, Mircea, *Bibliografia folclorului românesc*, București, 1947 (extras din *Cercetări folclorice*, I).

Vianu, Tudor, *Dicționar de maxime comentat*, București, 1962.

2. CULEGERI DE PROVERBE

Bădescu, Constantin, *Reflecții și maxime*, București, 1969.

Bărbulescu, Corneliu și Ghiță, Gheorghe, *Din înțelepciunea poporului. Proverbe, zicători, ghicitori*, București, 1957.

Beza, M., *Rumanian proverbs*, London, 1921.

Bîrlea, Ovidiu, *Proverbe și zicători românești*, București, 1966.

Bogdan, Ioan Gr., *Proverbe și cugetări despre omenie*, București, 1975.

* * * *Calendarul istoriei și proverbelor*, București, 1865.

* * * *Calendarul pentru basme, balade ș.a. pe anul 1887 (Proverbe sau anecdote populare)*, București.

* * * *Calendarul basmelor și cîntecelor populare. Proverbe*, București, 1876.

* * * *Calendarul pe anul 1883. Sentințe și proverbe*, Arad.

Cristea, dr. Elie, *Proverbe, maxime, asemănări și idiotisme colectate din graiul românilor din Transilvania și Ungaria*, Sibiu, 1901.

Demetrescu, Al., *Galicisme, proverbe, maxime, barbarisme*, București, 1928

Dodu Bălan, Ion, *Cartea înțelepciunii populare. Proverbe*, București, 1974.

Duduleanu, Mircea M., *MUNCA reflectată în proverbele lumii*, București, 1972.

Duduleanu, Mircea M., *Proverbele lumii despre calități și defecte*, București, 1978.

Duma, Th., *Colecție de proverbe (zicători), maxime (pilde) și cîteva anecdote populare*, Craiova, 1925.

Duringsfeld, T., *Sprichwörter der Germanischen und Romanischen Sprachen*, vol. I—II, Leipzig, 1872.

Eminescu, M., *Opere*, vol. VII *(Literatura populară)*, ediție critică îngrijită de Perpessicius, București, p. 361—381.

Eminescu, M., *Literatura populară*, ediție critică îngrijită de D. Murărașu, București, 1977, p. 151—166.

Golescu, Iordache, *Proverbe comentate*, ediție îngrijită de G. Paschia, București, 1973.

Hințescu, J. C., *Proverbele Româniloru*. Adunate și editate de J. C. H., Sibiu, 1877.

Ispirescu, Petre, *Lupul pîrcălab. Snoave și zicători populare*, ediție îngrijită de Aristița Avramescu, prefață de A. Fochi, București, 1970.

Ispirescu, Petre, *Opere*, ediție îngrijită, note și variante, glosar și bibliografie de Aristița Avramescu, studiu introductiv de Corneliu Bărbulescu, vol. I—II, București, 1969—1971.

Károly, Acs, *Magyar, Német, Olasz, Román (Olah), Cselk — lot es Szerb beszélgetések otthon és uton*, Pesta, 1859.

Lazăr, Filip, *Mîngăierea săteanului, proverbe și anecdote*, Craiova, 1888.

Leist, Ludovic, *Proverbe și expresii proverbiale române, germane și franceze ...*, București, 1900.

Marian, Simion Florea, *Proverbe populare din Bucovina*, „Cărţile săteanului român", cursul II, 1879 şi cursul X, 1885, Gherla.
Mawer, E. B., *Proverbele românilor. English proverbs. Proverbes français. Deutsche Sprichwörter*, London—Bucureşti, 1882.
Moldovan, Grigore, *Román Közmondások*, Cluj, 1882.
Mugur, Gh. D. şi Voiculescu, V., *Proverbe*, Bucureşti, „Cartea vieţii", nr. 3, 1928.
Muntean, George, *Apa trece, pietrele rămîn. Proverbe româneşti*, Bucureşti, ed. a II-a, 1967.
Mureşan, C., *Proverbe de la români şi alte neamuri*, ed. a II-a, Constanţa, 1935.
Muşlea, Ion şi Bîrlea, Ovidiu, *Tipologia folclorului (din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hasdeu)*, Bucureşti, 1974 (p. 522—528 cuprind proverbe ordonate alfabetic după iniţiala primului cuvînt).

Niculescu, Simion E., *Pilde şi sfaturi înţelepte, culese pentru folosul sufletesc al poporului şi mai ales al tineretului* [f. l., f. a.].

Paschia, Gh., *Buna-cuviinţă oglindită în proverbe şi maxime din toată lumea*, Bucureşti, 1970.
* * * *Proverbele românilor* extrase din colecţiunea Domnului I. Zanne şi din autorizarea Domniei sale, Bucureşti, 1907.

Rahmil, Monica, *Ghicitori şi proverbe*, Bucureşti, vol. II, 1957.
Rădulescu-Codin, C., *Comorile poporului*, Bucureşti, 1930.
Rezuş, Petru, *Dacă poţi rîde, să rîzi (Proverbe şi zicători din Banat)*, Timişoara, 1974.
Roşianu, Nicolae, *Maxima populară rusă şi corespondentele româneşti*, Bucureşti, 1979.

Schuller, Karl, *Aus der Walachei. Rumänische Gedichte und Sprichwörter*, Sibiu, 1851.

Simensky, Th., *Maxime şi proverbii*, în *Cultură şi filozofie indiană, în texte şi studii*, Bucureşti, 1978.
Tăzlăoanu, G., *Comoara neamului*, vol. IX *(Proverbe şi zicători, idiotisme şi locuţiuni)*, Bucureşti, 1943.
Teodorescu-Kirileanu, S., *Proverbele agricole. Învăţături pentru plugari*, Bucureşti, 1923.

Ţapu, Chr. N., *Proverbe din Oltenia*, în *Gr. Tocilescu, Materialuri folclorice*, Bucureşti, 1900.
Valentineanu, I. G., *Cugetări, maxime, proverbe, anecdote*, Bucureşti, 1890.
Vizoly, E. Z., *Sprichwörter der rumänischen Volkes*, Panciova, 1883.
Zanne, Iuliu A., *Proverbele Românilor din România, Basarabia, Bucovina' Ungaria, Istria şi Macedonia. Proverbe, zicători, povăţuiri, cuvinte adevărate, asemănări, idiotisme şi cimilituri*, cu un glosar româno-francez, precuvîntare de G. Dem. Teodorescu, I—X, Bucureşti, 1895—1903

3. LUCRĂRI DE FOLCLOR ŞI ETNOGRAFIE

Baronzi, G., *Limba română şi tradiţiunile ei*, Galaţi, 1872.
Bîrlea, Ovidiu, *Metoda de cercetare a folclorului*, Bucureşti, 1969.
Bîrlea, Ovidiu, *Istoria folcloristicii româneşti*, Bucureşti, 1974.

Bîrlea, Ovidiu, *Poetică folclorică*, Bucureşti, 1979.

Blaga, Lucian, *Trilogia culturii. Orizont şi stil. Spaţiul mioritic. Geneza metaforei şi sensul culturii*, cuvînt înainte de Dumitru Ghişe, Bucureşti, 1969.

Blaga, Lucian, *Elogiul satului românesc*, Bucureşti, 1937.

Boia, Aurel, *11 × 11. Esperanto prin proverbe* (curs minimal), Atelier poligrafic A.S.E., Bucureşti, 1979.

Candrea, Ion Aureliu, *Graiu, datini credinţe*, Bucureşti, 1936.

Chiţimia, Ioan C., *Paremiologie*, SCILF, nr. 3, IX (1960), vol. 6, p. 461—484.

Chiţimia, I. C., *Folclorişti şi folcloristică românească*, Bucureşti, 1968.

Cioculescu, Şerban, *Înţelepciunea din bătrîni*, S, XLXI (1967), nr. 7570 din 31. XII, p. 7.

Constantinescu, Nicolae, *Rima în poezia populară românească*, Bucureşti, 1973.

Coşbuc, George, *Naşterea proverbiilor*, în *Despre literatură şi limbă*, Bucureşti, 1960, p. 201—211.

Densusianu, Nicolae, *Proverbiele romane ca materialu pentru instituţiunile dreptului romanu în Dacia*, în *Orientulu latinu*, Braşov, 1874, nr. 1.

Densusianu, Ovid, *Aspecte ale poeziei populare romanice*, Bucureşti, 1926 (litografiat).

Densusianu, Ovid, *Folclorul. Cum trebuie înţeles*, în *Flori alese din cîntecele poporului*, Bucureşti, 1966.

Dumitrescu-Bistriţa, Gh. N., *Proverbe şi zicale tălmăcite* (comunicare susţinută în cadrul Filialei Drobeta Turnu-Severin a Societăţii de ştiinţe filologice), 1958.

Eftimiu, Victor, *Cuvinte şi zicale*, M, VII (1963), nr. 279 din 9. II, p. 2.

Eftimiu, Victor, *Zicale alterate*, M., XI (1967), nr. 446 din 2. XII, p. 2.

Herseni, Traian, *Cultura psihologică românească*, Bucureşti, 1980.

* * * *Istoria literaturii române*, I. : *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400—1780)*, Bucureşti, 1964.

Joja, Athanase, *Profilul spiritual al poporului român*, St, XVI (1965), nr. 9 (188), p. 3—12.

Lévi-Strauss, Claude, *Antropologia structurală*, trad. rom., Bucureşti, 1978.

Lüthi, Max, *Das Sprichwort in der Zeitung*, Prov., 15 (1970), p. 79 (495)—81 (497).

Mihăescu, N., *Vorbe din popor şi tîlcurile lor. 1. A da sfoară în ţară. 2. Pe brînci. 3. Cu arcanul. 4. De-a berbeleacul. 5. A prins mămăliga coaje. 6. A ajunge funia la par. 7. A mînca papară. 8. A o pune de mămăligă. 9. A-i ajunge (cuiva cuţitul la os). 10. A face haz de necaz. 11. Cu jumătate de gură*, A, nr. din 11. VIII, 24. X., 17. XI, 1966, 1. I. 1967, 16. V., 20. VI., 26. IX., 10. X., 7. XI., 28. XI. 1968 şi 6. II. 1969.

Muşlea, Ion, *Interes pentru folclorul românesc în Ardeal înaintea apariţiei baladelor lui Alecsandri (1852)*, T, nr. 10, 1926, p. 555—562.

Netea, Vasile, *Primele colecţii de proverbe româneşti publicate*, SFL, p. 401—408.

Papadima, Ovidiu, *Idei şi funcţii educative în folclorul romînesc*, în *Din istoria pedagogiei româneşti*, Bucureşti, 1966, p. 21–27.
Papadima, Ovidiu, *Literatură populară română. Din istoria şi poetica ei*, Bucureşti, 1968, p. 596–604.
Perpessicius, E. D., *Iordache Golescu lexicolog, folclorist şi scriitor*, SCILF, III, 1954, p. 27–38.
Pop, Mihai, *Caracterul formalist al creaţiilor orale*, în *Secolul 20*, 1967, nr. 5, p. 155–161.
Pop, Mihai, Ruxăndoiu, Pavel, *Folclor literar românesc*, ed. a II-a, Bucureşti, 1978.
Streinu, Vladimir, *Constante spirituale romîneşti*, L, IX (1966), nr. 18 din 30. IV., p. 1.
Teodorescu, Barbu şi Păun, Octav, *Folclor literar romînesc*, Bucureşti 1964, p. 287–293.
Teodorescu, G. Dem., *Cercetări asupra proverbeloru romîne (cum trebuiesc culese şi publicate)*, Bucureşti, 1877.
Velea, Nicolae, *Proverbe. 1. Ulciorul şi ulcica. 2. Ostenind şi pălăvrăgind la groapa altuia. 3. Sculatul de dimineaţă degrabă. 4. Cu ochitul în castraveţi şi lovitul în ciuperci. 5. Ca 2 în 12 de nu-l scot nici 24*, L, XIV (1971), nr. 42 din 16. X., nr. 43 din 23. X., nr. 44 din 30. X., nr. 45 din 6. XI. şi nr. 46 din 13. XI.
Vrabie, Gheorghe, *Folclorul. Obiect, principii, metodă, categorii*, Bucureşti, 1970.
Vrabie, Gh., *Folcloristica*, în colecţia „Istoria ştiinţelor în România", împreună cu *Etnologia* de Romulus Vulcănescu, Bucureşti, 1975, p. 113–184.
Vrabie, Gh., *Retorica folclorului (Poezia)*, Bucureşti, 1978.

4. LUCRĂRI DE LINGVISTICĂ ŞI STILISTICĂ

Andriescu, Al. *Valoarea stilistică a expresiilor idiomatice*, SCS, Filologie, Iaşi, VII, 1956, 1, p. 63–75.
Apostolescu, N. I., *L'ancienne versification roumaine*, Paris, 1909.
Asan, Finuţa, *Note în legătură cu sensul cuvîntului*, PLG, vol. IV, 1962, p. 129–138.
Avram, Mioara, *Mijloace morfologice de diferenţiere lexicală în limba română*, SCL, IX (1958), nr. 8, p. 315–336.
Bahner, Werner, *Observaţii asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*, LR, X (1961), nr. 3, p. 17–21.
Barborică, Elena, Onu, Liviu, Teodorescu, Mirela, *Introducere în filologia română. Orientări în tehnica cercetării ştiinţifice*, Bucureşti, 1971.
Barbu, N. I., *Sintaxa limbii române (după metoda istorico-stilistică)*, Bucureşti, 1945.
Barrick, Mac E., *Rhyme and the Dating of Proverbs*, Prov., 15 (1970), p. 15 (431) – 17 (433).
Beneš, Pavel, *Préfixes de négation en roumain*, CL, III (1958), supliment, p. 89–95.

Bidu, Angela, *Observații asupra structurii vocabularului*, LR, XVI (1967), nr. 1, p. 3–15.
Bordeianu, Mihai, *Versificația românească*, Iași, 1974.
Bulgăr, Gh., *Despre structura lingvistică și stilistică a locuțiunilor și expresiilor românești*, în „Studii de stilistică și limbă literară", București, 1971, p. 243–250.

Candrea, I.A., *Raporturi între Limbă și Cultură*. Curs predat în anul 1929–1930, București, Litografia scrisul studențesc, 1930.
Carroll, John B., *Limbaj și gîndire*, București, 1979.
Cazacu, Boris, *Studii de limbă literară. Probleme actuale ale cercetării ei*, București, 1960.
Ciobanu, Fulvia–Hasan, Finuța, *Formarea cuvintelor în limba română*, vol. I — *Compunerea*, București, 1970.
Cirese, A. M., *I Proverbi : struttura delle definizioni*, Urbino, 1972, în seria „Documenti di lavoro e prepubblicazioni", Centro internazionale di Semiotica e di Linguistica.
Coteanu, Ion, *Note pe marginea cîtorva studii recente despre cuvînt*, SCL, VIII (1957), nr. 2, p. 173–192.
Coteanu, Ion, *În legătură cu sistemul vocabularului*, PLG, II, 1960, p. 17–29.
Coteanu, Ion, *Stilistica funcțională a limbii române, — stil, stilistică, limbaj —*, București, 1973.
Coteanu, I., Dănăilă, Ion, *Introducere în lingvistica și filologia românească. Probleme, bibliografie*, București, 1970.

Densusianu, Ovid, *Aliterațiunea în limbile romanice*, în *Opere*, I, București, 1968, p. 57–137.
Drașoveanu, D. D., *Observații asupra cuvintelor relaționale*, CL, XIII (1968), nr. 1, p. 19–32.
Drincu, Sergiu, *Probleme teoretice ale derivării cu prefixe în limba română*, în *Studii de limbă și stil*, Timișoara, 1973, p. 151–159.
Ducháček, O., *Le champ conceptuel de la beauté en français moderne*, Praga, 1960.
Dumistrăcel, Stelian, *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, București, 1980.
* * * *Elemente de lingvistică structurală* (sub red. lui I. Coteanu), București, 1967.

Evseev, I., *Semantica verbului*, Timișoara, 1974.

Florea, Ion, *Prefixele de negare în limba română*, în *Anuar de lingvistică și istorie literară*, Iași, 1968, p. 61–69.
* * * *Formarea cuvintelor în limba română II. Prefixele*, București, 1978.

Funeriu, I., *Versificația românească. Perspectivă lingvistică*, Timișoara, 1980.

Gáldi, L., *Esquisse d'une histoire de la versification roumaine*, Budapesta, 1964.
Golopenția-Eretescu, Sanda, *La structure lingvistique des proverbes équationnels*, CLTA II (1965), p. 43–61.
Golopenția-Eretescu, Sanda, *Buzele cele mute vorbesc pe tăcute*, în *Educație și limbaj*, București, 1972, p. 181–190.

Graur, Al., *Puțină ... aritmetică*, București, 1971.
Graur, Al., *Nume de persoane*, București, 1965.
Graur, Al., *Tendințele actuale ale limbii române*, București, 1969.
Greimas, A. J., *Idiotismes, proverbes, dictons, Chaier de lexicologie*, 2, 1960, Univ, Besançon, p. 93—101 (în traducere românească, în *Despre sens. Eseuri semiotice*, București, 1975, p. 318—324).
Guiraud, Paul, *La stylistique*, Paris, 1954.

Herseni, Traian, *Sociologia limbii*, București, 1975.
Holbek, Bengt, *Proverb Style*, Prov., 15 (1970), p. 54 (470) — 56 (472).

Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana, Chițoran, Dumitru, *Sociolingvistică. Orientări actuale*, București, 1975.
Iordan, Iorgu, *Limba română actuală. O gramatică a „greșelilor"*, ed. a II-a, București, 1947.
Iordan, Iorgu, *Lexicul limbii române*, București, 1964.
Iordan, Iorgu, *Stilistica limbii române*, ediție definitivă, București, 1975.

Jakobson, Roman, *Lingvistică și poetică. Aprecieri retrospective și considerații de perspectivă*, în *Probleme de stilistică*, București, 1964, p. 83—125.
Jiga, Caius, T., *Sur la typologie sémantique de quelques proverbes dans les langues romanes*, ACILFR XII, 1, p. 169—177.

Kuusi, Anna-Lena, *On Factors Promoting Pharse Formation*, Prov., 21 (1973), p. 776—782.
Kuusi, Matti, *Towards an International Type — System of Proverbs*, Prov., 15 (1970), p. 699—735.
Kuusi, Matti, *Ein Vorschlag für die Terminologie der parömiologischen Strukturanalyse*, Prov., 5 (1966), p. 97—104.

Milner, George B., *Quadripartite structure*, Prov., 14(1969), p. 379—384.
Mounin, G., *La notion de code en linguistique*, în *Linguistique contemporaine (Hommage à Eric Buyssens)*, Bruxelles, 1970, p. 141—151.
Mukarovský, Jan, *Studii de estetică*, București, 1974.
Munteanu, Ștefan, *Principii de stilistică*, Universitatea din Timișoara, 1967.
Munteanu, Ștefan, *Stil și expresivitate poetică*, București, 1972.
Munteanu, Ștefan, *Structură lingvistică și analiză stilistică*, în *Metodologia istoriei și criticii literare*, București, 1969, p. 199—203.
Munteanu, Ștefan, *Structură populară și structură modernă în evoluția limbii române literare*, CL, nr. 2, 1970, p. 323—335.
Munteanu, Ștefan, *Mijloace gramaticale de expresie stilistică în limbile literare romanice*, ACILFR, XII 1, p. 427—430.

Negreanu, Constantin, *Conceptele „înțelepciune" și „muncă" în proverbele românești. Considerații lingvistice și stilistice*, LL, vol. IV, 1973, p. 791—800.
Negreanu, Constantin, *Conceptele „adevăr", „bunătate" și „cinste" în proverbele românești. Considerații stilistice și lingvistice*. ȘM, I, 1976, p. 62—64.
Negreanu, Constantin, *Proverbele românilor. Considerații asupra structurii lor lingvistice și stilistice* (rezumatul tezei de doctorat), Timișoara, 1979, 25 + VIII p.
Negreanu, Constantin, *Din istoricul paremiologiei*, în „Mehedinți. Istorie și cultură", vol. II, Drobeta Turnu Severin, 1980, p. 547—557.

Niculescu, Alexandru, *Individualitatea limbii române între limbile romanice, 2, Contribuţii socioculturale*, Bucureşti, 1978.

Panaitescu-Perpessicius, D., *Iordache Golescu, lexicolog, folclorist şi scriitor*, în *Menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, Bucureşti, 1957.
Permiakov, G., *On paremiological homonymy and synonymy*, Prov,. 24 (1974), p. 941—943.
Pottier, B., *Vers une sémantique moderne*, TLL II (1964), nr. 1, p. 118—124.
Puşcariu, Sextil, *Limba română, I, Privire generală*, prefaţă de G. Istrate, bibliografie şi note, Ilie Dan, Bucureşti, 1976.

Rădulescu, Mihai, *Stilistica antropologică. O aplicaţie : Gîndirea dihotomică — antonimică*, RITL, tomul 24, nr. 4, 1975, p. 487—497.
Ruxăndoiu, Pavel, *Aspectul metaforic al proverbelor*, în *Studii de poetică şi stilistică*, Bucureşti, 1966, p. 94—113.
Ruxăndoiu, Pavel, *Proverbul, element de educaţie*, în *Educaţie şi limbaj*, Bucureşti, 1972, p. 171—176.
Ruxăndoiu, Pavel, *Funcţia socială a proverbelor*, AUBLLR, XXII, nr. 1, 1973, p. 81—87.

Scorobete, Aurel, *Semantică şi onomasiologie*, LR, XXVI (1977), nr. 5, p. 555—567.
Schaff, Adam, *Introducere în semantică*, Bucureşti, 1966.
Sîrbu, Richard, *Antonimia lexicală în limba română*, Timişoara, 1977.
Slama-Cazacu, Tatiana, *Limbaj şi context*, Bucureşti, 1959.
Slave, Elena, *Organizarea sintagmatică şi semantică a proverbelor*, PLG, V, p. 173—190.
Szemerkényi, Agnes, *A Semiotic Aproach to the Study of Proverbs*, Prov, 24 (1974), p. 941—943.

Şăineanu, Lazăr, *Încercare asupra semasiologiei limbii române. Studiu istoric asupra tranziţiei sensurilor*, RIAF, anul III, vol. VI, 1887.
Şerban, Vasile, *Sintaxa limbii române*, curs practic, ed. a II-a, revizuită şi completată, Bucureşti, 1970.
Şerban, Vasile, *Teoria şi topica propoziţiei în româna contemporană*, Bucureşti, 1974.
Şerban, Vasile şi Evseev, Ivan, *Vocabularul românesc contemporan*, Timişoara, 1978.
Şuteu, Valeriu, *Observaţii asupra frecvenţei cuvintelor în operele unor scriitori români*, în SCL, X (1959), nr. 3, p. 419—443.

Tabarcea, Cezar, *Valorificarea conceptelor structuraliste în cercetarea proverbelor româneşti*, AUB, XVII, 1968, p. 168—172.
Tabarcea, Cezar, *Proverbul şi speciile înrudite — Proverb şi zicătoare —*, AUBLLR, XXIX, 1980, p. 95—103.

Taylor, Archer, *The Proverb, Hathoro*, Pennsylvania, 1962.

Teiuş, Sabina, *Coordonarea în vorbirea populară românească*, Bucureşti, 1980.
Tilavov, Bozor, *Statisticieskij analiz hudjestvennoj formî tadžikskix narodnyh poslovč*, Prov., 21 (1973), p. 769—775.
Tilavov, Bozor, *Lecsiko-grammatičiskij i stilisticieskij analiz poslovennogo poslovicinogo repertuara tadžikov*, Prov., 24 (1974), p. 947—952.

Tillhagen, Carl-Herman, *Die Sprichwörterfrecquenz in eingen Nord — schwedischen Dörfen*, Prov., 15 (1970), p. 122 (538) — 124 (540).
Tohăneanu, G. I., *Expresia artistică eminesciană*, Timişoara, 1975.
Tohăneanu, G. I., *Dincolo de cuvînt*, Bucureşti, 1976.
* * * *Tratat de lingvistică generală* (sub redacţia: Al. Graur, Sorin Stati, Lucia Wald), Bucureşti, 1971.
Trier, J., *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes. Die Geschichte eines sprachlichen Feldes*, Heidelberg, 1931.

Ullmann, Stephen, *Précis de sémantique française*, ed. a III-a, Berne, 1963.

Vendryes, J., *Le language. Introduction lingvistique à l'histoire*, Paris, 1921.
Vianu, Tudor, *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*, Bucureşti, 1957.
Vlăduţ, Alexandra, *Le champ conceptuel de l',,inteligence'' en français et en roumain*, ACILFR XII 1, p. 829—834.
Voigt, V., *Les niveaux des variantes des proverbes*, în *Acta Ethnographica Academiae Scientiarum Hungaricae*, XX, 1970, p. 357—364.
Vulpe, Magdalena, *Subordonarea în frază în dacoromâna vorbită*, Bucureşti, 1980.

Wald, Lucia, *Antonimele în sistemul lexical*, în *Sistemele limbii*, Bucureşti, 1970, p. 75—84.

INDICE PAREMIOLOGIC*

A

A bătut vîntul de cînd e pămîntul/ Şi va bate vîntul cît va fi pămîntul 91, 169
Acela numai ocărăşte, înjură şi necinsteşte, cel ce nu cunoaşte cinstea. 170
A dat ca Eremia cu oiştea în gard. 91
Adesea para cea mai bună pică-n gura porcului. 98
Adevărul a grăi nicicum să te sfieşti, măcar că la puţini vei fi plăcut şi ascultat. 142
Adevărul, ca şi soarele, nu poate fi ascuns cu palma. 165
Adevărul este marfă proastă. 72
Adevărul este uşa raiului. 72
Adevărul iese ca untdelemnul deasupra apei. 163
Adevărul într-un cuvînt, iar minciuna în mii şi sute. 71
Adevărul luminează ca soarele. 165
Adevărul merge mai încet, minciuna se grăbeşte. 71
Adună cu firul ca să ari cu grămada. 112
Afacerea-i afacere. 34
A fugit de Stana/ Şi a dat peste Satana. 91
Ai carte, ai parte. 181, 213
Ai copii/ Ai griji mii. 195
A învăţa de mititel/ Este mult mai uşurel. 198
A învăţa nicicînd e tîrziu. 142, 149
Alba-n deal/ Alba la vale/ Amîndouă merg pe cale. 109
Albina de viespe, cît cerul de pămînt. 164
Albina în gură ţine mierea cea mai dulce şi în coadă acul cel mai otrăvitor. 161
Alt miros dă florăria/ Ş-alt miros dă bălăria. 98
Alţi ochi are vulturul/ Ş-alţi ochi are fluturul. 210
Anevoie se cîştigă, lesne se cheltuieşte. 181
Apa cît de mare vine/ Piatra tot în vad rămîne. 47
Apa doarme ; duşmanul nu doarme. 168
Apa trece, pietrele rămîn. 13, 47, 64
Apele mici fac rîurile mari. 91
A poftit l-ardei prăjit/ Şi negustînd s-a sterpit. 195
Aprinde lumînarea înainte de a se face noapte. 112
Arătura cu cît mai adîncă este/ Cu atît mai mult ne foloseşte. 68
Arătura cu sudoare doare/ Dar în urmă veselie are. 206
Arde lumînarea noastră/ Pe socoteala voastră. 194
Are gura- mpiedicată/ Dar taina o spune îndată. 195

---

* Cuprinde, aranjate în ordine alfabetică, toate unităţile paremiologice din lucrare (inclusiv variantele).

Are popa şapte fete,/ Toate stau să fete. 191
Are pungă mare,/ Dară gură n-are. 113
Are şi el omenie/ Ca căţeaua lui Ilie. 91
Armăsarul cînd îmbătrîneşte ajunge la rîşniţă. 133
Aruncă binele tău în dreapta şi în stînga şi la nevoie ai să-l găseşti. 75
Ascultarea e viaţă, iar neascultarea e moarte. 84
Ascultarea lungeşte viaţa, neascultarea o scurtează. 84
Aşa-i lumea din bucăţi/ Vede unul face toţi. 195
Aşchia nu sare departe de copac. 54
Aşteaptă să-i vie/ De la moşie. 194
Atunci poţi zice că nici un vrăjmaş nu mai ai, cînd nimic nu mai ai. 140
Aurul e ochiul dracului. 80
Aurul şi-n glod străluceşte. 80
A vărat la Umbrăreşti/ Şi acum iernează la Golăşei (Goleşti). 105
A vedea e a crede. 34
A vorbit adevărul şi a venit cu capul spart. 71
A vorbit şi nea Ion,/ Că şi el e om. 91
Azi are, satură zece,/ Şi mîine flămînd petrece. 196
Azi Stan,/ Mîine căpitan. 91

B

Banii nu aduc învăţătură, învăţătura aduce bani. 182
Banul face banii/ Şi păduchele păduchii. 172
Bărbaţii rămîn bărbaţi. 34
Bărbatul care e bărbat, îi cade căciula din cap, o ia, o scutură şi o pune iar la loc, şi merge înainte; dar femeia nu e tot aşa cînd îi cade cîrpa. 131
Bătaia şi ocara nu se întorc niciodată. 179
Bătrînii satului, ca (şi) cîinii la turmă. 97, 177
Băutura cere mîncare şi mîncarea cere băutură. 210
Beleaua lui Costache/ O trage Iordache. 193
Beţivul iese la iveală ca păduchele în frunte. 97
Beţivul se învaţă cu beţia, ca şi hoţul cu hoţia. 170
Binele ce-l faci la oarecine/ Ţi-l întoarce vremea care vine. 130, 131
Binele cu bine se răsplăteşte. 76
Binele de rău te scapă,/ Să-l arunci chiar şi-n apă. 74, 194
Binele după el vine,/ Ca muştele după cine. 75
Bine faci, bine găseşti. 181
Binele la bine vine, precum albinele la coşniţă. 76, 167
Binele nu se face numai la cine îţi place; căci binele este bine să-l faci la fiecare. 167
Binele pe om îl scapă/ De foc şi de apă. 75
Birtul e scara pe care ne coborîm în iad. 130, 164
Bogatul nu crede niciodată celui sărac, nici sătulul celui flămînd. 111, 140, 148
Boii bătrîni trag brazda dreaptă. 198
Boii uniţi la păşune,/ Lupul nu-i poate răpune. 157
Boul are răbdare şi calul iuţeală. 97
Boul se leagă de coarne, omul de limbă. 184
Brînză bună în burduf de cîine. 197
Bucuria şi scîrba sînt două surori care aleagră una după alta. 131

Bufnița nu clocește privighetori. 96
Bună țară/ Rea tocmeală. 188
Bun e Dumnezeu, meșter e dracul. 54, 64

C

Ca acasă la tine/ Nu-i nicăieri bine. 196
Cale bună, ca bumbacul,/ Unde-i ajunge să-ți spargi capul. 201
Calul de dar nu se caută la dinți. 202
Capra care zbiară o mîncă lupul. 97, 130
Capra face pozna și oaia pate rușinea. 97
Capra nu se face vacă, nici nătărăul om de treabă. 175
Capra sare casa, iada sare masa. 174
Caprei îi pică trupul de rîie și coada tot bîzău o ține. 161
Capul face/ Capul trage. 188, 207
Care are cal nu are livadă. 210
Care are livadă nu are cal. 210
Care-i din viță/ Și din sămînță,/ Știe ce-i cinia/ Și omenia. 118, 188
Care nu e milostiv către dobitoacele sale, acela nu va fi milostiv către oameni. 130
Care-și bate mula/ Își bate punga. 118
Care tot mereu vorbește/ El treaba și-o zăbovește. 130
Cartea e ca marea, fără fund, și cine o lăcomi să învețe numai el toată cartea, nu poate. 163
Casa e casă/ Cînd ai gospodină în casă. 107
Casa fără perdele/ Ca femeia fără sprîncene. 107
Casa-i goală/ Ca o oală,/ de n-are de ce se prinde mîța. 166
Casa lor este cu ușa prin pod și ferestrele pe sub pat. 107
Casa nemăturată/ Musafiri așteaptă. 86, 187
Casă fără copii — blestem greu pe capul părinților. 77
Casă fără copii — casă pustie. 77
Cată Nanea iapa, călare pe ea. 91
Catîrii cu mult mai buni/ Decît măgarii cei mai buni. 172
Caută muiere să-ți placă ție, nu altora. 132
Ca vremea nici un dascăl mai bun. 141
Ce a făcut mama și tata, o să facă fiul și fata. 170
Cearta și părerea de rău sînt surori. 178
Ceea ce vreți să vă facă vouă oamenii faceți și voi lor. 76
Ce e frumos/ Poartă și ponos. 204
Ce e în inima treazului stă în gura beatului. 118
Ce e nou e și frumos. 120
Ce face un prost nu pot desface zece înțelepți. 60
Ce folos de statul tău/ Dacă ți-e năravul rău. 194
Ce-i căciulă nu-i tulpan. 120
Cei mai frumoși ghiocei prin mărăcini se găsesc. 161
Ce intră în gura lupului anevoie iese. 118
Ce intră în pămînt curînd se uită. 120
Ce înveți la tinerețe/ Aceea știi la bătrînețe. 193
Cel ce are avere e mai zgîrcit ca cel ce n-are. 119
Cel ce are vecini răi se laudă singur. 119
Cel ce ascultă la minciuni ca cel ce paște la vînturi. 165
Cel ce construiește ca un lord va trăi ca un sclav. 36
Cel ce construiește ca un sclav va trăi ca un lord. 36

Cel ce doarme rămîne cu dinții la stele. 119
Cel ce lucrează la pămînt/ Înalță stoguri pe pămînt. 172
Cel ce pierde drumul e bucuros și de cărare. 119
Cel ce rîde la urmă rîde mai bine. 35
Cel ce s-a fript cu terciu suflă și-n iaurt. 119
Cel ce se uită la vînt nu va semăna/ Cel ce caută nori nu va secera. 127
Cel ce tace/ Și treaba-și face. 119
Cele bune/ Să s-adune,/ Cele rele/ Să se spele. 74, 189
Celei mai cinstite femei îi trebuie bărbat. 164
Cele rele să le scrii pe apa ce curge, iar facerea de bine în piatră să o sapi. 12, 73
Cel furios, ca ploaia cea repede, curînd îi trece mînia; iar cel tăcut, ca ploaia cea măruntă, ține mai mult. 165
Cel înțelept se învață din înșelăciunea cea dintîi. 61
Cel mai mare,/ Minte n-are,/ Cel mai mic/ Mai voinic. 200
Celui mai blînd dobitoc îi trebuie bici,/ Celei mai cinstite femei îi trebuie bărbat. 164
Ce mi-e Tanda/ Ce mi-e Manda. 193
Ce n-a învățat Ioniță/ Nu mai învață Ion. 92
Ce naște din pisică șoareci mănîncă. 96
Cerul curat de trăsnet nu se teme. 104
Cerul de primăvară e adesea ca o mutră de soacră. 106
Cerul, pămîntul, focul și apa n-au judecată. 53
Ce ție nu-ți place ... 213
Ce ți-e scris ... 213
Cine a auzit de Păcală/ Cunoaște și pe Tîndală. 193
Cine a băut o să bea;/ Cine a furat o să fure. 115, 126, 209
Cine adună la tinerețe/ Are la bătrînețe. 124, 193
Cine aleargă mult/ mănîncă unt. 66, 194
Cine alege culege. 190, 211
Cine a mințit odată/ Și-a mîncat credința toată. 195
Cine a murdărit să mături. 126
Cine are avere e mai zgîrcit ca cine n-are. 119
Cine are bătrîn să-l vîndă/ Și cine n-are să-l cumpere. 127
Cine are bea și mănîncă,/ Cine nu, stă și se uită. 115, 125
Cine are fete multe adună nebunii de pe drumuri. 124
Cine are fete multe se închină la oricine. 124
Cine are mîna lungă/ Pierde și ce are-n pungă. 190
Cine are mult, de multe ori vine vremea să n-aibă nicidecum. 139
Cine are vecini răi se laudă singur. 119
Cine a sărit și nu s-a poticnit voinic mare s-a numit. 126
Cine bate fierul rece/ Nimic nu folosește. 139
Cine bate la poarta altuia o să bată și altul la poarta lui. 76
Cine botează cutează. 211
Cine caută cal fără cusur merge pe jos. 121
Cine caută ceartă găsește bătaie. 121
Cine caută găsește. 126
Cine caută iepuri în biserică se întoarce fără vînat acasă. 80
Cine caută nevastă fără cusur neînsurat rămîne. 86, 121
Cine caută pe dracu întotdeauna îl găsește. 121
Cine caută prieteni fără cusur fără prieteni rămîne. 121
Cine caută stăpîn devine slugă. 121
Cine caută vreme pierde vremea. 121
Cine cere nu moare/ dar nici cinste nu are. 125

Cine cutează să spună adevărul/ Poate lesne umbla bătut ca mărul. 71
Cine dă cu capul de pragul de sus vede pe cel de jos. 117
Cine de cuvînt nu înțelege/ Nici de ciomege. 125
Cine disprețuiește urăște. 211
Cine doarme cu cîinii se scoală plin de purici. 97
Cine doarme rămîne cu dinții la stele. 119
Cine dreptate nu are/ Acela țipă mai tare. 196
Cine e mare/ E și tare./ Cine e mic/ Tot nimic. 111, 115, 141, 149, 189, 210
Cine este vara la ogor/ Iarna este la obor. 66, 124, 190
Cine face bine, bine găsește ;/ Cine face rău, rău-l însoțește. 74, 128, 209
Cine face gălușca trebuie s-o și înghită. 78, 122, 159
Cine face/ lui își face,/ Cine dă/ lui își dă. 115, 127, 169
Cine făgăduiește tot, nu făgăduiește nimic. 184
Cine fură azi o ceapă/ Mîine fură o iapă. 123
Cine fură azi un ac/ Mîine fură un gînsac. 123
Cine fură azi un ou/ Mîine fură un bou. 123, 213
Cine glumește trebuie să știe și de glumă. 170
Cine greșește plătește. 211
Cine intră fără tocmeală/ Iese fără socoteală. 118
Cine iubește iartă. 211
Cine îmbrățișează multe puține adună. 117
Cine împarte parte-și face. 117
Cine începe multe puține sfîrșește. 117
Cine întreabă nu greșește. 126
Cine învață la tinerețe/ Se odihnește la bătrînețe. 124, 193
Cine îți zvîrle o piatră zvîrle-i o pîine. 78
Cine jură lesene minte. 78, 122, 159
Cine la seceriș nu se lenevește pîinea din gură nu-i lipsește. 128
Cine lăcomește nu se pricopsește. 211
Cine lucră are/ Cine șede rabdă. 67
Cine lucrează acela se cade să mînînce. 66
Cine lucrează și tace/ Mai multă treabă face. 66, 126
Cine merge alăturea cu drumul cade jos. 78, 159
Cine-mi place, eu nu-i plac,/ Cui plac eu nu-mi place mie. 168
Cine mișcă/ Tot mai pișcă;/ Cine șade/ Coada-i cade. 128, 188
Cine moștenește plătește. 126
Cine multe sărbători face/ Nu are cu ce să se îmbrace. 117
Cine muncește agonisește. 126
Cine muncește/ Hrană agonisește. 66
Cine n-aleargă la tinerețe/ Nu se odihnește la bătrînețe. 124, 187
Cine n-are belea/ Dumnezeu să-i dea. 63
Cine n-are frumoasă/ Pupă și mucoasă. 117
Cine n-are vara minte/ Iarna nu mănîncă plăcinte. 124, 187
Cine n-ascultă de tată/ N-are noroc niciodată. 199
Cine nu are vulturi trebuie să se mulțumească și cu bufnițe. 158
Cine nu ascultă nu învață. 126
Cine nu cruță cînd are/ Va răbda la lipsă mare. 195
Cine nu deschide ochii deschide punga. 117
Cine nu înțelege de cuvînt nu înțelege nici de ciomag. 179, 184
Cine nu învață la tinerețe/ Va plînge la bătrînețe. 124, 193
Cine nu lucrează/ În lipsă iernează/ Și cu ea vărează. 125, 191
Cine nu muncește nu mănîncă. 126
Cine nu mulțumește se vestejește. 126
Cine nu seamănă nu culege. 126

Cine nu-şi laudă casa./ Casa pe el cade. 107
Cine nu ştie de vorbă nu înţelege nici de ciomag. 136
Cine nu ştie nici de meserie/ E ca ursu în vizunie. 137, 148
Cine nu vrea să lucreze vara n-are ce mînca iarna. 124, 135
Cine păgubeşte se înţelepţeşte. 211
Cine pierde drumul e bucuros şi de cărare. 119
Cine pleacă de dimineaţă/ Departe ajunge seara. 70, 117
Cine poartă barbă să-şi cumpere şi pieptene. 158
Cine poate face bine şi nu face păcătuieşte. 126
Cine s-a fript cu terciu suflă şi-n iaurt. 119
Cine sapă groapa altuia ... 213
Cine sare peste garduri dă adesea în pari. 78, 123, 159
Cine s-atinge de mărăcini nevătămat nu scapă. 85
Cine sădeşte vie din rodul ei mănîncă. 117
Cine schimbă stăpînii slugă îmbătrîneşte. 197
Cine scoate sabia de sabie va pieri. 116, 170
Cine scuipă împotriva vîntului îşi scuipă mustăţile. 117
Cine se amestecă în lături (tărîţe) îl mănîncă porcii. 128
Cine se aseamănă se adună. 126
Cine se bucură la avere ia fără plăcere. 118
Cine se culcă tîrziu/ şi doarme dimineaţa/ îşi scutură viaţa. 125, 191
Cine se grăbeşte/ Curînd oboseşte. 117, 124
Cine se ia după muşte ajunge la gunoi. 123
Cine se iubeşte curînd osteneşte. 124
Cine se încălzeşte la soare nu-i pasă de lună. 53, 128
Cine se joacă cu dracu, dă şi peste tată-su. 64
Cine se lasă să i se pună în spate capra e silit în scurt timp să ducă vaca. 97
Cine se pripeşte se pîrleşte. 211
Cine se scoală de dimineaţă acela e mai mare în sat. 70, 116
Cine se scoală de dimineaţă (acela) departe ajunge. 13, 70, 115, 116, 213
Cine se scoală de dimineaţă e mai mare. 116
Cine se scoală de dimineaţă se scobeşte în măsele, cine tîrziu se scarpină în cap. 116
Cine şi-a măritat fata şi-şi clădeşte o casă cunoaşte greutăţile vieţii. 126
Cine şi-a pierdut cinstea dă-i colac şi lumînare. 198
Cine-şi păzeşte limba îşi păzeşte capul. 123
Cine ştie carte are patru ochi. 123
Cine tace în mijlocul strigărilor acela mai înţelept. 61
Cine tace mai multă treabă face. 119
Cine treapădă capătă. 66, 211
Cine ţine doi pepeni într-o mînă rămîne fără nici unul. 141
Cine ţine oala în mînă îşi face supa după pofta lui. 117
Cine ţine pîinea în sînul altuia, de multe ori flămînd rămîne. 117
Cine umblă la Crăciun în cămaşă, la Paşti umblă (cu) în cojoc. 122, 159
Cine umblă pe toate drumurile nu ajunge nicăieri. 140
Cine vara petrece cîntînd/ Iarna rămîne flămînd. 124
Cine vara stă şi doarme/ Iarna, biet, moare de foame. 124
Cine va umbla cu pizma/ îşi va sparge singur cizma. 123
Cine vede naşterea/ Vede şi moartea. 115
Cine vine prea tîrziu la masă, acela roade oasele. 130
Cine vorbeşte multe/ Ori ştie multe/, Ori minte multe. 116, 125, 172
Cine vorbeşte seamănă, cine ascultă culege. 115, 182
Cine vrea să înşele se înşeală. 116, 170
Cine vrea să se facă de oaie/ Se găseşte cine să-l despoaie. 128

Cine vrea să-şi vînză marfa cu preţ să o scoată la mezat. 102
Cine vrea trandafiri cată se vrea şi spini. 96
Cine vrednicia capului nu pricepe, acela lungimea cozii la mare cinste ţine. 130
Cinstea cu ocara tot una îi este. 76
Cinstea e legea cea mai mare. 168
Cinstea la cinste trage, că cinstea cinste cere. 76, 168
Cinstea nu se cumpără, nici nu se vinde. 178
Cinstea şi ocara nu pot fi împreună. 76
Cinste dai, cinste găseşti. 181
Cinsteşte mai mult pe cel vrednic de cinste, fie de orice treaptă. 170
Cioara în loc de privighetoare nu se poate vinde. 96
Ciocanul fără gălăgie nici un lucru nu săvîrşeşte. 137
Ciocoiul ca cîinele de uşi multe. 97
Cizmarul umblă cu cizmele sparte. 170
Cîinele care caută găseşte un os. 197
Cîinele care latră nu muşcă pe furiş. 132
Cîinele latră la lună toată noaptea şi luna nu-l ascultă niciodată 138, 160
Cîinele mort nu mai muşcă. 91
Cîinele neamţului (turcului) mănîncă şi mere pădureţe. 98
Cîinele pe lup de gît l-a apucat, iar pe porc de urechi. 98
Cîine pe cîine latră şi nu aude nici unul. 138, 148
Cîinii latră, caravana trece (ursul trece; vîntul bate). 181
Cînd ai pisică bătrînă,/ Şoarecii-n casă-ţi fac stînă. 96
Cînd ai zor,/ Nu pune mîna pe topor; /Nici pe cuţit/ Cînd eşti amărît. 136, 189
Cînd aveam în ce/n-aveam cu ce; /Acum că am cu ce/ n-am în ce. 205
Cînd aveam locul,/ N-aveam mijlocul;/ Acum că am mijlocul,/ Îmi lipseşte locul. 205
Cînd banul cutează/ Cuvîntul încetează. 198
Cînd dă Dumnezeu dă, iar cînd ia, apoi îţi ia şi cenuşa din vatră. 63.
Cînd e bolnav leul, iepurii îi sar în spinare. 97
Cînd e brînză/ Nu-i bărbînţă. 204
Cînd e plosca la mijloc,/ Mare, mic, e cu noroc. 197
Cînd eşti în luciul mării şi tună,/ Anevoie o să scapi de furtună. 105
Cînd eşti poftit la masă/ Pleacă sătul de-acasă. 194
Cînd eu cumpăr nimeni nu vinde,/ Cînd eu vînd nimeni nu cumpără. 152
Cînd îi dă Dumnezeu, nici dracul n-are ce-i face. 64
Cînd n-ai frumos pupi şi mucos. 117
Cînd n-are plugarul/ Nici nădrăgarul. 106
Cînd nici nu gîndeşti, atunci te trînteşte. 136
Cînd nimeni nimic nu va vorbi de tine, mai bine să te-neci. 140
Cînd o face plopul mere ... 213
Cînd o face salcia mere/ Şi răchita micşunele. 98
Cînd pisica nu-i acasă şoarecii joacă pe masă. 36, 91, 213
Cînd plouă spală străchinile şi cînd bate vîntul mătură casa. 105
Cînd rădăcina se usucă/ ramură verde pe copac nu se mai ridică. 98
Cînd se încălzeşte la soare nu-i pasă de lună. 91
Cînd se lasă ceaţă jos/ Este semn de timp frumos. 104, 195
Cînd se vorbeşte de rîs/, nu se spune pentru plîns;/ Şi cînd se spune de plîns/ nu se vorbeşte de rîs. 210
Cînd te arde cărbunele, îl arunci şi-n barba lui tată-tău. 160
Cînd te-a scăpa Dumnezeu, dracul te şi apucă. 64

Cînd te urci în sus pe scară, din treaptă în treaptă să păşeşti, ca să nu te poticneşti. 201
Cînd ţi-e brînza mai proaspătă, n-ai smîntînă. 158
Cîrciuma de lîngă drum e ca fata mare pe care o sărută toţi. 162
Cîrtiţa pe sub pămînt umblă, dar urma ei se cunoaşte deasupra pămîntului. 161
Cît ai da în amnar. 107
Cîte flori sînt pe pămînt, toate se duc în mormînt. 160
Cît e negru sub unghie. 107
Cîte zbor nu se mănîncă. 118
Cîte zici/ Atîtea vinzi ;/ Cîte auzi/ Atîtea prinzi. 211
Cît să pui pe buze. 107
Cît umbra acului. 107
Cît un fir de mac. 107
Cît un purice. 107
Cîţi se spală, toţi la masă vor să şadă. 130
Cloşca care cuprinde ouă multe, nici un pui nu scoate. 132
Cocoşul care cîntă toată noaptea, îl mănîncă vulpea. 132
Comoară găsită,/ Belea nesfîrşită. 86, 194
Copacul care scîrţie nu cade degrabă. 132
Copacul cînd cade, ramură verde nu se mai vede. 98, 187
Copacul cu rădăcini adînci nu se teme de furtună. 158
Copiii — cinstea părinţilor, iar părinţii — lauda copiilor. 176
Copii mici,/ Griji mici/ Copii mari,/ Griji mari. 169
Copii mici, griji mari/ Copii mari, griji mici. 210
Copilul necertat/ Rămîne neînvăţat. 87
Copilul nepedepsit/ Ajunge nepricopsit. 54, 87, 133
Creşte şarpele în sîn ca mai bine să te muşte. 158
Cu adevărul în gură/ nimeni nu îţi dă în gură/ de-aceea trebuie şi cîte o minciună. 141, 149
Cu bogatul nici calul să nu-l încerci, nici în pungă să te măsori. 136
Cu capul care s-a născut/ Cu ăla moare. 199
Cu cei mari nu mînca cireşe, nici nu te trage-n degete. 136
Cu cel mînios nicidecum să te sfădeşti, pînă nu-i va trece mînia. 139
Cu cheia de aur se deschid porţile raiului. 80
Cu chiorii, chiorăşti,/ Cu gîngavii, gîngăveşti. 203
Cu cît e nepotrivit a vedea un om beat stînd între cei treji, cu atît e mai urît a şedea cel treaz între beţi. 78
Cu cît mai adînc intri în pădure, cu atît de mai multe lemne dai. 68
Cu cît mai mult lucrezi pămîntul, cu atît mai mult şi el te mulţumeşte. 68
Cui îţi zvîrle o piatră zvîrle-i o pîine. 159
Cui pe cui şi răul cu rău se scoate. 168
Cum s-a cîştigat, aşa s-a mîncat. 67
Cum ţi-e lucrul, aşa ţi-e plata. 67
Cu neamurile să mănînci, să bei/Daraveri să n-ai cu ei. 196
Cu răbdarea/ treci şi marea/ Dar cu răul/ nici pîrăul. 141
Cu sila poţi să iei, dar nu poţi să dai. 184
Cu sluta în vatră casa ajunge să fie cu uşa prin pod şi cu ferestrele pe sub pat. 107
Cu un trandafir a vrut să dreagă ce a stricat cu cinzeci de spini. 96
Cuvîntul aspru scîrbă aduce, iar cuvîntul dulce dragoste. 184
Cuvîntul bun unge/ Şi cel rău împunge. 74, 173, 191
Cuvîntul, cît de mic, ispravă mare ne arată, ca aluatul, cît de mic, frămîntătură mare dospeşte. 199

Cuvîntul cum iese din gură, nicicum se mai întoarce, de aceea să bagi de seamă cînd, cu cine și ce grăiești, ca nicicum să greșești. 142
Cuvîntul e ca vîntul,/ nu se ajunge nici cu armăsarul,/ nici cu ogarul. 136, 189
Cuvîntul omului — icoana gîndului, faptele lui — icoana sufletului. 181

D

Dacă ai dat uită, iar dacă ai luat pomenește. 183
Dacă are carne nu are miel. 35
Dacă are miel nu are carne. 35
Dacă are pîine nu are sare. 35
Dacă are sare nu are pîine. 35
Dacă dai pricină înțeleptului și mai înțelept îl faci. 61
Dacă Dumnezeu ar fi dat porcului coarne, răsturna pămîntul. 200
Dacă moare jugul/ Se răpune juncul. 204
Dacă n-ai nas, n-ai nimic. 139
Dacă n-ai noroc și parte degeaba te scoli de noapte. 203
Dacă nu e ploaie, fie și ninsoare. 104
Dacă nu-i, nu-i,/ Nu mai spune nimănui. 138, 190
Dacă nu-i sări,/ Nu-i sorbi; /Dacă nu-i lucra,/ Nu-i mînca. 135, 147, 150
Dator nu-s că nu-mi dă nimeni pe datorie. 138
Dacă pădurea n-ar da coadă securei, pădurea n-ar putea fi tăiată. 158
Dă cinstea pe rușine și pacea pe gîlceavă. 76
Dă-i cu cinstea/ Să piară rușinea. 76
Dă nas lui Ivan că se suie pe divan. 91
Dă voie porcului împrejurul stogului că el se suie deasupra. 161
De ani e mare/ Dar minte n-are. 203
Decît bogat și bolnav, mai bine sănătos și sărac. 200
Decît îi zice cîne,/ Mai bine jupîne, 79, 111
Decît în casă pe oricine/ Mai bine un mărăcine. 195
Decît în tîrg cu papuci,/ Mai bine în crîng cu opinci. 79
Decît o săptămînă vrabie, mai bine o zi șoim. 79
Decît o vară găină, mai bine o zi cocoș. 79
Decît să întingi în unt/ Cu ochii-n pămînt,/ Mai bine să-ntingi în sare/ Cu ochii la soare. 81
Decît să muști omul din dos, mai bine (mușcă-l) din față. 79, 111
Decît să-ți iasă nume rău, mai bine ochii din cap. 79, 111
Decît slugă mare, mai bine stăpîn mic. 79, 110
Decît stăpîn în Cacoți, mai bine slugă la Broscari. 79
Decît stăpîn sărac, mai bine slugă bogată. 79
Decît toată vara cioară, mai bine o zi șoim. 79
Decît tot anul cioară, mai bine o zi șoim. 110
Decît un an nicovală, mai bine trei zile ciocan. 79, 110
Degrabă să asculți, tîrziu să grăiești. 182
De însurat și de coate goale să nu se vaiete nimeni. 138
De la adevăr la minciună/ E numai un lat de mînă (palmă). 71
De la calic/ Nu afli nimic. 139, 195
De la copacul căzut toată lumea aleargă să strîngă lemne. 161
De la vorbă pînă la faptă, ca de la pămînt la cer. 165
De moarte și de nuntă nimeni, niciodată, nu poate fi gata. 140
De multe ori dintr-o iapă bună iese un măgar și dintr-un mărăcine iese un trandafir. 12, 93, 157

De multe ori din ţînţar/ Lumea face armăsar. 98
De n-ai bani, nu lua zestre ; ca să nu-ţi zică : taci tu să vorbesc eu ! 135
De omul bun şi de vreme bună nu te mai saturi. 167
De prea mult ce mă iubeşte/ Ca cocoşul mă chiorăşte. 165
De pupat, de sărutat/ Popa nu ne dă păcat. 198
De sfînt, sfînt să fii/ Dar de frică tot să ştii. 77
Destul e destul. 34
Deşi plopul e mare/ Poame dînsul n-are. 202
Deştept ca oaia cînd dă în noroi. 97
Deştept ca oaia şi viclean ca măgarul. 97, 163
De unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere. 136, 147
De vrei să joci la bătrîneţe/ Păzeşte-te la tinereţe. 193
Dimineaţa poartă aur în gură. 70
Din gura prostului afli adevărul. 71
Din omul bun, bun lucru iese. 76, 167
Din pomul bun, bun rod iese. 167
Dintele cînd te doare,/ Cu cleştele se domoale. 103, 192
Dintr-un cal boieresc iese unul ţigănesc. 210
Dintr-un cal ţigănesc iese unul boieresc. 210
Dintr-un mărăcine iese un trandafir şi adesea dintr-un trandafir iese un mărăcine. 54
Dintr-un om şi bun, şi rău/ Ca dintr-un lemn şi cruce, şi măciucă. 74
Din vorbă se face fapta şi din faptă vorba. 184
Doi bărbaţi la un loc tot pot locui, iar două muieri într-o casă, nicicum pot trăi. 149
Domn, domn să fii/ Dar de frică tot să ştii. 77
Două rele nu fac un bine. 35
Douăsprezece meserii,/ Treisprezece sărăcii. 103, 193
Dracul alb mănîncă şi pe cel negru. 109
Dracul nu e aşa de negru cum îl zugrăvesc românii. 63
Dracul nu face biserici, nici puţuri la răscruci. 136, 147
Dracul stă în deal şi prăvale carul în vale. 64
Drumul bătut — drum sigur. 171
Duhul omului e ca o funie ; de ce o întinzi de ce slăbeşte. 162
Dulce i-a fost la mîncare,/ Dar acru la scărpinare. 74, 191
Dumnezeu a umplut lumea cu ce a putut. 63
Dumnezeu cu mila şi dracu cu pielea. 64
Dumnezeu te fereşte/ Pînă te nimereşte. 63
Dunărea e mare, însă cîteodată scade foarte mult. 158
După ce apune soarele laudă ziua. 104
După ce e neagră o mai cheamă şi Neaga. 204
După ce e prost îl cheamă şi Vlad. 91
După faptă şi plată,/ Să nu rîzi de nime niciodată. 140
După o căţea, mulţi căţei se ţin. 98
Duşmănia pierde omenia. 77

E

E ca măgarul îmbrăcat în piele de leu. 97
E ca vita, doar nu paşte. 97
E de la Chioreni/ Aproape de Orbeni. 193
E loc la soare pentru toţi. 53

E lup îmbrăcat în piele de oaie. 97
E mai bine a suferi nedreptate ca a face strîmbătate. 84
E mai bine să fie cineva la colț de țară și mijloc de masă. 75, 120
E mai bine să întrebi de două ori decît să greșești o dată. 121
E mai bine să taci decît să vorbești rău. 121
E mai bun un prieten la drum decît un ban în pungă. 34
E mai ușor a zice ba,/ Decît zoată ziua ba. 142, 149
E nevinovat ca pruncul care se naște. 131
E nevoie a nimeri vremea la vremea ei. 170
E nevoie/ La coada oii;/ Dar la a țapului/ Și mai al dracului. 98
E rău cînd nu e bine, dar e mai bine cînd nu e rău. 183
E scump la tărîțe și ieftin la făină. 101
Eu am fost ca tine,/ Tu n-ai ajuns ca mine. 194
Eu îi cer ca să-mi dea mie/ Și el îți întinde ție. 194

F

Face albul negru și negrul alb. 109
Face noaptea zi și ziua noapte. 171
Fala și beția/ Aduc sărăcia. 81
Fală goală/ traistă ușoară. 81
Fapta bună/ Este pentru om cunună. 195
Fă bine ca să-ți auzi rău. 73
Fă bine și-așteaptă rău. 73
Făgăduiește și nu da,/ Și nicicum nu-i scăpăta. 139, 187
Fă-mă, mamă, vrăjitor/ Să mă fac negustor. 103, 192
Fă-te frate cu dracul pînă treci puntea. 64
Fățarnicul e ca un cărbune acoperit care arde pe neștiute. 131
Femeia bună e plug de aur în casa omului. 164
Femeia care nu voiește să frămînte, toată ziua cerne. 132
Femeia fără bărbat,/ Ca calul despiedicat. 163
Ferestrele au ochi, iar gardul și pereții urechi. 106
Ferește-te de bătrîna fată mare ca de-o vacă împungătoare. 165
Ferește-te să nu izbești în vîrful cel ascuțit. 112
Fericit acela care se mulțumește cu puțin. 132
Fiecare grăunte are făină, dar și tărîțe. 184
Fie iarna cît de rece,/ Numai mărțișor de-ar trece. 190
Fierul neîntrebuințat rugineşte. 85
Floarea la floare trage. 171
Floare nescuturată/ claie de fîn nemîncată/ și fată nemăritată/ arar s-a văzut. 85
Focul ce nu te supără, nicicum să-l zgîndări. 130, 139
Friptura bună nu se face la fum. 198
Frîul conduce calul, înțelepciunea omul. 162
Frumusețea fără înțelepciune este ca o floare în tină. 61
Frumusețea vestejește,/ Dar înțelepciunea crește. 61
Fuge de dracul și dă peste satana. 64
Fugi de băutură multă, că o băutură fără măsură, și pe cel mai cuminte îl arată fără minte. 170
Fugii de naiba și dădui peste dracu. 64
Furnica cu furnică,/ Fie cît de mică,/ Face mare mușuroi. 200

G

Găina care cîntă nu ouă. 130
Găina care rîcîie mult își scoate ochii. 130
Găina nu se poate cu două/ Și cu pui și cu ouă. 195
Gînduri multe fără treabă/ Dovedesc minte slabă. 195
Gluma, glumă/ Treaba, treabă. 68
Gluma pisicii,/ Moartea șoarecilor. 96
Gospodarul cu cît are copii mai mulți, cu atît e mai folosit. 68
Gospodarul e stăpînul casei/ Gospodina e albina. 165
Graba strică treaba. 85
Grabnic la auzire și zăbavnic la grăire. 77, 192
Gura înțeleptului — ca fîntîna curată, ce pururea curge și pe nimeni vatămă, dar pe toți îi adapă. 162
Gura mincinosului adevăr grăiește. 71
Gura nebunului adevărul grăiește. 71
Gura vorbește adevărul și minciuna. 71
Gură multă,/ Treabă puțină. 65

H

Hoțul la întuneric și adevărul la lumină. 72
Hoțul nedovedit/ E negustor cinstit. 100

I

Iapă albă-mi trebuia/ Că cea neagră nu trăgea. 204
Iarba bună în spini se găsește. 96
Iarna-i grea, omătul mare,/ Vai de omul care n-are. 104
Iepuroaica fată și iepurele de inimă se vaită. 98
Inima înțeleptului e în limbă/ Și a nebunului în gură. 60

Î

Îi mai mare lenea decît neaverea. 86
În cel mai bun grîu găsești și cîte un fir de neghină. 96
Închină-te la Dumnezeu dar nu te strica nici cu dracul. 54, 64
În copacul fără poame, nimenea nu aruncă piatră. 161
În dragoste și în domnie,/ Nu încape tovărășie. 194
În nădejdea bălțatului rămîne breaza stearpă. 98
Înnegrind pe altul, nu te albești pe tine. 109
Însurătoarea de tînăr e ca gustarea de dimineață. 166
Întîi ascultă și pe urmă vorbește. 181
Întîi judecă-te pe tine și apoi pe altul. 184
Înțelept ca șarpele, muncitor ca albina și doritor ca turturica. 164
Înțeleptul adună și prostul risipește. 59
Înțeleptul e răbduiu. 61
Înțeleptul învață din pățania altora, nesocotitul nici din a sa. 184
Înțeleptul învîrtește de șapte ori limba în gură, înainte de a vorbi. 61
Înțeleptul își gătește încă pîn'nu flămînzește. 61
Înțeleptul o cumpără și nebunul o vinde. 182

Înţeleptul se fereşte de azi pentru mine. 61
Înţeleptul şi fără bani este bogat. 61
Înţeleptul tace şi face. 61

J

Judecata e ca o trăsură cu două oişti, cînd înainte, cînd înapoi o poţi mîna. 62
Judecata e în capul omului. 62
Judecata e oloagă cînd lipseşte în cap o doagă. 62
Judecata-i cu nasul de ceară. 62
Judecata nu o poţi face cu lopata. 62
Jupîneasa/ Ţine casa,/ Dar jupînul/ Ţine drumul. 210

L

La bătrîneţe se simte cine nu s-a cruţat la tinereţe. 124
La beţie omul este pisică, maimuţă şi la urmă porc. 98
La casa cu trei cumnate nici vase nu sînt spălate. 136
Lacomul e de unde n-are mărul coajă şi cireşul sîmbure. 97
Lacomului, cît să-i dai, el nu zice ba. 140
Lacrimile săracilor, nici soarele, nici vîntul nu le poate usca. 136
La gură punga o leagă/ Şi copiii (nepoţii) i-o dezleagă. 170
La joc foc,/ La lucru ioc. 142, 149
La joc toate se adună,/ Dar la lucru nice una. 141
La multe cine gîndeşte/ Nici una nu isprăveşte. 137, 149
La o mînă de învăţătură se cere un car de purtare bună. 108
La omul cu noroc fierbe oala fără foc. 203
La orice treabă, pe Stan Păţitul întreabă. 63
La plăcinte înainte,/ La război înapoi. 194
La pomul lăudat ... 213
Lasă să ningă, să plouă, numai vreme rea să nu se facă. 105
La tinereţe cine nu lucrează/ La bătrîneţe rîiază. 124, 192
La toată binefacerea ce faci, fii vesel. 170
La un car de învăţătură e bună şi o lingură de minte. 108
La un car de minte e bine să fie un dram de noroc. 108
La un car de minte trebuie două de noroc. 108
La un sac de învăţătură trebuie un car de minte. 108
La vremea cea caldă din mijlocul iernii să nu te încrezi. 104
Lăutarul cîntă mai bine cînd îşi cîntă lui. 103, 170
Lăcomia pierde omenia. 77
Lemnul care se îndoieşte e mai bun decît cel care se rupe. 132
Lenea doarme şi sărăcia o apără de muşte. 65
Lenea e cucoană mare care n-are de mîncare. 201
Lenea merge încet şi sărăcia o ajunge din urmă. 65
Leneşul mai mult aleargă şi scumpul mai mult păgubeşte. 177, 213
Leului nu i-a fost ciudă că l-a lovit vînătorul, ci că l-a lovit măgarul. 97
Lesne făgăduim, anevoie împlinim. 182
Limba e şi dulce şi amară, după cum dai de ea. 74
Limba îndulceşte şi limba amărăşte. 112
Lucrul are rădăcini amare, dar fructe dulci. 66
Lucrul cunoscut de doi, trei/ Nu mai rămîne între ei. 195
Lucrul se lucră la soare,/ Vinul se bea la răcoare. 70

Lucrul se lucră lucrînd,/ Vinul se bea hodinind. 70
Lumea e amăgitoare ca o apă curgătoare. 165
Lumea piere de belea/ Lelea pune să se lea. 202
Lumea să te laude, cîinii lasă să te latre. 198
Lumina nu numără pe cîţi luminează. 170
Luna mi s-a mîniat, soarele să-mi trăiască. 105, 112
Lupul lup rămîne. 91, 171
Lupul păru-şi schimbă, dar năravul ba. 142, 213

M

Mai bine cară pietre cu un înţelept decît să petreci cu 10 nebuni. 59
Mai bine cu capul netuns decît cu el tăiat. 86
Mai bine cu înţeleptul a purta povară, decît cu nebunul a bea vin la masă. 59
Mai bine cu un înţelept la pagubă decît cu un prost la cîştig. 59
Mai bine cu un înţelept să cari pietre la casă decît cu un prost să şezi la masă. 60
Mai bine cu un înţelept/ Să duci o piatră de moară la gît/ Decît cu un nebun/ Să pleci la drum. 59
Mai bine cu un om de omenie la pagubă, decît cu unul fără omenie la cîştig. 75
Mai bine dojana unui înţelept, decît lauda unui prost. 59
Mai bine în coliba ta decît în palatul altuia. 75
Mai bine moarte cinstită, decît viaţă necinstită. 178
Mai bine o palmă de la un înţelept, decît o sărutare de la un prost. 59
Mai bine să fii în coada leilor/ Decît în capul vulpilor. 91
Mai bine să întrebi de două ori decît să greşeşti o dată. 75
Mai bine să-ntingi în sare/ Cu ochii la soare. 81
Mai bine sărac şi cinstit,/ Decît bogat şi hulit. 77
Mai bine sărac şi în picioare, decît bogat în genunchi. 177
Mai bine să taci decît să vorbeşti rău. 75
Mai bine tînăr şi de toţi cinstit,/ Decît bătrîn şi în blestemăţii tăvălit. 77
Mai bine un dram de minte, decît o oca de noroc. 62
Mai bine un dram de noroc, decît un car de minte. 62
Mai bine un măgar care te poartă, decît un cal care te trînteşte. 132
Mai bine un vrăjmaş înţelept decît un prieten nerod. 60
Mai bine un vrăjmaş înţelept decît un vrăjmaş nerod. 60
Mai bine urît şi înţelept, decît frumos şi nebun. 60
Mai încet cu gura şi mai iute din mîini. 65
Mai lesne mortul va grăi, decît nerecunoscătorul îţi va mulţumi. 85
Mai multe ştie Stan Păţitul decît toţi cărturarii. 63
Mai mare peste mai mici/ Şi staroste de calici. 199
Mai mult de picătură decît de ploaie repede să te fereşti. 104
Maistor bun şi nu de mult/ Lucră-ncet şi rău de tot! 102
Mare cu mare grăieşte şi mic cu mic mai de nimic. 199
Mare e Dumnezeu, meşter e dracul. 201
Mare să fii/ Dar de frică tot să ştii. 77
Măcelar fără cuţit nu se zice măcelar. 103, 171
Mămăliga nesărată e ca nunta fără lăutari. 85
Mănîncă cinstea cu lingura şi ruşinea cu pumnii. 76
Mărgăritarul stă în fundul mării şi mortăciunea pluteşte pe deasupra apei. 200
Măsoară-te pe tine cu însăşi palma ta. 112

Melcul pînă nu se împle bine nimic din el nu scoate afară. 139
Merele putrede strică pe cele bune, fără ca vreodată cele bune să poată drege pe cele stricate. 157
Mic, dar voinic,/ Nu mare și de nimic. 202
Mielul blînd suge la două oi. 76
Minciuna sparge case de piatră, dar alteori prețuiește mai mult ca un adevăr nepus la locul lui. 85, 86
Mintea — podoaba sufletului, frumusețea — podoaba trupului. 175
Mîndră ca o păuniță,/ Grasă ca o prepeliță. 165
Mîndria pierde omenia. 77
Mînia mare, mic prînz face. 197
Mînia pierde omenia. 77
Morții cu morții, vii cu vii. 172
Muierea bărbată, avuția casei. 69
Muierea cinstită ca o piatră scumpă. 163
Muierea tînără ca vinul nou fierbe. 166
Multe gîște înving porcul. 157
Mult trăiești, multe auzi;/ mult umbli, multe vezi. 208
Multe trăiești, multe pătimești; multe greșești, multe înveți. 168, 208

N

Nalt ca bradul/ Prost ca gardul. 208
N-are nici ce să îmbrace/ Și șade, sărbători face. 137
N-a văzut nimeni gunoi de pîine. 160
Năravul din născare/ Leac nu are. 198
Nebunia din născare/ Niciodată leac nu are. 139, 204
Nebunii dau mese și înțelepții mănîncă. 59
Nebunii tulbură apa și înțelepții pescuiesc. 59
Nechematul n-are loc la masă. 87
Nedreptatea răstoarnă scaunele puternicilor. 84
Nedreptățile scrie-le pe nisip, iar binefacerile pe marmură. 85, 87
Negraba și chiverniseala cea bună trec primejdia cea rea. 85
Negustorul vinde cu cotul/ Și hoțul fură cu totul. 100
Neîndrăznețul pierde multe bunuri. 85
Nelegiuitorului îi răsplătește necredinciosul. 85
Nemulțumitului i se ia darul. 84, 87
Nenorocul se ține de om ca umbra. 85
Nevoia învață fierarul să coase ciubote. 102
Nevoia învață pe om și nuiaua pe copil. 174
Nevoia te duce și pe unde nu ți-e voia. 84
Nevoile sînt pentru oameni și oamenii pentru nevoi. 181
Nici din salce cerc de bute/ nici din ciocoi om de frunte. 141, 187
Nici din cîine, slănină,/ Nici din tine poamă bună. 160
Nici iadul, nici muierea, nici pămîntul secetos nu zice: Ajunge! 137, 147
Nici în car,/ nici în căruță,/ nici pe jos desculță. 141
Nici în car,/ nici în căruță,/ nici în teleguță, 111, 148, 206
Nici la rai nu-i bine singur. 160
Nici mărăcinele struguri scoate, nici scaietele smochine. 157, 174
Nici n-ai cu cine trăi,/ Nici cu cine muri. 137
Nici nora fată, nici soacra mumă. 24
Nici oaie între lupi, nici lupi între oi. 97, 174
Nici otrava nu e rea/ Ca muierea mea. 137

Nici pădurea fără uscături, nici omul fără cusur. 164
Nici salcîmul pom de munte,/ Nici mujicul om de frunte. 192
Nici soarele nu încălzeşte toată lumea. 53
Nici somn lung fără visuri, nici vorbă lungă fără minciuni. 175
Nici un lucru să nu crezi,/ cu ochii pînă nu vezi. 137
Nici un rău fără bine. 141
Nici usturoi n-a mîncat,/ Nici gura nu-i pute. 137, 151
Nimenea nu întreabă de casa frumosului, ci de casa vrednicului. 138
Nimica nu-i fără osteneală. 139
Nimic mai schimbăcios ca vremea şi ca muierile. 106, 141, 163
Norocul calcă în urma minţii. 62
Norocul cîteodată ne caută pe noi; iar înţelepciunea trebuie căutată de noi mai mult ca pe o comoară. 12, 61
Norocul e nimic, înţelepciunea este totul. 61
Nu ceea ce intră în gură spurcă pe om, ci ceea ce iese din gură. 119
Nu da povaţă celui ce nu ţi-o cere, căci nu te ascultă. 136
Nu e cîştig fără pagubă. 101
Nu e cum ţi-e voia/ Ci cum te-nvaţă nevoia. 84
Nu e nebun cine e nebun, ci e mai nebun cine se pune cu nebunul. 168
Nu e nimic mai scump ca sănătatea. 139
Nu e omul bătrîn niciodată, cînd e vorba de învăţătură. 138
Nu face rău şi nu te va vorbi nimeni de rău. 138, 170
Nu fapta după slavă, ci slava după faptă. 169, 182
Nu în mult stă bunul, ci în bun stă multul. 182, 210
Nu judeca pe om după graiul lui, ci după faptele lui. 184
Nu lega sacul pe la fund, ci pe la gură. 135
Numai soarele poate să încălzească toată lumea. 53, 91
Nu poţi umbla cu unt fără să te ungi pe degete. 198
Nu rîde de măgar, că vine vremea să încaleci pe el. 112
Nu scuipa în puţ, căci se poate întîmpla să bei din el. 112
Nu se alege cîştigul din pagubă. 101
Nu se ştie de unde sare iepurele. 80
Nu spînzura pe cineva/ Înainte de a-l judeca. 196
Nu spune tot ce ştii,/ nu crede tot ce-auzi. 135, 150
Nu strica orzul pe gîşte, cînd e iarba la genunchi. 98
Nu ştie nici la deal/ nici la vale. 137
Nu stiu, n-am văzut,/ Nici pe-acolo n-am trecut. 137
Nu tăia pomul din rădăcină ca să cadă şi să-i culegi rodul. 112
Nu te amesteca ca mărarul (pătrunjelul) în toate bucatele. 166
Nu te amesteca în toate ca sarea în bucate. 166
Nu te amesteca nepoftit în vorba altora. 85
Nu te amesteca unde nu-ţi fierbe oala. 77
Nu te-arăta dascăl pînă a nu fi ucenic. 112
Nu te-ntinde pe cît n-ai, ci te-ntinde pe cît ai. 136, 151
Nu te pierde Stane că e noaptea mare. 91
Nu te uita în gura cîinelui, ci într-a stăpînului. 112
Nu te umfla broască-n tău,/ Că nu-i tăul tot al tău. 191
Nu tot ce luceşte este aur. 80
Nu tot omul e om. 171
Nu-ţi băga lingura unde nu-ţi fierbe oala. 77
Nu vrea nimeni să asculte/ şi el spune, îndrugă multe. 138
Nu zădări cîinele care nu-ţi face nimic. 139

O

Obraznicul mănîncă praznicul, ruşinosul roade osul. 202
Obraznicul se vîră în sufletul omului, dă năvală ca porcul şi se ţine de tine ca mînzul după iapă. 165
O calfă rea nu-şi găseşte niciodată scule bune. 10(
Ocara cu necinstea îi totuna. 85
Ochii care nu se văd se uită. 80
Ochii ce se văd rar sînt mai drăgăstoşi. 80
Ochii înţeleptului văd mai departe. 61
Odihneşte-te ca să munceşti dar munceşte ca să te odihneşti. 183
Olarului unde îi place acolo pune mănuşa. 100
Omenia omenie cere şi cinstea cinste. 171
O minciună bine ticluită plăteşte mai mult decît un adevăr. 71
Om între toate/ Fără cusur nu se poate. 196
Omu-i dat să fie om,/ Pomu-i dat să fie pom. 169
Omul beat se tăvăleşte ca porcul şi vorbeşte ca nebunul. 173
Omul bun e ca pîinea cea de grîu (caldă). 165, 166
Omul bun şi-n zilele rele e tot bun. 76, 168
Omul calic şi obraznic/ Merge nepoftit la praznic. 85, 190
Omul cinsteşte haina, nu haina pe om. 184
Omul cît trăieşte învaţă şi tot moare neînvăţat. 85
Omul cu carte/ Vede departe. 194
Omul cu meşteşug/ Trăieşte din belşug. 103, 192
Omul cu nici o ştiinţă împodobit, ca un lemn necioplit. 54, 173
Omul de omenie crede omului de omenie. 170
Omul e ca iarba, zilele lui ca floarea. 164
Omul e ca oaia, lesne se ia unul după altul. 164
Omul e ca un puţ cu apă; cu cît face mai mult bine, cu atît mai mult îi vine. 163, 164
Omul e om. 24
Omul fără bani, ca pasărea fără aripi. 164
Omul fără omenie e ca şi trupul fără suflet. 162, 163
Omul fără soţie, ca o casă pustie. 165
Omul îşi schimbă mintea ca o haină în toate zilele. 166
Omul muncitor, ca un pom roditor. 165
Omul nedrept se teme de toţi. 85
Omul neînvăţat, ca un lemn neîndreptat. 54, 85, 173
Omul neînvăţat/ E ca un bou încălţat. 165
Omul nemulţumit fuge de bine/ Şi dă peste mărăcine. 84
Omul nu se bate cu băţul, ci cu cuvîntul. 180, 184
Omul neslujit/ E ca lemnul necioplit. 85, 87
Omul prost, dacă nu e fudul, nu are nici un haz. 138, 148
Omul rău (e), ca un cărbune, dacă nu te arde, te înnegreşte. 163, 165, 166
Omul se cunoaşte din vorba sa, cum şi nuca cea sacă din uşurinţa sa. 163
Omul se cunoaşte după grai ca clopotul după sunet. 163
Omului cu învăţătură îi curge miere din gură. 54
Orice faptă rea/ Se pedepseşte cîndva. 195
Orice la timp dăruit/ Preţuieşte însutit. 118, 195
Ori la muncă,/ Ori la luncă,/ Ori cu porcii la ghindă. 69
Ori la muncă,/ Ori la luncă,/ Ori cu capul în hălăciugă. 69
O rîndunică nu înseamnă vară. 35

P

Paraua para cîştigă. 103, 171
Parcă mi-i ruşine mie/ Că nu ţi-i ruşine ţie. 168
Păcatele părinţilor,/ Pedeapsa pruncilor. 198
Pămîntul bun, bune roade dă. 167
Pămîntul te naşte,/ pămîntul te creşte,/ pămîntul te mistuieşte. 208
Păzeşte gîştele cînd le descîntă vulpea şi le povesteşte lupul. 112
Pe dracul la cruce/ Nu-l poţi duce. 194
Pe dracul nici să-l vezi, nici să te vadă. 64
Pentru aşa tocmeală, aşa telal. 100
Pe străin cînd în casă-l primeşti, să-l cinsteşti, întru nimic să nu-l întristezi. 203
Pică pară mălăiaţă în gura lui Nătăfleaţă. 91
Picătura/ Pică/ Piatra/ Se despică. 188
Pisica cu clopoţei nu prinde şoareci. 97
Pizma pe nesimţite inima ţi-o mănîncă, ca rugina pe fier. 162
Pîinea nu se face fără făină. 197
Pîine şi sare/ Şi să te uiţi la soare. 81
Pînă nu faci foc/ Nu iese fum. 198
Pînă nu iei şaua din spate,/ Nu vezi în ce loc îl bate. 135. 187
Pînă se găteşte/ Soarele sfinţeşte,/ Pînă se încalţă/ Soarele se înalţă. 189
Ploaia de dimineaţă nu ţine mult. 91
Plopul e destul de mare/ Dar pe dînsul poame n-are. 199
Plopul e înalt dar nu face umbră. 135
Pomul roditor are crengile lăsate în jos de greutatea roadelor, iar cel neroditor ţine crengile în sus, parcă-n ciuda celui roditor. Aşa-i şi cu omul din viţă şi omul din rămăşiţă. 162
Pomul se cunoaşte după roade şi omul după fapte. 184
Pomul se îndreptează de mic, nu de mare. 54
Pomul strîmb din tinereţe/ Nu se-ndreaptă-n bătrîneţe. 193
Potriveşte mirosul trandafirului cu putoarea porcului. 198
Poţi face calul să meargă/ Dar nu-l poţi face să bea apă. 112, 149
Prăvălie cu chirie/ Şi marfă pe datorie. 103, 193
Prevederea este mama înţelepciunii. 51
Prieteni noi să-ţi faci/ Dar pe cei vechi să nu-i laşi. 194
Prieten adevărat este acela care te sfătuieşte spre bine, iar nu acela care îţi laudă nebuniile. 132
Prietenul la nevoie se cunoaşte. 34
Prietenul vechi e ca şi vinul; cu cît e mai vechi, cu atît e mai bun. 163
Prin muncă şi prin stăruinţă/ Vei ajunge la dorinţă. 65
Printr-o crăpătură mică străbate apa în corabia mare. 201
Privighetorile contenesc/ Cînd ciorile croncănesc. 198
Prost din prost care se naşte/ E ca vita, doar nu paşte. 97
Prostul este ca orbul cînd dă de perete. 133
Puteţi trăi fără prieteni, dar nu fără vecini. 184
Puţine cuvinte şi ispravă mai bună. 65

R

Rabdă suflete cît poţi/ Nu-ţi da taina către toţi. 196
Rana de cuţit se vindecă lesne, dar cea de la inimă niciodată. 111, 142, 149

Rarul umple carul/ Desul umple fesul. 208
Răbdarea e temelia (podoaba) înțelepciunii. 61
Rădăcina e amară, dar roadele dulci. 74
Rău cu rău, bine cu bine se însoțesc. 76, 169
Rău cu rău, dar mai rău fără rău. 168
Rău faci, rău găsești. 181
Răul lesne îl face omul, dar binele anevoie. 176, 184
Răul se face mai lesne decît binele. 74
Răul vine iute, binele încet. 74
Rău mîncai,/ Bine mă săturai; /Nici nu fuse,/ Nici n-ajunse; / Dacă mai era/ Tot nu strica. 136
Rîde om de om și dracul de toți. 64
Rîde și leagă/ Plînge și dezleagă. 182
Rîsul te rîde și batjocura te batjocurește. 181
Rîul cel mic cînd se varsă în cel mare își pierde numele său. 158
Roiul care matca părăsește/ Ușor se prăpădește. 130
Romànul tace și face. 179

S

Sabia, pușca;/ Nădejdea, fuga. 212
S-a dus la școală bou și s-a întors vacă. 98
S-a găsit Păcală/ Cu Tîndală. 193
S-a întîlnit Tanda/ Cu Manda (Sanda). 193
S-a mîniat Neagu pe sat/ Și trei zile n-a mîncat. 135, 187
S-a potrivit ca nuca în perete, ca mireasa la moară și ca musca-n lapte. 164
Să bei vinul, dar el să nu te bea. 180
Să crezi în Dumnezeu, dar nici pe dracul să nu-l uiți. 54, 64
Să fii bun și blînd la toate,/ Dar pînă unde se poate. 200
Să-i legi de-olaltă/ Și să-i țîpi pe-o creangă. 194
Sănătatea face banii și banii sănătatea. 171
Să nu dea Dumnezeu omului cît poate răbda. 63
Să stăm strîmb și să judecăm drept. 182
Să-ți iei nevastă de casă/ Nici urîtă, nici frumoasă. 141
Scara de sus în jos se mătură, iar nu de jos în sus. 158
Scară la cer și pod peste mare nu se poate. 53
Scump la tărîțe și ieftin la făină. 182
Se ține de tine ca mînzul de iapă. 97
Sfada grabnică aprinde foc și vrajba grabnică varsă sînge. 176
Sfatul celor tineri, ca soarele de iarnă: mult luminează dar puțin încălzește. 165
Sfatul după faptă ca mantaua după ploaie. 163
Sîrguința/ Țese pînza,/ Iară lenea/ Pierde vremea. 65, 188
Sluga nevrednică stăpînii des își schimbă. 86
Slujba-i slujbă, drujba-i drujbă. 24
Soarele că e soare și nu poate încălzi toată lumea. 53
Soarele, cît de cald, tot nu încălzește lumea toată. 54
Soarele, de e soare, și tot nu poate lumina toate văile. 53, 170
Soarele să-mi fie bun, luna să o mănînce vîrcolacii. 105
Spune adevărul că ți se sparge capul. 71
Strînge bani albi pentru zile negre. 109
Sutele mărită slutele. 190

Ş

Şcoala face omul om, iar altoiul pomul pom. 169
Şi binele şi răul din vorbă izvoräsc. 74, 179
Şi de foc şi de apă/ Binele pe om îl scapă. 194
Şi minciuna e vorbă, dar vremea descopere adevărul. 71
Şi nespălaţii se încălzesc la soba albă. 87
Şi pisicii îi place peştele, dar cînd trece puntea închide ochii. 198
Şi sărac şi nesupus/ Umblă cu nasu pe sus. 191
Şofranul nu-i păsulă. 24

T

Taci, dacă vrei să-ţi fie casa casă şi masa masă. 171
Tatăl adună paiele ca aurul, fiul risipeşte aurul ca paiele. 182
Teme-te mai mult de pizma rudei decît de a străinului. 112
Te răsfaţă într-al tău/ Ca ariciu-n cuibu său. 195
Timpul e bani. 34
Tinerii cu tinerii, bătrînii cu bătrînii. 172
Tîlharul neprins, negustor cinstit. 86
Toată vara la ogor/ Şi iarna cu tăgîrţa la obor. 103
Tot învăţatul are şi desvăţ. 54
Tot norocul pomeneşte/ Şi nicicînd nu-l nimereşte. 140, 198
Tot omul are un dar/ Şi un amar./ Şi unde prisoseşte darul/ Nu se mai bagă în seamă amarul. 171
Tovarăş numai la cîştig, la pagubă pune cîrlig. 202
Trandafirul scoate ghimpi şi ghimpele trandafiri. 171
Trăieşte murgule pînă la Paşti/ Ca să-ţi dau iarbă verde să paşti. 191
Trebuie să dai cîteodată o lumînare şi dracului. 120
Trebuie să îndoi copacul cît e tînăr. 120
Trebuie să joci cum îţi cîntă vremea. 120
Trebuie să macine piatra ca să cadă la piscoaie. 120
Trebuie să mănînci un car cu sare cu cineva ca să-l poţi cunoaşte. 120
Trebuie să spargi osul pentru a suge măduva. 120
Trebuie să te temi de vînt cu zăpadă. 104
Trei prea mult şi trei prea puţin vatămă pe om : prea mult să vorbească şi prea puţin să ştie, prea mult să cheltuiească şi prea puţin să aibă, prea mult (preţ) să ceară şi prea puţin să facă. 103, 212
Tu să-l înveţi de bine/ Şi el te-nvaţă pe tine. 196

Ţ

Ţăranul muncitor/ E vestit ca domnitor. 65

U

Udă (mai) întîi grădina ta, şi de-ţi mai rămîne apă, udă şi pe a vecinului. 103, 170
Umblă cu capul pe sus ca spicul cel gol. 163
Umblă pe calea dreptăţii dacă vrei să te numeşti drept. 170
Una e floarea din grădină, alta e floarea de cîmp. 172

Unde dreptatea lipsește, acolo tîlhăria împărățește. 181
Unde este un car de înțelepciune, acolo sînt două de nebunie. 61
Unde e vorbă multă,/ Acolo e treabă scurtă. 65
Unde există o dorință există și un mijloc de rezolvare. 35
Unde găsește pus rău, el pune bine. 73
Unde gîrîiesc gîștele, nici o înțelegere faci. 141
Unde-i fum e și foc. 35
Unde-i una/ Îi curge lîna. 195
Unde-i vorbă multă,/ Acolo neștiință cu multă mai multă. 87, 172
Unde înserează/ Nu ziuează/ Și unde ziuează/ Nu înserează. 113
Unde lipsește păunul, cioara pare pasărea cea mai frumoasă. 198
Unde n-am trebuință nici nu vînz, nici nu cumpăr. 136, 147
Unde nu-i cap vai de picioare. 160
Unde nu-i cinste, rușinea nu se-ncurcă. 76
Unde sînt moașe (mai) multe rămîne bietul băiat cu buricul netăiat. 201
Unde sînt moașe multe rămîne copilul cu buricul netăiat. 80
Unde-s ochii înțeleptului/ Este inima nebunului. 60
Unde strălucește soarele, luna nu are ce face. 157
Un Dumnezeu dă și altul ia. 54
Unge-l, te-mpunge,/ Dar împunge-l că te unge. 81, 192
Unii vorbesc ce știu, alții știu ce vorbesc. 182
Un nebun întreabă și zece înțelepți nu-i pot răspunde. 60
Un pîrîu mic mișcă o moară mică. 158
Un prieten la nevoie este mai valoros decît un ban în pungă. 34
Un tată poate să hrănească zece fii, dar zece fii nu pot să hrănească un tată. 182
Unul croiește/ Și-altul cîrpește. 103, 192, 204
Usucă-te rufă în cui/ Că altă nădejde nu-i. 190
Ursul joacă de voie/ Dar joacă și de nevoie. 84

V

Vaca care dă cu piciorul în doniță poate să nu fie lăptoasă. 130
Vai de acea însoțire/ Unde nu-i unire. 194
Vai de cel ce nu știe nici cînd să grăiască, nici cînd să tacă, dar cu mult mai vai de cel ce nu știe nici ce să grăiască, nici ce să tacă. 113, 137, 148, 151
Vai de hoțul care-i sărac și de săracul care-i hoț. 132
Vai de om cînd n-are a lui,/ Căci cînd cată—atuncia nu-i. 190
Vai de vițelul care împunge vaca. 198
Vara sanie ... 213
Va s-o-negrească din albă,/ Va și mîini albe să aibă. 109
Vecina de lîngă casă/ Niciodată nu te lasă. 138
Vede paiul din ochiul altuia și nu vede parul din ochiul său. 182
Via se sapă la deal,/ Vinul se bea la pahar. 70
Via se sapă la soare,/ Vinul se bea la răcoare. 70
Via se sapă la vale,/ Vinul se bea la răcoare. 70
Viața fără dragoste e ca ziua fără soare. 165
Vinovatul negonit fuge. 86
Vîntul ațîță focul și vorba vrajba. 198
Vorba bună/ Mult adună;/ Vorba dulce/ Mult aduce. 211
Vorba de rău se duce ca glonțul și n-o poți ajunge nici c-o sută de armăsari. 163

Vorba dulce/ Mult aduce. 195
Vorba, vorbă/ Treaba, treabă. 68
Vorbă de om sărac nimeni n-o ascultă, fie cît de scumpă. 138
Vorbeşti de lup şi lupul la uşă. 171
Vorbitorii seamănă, tăcuţii recoltează. 181
Vrajba dintre noi să piară/ Ca neghina din ogoară. 165
Vrednicia fără înţelepciune, ca o frumuseţe fără ochi. 61
Vrei, nu vrei, bea, Grigore, aghiazmă. 91
Vremea a tuturor dascăl şi învăţător este. 54
Vremea frumoasă nu ţine multă vreme. 105
Vremea învaţă pe aceia care n-au dascăl. 132
Vremea meşter neplăcut,/ Că strîmbi din drepţi ne-a făcut. 86
Vremea pe prieten, ca focul pe aur, în adevăr îl arată. 163
Vulpea putere ca leul nu are, dar cu vicleniile ei întrece puterea leului. 91

Z

Zece înţelepţi nu pot să descurce ceea ce un nebun a încurcat. 60
Zecile/ Mărită secile ;/ Sutele/ Mărită slutele ;/ Miile/ Mărită urgiile. 207
Zgîrcitul se bucură luînd,/ Iar darnicul se mîngîie dînd. 74, 1[illegible] 191

INDICE DE AUTORI

A

Alexandru, Petre 30, 32
Antofi, George 21
Arewa, E. Ojo 18
Aristotel 16
Avram, Mioara 118, 129, 130

B

Bahner, W. 39
Baiculescu, George 22
Baldinger, K. 39, 40, 41
Barbu, N. I. 112, 129, 133
Bariţiu, G. 20
Bălan, Ion Dodu 31, 57, 63, 72
Bărbulescu, Corneliu 14
Benveniste, Emile 40
Bidu, Angela 38, 39, 41, 118
Bistriţeanu, Al. 186
Bîrlea, Ovidiu 17, 21, 28, 30, 63, 159, 161, 186
Blaga Lucian 9, 31, 46, 47, 51, 63, 156, 214
Bogdan Dascălu, Doina 186
Bonser, Wilfred 17
Bordeianu, Mihai 186
Boroianu, C. 186
Borza, Al. 95
Brătulescu, Monica 155
Bucă, Marin, 42, 69, 80, 82, 155, 156
Bucur, Marin 171
Budagov, R. A. 42, 166
Buga, M. 158
Bulgăr, Gh. 167
Buslaev, F. I. 17
Byck, J. 120, 167

C

Candrea, I.-A. 15
Cantemir, Dimitrie 37
Carabulea, Elena 129, 131
Caracostea, D. 63
Carroll, John B. 56
Cartojan, N. 186
Cervantes 31
Chiţimia, I. C. 15, 17, 18, 20, 23, 31, 36
Chivu, Gheorghe 155
Chomsky, N. 66
Ciobanu, Valeriu 158
Cioculescu, Şerban 63, 213
Cipariu, Timotei 20
Cleante 16
Cocchiara, G. 18
Comloşan, Doina 172
Constantinescu, Nicolae 186, 190
Coresi 37
Cornea, Paul 47
Coserio, E. 42
Costin, M. 186
Costin, N. 37
Coşbuc, George 22, 23, 199
Coteanu, Ion 39, 67, 162, 165, 167, 170, 214
Craşoveanu, D. 81
Curtius, Ernst Robert 16

D

Dal, V. I. 17
Dascălu, Crişu 186
Datcu, Iordan 21
Densusianu, Ovid 30, 44, 92, 196, 197, 199, 203, 204
Diaconescu, Paula 167
Diaconu, Ion 118
Dimitriu, C. 118

Donici, Alecu 37
Dorcescu, Eugen 155
Dragomir, Mihu 186
Dragomirescu, Gh. N. 162, 186, 196
Dragoş, Eugenia 27, 28, 111, 128, 133
Duchaček, Otto 39, 42
Dumitriu, Anton 83
Dundes, Alan 18, 19, 30, 34, 36

E

Elcin, Sükrii 31
Eliade, Mircea 54
Eminescu 22, 49, 171
Erasm din Rotterdam 17
Evseev, Ivan 42, 69, 80, 82, 155, 156

F

Faiss, K. 39
Feller 40
Fierescu, C. 186
Flydal, Leiv 28
Funeriu, I. 186

G

Gáldi, Ladislau 186
Gaster, M. 21, 22
Ghergariu, Leontin 129, 131
Ghişe, D. 46
Ghiţă, Gheorghe 14, 186
Giosu, Ştefan 120
Giurgiu, Felícia 155
Giusti, G. 18
Golescu, Iordache 14, 20, 21, 37
Golopenţia-Eretescu, Sanda 23, 24
Gorham, Donald R. 18
Gourmont, Remy de 153
Grammont, M. 186
Graur, Al. 42, 50, 63, 83, 89, 90, 110, 118, 129
Greenberg, Ioseph H. 39, 47
Greimas, A. 18, 32, 41, 112
Guiraud, P. 39
Gulian, C. I. 30
Guţu-Romalo, Valeria 40, 89, 119, 129, 135, 167

H

Hain, Mathilde 18
Haivaş, Emanuel 196
Hasdeu, B. P. 22, 47, 64
Herodot 17
Hesiod 16
Hinţescu, I. C. 21
Holbek, Bengt 31, 112
Howel, J. 17
Hrysip 16

I

Iliescu, Maria 118
Iordan, Iorgu 16, 88, 89, 90, 91, 110, 111, 117, 119, 120, 135, 149, 154, 167, 185, 196
Iorga, Nicolae 112
Isacenko, A. V. 83
Ispirescu, P. 21, 37

J

Jakobson, R. 75, 113, 186, 206
Joja, Athanase 45, 49, 51, 53, 55

K

Kalontarov, Ya. I. 19
Kjar, Iver 31
Kuusi, Matti 18, 19, 33, 34

L

Lang, Richard 134
Laurian 37
Lăzăreanu, Barbu 22
Leibnitz 45
Leroux, J. P. 30
Lincy, Leroux de 18
Lotman, I. M. 186, 191
Lukatos, Demetrios 19

M

Maiorescu, Titu 44, 83
Mancaş, Mihaela 120, 155
Manoliu Manea, Maria 115, 135

Martinet, A. 185
Massim 37
Megisero, H. 17
Meyer-Lübke, W. 131
Mihăilă, Ecaterina 160
Mihăilă, Rodica 39
Milaş, Constantin 196, 199
Moll, Otto E. 17
Morier, H. 186
Muntean, George 15, 20, 25, 49
Munteanu, Ştefan 12, 13, 92, 153, 154, 155, 156, 157, 158, 162, 205
Mukarovský, Jan 186
Murray, I. A. 156
Muşlea, Ion 20

N

Neculce, I. 37
Netea, Vasile 21, 37
Niculescu, Alexandru 89, 119, 135
Noica, Constantin 52, 63, 82, 85, 149, 152

O

Odobescu, Al. 37
Odobleja, Ştefan 19

P

Pană, Gabriela 129
Pann, Anton 37
Papadima, Ovidiu 21, 30, 32, 54, 55
Papiu-Ilarian, Al. 21
Paschia, Gh. 20, 76
Păun, Octav 44
Perelman, Ch. 31
Permiakov 33
Perpessicius 20, 22
Petcu, Dionisie 40, 45
Platon 16
Poalelungi, Gh. 120
Pop, Mihai 26, 32, 46, 159, 164
Popescu, Ştefania, 120
Pottier, B. 39, 117
Prioteasa, Ioana 185
Puşcariu, Sextil 203

Q

Quintilian 16
Quitard 15

R

Rahmil, Monica 14
Raymond, Josep 18
Rădulescu, Mihai 43
Rădulescu-Motru, C. 44, 53
Riemann, O. 131
Riffaterre, M. 25, 214
Riken, U. 39
Rivarol 30
Rizescu, I. 129
Robu, Vladimir 88, 89, 90, 91, 110, 149
Roceric, Alexandra 42
Rosetti, Al. 197
Roşianu, Nicolae 28, 36
Russel 36
Rusu, Andrei 47
Rusu, Liviu 155
Ruxăndoiu, Pavel 23, 25, 26, 30, 31, 32, 33, 36, 38, 46, 154, 155, 157, 158, 159, 160, 164

S

Sala, Marius 155
Sami's, Semseddin 31
Sanjuan, Pedro 18
Šaumian, S.K. 120
Schaff, Adam 39
Scorobete, Aurel 39
Sfîrlea, Lidia 155, 213
Shimkin, D. B. 18
Sîrbu, Richard 42, 60, 68, 69, 83, 84, 86
Slama-Cazacu, Tatiana 89
Slave, Elena 23, 26, 27, 36, 64, 67, 68, 75, 114, 117, 133, 155
Slavici, I. 37
Smeu, Grigore 51
Socrate 16
Sokolov, Y. M. 32
Speranţia, Eugeniu 186, 196
Speranţia, Th. 186
Stati, Sorin 67
Stephens, T. A. 17
Stoian, Stanciu 30, 32

Streinu, Vladimir 44, 51, 55, 155, 186
Stroescu, S. C. 21
Stroescu, Victoria 27

Ș

Șăineanu, Lazăr 37, 38, 45, 48, 54, 156, 158, 162
Șerb, Bucur 21
Șerban, N. 186
Șerban, Vasile 115, 128, 167
Șram 30

T

Tabarcea, Cezar 27, 49, 58
Taylor, Archer 29, 30, 34
Teodorescu, Ecaterina 116, 117, 118, 119, 120, 121, 130
Teodorescu, G. Dem. 21
Teofrast 16
Tohăneanu, G. I. 134, 155, 166, 167, 187, 192, 197
Tomașevski, Boris 187
Trier 39, 40
Tuțescu, Mariana 43

Ț

Țichindeal 37

U

Ullmann, St. 12

V

Vianu, Tudor 15, 17, 29, 153, 156
Vico, Giambattista 16
Vințeler, O. 42
Voigt, Vilmos 19
Vulișici-Alexandrescu, Maria 27, 28, 111, 128, 133

Z

Zanne, I. A. 14, 21, 36, 46, 49

W

Wald, H. 89, 156
Wald, Lucia 43
Wartburg, Walther von 39, 40
Weiss, T. 196
Whorf, Benjamin Lee 56
Witing, B. J. 31

LA STRUCTURE DES PROVERBES ROUMAINES

RÉSUMÉ

Cet ouvrage se propose d'aborder un genre du folklore littéraire — le proverbe — sous l'angle de sa structure linguistique et stylistique.

L'auteur essaie de trouver un argument de plus pour démontrer la thèse théorique fondamentale de la linguistique en tant que science des significations, en mettant l'accent sur les éléments déterminés par l'état affectif et la fantaisie de l'orateur, dérivant d'une réalité extra-linguistique.

Le premier chapitre, intitulé *Considérations préliminaires*, précise que l'analyse des proverbes roumains sous plusieurs aspects a réclamé l'emploi d'une méthode hétérogène, résultant d'une fusion entre les méthodes traditionnelles, modernes et logiques-mathématiques. Ce caractère complémentaire des méthodes a permis un examen plus rigoureux de la parémiologie roumaine.

L'investigation porte sur 5994 unités parémiologiques pris de nombreux recueils qui rassemblent la plupart du trésor de la parémiologie roumaine. On a tout d'abord fait recours à l'oeuvre monumentale de I. A. Zanne, laquelle réunit, dans ses dix volumes parus à Bucarest entre 1895 et 1903, 26 834 proverbes, sentences, conseils, idiotismes et devinettes, 16 350 (recueillis par Golescu), 4134 ,,analogies" et 1402 ,,fausses croyances" ou ,,superstitions". En ce qui concerne l'orthographe de certains proverbes pris du recueil de Zanne, on a utilisé une édition abrégée, soignée par C. Ciuchindel. Les recueils parus par les soins de Corneliu Bărbulescu, Gheorghe Ghiţă, Monica Rahmil et George Muntean ont été d'une grande utilité, pour avoir servi à completar la liste des proverbes.

Le chapitre *Histoire de la parémiologie* passe en revue les principales préoccupations des chercheurs du domaine, en réservant une place de choix aux opinions et aux études concernant la structure linguistique et stylistique du proverbe.

Un chapitre consacré à la *Définition et (aux) questions de terminologie* sert de conclusion aux *Considérations préliminaires*. Bien qu'ayant joui d'une attention considérable au fil du temps, le proverbe n'a jamais eu de définition adéquate. Le grand spécialiste de la parémiologie Archer Taylor commence son célèbre livre intitulé simplement *The Proverb* et consacré à l'étude des proverbes avec la phrase suivante : ,,The definition of a proverb is too difficult to repay undertaking", et ajoute qu'aucune définition ne l'amènera à qualifier de proverbe n'importe quelle proposition. (Etant interpellé au sujet de son pessimisme, Archer Taylor a précisé que son livre entier constituait en quelque sorte une définition du proverbe.) Bien des définitions que les spécialistes ont données dans le temps au proverbe sont ensuite commentées.

On voit se dessiner, dans les récentes études sur divers aspects linguistiques et stylistiques des proverbes, une terminologie qui leur est spécifique ou plutôt qui leur est adaptée. L'auteur s'arrête aux termes de

microcontexte, macrocontexte, contexte génétique, contexte générique et il propose un terme nouveau, *ethnochamp*, qui désignerait selon lui l'ensemble des proverbes appartenant au même concept (par exemple *sagesse*), tout en précisant qu'une identité entre le *champ conceptuel* et l'*ethnochamp* ne saurait exister que dans le cas des proverbes. Ensuite, tout proverbe pourrait être considéré un *ethnosigne*. L'integration de l'*ethnosigne* par le récepteur *(celui qui écoute)* à un certain *ethnochamp* se fait automatiquement, sans une analyse préalable, sur la base de la structure de l'ethnosigne en question, donc de sa structure sémasiologique. Du point de vue onomasiologique, l'émetteur *(celui qui parle)* envisage, au moment où il prononce un proverbe, un certain ethnochamp, qu'il ne nome nauturellement pas, où ce proverbe pourrait être inclus.

Quant à la synonymie et à l'antonymie, on utilise une terminologie adéquate à l'objet de la recherche, à savoir : *antonymie parémiologique intramicrocontextuelle* (qui se réalise à l'intérieur d'un proverbe), *synonymie parémiologique intermicrocontextuelle* (qui s'établit entre divers proverbes relevant du même ethnochamp) et, éventuellement, *antonymie interconceptuelle* (relation entre divers ethnochamps).

La première partie du livre, consacrée à l'analyse de la STRUCTURE CONCEPTUELLE, s'ouvre par le chapitre intitulé *Le spécifique national. Les concepts fondamentaux de la vie du peuple roumain dans les proverbes.* Sous rapport conceptuel, les 5994 proverbes sont inclus dans les ethnochamps suivants (selon l'ordre de l'importance) : sagesse, ironie, travail, prudence, intelligence, justice, éducation, dignité, bonté, connaissance, chance, vérité, honnêteté, modération, amitié, bravoure, humanité, beauté, résignation, respect, économie, fortune (destin). Plus de la moitié (872) des proverbes de l'ethnochamp *sagesse* (1453) sont communs aux ethnochamps : *ironie* (346), *intelligence* (114), *prudence* (112), *modération* (52), *justice* (49), *travail* (48), *humanité* (38), *connaissance* (36), *résignation* (31), *amitié* (23), *bonté* (22). Cette riche synonymie interconceptuelle démontre clairement que *la sagesse est le trait primordial de la physionomie morale et spirituelle de notre peuple.*

A côté de la *sagesse*, qui représente 24,25% des 5 994 unités parémiologiques analysées, se trouve l'*ironie* — la satire, la plaisanterie, l'humour — avec 17,40%. L'humour étant du deuxième rang, il est facile à comprendre pourquoi tous ceux qui se sont penchés sur notre spécifique national ont attaché l'importance due à l'humour roumain, qui ,,ne châtie pas, mais embrasse familièrement''. Une autre coordonnée est le *travail* (7,70%), suivi de près par la *prudence* (6,94%), explicable par l'expérience que les Roumains ont acquise au long des siècles. Le proverbe *prudența este mama înțelepciunii (prudence est mère de sagesse* — correspondant au français *prudence est mère de sûreté)* révèle le rôle considérable que la *prudence* a toujours tenus dans la vie de notre peuple. Les places suivantes reviennent dans l'ordre aux ethnochamps *intelligence, justice, éducation, dignité, bonté, connaissance.* L'*honnêteté* et la *modération* succèdent à la *chance* et à la *vérité*. La *bravoure*, l'*humanité*, la *beauté*, la *résignation*, le *respect* et l'*économie* détiennent chacun plus de 1% ; seule la *fortune* se situe au-dessous de 1% (peut-être justement pour montrer que *l'homme est l'artisan de sa propre fortune)*.

Le chapitre suivant contient *Quelques observations sur la conception du monde* propre à notre peuple, conception indissolublement liée à sa physionomie morale, au spécifique national. On retrouve dans certains des termes désignant les principaux éléments du cosmos, d'une importance incontestable dans la vie quotidienne : *ciel, étoile du Berger, lune, nauges,*

terre, soleil, étoiles; dans d'autres, on retrouve des forces antagonistes qui, dans les vieilles croyances de l'homme simple, gouvernaient le monde : Dieu et le diable. L'instruction et l'éducation constituent elles aussi une partie intégrante de la conception du monde.

Le plus grand espace dans l'économie de l'ouvrage est réservé à la deuxième partie, consacrée à la STRUCTURE LINGUISTIQUE, et qui débute par une analyse du lexique, pour s'occuper ensuite des modalités de changement de la forme des mots, d'association des mots dans le processus d'expression orale, donc morphologie et syntaxe.

L'objet du premier chapitre du lexique est formé par les relations complexes de synonymie et d'antonymie qui acquièrent un certain spécifique dans les proverbes. L'auteur s'emploie à investiguer en ce sens les ethnochamps suivants : sagesse, travail, vérité, bonté, honnêteté et dignité.

À l'intérieur de l'ethnochamp *sagesse*, l'antonymie parémiologique est très riche. Les termes antonymiques fondamentaux sont *înțelept-nebun* (sage-fou), ce dernier étant synonyme de *prost* (sot) et *nerod* (stupide). La structure microcontextuelle de ce genre est de règle binaire : *Nebunii dau mese și înțelepții mănîncă* (Les fous font les fêtes et les sages en ont le plaisir), *Nebunii tulbură apa și înțelepții pescuiesc* (Les fous troublent les eaux et les sages y pêchent), *Înțeleptul adună și prostul risipește* (Le sage amasse et le sot gaspille). Parfois, l'antonymie intramicrocontextuelle se réalise, en vue de renforcer l'expression, entre un fou et dix sages : *Zece înțelepți nu pot să descurce ceea ce un nebun a încurcat* (Dix sages ne peuvent défaire ce qu'un fou a fait — corresp. fr. Les défauts des sots mettent les sages en défaut), *Un nebun întreabă și zece înțelepți nu-i pot răspunde* (Un fou pose une question et dix sages n'y trouvent pas de résponse — corresp. fr. Un fou fait plus de questions qu'un sage ne donne de raisons).

La grande fréquence des proverbes relevant de l'ethnochamp *sagesse* atteste l'importance à part que le peuple accorde à ceux qui méritent le noble nom de *sages*, fruit d'une expérience plusieurs fois séculaire.

L'ethnochamp *travail* est extrêmement complexe. Le travail a toujours constitué une caractéristique importante du Roumain. L'antonymie intramicrocontextuelle se réalise par l'emploi des termes *treabă* (travail, besogne), *hărnicie* (assiduité), *vrednicie* (diligence), opposés à *lene* (paresse, fainéantise) : *Sîrguința/țese pînza/Iară lenea/pierde vremea* (Le travail/tisse la toile/la paresse/perd le temps — corresp. fr. Le travail paie les dettes, la fainéantise les fait).

Bien des microcontextes de l'etnochamp *travail* ont une structure binaire. Ils ont un grand pouvoir de généralisation, grâce au renfort *cine* (qui), par lequel ils sont introduits. La seconde partie en est une sorte de conclusion : *Cine aleargă mult mănîncă unt* (Qui beaucoup chemine mange du beurre — corresp. fr. Chien qui chemine ne meurt pas de famine), *Cine treapădă capătă* (Qui travaille gagne — corresp. fr. Il faut travailler qui veut manger), *Cine muncește/hrană agonisește* (Qui travaille a de quoi se nourrir — corresp. fr. Celui qui laboure le champ le mange).

Le travail s'est vu réserver une place de choix dans le folklore, et l'assiduité constitue une condition obligatoire de la prospérité, du bien-être matériel et spirituel. L'éloge du travail est un trait fondamental des proverbes où figure le concept en discussion.

La complexité de l'ethnochamp *vérité* résulte de l'emploi de nombreux ethnosignes des termes antonymiques *adevăr—minciună* (vérité—mensonge) :

Şi minciuna e vorbă, dar vremea descoperă adevărul (On a beau mentir, mais le temps découvre la vérité).

Il est intéressant de constater que le peuple, au bout d'une vaste expérience de vie, est parvenu à la conclusion que la vérité est invoquée parfois comme argument par le *menteur*, le *fou* et le *sot*. Le décodage correct du message, conten udans le proverbe-énoncé, consiste dans l'intuition de la vérité émise par ceux qui l'auraient évitée. Il s'agit probablement de la franchise, de la maïveté ou de l'incapacité de simuler : *Gura mincinosului adevăr grăieşte* (La vérité sort de la bouche des menteurs), L'ethnochamp *vérité* inclut également des proverbes à structure simple, de type A ou B, par lesquels est émis un jugement, souvent juste et amer. *Adevărul este marfă proastă* (La vérité n'est pas toujours bonne à dire).

Un autre trait fondamental du profil spirituel de notre peuple est la *bonté* (concept synonyme de l'*humanité*). Près d'un quart des proverbes étudiés qui relèvent de l'ethnochamp *bonté* reposent sur l'antonymie parémiologique intramicrocontextuelle. Les termes antonymiques *bun (bine) — rău* (bon ou bien — mauvais ou mal), exprimés par des adjectifs, des adverbes ou des noms : *Fă bine ca să-ţi auzi rău, Fă bine şi-aşteaptă rău* (On rend le mal pour le bien, Qui bien fera, mal trouvera — corresp. fr. Qui fait bien doit s'attendre à mal, Mémoire du mal à longue trace, mémorie du bien tantôt passe ; Rien ne vieillit plus vite qu'un bienfait ; Aise et mal se suivent de près). Ces deux joyaux de la création parémiologique, d'une concentration extrême de l'expression, parvenues à ce stade suite à une longue utilisation qui les a polis, expriment une attitude tellement fréquente chez les gens : l'*ingratitude*.

Au niveau de l'ethnochamp *honnêteté*, on observe pour une partie des microcontextes la même antonymie parémiologique intramicrocontextuelle. Les termes de l'opposition sont *cinste — ruşine* (honnêtete — honte) : *Dă-i cu cinstea/să piară ruşinea* (L'honnêteté chasse la honte). Une position à part, dans le cadre de cet ethnochamp, est occupée par le proverbe *Cu cît e nepotrivit a vedea un om beat stînd între cei treji, cu atît e mai urît a şedea cel treaz între beţi* (Un homme ivre parmi des gens lucides est tout aussi horrible à voir qu'un homme lucide parmi des gens ivres). On peut parler là d'une antonymie complexe, d'un type spécial, qui part des termes pour s'étendre à des propositions entières.

L'ethnochamp *dignité* est assez bien représenté. Un groupe à part est constitué par les proverbes introduits au moyen du pronom relatif *cine* (qui) ; *Cine jură lesne minte* (Qui finement jure, finement parjure), *Cine merge alăturea cu drumul cade jos* (Qui ne suit pas le droit chemin finit par s'égarer), *Cine sare peste garduri dă adesea în pari* (Qui franchit trop d'enclos tombe souvent dans les pieux — corresp. fr. Le trop changer empire). D'autres microcontextes du genre *Decît o săptămînă vrabie, mai bine o zi şoim* (Mieux vaut faucon pour un jour que moineau pour une semaine — corresp. fr. Mieux vaut pie que corbeau), *Decît slugă mare, mai bine stăpîn mic* (Mieux vaut petit maître que grand valet — corresp. fr. Tel brille au second rang qui s'éclipse au premier) ont une structure binaire, due aux indices *decît ... mai bine* (mieux vaut ... que), réalisant une antonymie parémiologique intramicrocontextuelle.

L'autre chapitre du lexique a pour objet un problème de formation des mots, à savoir la *dérivation par l'addition du préfixe négatif* **ne-**, choisi en raison de sa grande productivité dans la langue des proverbes. On peut faire à ce chapitre plusieurs constations : 1. le nombre des termes dérivés par l'addition du préfixe négatif **ne-** est beaucoup plus grand

que le nombre des termes formés à l'aide de la négation *ne-* ; 2. les mots dérivés à l'aide du préfixe négatif *ne-* ont, à quelques exceptions près, des valeurs négatives ; 3. les adjectifs dérivés par l'addition du préfixe *ne-* du participe positif respectif sont beaucoup plus nombreux que les adjectifs négatifs proprement dits ; 4. dans la grande majorité des proverbes, les termes dérivés à l'aide du préfixe *ne-* se retrouvent à l'intérieur de ceux-ci ; 5. les formations parasynthétiques, composées par l'utilisation simultanée des deux sortes de dérivation progressive — par préfixation et suffixation — sont relativement rares.

En ce qui concerne la morphologie, on n'a en vue que le nom, l'adjectif et le verbe, classes qui offrent des possibilités multiples d'analyse parémiologique. La classification des noms en concrets et abstraits suit l'opinion selon laquelle tous les mots sont abstraits en tant qu'unités de la langue, mais ils peuvent être classifiés en *abstraits* et *concrets* en fonction de leur contenu.

Le chapitre suivant est consacré à l'analyse des termes concrets, car la plupart des mots-clefs des unités parémiologiques sont des termes concrets, chose tout à fait explicable puisque la pensée concrète du parleur de la langue populaire a besoin d'une illustration du général par le particulier.

Les termes concrets sont groupés d'après le critère de l'appartenance à un certain champ sémantique : la *flore* et la *faune* (dont les éléments apparaissent dans bien des proverbes, en raison du fait que les occupations de base de l'homme du peuple — l'agriculture et l'élevage — l'ont fait dépendre de certaines plantes et bêtes), les *arts et métiers*, la *météorologie populaire*, *l'architecture populaire (constructions)*, les *unités de mesure*.

Au chapitre portant sur les adjectifs, on insiste sur les modalités d'expression des diverses couleurs ; au chapitre consacré au verbe, on constate que les modes utilisés dans le proverbe sont l'indicatif, le conjonctif (subjonctif), l'impératif et très rarement l'infinitif ; quant au temps utilisé, c'est toujours le présent, et toujours à la II-ème ou à la III-ème personnes.

Quant à la syntaxe, on étudie les propositions substantives (sujets) et les propositions adjectives (compléments du nom ou du pronom), ainsi que la négation. Au bout d'une analyse minutieuse des proverbes qui contiennent une ou plusieurs propositions sujet, on formule plusieurs observations : — la plupart des propositions sujet qui apparaissent dans les proverbes sont pronominales ; — une place prépondérante dans la série des mots introductifs est tenue par le pronom *cine* (qui), synonyme parfait de *cel ce* (celui qui), du fait du caractère fixe et fermé de l'unité parémiologique ; — dans certaines situations, la proposition-sujet a une nuance conditionnelle, et l'action de la régente est une suite de l'action de la subordonnée-sujet ; — pour les proverbes contenant une proposition-sujet, on peut établir quelques modèles, vu leur caractère fixe et la symétrie des parties du discours ou des propositions ; — les proverbes qui continnent une proposition-sujet dont le verbe régent est *trebuie* (falloir) expriment toujours des jugements normatifs.

Pour ce qui est de la proposition adjective — complément du nom ou du pronom —, on précise qu'elle est seulement déterminative dans les proverbes, étant dans la plupart des cas intercalée et introduite par le relatif *care* (qui, lequel) et plus rarement par *cine* (qui) et *cîţi* (autant).

Dans le domaine de la syntaxe, la négation se voit réserver une place plus grande, car divers moyens de la négation appartenant à la langue en général apparaissent dans un tiers des proverbes analysés. La classification des moyens de la négation suit divers critères de nature à mettre

en lumière le rôle de la négation dans le système des relations qui s'établissent au niveau des cas énoncés: le type de négation *nu* (ne...pas) — en tant que négation prédicative — enregistre la plus grande fréquence; on retrouve ensuite les négations: *nici* (ni...ni), *nici unul* (aucun, nul), *nici una* (aucune, nulle), *nimeni* (personne), *nimic* (rien), *nici un* (pas un), *nici o* (pas une), *niciodată* (jamais), *nicăieri* (nulle part), *nici(de)cum* (aucunement, nullement), *nicicînd* (jamais) et, plus rarement, *ba* (pas, point), *ioc* (goutte, guère), la *position dans le contexte* (en général, lorsqu'on retrouve dans le même proverbe d'autres négations à côté de *nu*, quelle que soit leur position dans le microcontexte), l'occurence et les relations avec les autres éléments de la structure du respectif énoncé.

La presénce massive des négations dans les énoncés-proverbes confère à ces derniers un caractère de restriction et d'interdiction. Cette caractéristique est déterminée par la fonction éducative même des proverbes.

La dernière partie de l'ouvrage est consacrée à la STRUCTURE STYLISTIQUE des proverbes. Ce sont des faits de langue doués d'une zone expressive, non d'un individu, mais de tout un peuple. Tudor Vianu les nommait „des citations généralisées", car il y a sûrement eu d'abord un créateur individuel d'expression. L'interdépendance des facteurs linguistiques en stylistiques de la structure des proverbes est évidente, et aucun de leurs éléments ne peut être isolé, mais il doit être étudié en corrélation avec tous les autres.

Le chapitre intitulé *Procédés stylistiques* s'arrête sur quelques procédés de grande fréquence en parémiologie.

La *métaphore* vient en tout premier lieu, en reine des procédés stylistiques, car toute la parémiologie s'intègre à une tendance très manifeste du parler populaire d'éviter autant que possible les termes abstraits. Bien sûr, une grande partie des microcontextes ont aussi bien un sens propre qu'un autre métaphorique, et les exemples ci-dessous sont concluants à cet égard: *Găina care rîcîie mult își scoate ochii* (Poule qui trop gratte devient aveugle), *Copacul care scîrțîie nu cade degrabă* (Arbre qui grince vit longtemps), *Cîinele care latră nu mușcă pe furiș* (Chien qui aboi en mord pas). L'un ou l'autre des sens est prédominant, le microcontexte étant ou non une métaphore, en fonction du contexte plus large où il apparaît. L'auteur revient sous un autre angle à un problème largement traité dans un chapitre antérieur et met en relief le rôle que joue la synonymie parémiologique intramicrocontextuelle dans la naissance de la métaphore d'un proverbe.

La principale figure de style du langage poétique populaire est la *comparaison*, laquelle vient cependant, en parémiologie, après la métaphore. La comparaison est basée sur les associations qu'elle limite à la signification du second terme qui est, de règle, un terme concret.

La plupart des comparaisons se réalisent, formellement parlant, à l'aide de l'adverbe de manière comparatif *ca* (comme). Parfois la comparaison est double et combinée avec l'ellipse du copulatif *a fi* (être): *Nimic mai schimbăcios ca vremea și ca muierile* (Rien ne change autant que le temps et les femmes), *Deștept ca oaia și viclean ca măgarul* (Intelligent comme une brebis et malin comme un âne — corresp. fr. Fin comme dague de plomb). Ce dernier exemple ne présente pas de note commune entre *deștept* (intelligent) et *oaie* (brebis), ou bien entre *viclean* (malin) et *măgar* (âne). L'ironie vient de l'association de ces termes qui sont d'habitude en une relation antonymique et ne peuvent être comparés. Ce type de comparaison est dénommé *comparaison inverse*. Pour ce qui est de la réalisation des comparaisons, il n'y a pas de differences à saisir

entre la parémiologie et les autres genres du folklore littéraire ou bien de la littérature écrite.

La *répétition*, autre construction dont l'expressivité se rattache directement à la nature linguistique du procédé, apparaît souvent dans les proverbes. Sous rapport morphologique, les termes qui se répètent sont surtout des noms et des verbes. La répétition est double, sinon triple, c'est-à-dire elle entraîne deux ou trois termes qui sont repris dans la seconde partie ou bien dans le cadre de la même partie du microcontexte : *Rău cu rău, bine cu bine se însoțesc* (Le mal cherche le mal et le bien cherche le bien), *A bătut vîntul de cînd e pămîntul/ Și va bate vîntul cît va fi pămîntul* (Le vent a venté depuis que la Terre est/ Et le vent ventera tant que la Terre sera). Une répétition complexe est à observer dans le proverbe *Cine face/lui își face,/ Cine dă/lui își dă* (Qui fait/fait pour soi,/ Qui donne/donne pour soi), largement commenté dans l'ouvrage.

Dans certaines situations, les termes qui se répètent remplissent des fonctions syntaxiques différentes, ce qui fait augmenter la valeur expressive du proverbe en question.

Il est précisé en conclusion que les fonctions stylistiques en parémiologie ne sont pas fondamentalement différentes de celles qui existent dans la littérature écrite.

Une analyse des proverbes sous le rapport de la structure nous permet de remarquer, dans certaines situations, une *symétrie* particulière. L'utilisation des axes de coordonnées a permis d'obtenir sept modèles valables pour une série de microcontextes. Selon le même critère de la structure, les proverbes ont été divisés en *associatifs* et *oppositionnels*. Ces proverbes ont été classifiés en *énoncés bimembres* et *énoncés plurimembres*, l'axe de symétrie considérée pour chacun d'entre eux étant soit réalisée à l'aide d'une conjonction, soit sous-entendue. À la division susmentionnée, l'auteur a ajouté deux éléments : lexico-grammatical (pour la symétrie réalisée par conjonction) et sémantique (pour la symétrie sous-entendue). Le sens des deux éléments étant un d'association ou d'opposition, la classification complète serait la suivante : I. *Enoncés bimembres*, a) associatifs : sémantiques (*Bine faci, bine găsești* — Qui bien fera, bien trouvera), lexico-grammaticaux (*Nevoile sînt pentru oameni și oamenii pentru nevoi* — Les malheurs sont faits pour les hommes et les hommes pour les malheurs) ; b) *opposables* : sémantiques (*Vorbitorii seamănă, tăcuții recoltează* — Les bavards sèment, les muets récoltent), lexico-grammaticaux (*Să stăm strîmb și să judecăm drept* — Jugeons en toute justice) ; II. *Enoncés plurimembres* (seulement *opposables*) : sémantiques (*Unii vorbesc ce știu, alții știu ce vorbesc* — Certains disent ce qu'ils savent, d'autres savent ce qu'ils disent), lexico-grammaticaux (*E rău cînd nu e bine, dar e bine cînd nu e rău* — C'est mal lorsque ce n'est pas bien, mais c'est bien lorsque ce n'est pas mal).

Un effet similaire à celui de la symétrie est produit, du point de vue stylistique, par la *rime*, qui forme, avec l'allitération, le dernier paragraphe de ce chapitre. La rime constitue un élément fondamental de la création populaire. On retrouve divers types de rimes dans 41,40% des unités parémiologiques étudiées. Pour ce qui est de la place, la rime est en général suivie ou plate.

Bien des microcontextes bénéficient d'une rime très riche, réflétant le souci du créateur populaire de réaliser des séquences où l'association des éléments empruntés à des catégories morphologiques différentes crée une impression de variété intérieure et de là l'originalité (*Fie iarna cît*

de rece| numai Mărțișor de-ar trece — Le mois de mars est plus à craindre que l'hiver le plus rude).

Les rimes rares (composées) attestent une fois de plus la fantaisie de l'auteur populaire quant à la création de la variété typologique, d'un procédé qui se constitue en un élément esthétique du microcontexte *(Dacă nu-i, nu-i| Nu mai spune nimănui* — (Il ne faut jamais confier ses secrets à personne). Un autre fait digne d'être remarqué est l'existence des rimes intérieures combinées avec les rimes finales *(Grabnic la auzire și zăbavnic la grăire* — Toujours prêt à écouter et toujours lent à parler).

Pour ce qui est de la classe morphologique des mots de la rime, on constate que le mieux représentés sontle nom, l'adjectif, le pronom, le verbe et l'adverbe. Le numéral y est plus rare. Les mots des rimes appartiennent à la même classe morphologique ou bien à des catégories différentes, ce qui démontre la grande inventivité du créateur populaire.

On fait ensuite de nombreuses observations de nature stylistique et parfois formelle sur les allitérations dont la structure contient trois termes. D'après la position où l'allitération est energistrée, les mots respectifs sont distribués comme suit : *successivement (Cine schimbă stăpînii slugă îmbătrînește* — Qui trop change de maîtres mourra valet — corresp. fr. Pierre qui roule n'amasse pas mousse), *à distance (De pupat, de sărutat| Popa nu ne dă păcat* — Embrasser n'est pas pécher), *successivement et à distance (Pînă nu faci foc nu iese fum* — Il n'y a point de feu sans fumée), *à distance et successivement (Friptura bună nu se face la fum* — Le bon rôti n'est pas celui qu'on fait frire à la fumée). En empruntant la terminologie relative au groupement des mots qui riment, on parle de l'*allitération suivie(Decît bogat și bolnav, mai bine sănătos și sărac* — Mieux vaut être pauvre et bien portant que riche et malade), de l'*allitération croisée (Mare e Dumnezeu, meșter e dracul* — Grand est Dieu, malin est le diable), de l'*allitération embrassée (Deși plopul e mare|poame dînsul n-are* — Le peuplier a beau être grand s'il n'a pas de fruits).

Le dernier chapitre illustre la tendance permanente de la communication humaine vers la concision, l'expressivité et la plasticité, visible notamment dans les proverbes. Ces effets esthétiques suggestifs sont exemplifiés à l'aide de quelques proverbes où la convergence des procédés stylistiques est remarquable.

On précise en conclusion ques les unités parémiologiques forment une manière courante d'expression. Elles donnent du relief et de la couler à la langue parlée, tout en révélant, sous une forme transparente et laconique, une somme de vérités venant d'une expérience millénaire et sublimées par une intelligence vive, un sens aigu de l'observation et une grande fantaisie créatrice. En même temps, les proverbes dénotent un penchant pour le pittoresque qui — dans la conception de Lucian Blaga — équivaut à une déterminante stylistique inconsciente, organique, constitutive figurant dans la matrice stylistique du peuple roumain.

CUPRINS

Prefață 5
Sigle și abrevieri 7

I. CONSIDERAȚII PRELIMINARE 9

1. Obiectul lucrării. Metoda. Izvoare 9
2. Din istoricul paremiologiei 15
3. Definiție. Probleme de terminologie 29

II. STRUCTURA CONCEPTUALĂ 44

1. Specificul național. Conceptele fundamentale ale vieții poporului român în proverbe 44
2. Proverbul ca expresie a concepției despre lume 52

III. STRUCTURA LINGVISTICĂ 58

1. Lexic 58
   Sinonimia și antonimia paremiologică 58
2. Formarea cuvintelor 82
   Derivarea cu prefixul negativ *ne-* 82
3. Morfologie 88
   Substantivul: abstract și concret în proverbe. Nume proprii 88
   Termeni concreți 92
      Fauna și flora românească 92
      Meserii și meșteșugari 99
      Meteorologia populară 103
      Arhitectura populară (construcții) 106
      Unități de măsură 107
   Adjectivul 108
   Pronumele și numeralul 110
   Verbul 110
4. Sintaxa 114
   Propoziția subiectivă 114
   Propoziția atributivă 129

Negaţia 134
Tipul negaţiei 134
Poziţia în context 135
Ocurenţa 147
Relaţiile cu celelalte elemente ale structurii enunţului . . . 150

IV. STRUCTURA STILISTICĂ 153

1. Procedee stilistice 155
Metafora 155
Comparaţia 161
Repetiţia 166
Simetria 172
Rima şi aliteraţia 185
2. Efectele estetice : conciziunea, expresivitatea şi plasticitatea proverbelor 205

BIBLIOGRAFIE 215

1. Dicţionare şi bibliografii 215
2. Culegeri de proverbe 216
3. Lucrări de folclor şi etnografie 217
4. Lucrări de lingvistică şi stilistică 219

Indice paremiologic 224
Indice de autori 246
Résumé 250

Redactor: MARICA PIETREANU
Tehnoredactor: ANGELA ILOVAN

Coli de tipar: 16,25
Bun de tipar: 08. 04. 1983

Întreprinderea Poligrafică Cluj,
B-dul Lenin nr. 146
Republica Socialistă România
Comanda nr. 561